

T.C.
YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
CUMHURİYET TARİHİ BİLİM DALI

1 NCI KÖRFEZ KRİZİ VE TÜRKİYE

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Uğur URHAN

Danışman
Yrd. Doç. Dr. M. Salih MERCAN

VAN-2007

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	IV
KISALTMALAR.....	V
GİRİŞ.....	1
1. KÖRFEZ KRİZİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ.....	5
1.1. ORTADOĞU VE JEOPOLİTİĞİ.....	5
1.1.1. ORTADOĞU’NUN TANIMI.....	5
1.1.2. ORTADOĞU’NUN JEOPOLİTİK VE JEOSTRATEJİK ÖNEMİ....	6
1.2. ORTADOĞU BÖLGESİNİN SİYASİ, EKONOMİK VE SOSYAL DURUMU.....	9
1.3. KÖRFEZ KRİZİNİN NEDENLERİ.....	11
1.3.1. KÖRFEZ KRİZİNİN GENEL NEDENLERİ.....	11
1.3.1.1. Bölgenin Gelir Kaynağı “Petrol”	11
1.3.1.2. Bölgedeki Etnik Farklılıklar.....	16
1.3.1.3. Bölge Ülkelerinin Aşırı Derecede Silahlanma Çabaları.....	18
1.3.1.4. “Kürt Sorunu” Adı Altında Yatan Gerçek.....	22
1.3.2. KÖRFEZ KRİZİNİN ÖZEL NEDENLERİ.....	25
1.3.2.1. İran-İrak Savaşı Sonrası İktisadi Kriz.....	25
1.3.2.2. Irak’ın Petrol Fiyatlarını Yüksek Tutma İsteği.....	27
1.3.2.3. Irak-Kuveyt Arasındaki Sorunlar.....	28
1.3.2.4. Irak’ın Aşırı Silahlanma İsteği.....	33
1.3.2.5. Irak’taki Rejimim Niteliği.....	37
1.3.2.6. Saddam Kimdir?	40
2. KÖRFEZ SAVAŞI.....	46
2.1. İŞGAL ÖNCESİ YAŞANAN OLAYLAR.....	46

2.1.1.	IRAK LİDERİ SADDAM'A İŞGAL İÇİN "YEŞİL İŞIK" YAKILDI TEZLERİ.....	46
2.2.	KUVEYT'İN İŞGALİ.....	52
2.3.	ABD VE AVRUPA DEVLETLERİNİN DIŞ POLİTİKA ANLAYIŞLARI VE İŞGALE YAKLAŞIMI.....	56
2.3.1.	İSRAİL'E YÖNELEBİLECEK TEHDİT.....	66
2.4.	BÖLGE ÜLKELERİ'NİN İŞGALE YAKLAŞIMI.....	70
2.5.	TÜRKİYE'NİN İŞGALE YAKLAŞIMI.....	77
2.5.1.	SU SORUNU.....	80
2.5.2.	GELENEKSEL ORTADOĞU POLİTİKASININ TERKEDİLMESİ.....	83
2.5.2.1.	Türkiye'nin Cumhuriyet Tarihi Boyunca Sürdüğü Ortadoğu Politikaları	84
2.5.2.1.1.	Yalnızcılık.....	85
2.5.2.1.2.	Soğuk Savaş Savaşçısı.....	86
2.5.2.1.3.	Restorasyon ve Yakınlaşma.....	87
2.5.2.1.4.	Değişimle Mücadele.....	88
2.5.3.	DIŞ POLİTİKANIN KİŞİSELLEŞTİRİLMESİ "TEK ADAM" ÖZAL.....	93
2.6.	İŞGALİN BASINDA GENEL HATLARIYLA DEĞERLENDİRİLMESİ	101
3.	İŞGAL SONRASI GELİŞMELER	104
3.1.	DİPLOMATİK GİRİŞİM VE BASKILAR.....	104
3.2.	ASKERİ MÜDAHALEYE İMKÂN TANIYAN FAKTÖRLER.....	111
3.2.1.	ULUSLARARASI SİSTEMDE DEĞİŞİKLİKLER.....	111
3.2.2.	TEK SÜPER GÜCE DOĞRU.....	112
3.2.3.	SOVYETLER BİRLİĞİ'NİN KRİZE VE MÜDAHALEYE YAKLAŞIMI.....	117

3.2.4. YENİ NATO STRATEJİSİ.....	121
3.2.4.1.Nato ve “OUT OF AREA” Kavramı.....	123
3.3. ASKERİ MÜDAHALE VE İÇ POLİTİKADA KRİZ.....	124
3.3.1. YETKİ TEZKERESİ.....	125
3.3.2. NATO ÇEVİK KUVVETİ'Nİ TÜRKİYE'YE ÇAĞIRMA KARARI.....	127
3.3.3. ÜSLERİN ABD KULLANIMINA AÇILMASI.....	139
3.3.4. ANAYASAL TARTIŞMALAR.....	132
3.3.5. HÜKÜMET İÇİ VE DIŞI MUHALEFET.....	137
3.3.6. ORDUNUN TUTUMU.....	143
4. SAVAŞIN SONUÇLARI.....	147
4.1.SAVAŞIN TÜRKİYE AÇISINDAN GETİRDİĞİ SONUÇLAR.....	151
4.1.1. SAVAŞIN TÜRK EKONOMİSİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ.....	155
4.1.1.1.Petrol Boru Hatlarının Kapatılmasının Maliyeti.....	155
4.1.1.2. Diğer Zararlar.....	158
4.1.1.3. Zararların Telafisi İçin Yapılan Çalışmalar.....	160
4.2. MÜLTECİLER SORUNU VE TÜRK DIŞ POLİTİKASI.....	165
4.3. ÇEKİÇ GÜÇ VE TÜRK DIŞ POLİTİKASI.....	169
4.3.3.1. Çekiç Güç'ün Gelişi ve Kürt Devleti Oluşumu.....	169
SONUÇ.....	181
KAYNAKLAR.....	187
ÖZET.....	193
EKLER.....	195

ÖNSÖZ

Yüzyıllardır sahip olduğu değerler ve dünya üzerindeki konumu nedeniyle büyük devletlerin çıkar çatışmalarında ilk sırayı alan Ortadoğu bölgesi, halen bu özelliğini sürdürmekte ve devletlerin dış politikalarındaki önemini korumaktadır. Ortadoğu bölgesi, özellikle petrolün değerinin anlaşılmasından sonra, artarak devam eden bir çatışma ve savaş ortamına sahne olmuştur. Bu çatışma ve savaşların en önemlilerinden bir tanesi de 1990-1991 yıllarında cereyan eden 1. Körfez Savaşı'dır.

Irak'ın Kuveyt'i işgaliyle başlayan kriz sonucunda, ABD ve BM'ne üye devletlerin oluşturdukları uluslar arası gücün Irak'a karşı giriştiği askeri hareketle başlayan 1. Körfez Savaşı, Irak'ın teslim olmasıyla son bulmuştur. 1. Körfez Savaşı'ndan etkilenen ülkelerin başında Türkiye gelmektedir. Çalışmamızda, 1. Körfez Savaşı'nın neden ve sonuçları incelenirken, Türkiye'nin savaş öncesinde, savaş esnasında ve savaş sonrasında meydana gelen gelişmelerden nasıl etkilendiğini, dış politikasını nasıl şekillendirdiğini ve bu dış politikanın doğurduğu sonuçlar ele alınmıştır.

Bu çalışmada, 1. Körfez Savaşı'nın dünya ve Türkiye üzerindeki sonuçları bakımından, bundan sonra yapılacak çalışmalara yol gösterecek konu ve olaylar irdelenmeye çalışılmış, Türk dış politikasındaki yanlışlara değinilerek, gelecekte şekillenecek yenedünya düzeninde Türkiye'nin aynı hatalara düşmemesi için ne yapması gerektiği üzerinde durulmuştur.

Bu çalışma esnasında çok değerli hocam Yrd. Doç. Dr. Mehmet Salih MERCAN, sahip olduğu üstün bilgi ve tecrübelerini esirgemeyerek çalışmaya çok büyük katkı sağlamış ve eserin meydana gelmesinde büyük pay sahibi olmuştur. Kendilerine bu katkılarından dolayı sonsuz şükranlarımı sunarım. Ayrıca 2 sene boyunca devam eden Yüksek Lisans öğrenimimiz esnasında bilgi ve tecrübelerini bizlerle paylaşarak, çalışmamda bana destek olan sayın hocalarım Prof. Dr. Hasan Bala SADIKOV, Yrd. Doç. Dr. Bekir KOÇLAR ve Yrd. Doç. Dr. Tuncay Ögün'e teşekkürlerimi sunarım. Son olarak her zaman olduğu gibi bu çalışmamda da desteğini esirgemeyen sevgili eşime ve kızlarım Ece ve Ayça'ya teşekkür eder sonsuz sevgilerimi sunarım.

KISALTMALAR

AB	:Avrupa Birliği
ABD	:Amerika Birleşik Devletleri
a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
AGİK	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı
AMF	: Allied Mobil Force
AT	:Avrupa Topluluğu
BAE	:Birleşik Arap Emirlikleri
BM	:Birleşmiş Milletler
BOP	:Büyük Ortadoğu Projesi
CENTCOM	:Central Command
CIA	:Central Intelligence Agency
CPE	: Command Post Exercice
DPT	:Devlet Planlama Teşkilatı
FKÖ	:Filistin Kurtuluş Örgütü
GSMH	: Gayrisafi Milli Hasıla
HDTM	:Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı
MAD	:Mutually Assured Destruction
MGK	:Milli Güvenlik Kurulu
M.Ö.	:Milattan Önce
NATO	:North Atlantic Treaty Organisation
OPC	:Operation Provide Comfort
OPEC	:Organization of the Petroleum Exporting Countries
RDF	:Rapid Deployment Force
s.	:sayfa
SEİA	:Savunma ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması
SSCB	:Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBB	:Türkiye Barolar Birliği
TBMM	:Türkiye Büyük Millet Meclisi
TSK	:Türk Silahlı Kuvvetleri

GİRİŞ

“Şimdi kendimize kâfi derecede güvenip ve kudretimizi bildiğimiz için İslamiyet’in mukaddes yerlerinin, Museviler’in ve Hristiyanlar’ın nüfuzu altına girmesine mani olacağız. Buraların Avrupa emperyalizminin oyun sahası olmasına müsaade etmiyeceğiz”¹

M.Kemal ATATÜRK

Ulu Önder Atatürk’ün 70 sene önce çizdiği Türkiye’nin Ortadoğu politikası çok açık ve netti: Ortadoğu, emperyalist güçlerin eline geçmemelidir. 400 sene hükmettiğimiz bu topraklar, en az bu topraklar üzerinde yaşan insanlar kadar bizim atalarımızın da şehit kanlarıyla sulanmış, hayat bulmuştur. Bu nedenle medeniyetin beşiği olan Ortadoğu, muasır medeniyet seviyesine ulaşmayı hedeflemiş Türkiye’nin dış politikasının temel taşlarından birisi olmalıdır.

Atatürk, biraz daha yaşasaydı, belki bugün Ortadoğu’da Türkiye’nin konumu daha farklı olurdu. Fakat ne yazık ki Ulu Önder, bu sözleri söyledikten sadece bir sene sonra hayata gözlerini yumdu ve ne acıdır ki o andan itibaren de Türkiye Ortadoğu’ya gözlerini kapadı. “Geleneksel Ortadoğu Politikası” adıyla yıllardır yürütülen dış poltika stratejisi, ne etliye ne de sütlüye dokunmayan bir anlayışla Türkiye’ye hiçbir şey kazandırmadı.

Körfez Krizi esnasında dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal’ın “tek adam” anlayışına dayalı “bir koyup üç alma” vaadleriyle izlenen aktif politika çabaları ise, Türkiye’ye ekonomik, sosyal, ticari ve siyasi alanda çok büyük zararlar verdi. Özellikle siyasi alanda yaşanan kriz, Körfez Krizi’nde Türkiye’nin bu krize hiç de

¹ Atatürk, bu sözleri 1937 senesinde Mecliste yaptığı bir konuşma esnasında söylemiştir. Atatürk’ün Ortadoğu ile ilgili konuda yaptığı bu konuşma bir belge ile kayıt altına alınmıştır. Bu belge, İçişleri Bakanlığı Matbuat Umum Müdürlüğü’nün 20 Ağustos 1937 tarihini taşımaktadır. Dönemin İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, Cumhurbaşkanlığı’na hitaben yazdığı ön sunuş yazısında Bombay Chronicle gazetesinin 27.8.1937 tarihli nushasında 'Filistin'e el sürülemez, Kemal Paşa Avrupa'ya ihtar ediyor' başlığı altında bir yazı kaleme almıştır. Belgeden anlaşıldığına göre Mustafa Kemal Atatürk’ün, Meclis'te yaptığı bu konuşmayı, önce Ankara’da Türkçe yayımlanan Hâkimiyeti Milliye Gazetesi yayınlamış, Hindistan’da yayımlanan Bombay Chronicle Gazetesi de bu açıklamayı Hakimiyeti Milliye Gazetesi’nden almıştır. Aslı Ankara’da Milli Arşiv’de 030 10 266 793 25 numaralı dosyada saklı tutulan belgeye göre, Mustafa Kemal Atatürk’ün Kutsal Topraklar’la ilgili olarak Meclis'te yaptığı bu konuşmanın tam metni şöyledir: *“Araplar’ın Avrupa siyasetine nüfuz edemeyip sözde istiklal kelimesine inandıkları ve bu uğurda Arap memleketlerini Avrupa emperyalizmine esir kıldıkları çok şayanı teessüftür. Araplar’ın arasında mevcut olan karışıklığı ve hoşnutsuzluğu kimse bizim kadar bilemez. Biz vakıa birkaç sene Araplar’dan uzak kaldık. Fakat şimdi kendimize kafi derecede güvenip ve kudretimizi bildiğimiz için İslamiyetin mukaddes yerlerinin Museviler’in ve Hristiyanlar’ın nüfuzunun altına girmesine mani olacağız. Binaenaleyh şunu söylemek istiyoruz ki; buraların Avrupa emperyalizminin oyun sahası olmasına müsaade etmiyeceğiz. Biz şimdiye kadar dinsiz ve İslamiyet’e lakayt olmakla ittiham edildik. Fakat bu ittihamlara rağmen peygamberin son arzusunu yani, mukaddes toprakların daima İslam hâkimiyetinde kalmasını temin için hemen bugün kanımızı dökmeye hazırız. Cedlerimizin, Selahaddin’in idaresi altında, uğrunda Hristiyanlar’la mücadele ettikleri topraklarda yabancı hâkimiyet ve nüfuzunun tahtında (altında) bulunmasına müsaade etmiyeceğimizi beyan edecek kadar bugün, Allah’ın inayeti ile kuvvetliyiz. Avrupa bu mukaddes yerlere temellük etmek için yapacağı ilk adımda bütün İslam aleminin ayaklanıp icraata geçeceğine şüphemiz yoktur.”* Bu kaynak, 13 Ağustos 2006 tarihli Halka ve Olaylara Tercüman Gazetesi’nden alınmıştır

hazırlıklı olmadığına bir kanıtıydı. Oysaki Ulu Önder Atatürk, Türkiye'nin Ortadoğu'da yaşanması kesin, emperyalizm oyunlarına karşı tedbir alınması gerekliliğini yarım asırdan fazla bir zaman önce söylemişti.

Medeniyetin beşiği olarak bilinen Mezopotamya 1534'te Bağdat'ın fethi ile Osmanlı İmparatorluğu'nun hâkimiyeti altına girmiş ve Birinci Dünya Savaşı'na kadar olan 400 yıllık süreçte bu egemenlik devam etmiştir. Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte emperyalist bir ülke olan İngiltere'nin Arap milliyetçiliğini kendi çıkarları doğrultusunda kullanmaya başlamasıyla, yeni sömürge alanı olarak tespit ettiği bu bölgede hâkimiyeti ele geçirmiş ve bölgenin yeni sınırlarını belirlerken öyle bir harita yapmıştır ki, amiyene tabirle, “ucu kalın” kalemle çizilmiş bu haritada bölgenin demografik² yapısı alt üst olmuş, ülkelerin sınırlarında, kasten geniş boşluklar yaratılarak gelecekte yaşanacak bölgesel sorunlara zemin hazırlanmıştır.

Diyebiliriz ki, Ortadoğu'da hiç bitmeyen bir kargaşa ortamının temelleri Birinci Dünya Savaşı'nın hemen ertesinde atılmıştır. Hedef bellidir: Petrol... Sahne bellidir: Ortadoğu... Oyuncular bellidir: Büyük Güçler... Figüranlar bellidir: Güçlerini halkının iradesinden değil, karanlık güçlerden alan diktatör liderler...

İngiltere'nin başlattığı bu oyun, özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında oluşan “iki kutuplu sistem”in en güçlü ülkesi olan ABD'nin, “Soğuk Savaş” dönemi dediğimiz yıllarda kontrolü ele almasıyla kaldığı yerden devam etti.

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesine müteakip başlayan ve yaklaşık 45 yıl süren Doğu-Batı cepheleşmesinin savaş veya sıcak çatışmaya gerek kalmadan barışçı ve demokratik yollarla çözüm arayışları, 1980'li yıllarda Sovyetler Birliği'nde meydana gelen değişimler neticesinde sona ermiştir. Artık dünyada “İki Kutuplu Sistem” sona eriyor ve “Tek Kutuplu Sistem” başlıyordu. Sovyetler Birliği'nin dağılması ile ABD, dikkatini Ortadoğu'ya yöneltti. Çünkü 45 yıllık Soğuk Savaş, ABD'ye ekonomik anlamda çok kan kaybettirmişti. ABD, Soğuk Savaş'ın kayıplarını bir an önce telafi etmeliydi. Fakat Soğuk Savaş dönemindeki ABD-SSCB rekabetini çok iyi değerlendiren Japonya ve Almanya gibi İkinci Dünya Savaşı'nın mağlup devletleri, ekonomik anlamda çok üst seviyelere gelmiş ve dünya piyasasında ABD'ye rakip olmuşlardı. Bu ülkeleri kontrol altında tutmak için ortaya net “kurallar” koymak gerekmekteydi. Tabi ki en net kural, aynı zamanda da altın kural olan “altını olan kuralı koyar” mantığıydı. 20. Yüzyılın sonlarına doğru ise altının adı belliydi: Kara Altın, gerçek adıyla Petrol...

Bundan sonra ABD'nin bölgedeki politikaları üç önemli hedef üzerine kurulacaktı. Bunlardan birincisi, ikili çevreleme politikasıyla bölgenin en güçlü iki ülkesi olan Irak ve İran'ı zayıf bırakma, ikincisi Arap-İsrail Barış sürecinin başarıya

² *Demografi*, dünyada veya bir ülkede bulunan nüfusun yapısını, durumunu, dinamik özelliklerini inceleyen bilim dalı. Yunanca *demos* (halk) ve *graphein* (yazmak) kelimelerinden meydana gelmiştir. *Nüfusun coğrafyası* veya *nüfusbilim* olarak da tanımlanır. Mevcut nüfusun; yaş, cinsiyet, evlilik durumu, geçim durumu, tahsil durumu gibi çeşitli sosyal ve ekonomik yönlerini inceleyen demografi; ülkelere ve bölgelere göre nüfus dağılımını ve doğum, ölüm, göç hareketi gibi gelişmeleri inceler. *Niceliksel* (sayılarla ilgili, kemiyet) ve *Niteliksel* (hal ve durumlarla ilgili, keyfiyet) diye, iki kısma ayrılmıştır.

ulaşmasını sağlayarak, İsrail'in güvenliğini garanti altına almak ve böylece Ortadoğu'da kendine hem bir müttefik hem de bir üs sağlamak, üçüncüsü ise bölgenin zengin petrol kaynaklarını denetleyerek Batı'ya petrol akışının kesintisiz ve sabit fiyatlarla sağlamaktı.³

Ne gariptir ki bir taraftan Irak ve İran gibi agresif ülkeler kontrol altında tutulmaya çalışılırken, diğer taraftan Ortadoğu silah deposuna dönüştürülmüştü. ABD başta olmak üzere, Batılı güçler, petrol zengini ülkelere ellerindeki silahlarını satarken, hem kasalarını dolduruyor, hem bölgedeki istikrarsızlık ortamını devamlı canlı tutuyor ve hem de teknoloji yarışında kendilerine finansman sağlıyorlardı. Yoktan bir sebepten çıkan ve sekiz yıl boyunca ne hikmetse hiçbir taraf galip gelmeden bir anda sona eren İran-İrak Savaşı, ABD'nin hem kontrol et, hem silah sat politikasını çok iyi özetliyordu.

ABD yönetimleri, Carter'ın başkanlık dönemine rastlayan 1980'lerin başından itibaren Körfez'e yerleşmeyi planladı. Önce Rusya'nın İran üzerinden petrol bölgesine inme olasılığını önlemeye dönük "Rapid Deployment Force" (Acil Müdahale Gücü Çevik Kuvvet) kuruldu. 1983'ten itibaren "Central Command" (Merkez Komutanlığı)adını alan Florida Tampa'daki karargâh, Ortadoğu'daki ABD çıkarlarını korumakla görevlendirildi. Irak'tan Körfez emirliklerine, Suudi Arabistan'dan Afganistan'a uzanan Çevik Kuvvet'in yetki alanına, 1980'lerde Türkiye'de dâhil edilmek isteniyordu. ABD Dışişleri'nin o tarihte Ankara'ya biçtiği misyon şuydu: *"Türkiye Batı İttifakının bir üyesidir. Ama tarihi ve coğrafi açıdan Ortadoğu'nun bir parçasıdır. İran-İrak Savaşı ne gösterecektir? İsrail ile ilişkileri hangi düzeydedir? Bu unsurlar Türkiye'nin o günkü davranışını etkileyeceğinden hemen cevap vermekte güçlük çekilen sorulardır. O yüzden Türkiye'nin rolünü krizin durumu belirleyecektir. Kriz genişlerse Türkiye'nin rolü de değişir."*⁴

İran-İrak Savaşı sona ermişti. ABD politikası yolunda gitmekteydi. İran ve Irak bu savaştan ekonomisi çökmüş bir halde çıktılar. Artık ABD için Ortadoğu'da tam manasıyla bir kontrol mekanizması kurulması gerekmekteydi. ABD stratejilerini bu yönde geliştirirken, Irak'ın Kuveyt'i bir gece içinde işgal etmesi, ABD'nin gökte aradığı fırsatı yerde bulmasını sağlamıştı.

Yüksek düzeyli bir yetkili tarafından yapılan bir açıklama, Amerika'nın amaçlarını gün yüzüne çıkarıyordu: *"Kuveyt'in işgali, kendi başına, Amerika'nın çıkarları bakımından bir tehdit oluşturmaz. Gerçek tehdit, dünya petrol kaynaklarının yüzde yirmisini elinde tuttuğunda, OPEC'i kontrol ettiğinde, Ortadoğu'ya egemen olduğunda, İsrail'i tehdit ettiğinde ve atom bombasına sahip olmak istediğinde, Irak'ın elinde bulunacak gücün büyüklüğünde yatmaktadır."*⁵

ABD, Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesini sebep göstererek, bölgedeki dengeleri kendi lehine çevirmek amacıyla Birleşmiş Milletler'in de desteğini alarak 1991 yılı Ocak ayında Irak'a müdahale etmek için kendi liderliğinde bir koalisyon gücü oluşturdu. 17 Ocak 1991 tarihinde başlayan ve I. Körfez Savaşı olarak adlandırılan

³ Alptan Ulutaş, *1. ve 2. Körfez Savaşı'nın Türkiye'ye Etkileri*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2006, s.15

⁴ Derya Sazak, *11 Eylül Gölgesine Saddam*, Doğan Yayınları, İstanbul, Aralık 2001, s.26

⁵ Salinger- Laurent, *a.g.e.*, s.120

bu savaş, Irak'ın, Kuveyt topraklarından çekilmesine ve kendi topraklarının üçe bölünerek hâkimiyetinin kısıtlanmasına neden olmuş, hedeflenen amaca azda olsa ulaşılmıştır. Komşusu olan Irak'ın böyle bir işgal girişiminde bulunması ve ardından meydana gelen kriz ve savaştan Türkiye, önemli ölçüde etkilenmiştir. Ayrıca bu savaş Türkiye'nin Ortadoğu politikasında köklü değişikliklere de sebep olmuştur.

Dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın “tek adam” anlayışı ile yürüttüğü “aktif politika”, Türkiye'nin istediklerini almasına yetmemiştir. Türkiye'nin Körfez Krizi esnasındaki karar verme sürecinde yaşananlar, “kriz içerisinde kriz” doğurmuş, Ortadoğu'ya yönelik sistemli bir dış politika stratejimizin olmayışı, Körfez Krizi'nden en zararlı çıkan ülkeler arasında Türkiye'yi listenin en tepesine oturtmuştu. Oysaki Ulu Önder Atatürk, uygulanması gereken politikayı 1937 senesinde belirlemiştir...

Körfez Krizi'nin Türkiye açısından olumsuz sonuçlarından birisi de, savaş sonrası Saddam'ın zulmünden kaçan Kürtlerin yarattığı kaos sonucunda, Türkiye'nin isteğiyle Çekiç Güç'ün Kuzey Irak sınırına yerleşmesi neticesinde yaşanan gelişmelerdir. Dışilişkiler açısından yaşadığımız en büyük sorun, Çekiç Güç'ün koruması altında Kuzey Irak Kürtlerinin bir devlet oluşumu içerisine girmeleri olmuştur. Duruma içişleri açısından baktığımızda ise PKK sorununun bu dönemde hortlaması, krizin Türkiye'ye yaşattığı en olumsuz etkilerden birisi olarak göze çarpmaktadır. Kendine bir yaşam alanı bulan PKK, bu tarihten sonra silahlı eylemlerini fazlasıyla artırmış, Türkiye, hem ekonomik, hem siyasi açıdan zayıflarken birçok vatandaşımız hayatını kaybetmiştir. Kaybettiğimiz şehitlerimizin acısı ise halen yüreklerimizde hissedilmektedir.

Çalışmamızın ilk bölümünde Ortadoğu'nun stratejik öneminden bahsedilirken, buradan hareketle Körfez Savaşı'na giden süreç, nedenleri ile beraber verilmeye çalışılacaktır. İkinci bölümde, Kuveyt'in işgali ve bu işgale karşı dünya ülkelerinin tepkilerine yer verilirken, Türkiye'nin geleneksel Ortadoğu politikasını niçin ve nasıl terk ettiği anlatılacak, dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın “tek adam” anlayışı ile uyguladığı yeni politikadan bahsedilecektir. Üçüncü bölüm, işgal sonrası yaşanan olayları, diplomatik girişim ve baskıları kapsamaktadır. Bu bölümünde anlatılan en önemli konu, Türk iç politikasında yaşanan krizler ve sonuçlarıdır. Son bölümde ise, savaşın dünya açısından sonuçlarından bahsedilirken, Türkiye'nin uğradığı zararlar geniş bir biçimde ele alınacaktır. Bu bölümde verilen diğer önemli bir konu da, Türkiye'nin halen uğraştığı ve uğraşmaya devam edeceği kesin olan PKK ve kürt meselesidir.

Kısaca çalışmamızın amacı, 1. Körfez Savaşı'nın genel bir değerlendirmesini yaparak, Türkiye'nin doğru ve yanlışlarını ortaya koyarken, bundan sonra ne yapılması gerektiği konusunda çözümler üretmeye çalışmaktır.

1. KÖRFEZ KRİZİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ

1.1. ORTADOĞU VE JEOPOLİTİĞİ

1.1.1. ORTADOĞU'NUN TANIMI

“Ortadoğu”, bir coğrafi kavram olarak İkinci Dünya Savaşı’ndan önceki dönemde Avrupalı coğrafyacılar tarafından ortaya atılmış⁶ olmakla beraber, Ortadoğu kelimesi, ilk olarak Eylül 1902’de Londra’da yayınlanmakta olan National Review’da görülmüştür. Kelimenin mucidi Amerikalı bir deniz subayı ve öğretim üyesi olan Alfred Thayer Mahan’dır. Mahan, “dünyaya hakim olacak gücün, denizlere hakim olan güç olduğu” kuramının sahibidir.⁷ Mahan’a göre Hindistan ve Uzak Doğu’nun güvenliğini temin etmesi gereken Britanya’nın bu bölgelere giden yolu da güvenli tutması gerekir. Bu da Basra Körfezi’nin güvenli olmasından geçer. Özellikle Rusya’nın Trans- Sibirya hattı ve Orta Asya’daki ilerlemeleri, Rusları Hindistan’a ve Pasifik’e tehlikeli bir şekilde çok yaklaştırmıştır. Bu ortamda Basra Körfezi, Süveyş Kanalı’ndan sonra Hindistan’a geçişte en önemli atlama taşı olmuştur. Britanya, Rusya’yı engellemek için gerekirse Almanlarla da işbirliği yapmalı ve Rusları gözaltında tutmalıdır. İşte Mahan’a göre “Ortadoğu” bu bölgedir, yani Basra Körfezi ve çevresi.⁸

Bununla beraber özellikle İngilizlerin dünya üzerindeki kontrol ve egemenlikleriyle ilgili olarak, Avrupa’dan Asya doğusuna kadar olan uzaklıkları belirli bölümlere ayırmak suretiyle, bölgesel olarak tanımlama ihtiyacı doğurmuştur. Bu bölümlenmede Avrupa esas olmak üzere, doğuya doğru bazı coğrafi uzaklıklar esas alınmıştır. Bunlardan biri, Fırat ve Dicle nehirlerinin vadilerinden (veya İran’ın batı sınırından) geçen hat, ikincisi de, Britanya İmparatorluğu’nun zenginlik kaynağı Hindistan’ın doğu kıyılarından (Seylan-Burma) geçen hattır. Avrupalı coğrafyacılar, Fırat-Dicle nehirleri vadilerinin belirlediği hattın batısında kalan toprakları “Yakın Doğu” (Near East); bu hatla Seylan-Burma hattı arasında kalan toprakları “Ortadoğu” (Middle East); bu hattın daha doğusundaki coğrafi alanları da “ Uzak Doğu” (Far East) olarak kabul ediyorlardı.⁹

Bazı Sosyal Bilimciler, Ortadoğu bölgesinin coğrafyası ve terminolojisinin Ortadoğu bölgesi halkları tarafından değil de başka güçlerce oluşturulduğundan, bu iki kavramın halen insanların kafalarında karışıklığa yol açtığını belirtmektedirler. “Semitik halklara göre, bugünün Ortadoğusu, dünyanın merkeziydi ve ‘Ortadoğu’ terimi, Avrupa merkezli kapitalistlerin sömürgeci zihniyetinin bir sonucu olarak ilk kez 17. yüzyılda ortaya çıkmıştı.”¹⁰

Gerçekte Ortadoğu’nun adı gibi sınırları ve kapsamı da belirli değildir. Kuşkusuz bu durum, konuya bakış açısına göre değiştiği gibi, konuyu ele alanların

⁶ Muzaffer Erendil, *Çağdaş Ortadoğu Olayları*, Ankara, 1992, s.5

⁷ M.Zekai Dogan-A.Fikret Atun, *Ortadoğunun Jeopolitik ve Jeostratejik Açından Değerlendirilmesi* *Körfez Harbi ve Alınan Dersler*, Nürol yay., Ankara, 1994, s.8

⁸ Ulutaş, a.g.e.,s.15

⁹ *Ortadoğu Barış Süreci ve Türkiye Üzerindeki Etkileri*, Harp Akademileri Yayınları, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, Mart 1996, s.3

¹⁰ Gamze Güngörmüş Kona, “Ortadoğu’nun Yeni Sınırları”, *Görüş*, Temmuz 2003, s.16

ve ülkelerin dünya siyasetine göre de değişir. Bu tanımlama, güçlü devletlerin genel dünya politikalarına uygun olarak değişkenlik gösterir. Avrupa, Asya, Afrika gibi belli başlı üç kıtayı birleştiren konumu, coğrafi bütünlüğü, tarihi yakınlığı ve süper güçlerin çatışma alanı olması da dikkate alınarak Ortadoğu'nun sınırları şöyle saptanabilir:

Siyasi sınırlarıyla kuzeyde Türkiye, doğuda İran, güneyde Arabistan Yarımadası ve Sudan ile batıda Mısır Arap Cumhuriyeti topraklarının kapsadığı alan, mantıki bir saptama olabilir. Bu alanda bulunan devletler; Türkiye Cumhuriyeti, Suriye Arap Cumhuriyeti, Suudi Arabistan Krallığı, Lübnan Cumhuriyeti, Ürdün Krallığı, İsrail Cumhuriyeti, Yemen Cumhuriyeti, Umman Sultanlığı, Birleşik Arap Emirlikleri, Katar Emirliği, Kuveyt Emirliği, Bahreyn, Sudan Cumhuriyeti ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'dir.¹¹

Bütün bu tanımların ışığı altında Ortadoğu'yu bir de kendi açımızdan tanımlamak gerekirse; Ortadoğu, merkezi Dicle ve Fırat nehirlerini çevreleyen topraklar olmak üzere, kuzeyde Anadolu Yarımadası, güneyde Arabistan Yarımadası, doğuda İran ve batıda Mısır topraklarını kapsayan, üç büyük tek tanrılı dinin çıkış noktası, medeniyetlerin beşiği, üç büyük kıtayı birbirine bağlayan konumu ve kara altın dediğimiz petrolün dünya üzerindeki rezervlerinin yaklaşık yüzde 65'ine sahip olması nedeniyle, birçok büyük ve küçük devlet arasında ceryan eden savaşların, barışların, menfaatlerin, fedakârlıkların, dostlukların ve düşmanlıkların en önemli sebebidir. Bu zengin topraklar, bir taraftan büyük devletlerin hayallerini süslerken, diğer taraftan üzerinde yaşayan insanların, yüzyıllardır çektiği acılardan dolayı keşke bu kadar önemli bir yer olmasa dediği bir çelişkiyi içinde barındırır. Dünya ananın en gözde çocuğu ama mutsuz, en zengini ama huzursuz, herkesin yakın olmak için can attığı ama yalnız, herkesin gelecekle ilgili planlarının başköşesinde ama kendi geleceğinden habersiz olan bu kutsal topraklar, kısacası Tanrı'nın insanlığa bahsettiği fakat insanoğlunun kıymetini bilemediği bir mucizedir. Dünya, bu topraklarda hayat buldu, insanoğlu, bu topraklardan hayata adımını attı ve belki de dünya hayatı yine burada sona erecek ve buna en çok Ortadoğu sevinecek.

1.1.2. ORTADOĞU'NUN JEOPOLİTİK VE JEOSTRATEJİK ÖNEMİ

Bölgenin kendine özgü jeopolitik özellikleri bulunmakta ve bu durum onu daha özel konuma getirmektedir. Bölgenin kısaca jeopolitik özelliklerine değinmekte bu anlamda fayda vardır.

Jeopolitik, geo (arz, yerküre) ve politik (siyasi) sözlerinden çıkan bir kavramdır. 19. yüzyıl sonlarında ortaya çıkan siyasi coğrafyadan daha kapsamlı bir tanımla jeopolitik, bugün bir bilim niteliğine dönüşmüştür. Siyasi coğrafya, devletlerin ülke, idari, nüfus, kaynaklar ve halkın eğitimlerini objektif ve istatistikî olarak bildirir. Jeopolitik ise, birçoklarınınca uygulamalı siyasi coğrafya olarak belirtilmiştir. Bu bakımdan siyasi coğrafya, statik (hareketsiz), jeopolitik ise dinamik

---

¹¹ Erendil, *a.g.e.*, s.7

(hareketli) bir kavramdır. Jeopolitik, bir devletin dış politikasının tayininde coğrafi unsurlardan faydalanmayı amaçlar.

Kapsamlı bir tanım yapmak gerekirse, jeopolitik; “*bir devletin ülkesi ile milli tarihi, vatandaşın milli bilinci, devletin milli gücü ve dünya politik ortamı ve ilişkileri dikkate alınarak milli politikanın tayin, tespit ve yönetilme esaslarını gösteren bilim ve sanattır.*”¹² Jeopolitik dinamiktir yani o coğrafya üzerinde yaşayan devletler veya devletlerin varlığına ve hayati hedeflerine dayalıdır.

Ortadoğu, dünya adasının tam merkezinde bir menteşe durumundadır. Sahip olduğu stratejik özellikleri nedeniyle asırlardan beri olduğu gibi şimdi de dünyada mevcut güç odaklarının ilgi ve çıkar alanıdır. Günümüzde de Ortadoğu için egemenlik mücadelesi devam etmektedir. Körfez Savaşı (1991) bunun en son tipik bir örneğidir.

Ortadoğu, insanlık tarihinin hemen her döneminde, taşıdığı önem nedeniyle bir sıcak çatışma bölgesi olmuştur. Bölge, kıtalar arası durumu ve coğrafi konumu ile dikkatleri üzerinde toplamıştır. Coğrafya ve Jeopolitik otoritelerinin “*Dünya Adası*” olarak nitelendirdikleri Asya-Avrupa ve Afrika’dan oluşan ve zaman zaman “*Eski Dünya*” olarak da anılan bu kıtalar topluluğu, birbirleriyle Ortadoğu’da kesişirler. Avrupa kıtası, Anadolu Yarımadası üzerinden Ortadoğu’ya uzanır. Asya’dan, İran-Anadolu istikametini takip ederek, Avrupa’ya atlamak mümkündür. Bunun gibi yine doğudan Mezopotamya üzerinden gelen yollar Doğu Akdeniz’e ve Sina Yarımadası üzerinden Mısır’a ve Afrika kıtasına ulaşır. Bundan başka, Doğu Akdeniz kıyılarındaki belli başlı yolların Anadolu ve Irak-İran üzerinden Asya kıtası içerilerine doğru uzanan durumları, Ortadoğu’nun değerini daha da artırır. Tarihi olaylar hatırlanacak olursa, Avrupalı kavimlerden Frigler, Galatlar ve Makedonyalılar, Balkanlar üzerinden gelerek Boğazları aşmışlar ve Anadolu Yarımadası’nı bir köprü gibi kullanmışlardır.¹³

Özellikle Körfez Bölgesi, Ortadoğu’nun genelinde de ayrı bir özellik taşımaktadır. Söz konusu bölge aslında İran ve Irak’ın dışında Suudi Arabistan, Kuveyt, Bahreyn, Katar, BAE ve Umman’ı da kapsamaktadır. Petrol söz konusu olduğunda da daha ziyade bu bölgeden söz edilmektedir. Çünkü Ortadoğu’nun tamamına yakını Basra Körfezi denilen bu bölgede yer almaktadır. Bu bölge Basra Körfezi olarak adlandırılmakla beraber, literatürde değişik isimler almıştır. Arap kökenli yazarlar genellikle “Arap Körfezi” (Arabian Gulf) olarak adlandırırken, İranlılar “Fars/İran Körfezi” (Persian Gulf) kavramını kullanmayı tercih etmektedirler. Batılı yazarların önemli bir kısmı da İran Körfezi kavramını tercih etmektedir. Özellikle bütün Amerikalı yazarların “Persian Gulf” kavramını kullanmasında bu devletin İran Devrimi’ne kadar iyi bir Amerikan müttefiki olmasının payı büyüktür. Türkçe literatürde ise özellikle bu bölge kesintili de olsa 400 yıl Osmanlı’nın bir eyaleti olan Basra’nın hemen ağzında bulunmasından olsa gerek, Basra Körfezi olarak adlandırılmaktadır.¹⁴

¹² Erendil, *a.g.e.*, 1992, s.8

¹³ *a.g.e.*, s.32

¹⁴ Tayyar Arı, *Irak İran ABD ve Petrol*, Alfa Yayınları, 2. Baskı İstanbul , Ocak 2007, s.93

Ortadoğuyu hedef haline getiren stratejik olgular şöyle sıralanabilir:¹⁵

- Üç kıtayı birleştiren anayollarının düğüm noktası oluşu,
- Avrupa'dan Afrika'ya ve Asya'ya uzanan demiryolunun Ortadoğu'dan geçmesi,
- Avrupa, Asya hava yolunun üzerinde bulunması,
- En önemli stratejik hammaddelerden birisi olan petrolün dünya rezerv durumuna göre üçte ikisinin bölgede bulunması,
- Dünya doğalgaz rezervlerinin önemli bir bölümüne sahip olması
- Petrol ve doğalgaz akışının borular ile sağlanması,
- Bütün güç merkezlerini ilgilendiren su yolu ve geçitlerini kontrol etmesi,
- Tarihin en zengin kültür hazinelerine sahip olması ve turizm açısından önemi,
- Dünyadaki tek Tanrı'ya inanan üç önemli dinin merkezi olmasıdır.

Yukarıda saydığımız nedenler bir bütün halinde Ortadoğu'yu dünyanın en önemli bölgesi yapmakla beraber, petrol ve doğalgaz bu bütünün en önemli parçalarıdır. Çünkü gelişmiş ve gelişmekte olan dünya devletlerinin en hassas noktası kullandıkları enerjidir. Petrol ve doğalgaz hem maliyeti, hem de çok çeşitli kullanım alanı olması dolayısıyla enerji hammaddeleri içerisinde en önemli yeri teşkil etmektedir. ABD eski Dışişleri Bakanlarından Henry Kissinger, daha teknolojinin ve endüstrinin günümüzdeki kadar gelişmediği 1974 yılında yaptığı bir konuşmasında petrolü, “*Dünyanın en önemli stratejik maddesi*” olarak tanımlamıştı. Zaman içerisinde doğalgaz da çok önemli bir stratejik hammadde halini almıştır. Bu bakımdan Körfezde bulunan zengin doğal gaz yatakları bölgenin önemini her geçen gün biraz daha artırmaktadır.¹⁶ Ayrıca halen bölgenin zengin petrol kaynaklarına odaklanan çatışma noktalarının, yakın bir gelecekte “su” sorununu da içine alacak şekilde genişlemesi ihtimal içindedir. Böyle bir gelişmenin, özellikle bölgeye ulaşan su kaynaklarının kontrolünü elinde bulunduran ülkemizi yakından ilgilendirecek mahiyette olması, olayların dikkatle izlenmesi ve değerlendirilmesini zaruri kılmaktadır.¹⁷

Ortadoğu uluslar arası politika ve stratejilere konu olan coğrafi verilerin oluşturduğu jeopolitiğin hemen hemen tüm özelliklerine sahiptir. Ortadoğu'yu denetimi altına alabilen bir güç, onun coğrafik konumundan kaynaklanan eşsiz jeopolitiğinden yararlanarak, üç kıtayı birbirine bağlayan kara ve deniz yollarını, dolayısıyla da üç kıtayı, bu kıtalardaki ekonomik kaynakları denetleyecek, güç dengesini kendi lehine değiştirmiş olacaktır. Çünkü bu bölge, coğrafi merkezi durumunda bulunduğu üç kıtaya egemen bir konumdadır

Konuyu özetleyecek olursak; dünya adasının merkezi Ortadoğu'dur. Ortadoğu'ya hakim olan güç dünya adasını kontrol eder. Dünya adasını kontrol edebilecek bir güç de dünyayı kontrol edebilir.¹⁸ Tüm bu jeostratejik özelliklerin yanında birde dünya petrol rezervlerinin yüzde 65'i, doğalgaz rezervlerinin yüzde

¹⁵ Mehmet Kocaoğlu, *Uluslar Arası İlişkiler Işığında Ortadoğu*, Genkur. yay., Ankara, 1995, s.174

¹⁶ Doğan- Atun, *a.g.e.*, s.178-179

¹⁷ Ulutaş, *a.g.e.*,s.19

¹⁸ Doğan- Atun, *a.g.e.*, s.23

35-40'ı bu topraklarda olunca, bu bölgeyi kontrol edecek gücün dünyayı kontrol etmesi elbette kaçınılmaz olacaktır.

1.2. ORTADOĞU BÖLGESİNİN SİYASİ, EKONOMİK VE SOSYAL DURUMU

Ortadoğu'nun jeopolitiğini incelerken şunu belirtmek gerekir, Ortadoğu, tek bir devlet değildir; bu sahada birçok farklı devlet yer almaktadır. Bundan başka, Ortadoğu homojen bir yapıya sahip değildir. Bölgede değişik halklar, etkin gruplar, değişik diller ve değişik dinler yer almıştır.¹⁹

Bölge, geleneksel olarak kültürlerin ve dinlerin kesişme noktası olmasının yanında, son yüzyılda özellikle de sahip olduğu petrol zenginliği nedeniyle güç ve egemenlik mücadelelerine sahne olmuş, bu yüzden de dünyanın en istikrarsız bölgeleri içinde ilk sıralarda yer almıştır. 20. yüzyıl başlarında petrolün önem kazanmasıyla birlikte bölge, kendi doğal sosyo-politik ve sosyo-ekonomik gelişim sürecinin ötesinde, süper güçlerin kontrol ve egemenlik planları içinde yapay süreçlere yönlendirilmiştir. Bu nedenle Ortadoğu, halâ dünyanın demokratikleşme sorunu yaşayan en önemli bölgesi niteliğini korumaktadır ve güç mücadelesine yönelik ittifak ilişkileri bölge sınırlarını aşan boyutlara ulaşmaktadır.

Etnik anlamda, Araplar, Farslar ve Türkler'in egemenliğinde kalmış olan Ortadoğu, dinsel anlamda ise tamamıyla Müslümanlar'ın egemenliğinde olmuştur. Bunların dışında Birinci Dünya Savaşı'ndan sonrası dönemde Yahudiler, son dönemde ise Kürtler bölge siyasetinde önemli bir konum elde etmişlerdir.²⁰

Ortadoğu'da siyasi yapılaşmayı oluşturan devletlerin rejimleri farklıdır. Bu farklılık Ortadoğu'nun uzun yıllardan beri istikrara kavuşamamasının sebeplerinden biridir. Uzun süre Osmanlı İmparatorluğu'nun hâkimiyeti altında kalan Ortadoğu, İslami devlet yapısına sahip bir yönetimin kontrolünde kaldığından, milliyetçilik kavramı bu bölgede ancak 19. yüzyılın sonlarında algılanmaya başlamış, bu nedenle uzun bir süre bölgedeki siyasi yapıda çalkantılar olmamıştır. Ancak milli devlet anlayışı yerleştikten sonra, bu akımla birlikte devlet rejimleri de farklılık göstermeye başlamıştır. Mutlak monarşiler, şeyhlikler, emirlikler, askeri ağırlıklı rejimler ve demokratik cumhuriyetler, Ortadoğu devletlerinin rejim özelliklerindedir.²¹ Ortadoğu'nun geneline bakıldığında açıkça göze çarpan tek lider veya aile tipi yönetim biçimleri her ne kadar bu bölgenin kendi tarihinden ve kültüründen kaynaklansa da, bu durumun büyük güçlerin işine geldiği de aşikârdır. Diğer bir ifadeyle bu yönetim tarzı büyük güçlerin desteği ve yönlendirmesi sayesinde, yaşadığımız demokrasi ve özgürlük çağında bile halen varlıklarını sürdürebilmektedir. Özgürlük, insan hakları, demokrasi gibi kavramları hayat felsefesi haline getirip dillerinden düşürmeyen bu büyük güçler, nedense bu kavramları Ortadoğu'da pek görmek ve duymak istememektedirler. Herhalde emperyalizm dedikleri bu olsa gerek!

¹⁹ Erendil, *a.g.e.*, s.59

²⁰ Arı, *a.g.e.*, s.94

²¹ Erendil, *a.g.e.*, s.60

Türkiye bir tarafa bırakılırsa, otoriterizm, bölge ülkelerinin hemen hemen ortak özelliği olmaya devam edecek gibi gözükmektedir. Demokratikleşme konusunda atılan adımlar, söz konusu ülkelerin demokratik ülkeler olmaları için ümit verici olmaktan uzaktır.²²

Ekonomik bakımdan Ortadoğu, Batılı ülkelere göre çok geri durumdadır. Ortadoğu, ekonomisindeki gerilik, ham madde yetersizliği, kalifiye eleman eksikliği ve düşük eğitim seviyesi gibi belli başlı faktörlerin etkisi altındadır. Sanayileşmenin geri kalması da doğal olarak kişi başına düşen gelir oranının düşük olmasına sebep olmakta ve bu da kalkınmayı geciktirmektedir.²³

Özellikle Basra Körfezi olarak ifade edilen bölgede bulunan ve petrol zengini sayılan ülkeler arasında eşit bir güç dağılımının bulunduğunu söylemek imkânsız olmakla beraber, bu devletlerden İran, Irak ve Suudi Arabistan'ı ayrı, diğerlerini ayrı düşünmek daha doğru bir yaklaşım olabilir. Geriye kalan beş devletin (Kuveyt, Bahreyn, Katar, BAE ve Umman'ın) güçlerinde çok ciddi bir fark olmadığı bilinmektedir. Çünkü bu ülkelerden bazıları toprak büyüklüğü, bazıları nüfus büyüklüğü olarak, bazıları ise ekonomik gelişmişlik bakımından diğerinden farklı görünse de, genelde birbirlerini tek başlarına ortadan kaldıracak bir kapasiteye sahip olmadıkları için, belirgin bir güç farkı olmadığı kabul edilir.²⁴

Ekonomik ve teknolojik geri kalmışlık, Ortadoğu'nun tarih ve sosyo-kültürel durumunun da bir sonucudur. Ortadoğu'da birçok halk kitleleri henüz hayvan besleyiciliğinden, aşiret ve kabile hayatından çıkıp çağdaş ve medeni bir hayat standardını yakalayamamıştır.²⁵ Bölge ülkelerindeki hızlı nüfus artışına rağmen, kişi başına düşen milli gelir, Irak ve kısmen İran dışında özellikle Körfez ülkelerinde oldukça yüksektir. Söz konusu ülkeler açısından petrolden elde edilen gelir, milli gelirin neredeyse tamamına yakındır.²⁶

Bölgenin ekonomisi, çağdaş evrim ve özellikle de petrol üretimi ile köklü değişikliklere uğramıştır. Fakat bu durumda büyük petrol üreticisi ama çoğunlukla küçük, az nüfuslu, istatistikî açıdan ortalama hayat düzeyi dünyanın ilk sıralarında yer alan devletlerle (Suudi Arabistan, Kuveyt, Birleşik Arap Emirlikleri), petrolü olmayan ya da az olan az gelişmişlik özelliklerini üzerlerinden atamamış devletler arasında büyük eşitsizlikler yaratmıştır. Çok geri kalmış kırsal kitlelerle çok hızlı kentsel gelişme gösteren zengin merkezlerin yan yana bulunmasına neden olmuştur.

Birinci Dünya Savaşı sonrası Osmanlı devletini parçalayan emperyalist güçlerin bölgedeki denetimleri, İkinci Dünya Savaşı'na kadar sürmüştür. Savaşın sonra bölgede dengeler değişmiştir. Filistin'de kurulan İsrail devletinin izlediği Siyonist siyaset, bölgenin duyarlı dengesini bozmuştur. Güvenlik gerekçesi ile topraklarını sürekli olarak genişletmek eğiliminde olan İsrail komşuları arasındaki düşmanlıkları mezhep ayrılıklarını körüklemiştir. Yöredeki eski etkinliklerini

²² Arı, *a.g.e.*, s.94

²³ Erendil, *a.g.e.*, s.61

²⁴ Arı, *a.g.e.*, s.95

²⁵ Erendil, *a.g.e.*, 1992, s.63

²⁶ Arı, *a.g.e.*, s.94

kaybeden İngiltere ve Fransa yerine ABD, İsrail devletinin destekçisi olarak önemli roller üstelenmiştir. Yurtlarından kovulan Filistinliler, süregelen gerilla savaşlarıyla ikinci bir huzursuzluk kaynağını oluşturmuştur. Lübnan, karmaşık yapısı ile bölgedeki dini ve etnik çekişmelerin, mezhep kavgalarının odağı olmuştur. Toplumsal eşitsizlikler yanında birbirlerine karşı yıllardır koşullandırılan dinsel, etnik grupların çatışmaları ve son olarak, 1990 yılında Irak'ın Kuveyt'i işgali ile başlayan Körfez Krizi, Ortadoğu'yu dünyanın en dengesiz ve gerilimli bölgelerinden biri durumuna getirmiş olup, bu problemlerin birçoğu da günümüzde varlığını sürdürmektedir.²⁷

Ortadoğu devletleri, istikrar, güven ve devamlılık bakımından birçok faktörün etkisi altındadır. Bu faktörlerden en önemlileri, coğrafi durumun özelliği, süper devletlerin çıkar çatışmaları, İsrail'in yerleşme ve genişleme ülküsü, Arap Birliği'nin ortaya çıkardığı sancılar, rejim farklılıkları, sosyo-kültürel farklılıklar, ekonomik ve teknolojik geri kalmışlık, ideolojik mezhep akımları şeklinde sayılabilir.²⁸ Bu sebeplerden süper devletlerin çıkar çatışmaları, diğer tüm sorunların belki de hem sebebi hem de sonucudur. Sizin elinizde değerli bir şey varsa tabii ki diğerleri bunu elde etmek için sizi zayıf düşürmek isteyeceklerdir. Eğer siz güçlü olmak için daha dikkatli olmassanız, zaten sizde olanı sizden almak isteyen birçok kişi olacaktır.

Ortadoğu denince değer anlamında akla iki şey gelir. Petrol ve hegomanya. Tarih boyunca "Ortadoğu'ya hâkim olan dünyaya hâkim olur" görüşü hala geçerlidir. Dünya üzerindeki hâkim güçler, çıkarları gereği Ortadoğu'yu kontrol etmektedir. Bundan dolayı dünyada dengelerin en sık değiştiği bir bölge olan Ortadoğu, her an patlamaya hazır bir yanardağ gibidir.²⁹

1.3. KÖRFEZ KRİZİNİN NEDENLERİ

1.3.1. KÖRFEZ KRİZİNİN GENEL NEDENLERİ

1.3.1.1. Bölgenin Gelir Kaynağı "Petrol"

Ulusal gücün belirlenmesinde hammadde kaynakları önemli bir faktördür. Çünkü bir ülkenin endüstriyel bakımdan güçlü olması, o ülkenin hammadde kaynaklarına ne kadar sahip olduğuyla doğru orantılıdır. Endüstriyel güç, beraberinde askeri gücü de getirir. Herhangi bir devlet, bu güçlere sahip olduğunda dünya üzerinde söz sahibi bir konumda olur. Özellikle Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra başta ABD olmak üzere batılı devletler, bu iki güce sahip olmak için dünya üzerindeki hammadde kaynakları üzerinde söz sahibi olmak istemişlerdir. Bu hammadde kaynaklarından petrol, hem ucuz imalatı, hem birçok kullanım alanının olması ve hem de kullanıldığı birçok alanda başka alternatifinin olmaması nedeniyle dünya üzerindeki önemini halen devam ettirmektedir. Bu önem Ortadoğu'nun niçin bu kadar gündemde olduğunun da göstergesidir.

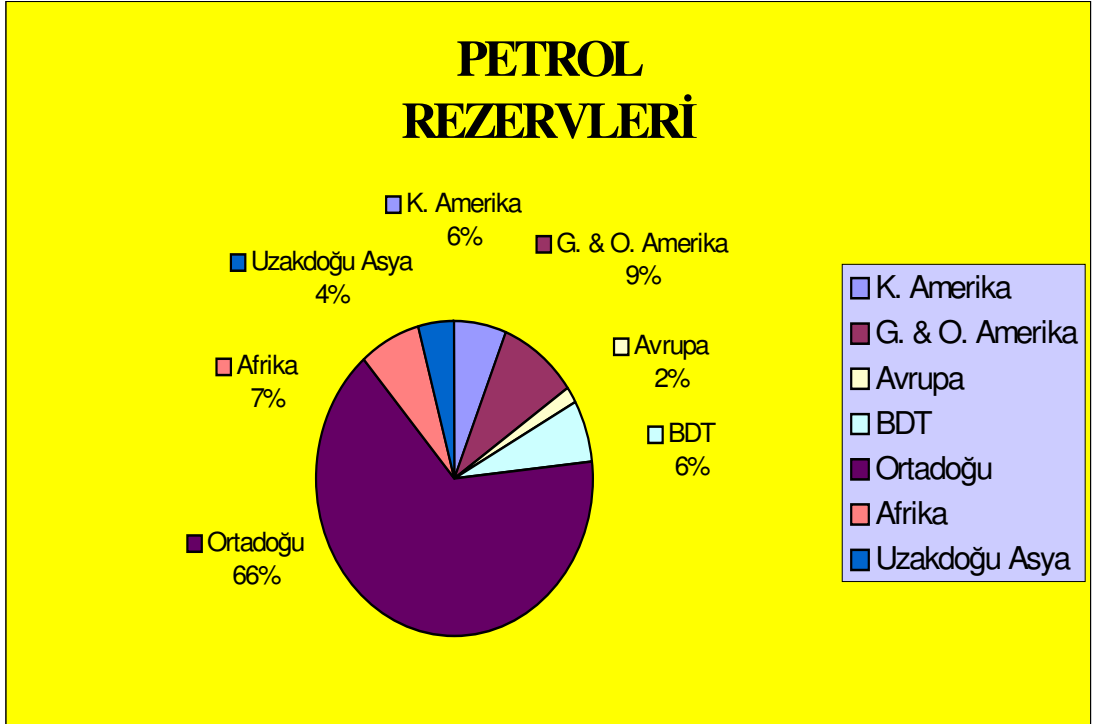
²⁷ *Ortadoğu Barış Süreci ve Türkiye Üzerindeki Etkileri*, Harp Akademileri Yayınları, Harp Akademileri Basımevi, Mart 1996, İstanbul, s.5

²⁸ Erendil, *a.g.e.*, s.61

²⁹ Mustafa Mutlu, *Vietnam'dan Körfeze Savaşlarda Kamuoyu Oluşumu*, Okumuş Adam Yayıncılık, İstanbul, Mart 2003, s.262

Dünya üzerindeki petrol rezervlerinin %65,3'ü Ortadoğu bölgesinde bulunmaktadır. Suudi Arabistan, tek başına rezervlerin %25'ine sahip bulunmakta ve onu %11'lik bir payla Irak, %9'arlık paylarla Birleşik Arap Emirlikleri, Kuveyt ve İran izlemektedir. Bölgenin rezervleri 1980'li yıllarda büyük artış göstermiş, daha sonra 1990'lı yıllarda Irak rezervlerindeki 12,5 ve Katar rezervlerindeki 9,5 milyar varil artışın dışında genel olarak sabit kalmış veya azalmıştır.³⁰ Ortadoğu ekonomisinin uluslararası ilişkilerdeki önemi, bölgenin topraklarında bulundurulduğu enerji kaynaklarında ve bu kaynaklardan elde edilen petrolden ileri gelmektedir. Belirtmek gerekir ki; 20. yüzyılda ekonomilerin temelini enerji oluşturmaktadır. Bununla birlikte, günümüz dünyasında tüketilen enerjinin yüzde 50'den fazlası petrolden karşılanmaktadır. Bu nedenle de Ortadoğu, sahip olduğu petrol rezervleri, üretim kapasitesi, bu petrole olan talebin özellikleri ve petrolden elde edilen gelirler dolayısıyla, uluslar arası politikaya en çok konu bölgelerden biri olmuştur

Şekil 1: Dünya Petrol Rezervlerinin Dünya Üzerindeki Dağılımı

Petrol, bir yandan Ortadoğu ülkelerinin yaşam kültürlerini ve standartlarını neredeyse tamamıyla değiştiren, diğer yandan Ortadoğu petrolüne sahip olmak isteyen büyük güçlerin menfaatleri için yapamayacakları hiçbir şey olmadığını ispatlamıştır. Bir zamanların deve sırtında gezen arap şeyhlerinin yerini dünyanın dört bir tarafını üst bölmeleri kraliyet odalarına çevrilmiş Boeing 747 uçakları ile dolaşan petrol zengini şeyhler almıştır. Özellikle 1970'li yıllarda petrol fiyatlarının aşırı yükselmesi, bu sözü edilen yaşantıyı abartılı bir hale getirmiştir. Öyleki, o

³⁰ Sevil Yıldırım, *Dünyada Ve Türkiye'de Petrol*, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı Ekonomik Araştırmalar Ve Değerlendirme Genel Müdürlüğü, Ağustos 2003, s.10

dönemlerde Londra’da sahneye konan bir tiyatro oyununda İngiliz petrol şirketinin başkanının, ülkeyi ziyarete gelen bir şeyhin etrafında nasıl pervane olduğu sergilenirken, bakanla karısı arasında geçen diyalog gerçekten çok dikkat çekicidir. Başkan, karısına şöyle demektedir: “*Şeyhin istediği her şeyi hazır et*”, Karısı, “*hayatım, o beni istiyor*” deyince, kocası şu cevabı vermektedir: “*Sevgili karıcığım, gözlerini kapat ve İngiltere’yi düşün.*”³¹

Körfez Krizi’nin patlak verdiği 90’lı yılların başında Ortadoğu, 1 trilyon varile varan petrol rezervleri ile başta ABD olmak üzere tüm gelişmiş ülkelerin hassas noktası haline gelmiştir. 1990 yılı rakamları, Arap ülkeleri ve İran petrol ve doğal gazının ne anlam ifade ettiğini ortaya koymaktadır.³²

**Tablo 1: Ortadoğu Petrol Ve Doğal Gaz Rezervleri
(Dünya Ortalamasında Pay Oranı:1990)**

Ülkeler	Petrol Rezervi (Milyon Varil) olarak	%	Doğal Gaz Rezervi milyon m3	%	Rezerv/Üretim Petrol
Cezayir	9.200,0	1,3	114.209	8,3	35,5
S.Arabistan	225.000,0	36,3	183.461	13,3	142,3
Bahreyn	111,7	0,0	6.476	0,5	7,2
Mısır	4.500,0	0,6	11.720	0,9	14,4
B.A.E	98.105,0	13,9	200.800	14,5	144,1
Irak	100.000,0	14,2	95,00	6,9	98,5
İran	92.860,0	13,2	500.000	36,2	90,9
Kuveyt	94.525,0	13,4	48.600	3,5	175,0
Libya	22.800,0	3,2	25.500	1,8	56,8
Fas	2,5	0,0	100	0,0	22,8
Umman	4.250,0	0,6	9.260	0,7	18,8
Katar	4.500,0	0,6	157.000	11,4	31,2
Suriye	1.730,0	0,3	9.500	0,7	12,8
Tunus	1.750,0	0,3	3.100	0,2	47,0
Kuzey Yemen	1.000,0	0,1	5.500	0,4	15,2
Güney Yemen	3.000,0	0,4	0	0,0	967,0
Tarafsız Bölge	5.200,0	0,7	12.000	0,9	35,6
Ürdün	5.000,0	0,7	260	0,0	27,4

³¹ Muhammed Heykel, 3. *Petrol Savaşı*, (Çev: Ahmed Asrar), Pınar Yayınları, İstanbul 1993, s.64

³² Suat Parlar, *Barbarlığın Kaynağı Petrol*, Anka Yayınları, 1. Baskı, İstanbul Mayıs 2003, s.552-553

Ortadoğu, petrol rezervleri ve üretim miktarı açısından dünyanın en önemli bölgesi olmasına rağmen, tüketim açısından aksi bir durum söz konusudur. 1975 yılı üretim ve tüketimi karşılaştırılacak olursa, dünya petrol üretiminde yüzde 35,9'a sahip bölge, tüketiminde ancak yüzde 2,6'lık bir paya sahiptir. Yani, Ortadoğu 1975 yılında ürettiği 971,3 milyon ton petrolün 70,4 milyon tonunu kendisi tüketmiş geri kalanını bölge dışına ihraç etmiştir. Buna karşılık, elindeki rezervler dünya petrol rezervlerinin yalnızca yüzde 2,6'sı kadar kalan ve tükenmesin diye azar azar çıkardığı petrolü de pahalıya maleden ABD, dünya nüfusunun yalnızca yüzde 4,8'ini oluşturduğu halde, tek başına dünya petrol üretiminin yüzde 25,5'ini tüketmektedir. Bunun yanı sıra Batı Avrupa, Ortadoğu petrolüne yüzde 90, Japonya ise yüzde 98 oranında bağımlıdır.³³ Bu nedenle, Körfez petrolü ABD için büyük önem taşımaktadır. Günümüzde Ortadoğu denildiği zaman, "petrol" ve "ABD" sözcükleri yan yana kullanılmaktadır. ABD'nin Ortadoğu petrolü konusunda değişmez stratejisi:

"Petrolün, Amerika'nın ve sanayileşmiş müttefiklerinin ekonomisine zarar vermeyecek şekilde sabit fiyatlarla dünya pazarına kesintisiz akışını güvenceye almak" ve bunun için de Ortadoğu'da çıkarlarına uygun bir güç dengesi kurmaktır. Burada vurgulanması gerek şudur: Amerika'nın Ortadoğu petrolünü *"kesintisiz ve sabit fiyatlarla"* akışını sağlama amacı, onun temel politikasıdır ve bu da Amerika'nın bölgeyle çok yakından ilgilenmesi ve onun ülkelerini ve insan kaynaklarını etkin biçimde kontrol etmeyi istemesi sonucunu doğurmaktadır.³⁴

Irak'ta tahmin edilen petrol rezervlerinin ABD'nin 100 yıllık ham petrol ihtiyacını karşılayacak boyutta olduğu düşünülmektedir. Gerekli yatırımlar yapıldıktan sonra Irak'taki tüm petrol kaynaklarının işletilmesi durumunda rezervlerinin 300 milyar varili aşacağı ve dünyanın en büyük petrol üreticisi Suudi Arabistan'ı bile geçeceği değerlendirilmektedir. Rezerv büyüklüğü olarak bölgede bulunan iki ülkenin petrol kalitesine bakıldığında, Suudi Arabistan ve Irak'ın petrolü yüksek kalitede, Irak'ın üretim maliyeti ise en düşük seviyededir. Dolayısıyla dünyanın en kârlı petrol rezervleri Irak'tadır. Global enerji kaynakları açısından Irak petrolerinin önemi gittikçe artmaktadır. Mevcut petrolü ile Irak, Suudi Arabistan ve İran'dan sonra üçüncü önemli petrol ülkesidir.³⁵

Irak'ın bu büyüleyici konumu o kadar üst seviyededir ki, sadece politikacıların değil askerlerin bile kafasını yormaktadır. Araştırmacı Yazar Derya Sazak, Çöl Fırtınası Operasyonu'nun patronu olan "Çöl Ayısı" lakaplı komutanı General Norman Schwarzkopf'un Kuveyt'in işgalinden kısa bir süre önce, kafasında kurduğu senaryoları şöyle açıklamaktadır:

"Schwarzkopf kararlıydı; bir akşam yatağında tavana bakarken Sovyetlerin Zagros dağları'nı aşarak İran'a girme planını "çöpe atma" zamanının geldiğini düşündü. Bloklar dağılıyor, silahların denetimi konusunda ABD ve Rusya arasında mesafe alınıyor, "Soğuk Savaş" ortamından çıkılıyordu. Kafayı petrole takmıştı,

³³ Baskın Oran, *Kalkık Horoz-Çekiş Güç ve Kürt Devleti*, Ankara 1996, s.20

³⁴ Ümit Ayşe Atak, *Körfez Krizinin Türk Dış Politikası Üzerindeki Etkileri*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 1997, s.14

³⁵ Ulutaş, a.g.e.,s.35

bundan sonra bölgesel çatışmalar olabileceğine inanıyordu. Powell'dan vize alınca 1990 yazındaki savaş oyununda "düşman"ı değiştirdi. Sovyetler'in yerine Irak'ı koydu! Tatbikat, Güney Irak'ta toplanacak dev bir gücün (300 000 asker, 3200 tank ve 640 savaş uçağı) Arap Yarımadası'na saldırması üzerine kuruluydu. Merkez Komutanlığı'nın çok daha az olan gücü bu istilayı Suudi petrol yataklarına, rafinerilerine ve limanlarına varmadan durduracaktı.”³⁶

Command Post Exercise ya da kısaca CPE diye adlandırılan senaryo, Saddam Hüseyin'in Kuveyt'i işgalini öngörüyordu. Çölde iletişimin çabukluğunun sınanması söz konusuydu. Katılanlardan birinin deyişiyle “çok karmaşık ve o kadar da çekici” olan bu bilgisayar oyunu, ne tesadüftür ki, üç hafta bile geçmeden gerçek oluverecekti.³⁷

Her ne kadar Schwarzkopf, 1990 yılı başında bu stratejileri kafasında kursa da, ABD Başkanı Carter'ın, Körfez Savaşı'ndan 10 yıl önce 1980 yılında “*Her hangi bir dış gücün Basra Körfezini ele geçirmeye yönelik teşebbüsü ABD'nin bölgedeki hayati çıkarlarına bir tecavüz olarak kabul edilecektir. Tecavüz askeri güç dâhil gerekli görünen her vasıta ile önlenecektir.*” şeklindeki açıklaması, Körfezdeki petrol kaynaklarının taşıdığı önemi ve ABD'nin çıkarlarını korumak için izleyeceği hareket tarzlarını açık olarak sergilemektedir.³⁸

Petrol kaynaklarının taşıdığı önem o kadar büyüktür ki, ABD'nin coğrafi anlamda bu kaynaklara sahip olması belki imkânsızdır. Fakat ortada bir gerçek vardır, o da eğer sahip değilsen kontrol et mantığıdır. Çünkü bugün petrol fiyatlarındaki 10 dolar artış ABD'nin gayrisafi milli gelinde 165 milyar dolarlık bir kayba yol açmaktadır. Zira petrol fiyatlarındaki bu ani yükselişler faiz oranlarında da yükselişe, talep düşmesinden dolayı üretim gerilemesine, beraberinde işsizliğe ve milli gelirden daralmaya yol açmaktadır. Petrol fiyatlarındaki 1 dolar artıştan İran, 1 milyar dolar, Rusya 2 milyar dolar, Suudi Arabistan ise 3 milyar dolar kazanırken, ABD 4 milyar dolar gelir kaybına uğramaktadır.³⁹

ABD için petrolün bu kadar önemli olmasının bir nedeni daha vardır. Belki de bu neden ABD için birinci öncelikli sorun haline gelmeye başlamıştır. Bilindiği gibi petrol piyasası dolar ile işlemekte olup dünya piyasasında talep edilen doların yüzde 50'si petrol alışverişinde kullanılmaktadır. Son yıllarda Euro'nun dünya piyasalarında etkinliği göz önünde tutulduğunda ABD'nin kaygıları tamamıyla yerindedir. Petrol nedeniyle dünyada oluşmuş mevcut rezervlerin dolardan euroya kayması, ABD'de enflasyonun inanılmaz boyutlarda artmasına yol açacaktır. Bu durum uluslar arası piyasalarda dolara olan güveni sarsacağından, bu olası gelişme daha ciddi krizleri tetikleyecektir.⁴⁰ ABD'yi bu kötü durumdan kurtaracak en önemli faktör petroldür. OPEC ülkeleri şimdilik dolarla satış konusunda aldıkları karara bağlı kalmaya devam etmektedirler. Ancak OPEC ülkeleri, dolardan euroya geçmeye karar vermeleri halinde, ABD'nin çöküşünü kimse engelleyemez. Dolayısıyla ABD

³⁶ Sazak, *a.g.e.*, s.28-29

³⁷ Eric Laurent, *Çöl Fırtınası*, (Çev: Erden Akbulut-Ahmet Şensilay), E Yayınları, İstanbul, Kasım 1991, s.21

³⁸ Ulutaş, *a.g.e.*, s.37

³⁹ Arı, *a.g.e.*, s.112-113

⁴⁰ *a.g.e.*, s.114-115

kendi düşüşünü ancak ve ancak petrol ihraç eden ülkeleri ve petrol kaynaklarını, kısaca petrolü kontrol ettiği müddetçe engelleyebilecektir.⁴¹

Kuveyt'i işgal eden Irak, yüzde 20'nin üzerindeki petrole sahip olmakla OPEC üyeleri içerisinde belkide en etkin ülke konumuna geçecek ve dolar piyasasının para birimini belirleme şansına sahip olacaktır. 1990'larda euro olmamakla beraber doların dışında "dört ulusal" para dediğimiz Frank, Yen, Sterlin ve Mark belki de o dönem için doların yerini alma olasılığına sahip olmuştur. İşte bu sebeplerden dolayı ABD, hem petrole doğrudan egemen olmak ve hem de petrol sahibi ülkelere gözdağı vererek Ortadoğu'da tam bir kontrol mekanizması kurmak zorundadır.

1.3.1.2.Bölgedeki Etnik Farklılıklar

Krize ilişkin genel nedenlerden birisi de Ortadoğu'nun homojen olmayan yapısıdır. Ortadoğu, ilk bakışta homojen gibi görünmekle birlikte aslında son derece heterojen ve kendi bünyesinde de tek tek zımparalanmış toplulukları barındıran bir bölgedir. Çeşitli açılardan hem kendi içlerinde hem de birbirleriyle ihtilafli olan ülkelerin yer aldığı Ortadoğu, bu iç ve ikili çatışmalara sürekli sahne olmuştur.

Tarihin hiçbir döneminde "ulus devlet" kavramı, Ortadoğu'da tam anlamıyla gelişmemiştir. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra büyük güçlerin çıkarlarına göre çizilmiş bir harita ile homojen bir ulus-devlet, Ortadoğu için neredeyse imkânsız olmuştur. Ulus kavramının tam anlamıyla içselleştirilememesi sebebiyle, Ortadoğu halkları, gücünü bağlı oldukları etnik azınlıklardan almaya devam etmekte, bu durum ise ülke bütünlüğü açısından "parçalanmışlığa", uluslararası ortam açısından ise "kırılganlığa" sebep olmaktadır. Normal şartlarda müsamaha ile karşılanabilecek kültürel farklılaşmaların çok kısa sürede bir bunalım odağı haline dönüşmesi, bu bunalımın gerek küresel gerekse bölgesel güçlerce hemen stratejik bir parametre olarak algılanmasına yol açmaktadır. Ortadoğu'da kalıcı bir barışın sağlanabilmesi her şeyden önce bu jeo-kültürel parçalanmanın doğurabileceği siyasi risklerin azaltılmasına bağlıdır. Etnik ve dini parçalanma zemininin yaratılması bölgede çok derin ve analitik çalışmalar sonucunda o kadar istikrarlı bir şekilde uygulanmıştır ki; Ortadoğu ülkelerinin hemen hepsi, güvenliklerine karşı oluşan bu tehdidin sancılarını halen içten içe yaşamaya devam etmektedirler. Ortadoğu'ya "Kaynayan Kazan" benzetmesinin atfedilmesinin temelinde de bu sebep yatmaktadır.⁴²

Çoğunluğu Arap devletlerinin oluşturduğu Ortadoğu'da Arap dünyasını birleştirerek Arap Birliğini gerçekleştirme çabaları ve Arap imparatorluğunu kurma ihtirası, Ortadoğu'nun tarihi kadar eskidir. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra faaliyetleri hızlanan Arap milliyetçiliği, bölgede son derece örgütlü bir yahudi milliyetçiliğine öncülük eden Siyonizm kadar başarılı olmamış ve bütün Arap dünyasını kapsayan bir örgütlenme gerçekleşmemiştir. Çünkü henüz kendisini ulus devlet kimliği ile bile özdeş göremeyen bazı toplulukların, "Arap" üst kimliğine sarılmaları çok zor olmuştur. Bu duruma, ulus-devletlerin kendi ulusal menfaatleri de

⁴¹ Arı, *a.g.e.*, s.115

⁴² Gamze Güngörmüş Kona, "Ortadoğu'da Güvenlik Algılaması Ve Dahili Risk Faktörlerinin Etkisi" *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, Say:8, 2004, s.133

eklenince, bölge güvenliğinde önemli rol oynayacağı düşünülen “Arap Milliyetçiliği” felsefesinin pek de işe yaradığı söylenemez.⁴³

Bu noktada önemli bir unsur gibi görülen islam faktörü konusunda Prof. Dr. Fahir Armaoğlu'nun tesbiti gerçekçidir; “*Ortadoğu da birleştirici faktör olarak en az etkisi olan bir unsur varsa o da İslam faktörüdür. Bunu teyit için Kıbrıs ve Bosna – Hersek meselelerinde İslam Konferansı Örgütü'nün bile ne adar aciz ve yetersiz, hatta ilgisiz kaldığını zikretmek yetecektir.*”⁴⁴

Bugün Ortadoğuda, Museviler ve azınlıkta kalan Hristiyan Araplar haricindeki nüfusun tamamı Müslümandır. Ancak zamanla bölgede çok değişik sayıda ve özellikle mezhepler ile tarikatların ortaya çıkışı aynı dinden olan bu insanlar arasında düşünce, kültür, siyasal görüş ve yaşantı olarak derin farklılıkların doğmasına neden olmuştur.

Ekonomik gelişme ve bununla birlikte gelen modernleşmenin, görünürdeki siyasal istikrar açısından bir tehdit oluşturduğu kanısı da yaygındır. Aşırı zenginleşme ilk etkisini, toplumda eşitsizliğin doğmasında ve toplumsal çözümlere yol açmasında göstermiştir. Din, Batı kaynaklı laik düşünce ile karşı karşıya kalmakta, kabile değerleri kentsel yaşamın gerekleriyle erozyona uğramakta ve ekonomik yaşamdaki gelişme aile yapısındaki birlikteliğin ve uyumun çözülmesine yol açmaktadır.⁴⁵

Ortadoğu'da özellikle Sünni- Şii ayrılığı önemli sorunlara yol açmaktadır. İran devrimi ve şiilerin iktidara gelmesi önemli sayıda Şii nüfusu barındıran diğer Körfez devletlerinin tehdit etmeye başlamıştır. Bunların başında en fazla Şii nüfusu bulunan Irak ve Bahreyn gelmektedir. Irak'ta bulunan şiilerin toplam nüfusa oranı yüzde 50 dolaylarında olup Suudi Arabistan'da yüzde 10, İranda yaklaşık yüzde 85 civarındadır. Bahreyn'de ise nüfusun yaklaşık yüzde 50'sinin Şiilerin oluşturduğu tahmin edilmektedir. Kuveyt'te Şiilerin toplam nüfusa oranı yüzde 25'dir.⁴⁶ Genelde Şiilerin sosyo-ekonomik durumların diğer kesimlere göre daha geri planda kalması sorununu kendisini en çok İran'da göstermiştir.

Sünni- Şii ayrığı ve radikal Şii hareketleri ABD'nin bölge politikasında belirleyici bir etken olmuştur. 1991 Körfez Savaşı sonrası Irak'ta meydana gelen kaostan yararlanarak ayaklanan Iraklı Kürtler ve Şiiler, ABD'nin Irak politikasını çıkmaza sokmuştur. Çünkü Irak'ın kuzeye yönelik konumu kadar güneye yönelik konumu da önemlidir. Nitekim savaş sonrası dönemde radikal bir Şii hareketini İran destekli olmasından dolayı rahatsızlık duyan ABD, Güney Irak konusunda ısrarcı davranmış ve bu bölgedeki uçuşları yasaklamıştır.

Ortadoğu bu bölgede yer alan devletlerin rejimleri bakımından da çok değişik ve homojen olmayan bir yapıya sahiptir. Bu devletlerin rejimleri monarşi⁴⁷, oligarşi⁴⁸

⁴³ Kona, *a.g.m.* s.133-134

⁴⁴ Fahir Armaoğlu, *Ortadoğu'da Yeniden Yapılanma*, Silahlı Kuvvetler Dergisi, Nisan 1993

⁴⁵ Tayyar Arı, *2000'li Yıllarda Basra Körfezinde Güç Dengesi*, İstanbul 1996, s.14

⁴⁶ *a.g.e.*, s.15-22

⁴⁷ İktidarın hiç kimseye karşı sorumlu olmayan bir kişiye toplanması şeklinde devlet sistemi.

⁴⁸ Devlet nüfuz ve kuvvetini birkaç kişinin, birkaç ailenin elinde tuttuğu yönetim şekli.

ve demokrasi (en azından simgesel olarak) gibi değişik bir yapıya sahip olmasının yanında aralarında krallıklar, emirlikler, sultanlıklar, dini temele oturmuş cumhuriyetler de mevcuttur.

1.3.1.3.Bölge Ülkelerinin Aşırı Derecede Silahlanma Çabaları

Savaş ve barış, uluslar arası ilişkilerde devletlerarası sosyal olaylar içerisinde her zaman yerini almış, neredeyse insanlık tarihi kadar eski iki kavramdır. Uluslar arası ilişkilerde savaş “en son” ve “en az” kullanılan bir vasıta olmasına rağmen muhtemel bir savaş korkusu, tüm ulusları barış zamanında başlayarak, savaş ekonomisine yöneltmiştir. Silahlı kuvvetlerin teşkili, sürekliliği, sürekliliği sağlayacak modernizasyon çalışmaları, ülke güvenliği için gerekli silah ve donanım alımı, 20. yüzyıl devlet bütçe harcamalarının en önemli kalemlerini oluşturmaktadır. Dolayısıyla, bir ülkenin silahlanması, komşu ülkelerde güvenlik sorunu haline gelmekte ve korku yaratmaktadır. Korku ise, herhangi bir anlaşmazlık durumunda ezilmemek için, en az rakip kadar güçlü olmayı kaçınılmaz kılmaktadır.⁴⁹

Ortadoğu bölgesi, tarih sürecinde ve günümüzde çatışmalarla ve savaşlarla özdeşleşmiş, çoğu insan tarafından bu yönde hatırdan kalan bir bölge olmuştur. Ortadoğu bölgesinde huzursuzlukların ve anlaşmazlıkların çatışmalara yol açması, ilerleyen evrelerde savaş ortamının oluşması, dünyanın diğer bölgelerine oranla daha yüksek bir olasılık taşımaktadır. Bu olasılık yukarıda bahsettiğimiz “en az rakip kadar güçlü olmak” kavramını Ortadoğu ülkelerinin zorunlu politikası yapmıştır.

Gerçekten, Körfez Savaşı'nın başlangıcında Saddam'ın bir milyon kişilik orduya, 800 kadar savaş uçağına ve beş binden fazla tanka sahip olduğu, fakat Irak'ın, bölgenin aşırı silahlanmış tek ülkesi de olmadığı açık şekilde ortadadır. Nitekim Suriye'nin de 800 bin kişilik orduya, 4 bin kadar tanka ve 550 savaş uçağına sahip olduğu bilinmekte, İsrail'in 500.000 kişilik ordusu, 4 bin tank ve 600 savaş uçağını emrinde tuttuğu, Mısır'ın da 1 milyondan fazla kişiden oluşan bir ordusu emrinde bulundurduğu, tank ve uçak bakımından da İsrail ile aynı güçte olduğu bilinmektedir.⁵⁰

Görüldüğü gibi Ortadoğu'da aşırı şekilde silahlanmış bulunan tek ülke Irak değildir. Bunun sebebi ise bölgenin birden fazla silah yarışına sahne olmasıdır. Gerçekten İran ile Irak öteden beri birbirlerine güvenmez iken, Suudi Arabistan ile diğer Körfez ülkeleri, hem İran'a hem de Irak'a güvenmemek de, diğer taraftan İsrail ile Arap ülkeleri arasında diğer bir silah yarışının cereyan ettiği bilinmektedir. Bunun sonucu ise Ortadoğu'nun silah satıcılarına çok karlı bir pazar oluşturmasıdır. Nitekim NATO ülkelerinin gayri safi milli hasılasının sadece %3-4'ünü savunmaya ayırmalarına mukabil, bu oran Suriye ile İsrail'de %15'e, Irak'ta %25'e ve hatta daha fazlasına, Suudi Arabistan'da %20'ye ve hatta zayıf Ürdün'de bile %12'ye ulaşmaktadır.⁵¹

⁴⁹ Kocaoğlu, a.g.e., s.202

⁵⁰ İsmet Giritli, *Körfez Bunalımının Boyutları*, İstanbul Mayıs 1991, s.47

⁵¹ a.g.e.

Ortadoğu bölgesinde var olan bu silahlanma yarışını, sadece bölge içinden kaynaklanan nedenlere bağlamak bir yanılgı olur. Bu çerçevede bölge dışı devletler, özellikle Batılı devletler, Ortadoğu devletlerinin silahlanma arzusunu tatmin ederlerken, her geçen gün yeni teknolojilerle ürettikleri silahlarla bölge halklarının geleceğini biraz daha zorlaştırmaktadırlar.

Özellikle, 18. yüzyıldan sonra emperyalist güçlerin çıkarları, Ortadoğu bölgesinde bulunan kavim, ırk, din ve ülkeler arasında çözümsüz uyuşmazlıkların sürdürülmesini gerektirmiştir. Böylece, Ortadoğu ülkelerinde silahlanma yarışının hızlandırılması, uyuşmazlık ve çatışmaların sürekliliği ve barış sürecinin engellenmesi emperyalist güçler tarafından hep istenmiştir.⁵² Ortadoğu'nun yapay bir biçimde sınırlarının çizilmesi, bölgenin azınlıklar temeline dayalı olarak parçalanmış olması, bölgede aynı ırktan olmalarına rağmen çok sayıda devlet kurulması ve kurulan bu devletlerin başına dinsel ve etnik ayrıma dayalı rejimlerin yerleştirilmesi hep aynı politikanın ürünüdür. Bu durum, bölge ülkelerinin sürekli silahlandırılmasını mümkün kılmaktadır.⁵³

Ortadoğu'da birden fazla silah yarışı devamlı olarak cereyan eden bir süreç olup bölgede bu yarışın durdurulmasını zor gözükmektedir. Örneğin Ortadoğu'da yeniden oluşturulacak düzende ABD ve İngiltere, Suudi Arabistan'ın askeri güç yönünden daha da kuvvetlendirilmesini arzulamakta, İsrail ise öteden beri buna karşı çıkmaktadır. Büyük ülkeler, Ortadoğu'ya silah satışlarında kendilerine "Dost" ve "Düşman" olan ülkeler arasında fark gözetmemekte, ne var ki bu bölgede bugün "Dost" olan ülkenin yarın "Düşman" olması daima mümkün bulunmaktadır. Nitekim 1970'lerde ABD'nin, İran Şahına sağladığı modern silahların, 1979 devrimi sonucunda iktidara gelen ve Ortadoğu'da ABD'ye karşı çıkan Ayetullah Humeyni'ye kaldığı bilinmektedir.⁵⁴

Nihayet, büyük ülkelerin Ortadoğu'ya silah satışını durdurması halinde bunun bölgedeki ülkeleri kendi savaş endüstrilerini kurmaya yönelteceği değerlendirilmekte ve buna İsrail, Irak ve Mısır gibi ülkelerin davranışları örnek olarak gösterilmektedir. Bunun gibi ABD, Sovyetler Birliği ve Avrupa ülkelerinin ileri teknolojiye dayanan silahları, Ortadoğu ülkelerine satması halinde ise bu durumun savaşı önlemekten ziyade, savaşı etkisi az silahlarla daha kanlı hale getireceğinden korkulmakta, İsrail'in elinde nükleer silah bulunduğu için bazı Arap ülkeleri de kimyasal silahları nükleer silahlara karşı "caydırıcı" olarak kullanacaklarını beyan etmektedirler. ABD, İngiltere ve Fransa gibi NATO ülkeleri ile Sovyetler Birliği'nin elinde nükleer silahların bulunması, düşmanlarla çevrili bir bölgede yaşadığını ileri süren İsrail'e nükleer silah bulundurmaya gerekçesini vermekte, kısaca; Ortadoğu'daki silah yarışının durdurulmasının zannedildiği kadar kolay olmayacağı anlaşılmaktadır.⁵⁵

Genişlemeci ve yayılcı politika izleyen devletlerin tehdit ve kuvvet üstünlüğüne karşı başlatılan silahlanma yarışı, kapitalist ülkelerde silah sanayi ve teknolojisine yapılan yatırımları artmış, bunun doğal sonucunda uluslar arası silah

⁵² Kona, Ortadoğu'da Güvenlik Algılaması..., s.127

⁵³ Kocaoğlu, *a.g.e.*, s.205

⁵⁴ Giritli, *a.g.e.*, s.47-48

⁵⁵ *a.g.e.*, s.48

ticareti ve rekabeti sürekli artarak korkunç boyutlara ulaşmıştır. Kuzey-Güney diyalogu, başta Birleşmiş Milletler (BM) olmak üzere uluslar arası örgütlerin silahları denetim girişimleri, ABD ve Sovyetler Birliği'nin 1970'lerden sonra başlattıkları silahsızlanma görüşmeleri, maalesef artan silahlanma yarışının önüne geçememiştir. Uluslar arası toplum, sadece 1974 yılında 210 milyar dolar silahlanma için harcamıştır. Askeri harcamalar ise 1980'de 600 milyar dolara, 1990'da bunun iki katına ulaşmıştır. Ülkeler, askeri araştırmalar için yılda ortalama 25 milyar dolar harcama yapmakta, bilimsel ve teknik uzmanların yüzde 50'si korkunç silahların geliştirilmesi için kullanılmaktadır. Çünkü bir ülkenin silahlanma ve savunma harcamalarına esas teşkil eden unsur, o ülkenin güvenlik fonksiyonu ile ilgilidir. Güvenlik fonksiyonu da her bir ülkenin kabul edebileceği risk derecesine bağlıdır. Böyle bir düşüncenin ortaya kattığı silahlanma harcamalarının optimal ölçekte yapılabilmesi ise, risk faktörünün iyi ölçülmesine ve güvenlik seviyesinin yeterli düzeyde tespitine bağlıdır.⁵⁶

Silah üretimini az sayıda ülkenin gerçekleştirebilmesi, gelişmiş ülkelerin satıcı, diğerlerinin ise alıcı durumunda kalmasına, böylece oluşan piyasa koşulları nedeniyle emperyalist ülkelerin silah sanayinde ve onun idaresinde tekelleşmesine neden olmaktadır. Silah üretim ve ticaretindeki aktörlerin çoğalması, bu alandaki rekabeti artırarak yeni pazarların bulunmasında ya da mevcut pazarların korunmasında alıcı ülkelerin paylaşılması mücadelesini artırmakta ve bu durum emperyalizmin "Böl ve Yönet" (Divide and Rule) biçimindeki değişmez yöntemiyle sürdürülmektedir. Bu yöntemin en çok uygulandığı bölge ise, hiç şüpheyle Ortadoğu bölgesidir. Bölgedeki ülkeleri silahlanmaya yöneltecek güvenlik sorunlarıyla karşı karşıya bırakmak, tam da bu amaca hizmet etmektedir. Nitekim 1991 Körfez Savaşı'nı mütakiben ABD, Suudi Arabistan'a yaklaşık 3 milyar dolarlık, Birleşik Arap Emirlikleri'ne 4.2 milyar dolar Kuveyt'e 9.3 milyar dolarlık silah satmıştır.⁵⁷

Bölgedeki silahlanma çabalarının altında yatan nedenleri daha derinden incelediğimizde, başta ABD olmak üzere benzeri politika izleyen güçlerin, Ortadoğudaki bazı ülkeleri askeri anlamda güçlendirerek, kendi politikalarını uygulayacak "bölgesel polisler" yaratmaya çalıştıkları görülecektir. Örneğin, Nixon doktrini⁵⁸ çerçevesinde ABD, Ortadoğu'da bölgesel güvenliği koruyacak bir güç olarak işlev yüklendi. Bilindiği gibi, Nixon döneminde ABD, özgür ulusların savunulması ile ilgili bütün kararları, plan ve programları yalnız başına yürütmek durumunda olmadığını açıklamakta ve yükün bir kısmını Amerika'nın dost ve müttefiklerinin üstlenmesini istemekteydi. Bu doğrultuda Ortadoğu devletleri ile diplomatik ilişkilerini geliştirecek, ekonomik ve teknik yardım yaparak bunların kendi gösterecekleri çabaları tesbit edecekti. Nitekim gerekler dikkate alınarak Nixon Doktrini'ne ilginç bir özellik kazandırıldı ve bölgedeki Irak'ın dışında iki büyük devlet olan İran ve Suudi Arabistana silah transferini arttırılmasını ön gören "iki ayaklı" (Twin Pillar) politika uygulanmaya konuldu.⁵⁹ Nixon'un planına göre, bölgenin savunmasında sorumlu olacak bu devletlerin kapasiteleri nitelik ve nicelik açısından Amerikan silahları ile geliştirilecekti.

⁵⁶ Kocaoğlu, *a.g.e.*, s.202

⁵⁷ *a.g.e.*, s.204

⁵⁸ Nixon Doktrini için bkz. ABD Başkanlarının Ünlü Doktrinleri EK-3

⁵⁹ Tayyar Arı, 2000'li Yıllarda Basra..., s.73

Carter doktrini⁶⁰ ile ise hızlı intikal kuvvetleri (Rapit Deployment Force - RDF) gibi, Ortadoğu'da, batının doğrudan kendi çıkarlarını koruyabileceği mekanizmaların yaratılması hedeflenmekteydi. RDF, Ortadoğu'da Batının silah transfer politikalarının yolunu değiştirdi. Çünkü Batı, gerek Sovyetlerin Afganistan'ı işgali, gerekse İran devrimi gibi olaylarla artık ülkelerin kendi çıkarlarını kendisinin doğrudan savunması gerektiğine inanmaktaydı.⁶¹

Özellikle bu iki olay Ortadoğu'nun jeopolitik önemini dahada açığa çıkardı ve Körfez petrollerine bir saldırı halinde, bu saldırı caydırarak acil müdahale kuvvetinin gerekli olduğuna dair düşünceleri artırdı. Amerika'nın Ortadoğu'ya ilişkin bu dış politika tercihi bugün de geçerliliğini korumaktadır.

BM Silahsızlanma Komisyonun verilerine göre, 1991 yılında Ortadoğu ülkeleri yalnızca konvansiyonel silah satın almak için 30 milyar dolardan daha fazla harcama yaptılar. 1992 yılında da ABD, dünya silah piyasasını elinde tutmakta idi. Aynı ABD Kongresinin hazırladığı raporda, 1992 yılında Rusya'nın 1,3 milyar dolarlık, ABD'nin ise 13,6 milyar dolarlık silah sattığı belirtilmekte, ABD'nin en fazla silah sattığı ülkelerin ise Suudi Arabistan ve Kuveyt olduğu bildirilmektedir. Rapora göre tüm silah satışlarının yüzde 38'i Ortadoğu ülkelerine yapılmıştı ve bölge ülkelerinden Suudi Arabistan, 35,9 milyar dolarlık silah satın almıştır. Hatta önde gelen silah tüccarları Saddam Hüseyin'in Kuzey Irak'a girişini bir "ödül" olarak nitelendirmişlerdi. Bölgedeki silahlanma / silahlandırma çabalarının altında, pazarlık gücü oluşturma, kendi ideolojisini yaygınlaştırma, rakip tarafı silahlanma yarışına itme ve sonuçta savaşı kazanma gibi üstünlük girişimlerinin yanında dünya emperyalist sistemini oluşturan güçlerin, bazı ülkeleri silahlandırıp güçlendirerek, emperyalist politikalarının uygulayacak bölgesel dostlar/kontrol edilebilir partnerler yaratma maksat ve çalışmaları göz ardı edilmemelidir.⁶²

Silahlanma ve silahsızlanma Ortadoğu'da yaşamın ayrılmaz bir parçası olarak devam etmektedir. Dünyadaki çatışmaların yoğunluğu açısından Ortadoğu ve yakın çevresi ilk sırada yer almaktadır.

Bu durum, ABD gibi güçlerin bölge üzerindeki çıkar çatışmalarından kaynaklandığı gibi, bölge ülkelerin güç denemesini kendi lehlerine çevirme çabalarından da kaynaklanmaktadır. Bölgedeki çatışmalar ve düşmanlıklar üzerine kurulmuş olan güç dengesinin bozulması, dirlik ve düzenin sağlanması ve bölgede bir huzur ortamının olması, bu büyük güçlerin bölgede algılanan çıkarları açısından olumsuz olacaktır.

Araştırmacı Yazar Uğur Mumcu, uluslar arası sistemin bu çelişkisi hakkında şunları söylemektedir: *"Ne ilginç; BM'nin beş daimi üyesi dünyadaki silah ticaretinin ilk sıralarında yer alan devletlerdir. Bu ülkelerden silah alan devletlerin başında Irak geliyor. Irak'ın alıcı ülke olarak bu savaş pazarındaki yeri %12 dir. Irak'a en son silah satan ülkeler, Sovyetler Birliği, Fransa ve Çin'dir. ABD'in ürettiği silahların yüzde 45'i Asya-Afrika ülkeleri tarafından satın alınıyor. Bu bir*

⁶⁰ Carter Doktrini için bkz. ABD Başkanlarının Ünlü Doktrinleri EK-3

⁶¹ Yavuz Gökbalp Yıldız, *Ortadoğu'da Silahlanma ve Miliatrizm Su Sorunu Türkiye ve Ortadoğu*, İstanbul 1993, s.156

⁶² Atak, *a.g.e.*, s.20

komedidir. BM Güvenlik Konseyi'nin veto yetkisine sahip üyeleri hem Irak'a kimyevi silahlar başta olmak üzere her türlü silah satıyorlar, hem de Irak'a karşı savaş kararı almak için toplanıyorlar”⁶³

Özetle söyleyecek olursak, silahlanmada biri “ticari” ve öteki “hakimiyet /hegomanyacı” olmak üzere iki yön vardır. Silahlanmanın “ticari” yönünde egemen öge kâr iken, “hegomanyacı” yönünde ise ülkenin bağımlı kılınmasının yanı sıra bölgede emperyalist güçlerin çıkarlarını koruyacak yapının oluşturulması hedefi vardır.⁶⁴ Böylece, ülkeler üzerinde hem hegomanya sürdürülmekte hem de milyonlarca gelir, satıcı ülkelere akmaktadır.

Silahlanma, Ortadoğu'daki uyuşmazlıkların yalnızca bir nedeni değil aynı zamanda bir sonucudur. Sorun, silahın ve ticaretin bir ekonomik sömürü aracı olarak kullanılmasıdır. Dünyanın pek çok yerinde olduğu gibi Ortadoğu'daki silahlanma yarışı teşvik edilmeye devam edecektir. 1991 Körfez savaşı öncesinde olduğu gibi sonrasında da farklı bir strateji uygulanmamıştır. Sorun silahın “meta” haline getirilmesindedir. Sonuçta; bölgeye yönelik denetimsiz silah satışları halen sürdürülmektedir.

1.3.1.4. “Kürt Sorunu” Adı Altında Yatan Gerçek

Ortadoğu'da siyasi baskı aracı olarak kullanılan en önemli unsurlardan birisi Kürt topluluklarıdır. Kürt unsuru, enternasyonalize edilmiş bir kavram ve Batılı ülkelerin bu bölgeye yönelik olarak dış politikalarını belirlemelerinde önemli bir etken olması açısından ayrı bir başlık altında incelenmesi gerekmektedir. Ortadoğu'daki ayrılıkçı akımlardan biri olan Kürtçülük, bölgesel bir akım olmaktan çıkmış, uluslar arası bir kavram ve olgu haline gelmiştir. Özellikle insan haklarının korunması ve devamı ilkesine dayandırılarak dünya politikasının gündeminde canlı tutulmaya çalışılmaktadır. Kürt sorunu, silah satışından siyasi baskı amacına kadar çeşitli yönleri olan bir sorundur. Özellikle ABD, Nixon yönetiminden başlayarak Kürtleri kullanmış ve sonra terk etmiştir. Nitekim Körfez savaşı sonrasında ayaklanan Kürtlerin ABD'den yardım talep etmelerine karşın ABD, bu ayaklanmanın “Irak'ın bir iç sorunu” olduğu gerekçesiyle Kürtlere destek vermekten kaçınmıştır.⁶⁵

Ayrılıkçı Kürt problemi, Kürtlerin yayıldığı bölgedeki dört ülkenin (Türkiye, İran, Irak, Suriye) de karşı karşıya bulunduğu ortak bir sorundur. Tüm ülkeleri benzer şekilde endişeye sürükleyen problemin özünde yatan ana nokta şudur: Bölgenin her hangi bir yerinde kurulacak olan olası bir Kürt devleti, bu dört devletin her birinin toprak bütünlüğüne tehdit oluşturacaktır, çünkü Kürt devletinin kurulacağı toprak bu ülkelerden birisi olacağı gibi diğerleri de bu devlete toprak kaybetme riskini taşıyacaklardır. Böyle bir oluşum, sadece bölgedeki istikrarsızlığı artırmakla kalmayacak aynı zamanda Kürt

⁶³ Uğur Mumcu, “Savaşa Doğru”, Cumhuriyet 29 Kasım 1990

⁶⁴ Kocaoğlu, *a.g.e.*, s.206

⁶⁵ Milliyet, 31 Mart 1991

nüfusu barındıran ülkelerin eninde sonunda parçalanmasıyla ve hatta iç savaşların patlak vermesiyle sonuçlanabilecektir.⁶⁶

Diğer ülkeler açısından olduğu gibi, Türkiye bakımından da ayrılıkçı Kürt probleminin birbiriyle bağlantılı iki yönü vardır: Problemin temelinde kısmen ülke içi, kısmen de ülke dışı yani uluslararası faktörlerin rolü vardır. Sorunun her iki alandan da besleniyor olması nedeniyle birlikte değerlendirilmesi gerekir. Ayrılıkçı Kürt probleminin uluslar aşırı boyutu iki şekilde ortaya çıkmaktadır: Ya bölgesel veya bölge dışı devletlerin ayrılıkçı Kürtlere desteği veya ilgili devletin içişlerine karışması şeklinde olabilmekte; ve/veya bir ayrılıkçı Kürt grubun bölge devletlerinin kontrolünden sıyrılarak diğer bir ülkedeki başka bir ayrılıkçı Kürt grupla ilişkiler geliştirmesi ile oluşabilmektedir. Böylece, ilgili sorun sadece bir devletin iç işleri olmaktan çıkıp “uluslar-aşırı” bir sorun haline gelmektedir.⁶⁷

Kürt sorunu yıllardır var olmasına rağmen, nedense Körfez Krizi ve sonrasında Kuzey Irak'ta yaşayan Kürtlerin yaşadığı sıkıntılar ve Türkiye'ye sığınmaları neticesinde Türkiye ile bağdaştırılmıştır. 1980'lerde Irak ve İran'daki Kürtlerin durumu Türkiye'dekilerle kıyaslanamayacak kadar kötü olmuştur. Açık bir siyaset ve sosyal bir sisteme sahip olmak isteyen ve birçok açıdan da bunu gerçekleştiren Türkiye'ye ulaşmak daha kolay olmuş ve dolayısıyla bu da onu Batı'daki Kürt yanlısı eylemciler için daha kolay bir hedef haline getirmiştir. Körfez Savaşı sonucunda Iraklı Kürtlerin trajik durumu, uluslar arası bir ilgi toplayana dek Avrupa ve Amerika'daki insan hakları eylemcileri arasında Kürtlerin sadece Türkiye'de baskı gördüğü imajı son derece yaygındı.⁶⁸

Körfez Savaşı'ndan sonra Iraklı Kürt liderleri başta Türkiye Cumhurbaşkanı ve Başbakanı olmak üzere, ABD ve değişik Avrupa devletlerinin en üst düzey yetkilileriyle görüşmeler yapmışlar ve bu devletlerin özel olarak Irak, genel olarak Ortadoğu politikalarına yön vermeye başlamışlardır.

Türk ve dünya basınında “Kürt” sözcüğü “Halepçe Katliamı”⁶⁹ diye anılan olaydan sonra yeniden ve geçmiştekenden daha güçlü olarak söylenip yazılmaya başlanmış ve bu trajedi ile uluslararası bir nitelik kazanmıştır.

Kürt sorununa ilişkin yorum yapmayan, görüş ve öneri getirmeyen Batılı bir devlet hemen hemen yoktur. Günümüzde başta ABD olmak üzere bu sorunun canlı tutulmasında yarar uman Batılı devletlerin varlığı dikkati çekmektedir. Bu sorun daha çok insan hakları perdesi arkasına sığınarak canlı tutulmaya çalışılmakta, silah satışından, siyasal baskı amacına kadar çeşitli yönleri bulunmaktadır. Ortadoğu üzerinde, başta petrol olmak üzere, ideolojik ve milli düşünceleri istismar etmek,

⁶⁶ Ramazan Gözen, *Amerikan Kıskaçında Dış Politika, Körfez Savaşı –Turgut Özal ve Sonrası*, Liberte Yayınları, Ankara,2000, s.57

⁶⁷ a.g.e., s.57-59

⁶⁸ Ian O. Lesser- Graham E. Fuller, *Balkanlar'dan Batı Çin'e Türkiye'nin Yeni Jeopolitik Konumu*, (Çev. Meral Gönenç), Alfa Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, Temmuz 2000, s.32

⁶⁹ Halepçe Katliamı 16 Mart 1988'de Saddam Hüseyin'in emriyle Irak ordusu tarafından, çocuk ve kadınların çoğunluğu oluşturduğu 5.000 Kürt'ün zehirlenerek öldürüldüğü katliamdır. 150000 kişinin yaralanmıştır, çoğunluğunu sakat kalmıştır. Kimyasal gazlar kullanılarak Halepçe'de yaşayan Kürtler zehirlenmiş ve katliam meydana gelmiştir.

istikrarı bozmak gibi çeşitli etkinlikler şeklinde Kürt davası yaşatılmaya çalışılmaktadır.

Kürtler ve ABD arasındaki politik bağlantı her dönemde farklı şekilde kendini göstermiştir. Örneğin, ABD, John F. Kennedy zamanında Pentagon'un Molla Mustafa Barzani ile temasa geçmesini uygun gördü. Barzani, o dönemde New York Times'a verdiği demeçte “Amerikalılar bize açık ya da gizli yollardan yardım yapsın ki, gerçek anlamıyla özerkliğe kavuşalım ve sizin Ortadoğu'daki sadık dostlarınız olalım” diyordu.⁷⁰

Amerika, sırf Irak'ı tedirgin edip onu içeriden vurmaya uğruna defalarca Kürtleri ayaklanmaya teşvik etmiş, onlara silah cephane ve maddi imkân sağlamış, ama tam Kürtler netice alacakken bu defa Kürtler yarı yolda bırakılmıştır. Bu “dehşetli”politika, Amerika'da ortaya çıkan gizli raporlarla da kamuoyunun bilgisine sunulmuş bulunmaktadır.⁷¹

ABD Temsilciler Meclisi üyeliğini yapmış olan Otis Pikes başkanlığındaki bir heyet tarafından hazırlandığı için “Pikes Raporu” diye bilinen Rapor çok dikkat çekicidir. ABD Temsilciler Meclisine bağlı “İstihbarat Komitesi” nin çalışmasının ürünü olan bu “çok gizli” rapor 19 Ocak 1976 tarihini taşımaktadır ve raporda, 1965–1975 yılları arasında ABD hükümetinin ve CIA'nın dünyanın dört bir yanında giriştiği operasyonlar hakkında bilgi verilmektedir.⁷²

Bu “gizli operasyonların” en dikkat çekicilerinden birisi de Kürtlerle birlikte girilen operasyondur. ABD, Irak içerisindeki operasyonu İran'la birlikte yürütmektedir. Ne var ki Molla Mustafa Barzani, İran Şahına güvenmemekte onun kendilerine bir “oyun” yapacağından endişe etmektedir. Pikes Raporu'nda bu husus şu şekilde yer almaktadır:

“Birçok kere azınlık grubunun lideri (Molla Mustafa Barzani), müttefikimiz (İran'ın) niyetlerine güvenmediğini ifade etti. Ancak, Barzani sık sık verdiği demeçlerde kullandığı “Başka hiçbir büyük güce güvenmiyorum” ifadeleri ile ABD'ye güvendiğini açık bir şekilde ortaya koydu. Hatta bir keresinde şunları söyledi: Şayet davamızda başarıya ulaşırsak 51.eyalet olmaya hazırım.”⁷³ ABD'nin “gizli raporu”nda da bu açıkça belirtilmektedir. Kürtler ayaklanmaya teşvik edilmiş, silah ve cephane verilmiştir, ama Irak'ın güç durumunda olduğu bir sırada Kürtlerin başarılı olacağı görülünce bu defa bu başarı engellenmiştir.

1979'larda İran'daki İslam Devrimi ve Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgali gibi olaylar nedeniyle ABD, Basra Körfezi ve petrol konusunda sert bir tavır aldı ve “Carter Doktrini” ilan edildi. ABD'nin askeri müdahalelerini meşrulaştırılan söz konusu bu politika ile yeni bir dönem başladı.

⁷⁰ Atak, a.g.e., s.30

⁷¹ Burhan Bozgeyik, *Ortadoğu Üzerine Oynanan Oyunlar-Körfez Savaşının Perde Arkası*, Yeni Asya Gazetesi Yayınları, İstanbul, 1991, s.35

⁷² a.g.e.

⁷³ Bozgeyik, a.g.e.,s.36

İran'daki Humeyni devrimi Amerika'nın "stratejik işbirliği" kapsamında bölgeye bakış açısını da değiştirdi. İran'ın yarattığı boşluk, bu bağlamda ABD için yeni bir partner olabilecek Türkiye ile doldurulabilecekti. Bu noktadan önce sadece İsrail için geçerli olan "stratejik işbirliği" söylemleri Türkiye'yi içine almaya başladı. Türk – Arap, Türk – İran ilişkilerindeki olumsuzluk Türk – Irak ilişkilerine yansımada. Çünkü ortak bir sorun söz konusuydu: Kürtler.⁷⁴

Görüldüğü gibi, Kürtler, ABD tarafından devamlı olarak kullanılmışlardır. Tarihe baktığımızda ABD'nin, İngilizler'den Ortadoğu'nun kontrolünü eline alırken bu mirası da aldığını görebiliriz. Hatırlanacağı gibi, Cumhuriyet Tarihinin ilk yıllarında İngiliz-Türk İlişkilerinin krize girdiği her dönemde ortaya bir Kürt ayaklanması çıkmış ve sonuçta Türkiye geri adım atmak zorunda kalmıştır.

1.3.2. KÖRFEZ KRİZİNİN ÖZEL NEDENLERİ

1.3.2.1. İran-İrak savaşı Sonrası İktisadi Kriz

1980 yılında başlayan ve 8 yıl sonra, Ağustos 1988 ateşkesiyle sona eren İran-İrak Savaşı, Saddam Hüseyin'in Kuveyt'i işgal etmesinde önemli bir hazırlayıcı unsur olmuştur. Her ne kadar barış görüşmelerini talep eden İran olduğu için Irak, savaşın galibi gibi gözüksede, Irak lideri Saddam Hüseyin'in bu savaşta başarısızlığı, kendisini adeta Kuveyt'in işgaline iten bir faktör olmuştur.⁷⁵

Savaşın sekiz yıl gibi uzun bir zaman dilimine yayılması, Irak'ta ülke kaynaklarının büyük bir bölümünü tüketmiştir. Nevar ki bu kaynaklar, savaşın maliyetini karşılamaya yetmemiş, Irak, büyük bir borç yükü altına girmiştir.

İrak'ın savaş başlamadan önce 2,6 milyon varil olan günlük petrol üretimi, savaşın başlamasıyla birbenbire düşmüştü. Ayrıca İran'ın Körfez'in denetimini eline geçirmesi, Irak'ın deniz yoluyla yaptığı ticaretin kesilmesine neden olmuştu. Buna savaş esnasında Suriye'nin ülkesinden geçen boru hattını kapatması da eklenince, savaştan önce yıllık 26 milyar dolar olan petrol geliri, savaş süresince aylık 1 milyar doların da altına düşmüştür.⁷⁶ Irak'ın maddi durumunu kısaca özetlemek gerekirse, savaş başlamadan önce 30 milyar dolarlık rezerve sahip olan Irak, sekiz yıllık savaş sonunda 100 milyar dolara yaklaşan borcuyla⁷⁷ ekonomisi çökmüş, halkı fakirlik ve sefalet içinde, morali kalmamış, içinde bulunduğu bu durumdan kurtulmak için her türlü çılgınlığı yapmaya hazır bir konumdaydı.⁷⁸ Diğer yandan Saddam Hüseyin, özellikle Kuveyt ve Suudi Arabistan'ın yaptığı 40 milyar dolar civarındaki yardımı, bir borç olarak görmüyordu. O'na göre Irak, İran'a karşı sadece kendi çıkarlarını değil tüm Arap dünyasının çıkarlarını savunmuş ve onbinlerce askerini kaybetmişti.

⁷⁴ Atak, *a.g.e.*, s.32

⁷⁵ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Alkım Yayınları, 11. Baskı, İstanbul, 2004, s.872

⁷⁶ Arı, *İrak İran ABD ve Petrol*, s.411

⁷⁷ Batı basınında yer alan haberlere göre, Irak'ın toplam borcu için 80 milyar dolar rakam verilmiştir. Fakat bazı kaynaklar, Irak'ın Suudi Arabistan, Kuveyt ve Birleşik Arap Emirlikleri ile Batı ülkelerine borçlarının 80 milyar ve bu miktarın yarısından fazlasının, adı geçen üç Arap ülkesine ait olduğunu söylerken, Körfez Savaşı arifesinde, Irak, 16 Temmuz 1990'da, Arap Birliği Genel Sekreteri'ne verdiği memarondumda, Suudi Arabistan ve Kuveyt'e olan en az 30 milyar dolar borcundan söz etmiştir. Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Alkım Yayınları, İstanbul, s.873

⁷⁸ Bozgeyik, *a.g.e.*, s.79

Bu fedakârlığın karşılığı da elbette, yapılan maddi yardımların karşılıksız olarak kabul edilmesiyle sağlanabilirdi. Dolayısıyla Irak'ın, Arap ülkelerine bir borcu söz konusu olamazdı.⁷⁹

Ne gariptir ki 8 yıl boyunca Irak'a yüklü bir kredi açarak savaşa devamını sağlayan Kuveyt olmuş ve savaşın sona ermesinden sadece iki sene sonra Irak, Kuveyt'in 8 yıl boyunca yaptıklarına karşı vefa borcu olarak bu küçük ülkeyi işgal etmişti. Bununla beraber, her ne kadar işgal edilmeyi hak etmesede, Kuveyt'in suçu yok değildi. BAE ile Kuveyt, OPEC kotasını ABD ve İngiltere'nin istekleri doğrultusunda aşarak petrol fiyatlarının düşmesine yol açmış ve Irak'ı büyük zarara uğratmışlardır.⁸⁰

Irak'ın savaş sonrasında ağır ekonomik yükün altına girmesinin başlıca sebeplerinden birisi de, elbette savaş boyunca satın aldığı silahlardır. Irak silah alımı için yalnızca 1984'te 14 milyar dolar, yani gayri safi milli hâsılasının yarısını harcamıştır. Öte yandan, 1982–85 yılları arasında ithal ettiği silahların maliyeti 42,8 milyar dolardır. Silaha ve kimyevi silah yapma tesislerine harcanan paralar hiç eksilmemiş ve Batı ülkeleriyle bu ülkelerin şirketleri muazzam paralar kazanmışlardır.⁸¹

Irak'ın bu kötü durumundan Arap ülkeleri de, Ortadoğu'nun en etkin bankacılarından biri tarafından kaleme alınmış gizli bir rapor sayesinde çok açık şekilde haberdar olmuşlardı. Bu analizde önce, 1972 yılı ile İran savaşının başladığı yıl olan 1980 yılı arasında Irak'ın yıllık petrol gelirlerinin 1 milyar dolardan 25 milyar dolara tırmandığı anımsatılıyordu. Ancak 1990 yılı başlarında, bankacı, bu ülkenin geleceği konusunda son derece karamsar görünüyor, incelemesinde düş ürünü formüllerle olguların katılığını yan yana getiriyordu. Yazar, raporunda “70 li yılların parlak gökkuşağı ile ekonominin bu günkü kapkara ve hazin gerçekleri, ülke içindeki yıkımın büyüklüğü ve gelecekle ilgili tüm umutların erimesi birbirine taban tabana karşıttır. İşlerin bu berbat hali değiştirilebilir, bu durumdan sıyrılabilir mi? Benim acıklı görevim, bu günkü hükümetin yönetimi altında durumun ancak daha da kötüleşebileceğini kanıtlamaktır.”⁸² demektedir.

Yazar aynı zamanda, Bağdat'ın faizlerini bile ödeyemediği devasa borç birikiminin “efektif faizin yıllık %30'unu aşacağını” vurguluyordu. Son paragraf, raporun en ilginç bölümüydü: Yazar, büyük bir açık görüşlülükle olacakları anlatıyordu: “Saddam Hüseyin, artık mali durumunun tümüyle farkındadır. Irak içinde kaç seçeneği var? Pek fazla değil. Ama Kuveyt var, onun işsiz kalan ordusunun birkaç kilo metre ötesinde, Şattül Arap'ta duruyor. Irak'ın Körfezindeki açık sulara bir çıkış kapısına ihtiyacı var.”⁸³ Bağdat'ın giderek artan güçlüklerini gösteren işaretler ortadaydı.

8 yıllık savaş sonunda hiçbir kazancı olmamasına karşın, yüz bine yakın insan kaybı, sadece silahlanmaya harcadığı 100 milyar dolarlık borç ve bunun yanı sıra 560

⁷⁹ Armaoğlu, a.g.e., s.879

⁸⁰ M.Necati Özfatura, “Irak –Kuveyt İhtilafı”, Türkiye, 27 Temmuz 1990

⁸¹ Bozgeyik, a.g.e.

⁸² Salinger- Laurent, a.g.e.,s.15

⁸³ a.g.e., s.15-16

milyar dolarlık dolaylı maliyet, Irak'ın savaş sonu bilânçosunun ne kadar kötü olduğunu gözler önüne sermektedir. Irak'ın bu başarısızlığı, Bağdat yönetimini savaş sırasında maruz kaldığı yıkımı gidermek ve dış borç meselelerini halletmek için değişik yollar aramaya sevk etmişti.⁸⁴ Ayrıca bu başarısızlık, Saddam Hüseyin'i dışarıda başka bir zafer aramaya sevk etmişti. Ancak kazanılacak yeni bir zafer, Baas yönetimini ve dolayısıyla Saddam'ı Irak halkı karşısında ayakta tutabilirdi.⁸⁵ Kazanılacak bu zafer hem Saddam'ı ayakta tutacak, hem de sahip olunacak yeni petrol kaynakları ve körfeze çıkış yolu sayesinde Irak'ı Ortadoğu'nun en büyüğü yapacaktı. Tabii ki kazanılmak istenen zafer, zaten zor bir dönemde olan Irak'ın işini zorlaştırmamalıydı. Bütün bu tanımlar tek bir adresi gösteriyordu: Kuveyt.

1.3.2.2. Irak'ın Petrol Fiyatlarını Yüksek Tutma İsteği

Dünyanın ikinci büyük petrol rezervine sahip ülkesi olan Irak dış gelirlerinin tamamına yakınına petrol ve petrol ürünleri ihracatından elde etmektedir. Bağdat yönetimi, İran-İrak Savaşı sonrasında 100 milyara yakın dış borcunu ve ülke içindeki hasarları karşılamak için gerekli maddi gücün tek kaynağı yine petrol gelirleri olarak görüyordu. Fakat ortada ters bir durum vardı. Özellikle Kuveyt'in OPEC kotalarını aşarak fazla üretim yapması, Irak için zaten düşük olan petrol fiyatlarının iyice kötüye gitmesi demektir.

Kuweyt'in işgali konusunda Irak'ın öne sürdüğü tezlerin başında, Kuveyt'in piyasaya ucuz petrol pompalaması ve bu yüzden de bir önceki yıl onu 14,5 milyar dolar zarara uğratmasıydı.⁸⁶ Saddam Hüseyin'e göre, petrol fiyatlarındaki her bir dolarlık düşüş Irak'ın yılda bir milyar dolar kaybettiriyordu. Ona göre, ihracatçı ülkenin böyle bir kaybı, ithalatçı ülkenin kazancı anlamına gelmekteydi. OPEC petrolünü ithal eden ülkelerin başında ABD, Batılı ülkeler ve Japonya gelmekteydi.

Saddam Hüseyin, yukarda bahsettiğimiz tezini, 28 Mayıs 1990 günü Bağdat'ta Arap zirvesinde bir araya gelen yirmi bir Arap devletinin kral ve başkanlarına karşı yaptığı sert konuşmada dile getirirken, petrol fiyatlarındaki düşüşün zaten kötü durumda olan ekonomisini daha da kötü hale soktuğunu şu sözleriyle belirtiyordu: *“Çok fazla petrol çıkarıyorlar ve böylelikle kurların çok düşük bir düzeyde kalmasına katkıda bulunuyorlar. Varil fiyatındaki her 1 dolarlık düşüş, Irak'a yılda 1 milyar dolar kaybettiriyor. Bu, ülkeme karşı sürdürdüğünüz gerçek bir ekonomik savaş demektir.”*⁸⁷

Irak lideri konuşmasını daha da sertleştirerek şu tehditvari kelimelerini söylüyordu: *“Bir saldırı, yalnızca tanklar, toplar ve savaş gemileri ile yapılmaz. Aşırı petrol üretimi, bir halkı köleleştirmek için ekonomik baskı yapmak ya da zarar vermek gibi daha sinsi ve kurnaz biçimlere de bürünebilir.”*⁸⁸

Irak'ın durumu o kadar kötüye gitmekteydi ki, “savaş” sözcüğü Bağdat zirvesinin ardından Tunus'ta toplanan Arap Dışişleri Bakanları zirvesinde Tarık Aziz

⁸⁴ Bozgeyik, *a.g.e.*, s.66

⁸⁵ Armaoğlu, *a.g.e.*, s.872

⁸⁶ Sabah, 3 Ağustos 1990

⁸⁷ Salinger- Laurent, *a.g.e.*, s.35

⁸⁸ *a.g.e.*, s.36

tarafından ilk kez kullanılmaktaydı. Irak yönetimi İran ve İsrail'e karşı onca yıl mücadeleden sonra "arkadan hançerlediğini" öne sürüyordu. Tarık Aziz, çileden çıkmış bir şekilde Arap meslektaşlarına şöyle sesleniyordu:

*"Muhtıramı sıradan bir şeymiş gibi algılamınıza şaşım kaldım. Ben size bir savaş durumundan söz ediyorum ama siz hiç kıpırdamıyorsunuz."*⁸⁹

Irak yönetimi, kriz öncesi petrol fiyatlarını yükseltmek için yoğun bir çaba harcamıştır. Özellikle başta Kuveyt olmak üzere, Körfez ülkelerinin kota fazlası üretim yaptıkları iddialarını yoğun bir ısrarla sürdürmüş ve bu çabalar sonucunda Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü OPEC'in 25 Temmuz 1990'da Cenevre'de yapılan toplantısında OPEC Bakanlar Konseyi Irak'ın 25 dolarlık ısrarına uzun tartışmalar sonucu petrolün varilinin 18 dolardan 21 dolara çıkarılması ve kotaların muhafazası konusunda sıkı bir koordinasyon kararı almıştır.⁹⁰

1.3.2.3. Irak ve Kuveyt Arasındaki Sorunlar

Tüccar, esnaf ve balıkçıların küçük bir kasabasından başka bir şey değilken,⁹¹ dünyanın en refah ülkelerinden biri haline gelmek elbette her devletin rüyalarını süsler; ama bu durum dünya üzerindeki hiçbir devletin gerçekleştiremeyeceği bir hayaldi, biri hariç: Kuveyt.

1759'dan beri el-Sabah ailesi tarafından yönetilen bir emirlik olan Kuveyt,⁹² 19. yüzyılın sonlarına doğru, Hindistan ve Ortadoğu'da etkin rol oynayan İngiltere'nin gözünden kaçmamıştır. O zamanlar, şimdiki Irak topraklarında Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı üç eyaletten Basra'nın bir parçası olan Kuveyt, sadece 15 bin sterlin karşılığında İngilizlerin himayesine giriyordu.⁹³ Bu topraklardaki petrolün önemini çok iyi kavrayan İngiltere'nin ikinci hamlesi Bağdat, Basra ve Musul eyaletlerini birleştirilerek Irak'ı oluşturmasıydı. Durumun bu hale gelişimi harika bir biçimde özetleyen ifade şuydu: *"Irak, her şeyin bir birinden ayırdığı iki petrol kuyusunu; Kerkük ve Musul'u bir araya getirmek için, her şeyin bir birinden ayırdığı üç halkı; Kürtleri, Sunnileri ve Şii'leri birleştiren Churchill'in bir çılgınlığıdır."*⁹⁴

Aynı anda Suudi Arabistan ve diğer Arap ülkelerinin sınırları belirlenirken, İngiltere'nin en önemli hamlesi Kuveyt'i de bir ülke olarak tanıyıp sınırlarını belirlemesiydi. 2 Ağustos 1990 tarihinde Irak'ın Kuveyt'i işgalinden hemen sonra Irak Devlet Başkanı Saddam Hüseyin işgal gerekçesinin, Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı arşivinde olduğunu söylerken,⁹⁵ bundan kastı Kuveyt'in Osmanlı Devleti döneminde Basra vilayetine bağlı olmasıydı.⁹⁶ Bu tez, Saddam Hüseyin'in şahsına ait olan bir tez değildir. 1922 yılında başlayan bu tez özellikle Kuveyt'in İngiltere himayesinden çıkıp bağımsızlığını kazandığı 1961 yılından itibaren daha da

⁸⁹ Sazak, a.g.e.,s.33

⁹⁰ Armaoğlu, a.g.e., s.879

⁹¹ Heykel, a.g.e., s.217

⁹² Armaoğlu, a.g.e., s.879

⁹³ Ergil, a.g.e.,s.19

⁹⁴ Salinger- Laurent, a.g.e.,s.20

⁹⁵ Cumhuriyet, 5 Ağustos 1990

⁹⁶ Hürriyet, 8 Ağustos 1990

yoğunlaşarak devam etmiş, o zamanın Irak lideri General Kasım, bu bağımsızlığı tanımamış ve Kuveyt topraklarının, Osmanlı Devleti zamanında Basra eyaletinin bir parçası olduğunu, dolayısıyla Kuveyt'in Irak topraklarının bir parçasını teşkil ettiğini ileri sürmüştü.⁹⁷ 1990 yılına gelindiğinde halen Irak devletinin ana tezlerinden biri olan bu tez, Kuveyt'in işgalinin en önemli sebeplerinden birisi olmuştur.

1922 Kasımında Ukair Konferansı esnasında, İngiltere'nin Bağdat Yüksek Komiseri Sir Percy Cox tarafından belirlenen sınırlar o kadar yapay ve kalındı ki, bir rivayete göre İngiltere temsilcisinin elindeki kalem kütmüş ve o yüzden kalın çizilen çizgiler araziye uyarlandığı zaman sınır çizgilerinden çok sınır bölgeleri oluşmuştu.⁹⁸ Dikkat edilirse Ortadoğu haritası cetvelle çizilmiş gibi hiçbir inceliği olmayan, düz çizgilerle ayrılmış ülkeler mozaikidir. Harita gerçekten İngilizler tarafından cetvelle çizilmiş, ancak bazı ince noktalara dikkat edilmiştir.⁹⁹ İngiltere'nin bundaki amacı, gerek nüfusu, gerek toprağı açısından ileride güçlenmesi olası ve kolay olan Irak'ın Basra Körfezi aracılığı ile denize açılması olanağı olabildiğince sınırlamaktı. İngiltere'nin denetiminde olacak bir Kuveyt, Irak'ın ileride İngiliz himayesinden kurtulması durumunda onun Körfez'e çıkışını engelleyebilecek ve Irak'ın bu zengin petrol bölgesinde İngiltere'ye rakip olmasını önleyebilecekti. Bunun sonucunda Irak'a Basra Körfezi'nde büyük bir kısmı bataklık sadece 17-18 km uzunluğunda kısa bir sahil şeridi bırakıldı. İran ile Kuveyt arasında sıkışıp kalan Irak, zor nefes alarak soluklandığı bu dar şeridi sürekli olarak genişletmek çabası göstermiştir. Irak-İran savaşı kadar, Kuveyt'in işgal nedenlerinden biri de budur.¹⁰⁰

Gerçekten de Irak'ın Basra Körfezi'ne iki çıkışı vardır. Şattül Arap suyolu üzerindeki birinci limanı ki bu liman İran'la sürdürülen 8 yıllık savaşta batık gemi enkazları ile tıkanmış durumda olup etkin kullanılamamaktadır. Diğeri ise Umm Kasr Limanı'dır. Bu limanın girşi çıkışını kontrol eden iki ada ise Kuveyt'e aittir. Irak'ın yıllardır süre ısrarına karşın Kuveyt bu adaları Irak'a kiralamamıştır. Özellikle daha büyük bir ada olan Bubiyan ve Warba adalarına sahip olarak bu adaların kara suları ve kıt'a sahanlığı bölgesindeki petrol yataklarına ulaşmak istiyordu. Bunun dışında, Irak, hem bu adaları birleştirerek Körfez'de daha fazla kıyıya sahip olmak, hem de bu adalar Umm Kasr Limanı'nın ağzında bulunduğundan, limana giriş ve çıkışın kendi denetiminde olmasını istemekteydi.¹⁰¹ Buna ek olarak, Kuveyt, Irak'a bu adalara çıkma izni verilmesi halinde, Bağdat'ın uzun vadede adalar çevresinde kanallar kazıp bunların arasında Irak topraklarında yeni bir liman inşa etmeyi tasarladığı için bu adaları hiç terk etmeyeceğinden de endişe etmekteydi.¹⁰² Irak, aynı şekilde 1980 Eylül'ünde İran'a saldırması ile birlikte Umm Kasr'ın savunması için gerekli olduğunu ileri sürerek, Bubiyan ve Warba adalarını uzun süreli olarak kiralaması için Kuveyt'e tekrar baskı yapmaya başlamış, ancak savaş sırasında Kuveyt'in hem mali hem de siyasal desteğine gerek duyduğu için bundan geçici olarak vazgeçmiştir.¹⁰³ Yakın geçmişte Irak ve Kuveyt arasında ihtilaflara neden olan bir diğer konu, petrol fiyatlarının dengelenmesine ilişkin

⁹⁷ Armaoğlu, *a.g.e.*, s.879

⁹⁸ Ergil, *a.g.e.*, s.18

⁹⁹ Bozgeyik, *a.g.e.*, İstanbul,S.7

¹⁰⁰ Ergil, *a.g.e.*, s.18

¹⁰¹ Arı 2000' li Yıllarda Basra ..., s.209

¹⁰² Heykel, *a.g.e.*, s.216

¹⁰³ Arı, *a.g.e.*, s.210

eğilimlerde gösterdikleri farklı tutumlar idi. İran-İrak Savaşı ateşkesinin ertesi günü, 9 Ağustos 1988'de Kuveyt, OPEC bünyesinde imzalanmış olan anlaşmaları çiğneyerek, petrol üretimini, özellikle de ezelden beri Irak'ın talepleri bulunan ve ateşli diplomatik tartışmalara konu olan bir sınır bölgesinde yer alan Ramallah kuyularını daha çok işleterek arttırma kararı aldı. Bu girişim, petrol piyasasında hüküm süren fazla üretimi daha da ağırlaştırmış ve fiyatlardaki düşüşü hızlandırmıştır. Bu önlemlerle, Bağdat'ın %90 oranında petrole bağlı olan gelirleri yılda yedi milyar dolara düşüyordu, oysa borçlar için ödediği servis yedi milyar dolara ulaşmaktaydı.¹⁰⁴

Kuweyt ise petrol fiyatlarının aşağı doğru ivme kazanmasından olumsuz olarak etkilenmeyen ülke konumundaydı. 90'lı yılların başında, bu ülkenin toplam olarak dış pazarlarda 100 milyar dolarlık yatırımı bulunmaktaydı. Buna Sabah ailesinin ve diğer Kuveytlielerin 50 milyar doları aşkın yatırımı da eklenince ortaya 150 milyar doları aşkın bir yatırım çıkmaktadır.¹⁰⁵ Kuveyt'in deniz aşırı şirketleri, Kuveyt petrolünün ilk alıcıları olduğu için, ilk aşamada daha yüksek petrol fiyatlarından elde edilen kar, şirketlerin daha az kar etmeleri nedeniyle yitirilecekti. Kısacası bu konuda Irak ile Kuveyt'in politikaları tamamen birbirine zıt görünmektedir.

Her iki ülke arasındaki petrol konusundaki anlaşmazlık Türk basınında da geniş yer bulmuştur.

Cumhuriyet'e göre petrol konusundaki anlaşmazlıkların, Irak'ın Kuveyt ve Birleşik Arap Emirliklerini (BAE) aşırı petrol üretmek ve petrol fiyatlarının düşmesine yol açarak, "ekonomik sabotaj" yapmakla suçlamasıyla başladığı görülmektedir.¹⁰⁶

20 Temmuz tarihli Hürriyet Gazetesi, Irak'ın üretimde belirlenen kota sınırını aşarak dünyada petrol fiyatlarının düşmesine neden olmakla suçlayıp tehditler savurduğu, Kuveyt'in ise, arkasına Amerikan desteğini de alarak, Körfez ülkelerinde Bağdat yönetimine karşı diplomatik atağa geçtiğini yazmıştır. Kuveyt ve BAE'nin üretim tavanını aşması üç ay içinde de petrol fiyatlarında varil başına 6 dolar dolayında düşüş kaydedilmesine neden olmuştur.¹⁰⁷

Türkiye Gazetesi'ndeki habere göre Irak, zengin komşusu Kuveyt'i petrolünü çalmakla ve kendine ait olan topraklarda askeri üs kurmakla suçlarken, Kuveyt de Irak'ı Kuveyt topraklarında petrol kuyuları açmakla suçlayıp, Arap Birliği'ne başvurarak Irak'la olan sınırının saptanması için yardım istemiştir. Arap Birliği'nin Tunus'taki merkezine gönderilen yazıda, Irak'la Kuveyt arasındaki sınırın saptanması için derhal bir komite kurulması ve bu komitenin geçmişteki antlaşmalar temelinde sınırların saptanmasında yardımcı olması istenmiştir.¹⁰⁸

¹⁰⁴ Salinger- Laurent, *a.g.e.*, s.10

¹⁰⁵ Ergil, *a.g.e.*, s.35

¹⁰⁶ Cumhuriyet, 20 Temmuz 1990

¹⁰⁷ Hürriyet, 20 Temmuz 1990

¹⁰⁸ Türkiye, 20 Temmuz 1990

Hürriyet Gazetesi'nde çıkan haberde şu satırlar yer alıyordu. *“Irak, Arap Birliği'ne gönderdiği mektupta, Kuveyt'i kendi topraklarında petrol kuyuları açmak ve askeri tesisler kurmakla suçladı. Mektubu kaleme alan Irak Dışişleri Bakanı Tarık Aziz, Kuveyt'in Irak topraklarından çaldığı petrole karşılık Bağdat yönetimine 2,4 milyar dolar ödemesi gerektiğini ileri sürdü”*¹⁰⁹

Araştırmacı Yazar Uğur Mumcu, Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesini şu noktaya bağlamıştır: *“Irak, Birleşik Arap Emirlikleri ve Kuveyt'in petrol fiyatlarını varil başına 18 dolardan 14 dolara indirmesine karşıydı. Çünkü bu fiyat indiriminden, bölgedeki önemli petrol üreticilerinden biri olan Irak büyük zarar görüyordu”*¹¹⁰

İki ülke arasındaki bir diğer sorun ise, Irak'ın Kuveyt'e olan birikmiş borcuydu. Irak'ın savaş sonrası sadece Kuveyt'e borcu 15 milyar dolar ve diğer ülkelere olan borcu ise 30 milyar doları aşındı. Savaş içinde çeşitli kaynaklardan 60-80 milyar dolar borç almıştı.¹¹¹ Aynı dönemde yine bölge ülkelerinin üretim politikaları sonucu ortaya çıkan petrolün değer kaybedişi, Irak'ın kalkınması için güvendiği tek ciddi gelir kaynağını da yitirmesine neden olmuştu. Öyleki Saddam Hüseyin, işgalden 2 ay kadar önce yapılan Arap Devletleri zirvesinde OPEC'in belirlediği kotalarda, Kuveyt'in, günde 1,5 milyon varillik bir üretimi aşmaması öngörüldüğünü söylüyordu. Kuveyt ise yangına körükle gidiyor, her gün 2,1 milyon varil çıkarmaktan vazgeçmiyordu. Saddam sözlerine biraz daha sertleşerek şu şekilde devam ediyordu: *“Bu bizim zararımızdır. Irak 1980'deki, İran savaşı öncesi ekonomik durumuna dönmek istiyor. Bugün için, savaş sırasında, Kuveyt, Arap Emirlikleri ve Suudi Arabistan tarafından bize verilmiş olan 30 milyar dolarlık borcun silinmesinin yanı sıra, acilen 10 milyar dolara daha ihtiyacımız var. Gerçekten de Arap kardeşlerim, bütün bunların açıkça konuşulması gerek, bugün bir başka çatışmayla karşı karşıyayız...”*¹¹²

Irak, Kuveyt'i petrol fiyatları konusunda bu kadar çok sıkıştırırken, Kuveyt'in bu akıl almaz tutumu insanların aklına başka düşünceler getiriyordu. Belki de Kuveyt yöneticileri ellerinde son bir kozun olduğuna inanıyorlardı: ABD'nin desteği. Irak'lılar tarafından daha sonra keşfedilen 22 Kasım 1989 tarihli alışılmadık bir belge, süre giden kriz konusuna şaşırtıcı bir açıklık getiriyordu.¹¹³ Devlet Güvenlik Bölümü Genel Müdürü Fahd Hakmad El Fahd tarafından, İçişleri Bakanı'na hitaben kaleme alınmış bir memorandumdu ve 5. paragrafında şöyle deniliyordu:

“Ortak sınırında bir gerginlik yaratmak amacıyla bu ülke hükümeti üzerinde ağırlık koyabilmek için Irak'ın ekonomik yıkımından yararlanmanın önemli olduğu değerlendirilmesinde Amerikan tarafıyla mutabık kaldık. CIA bize bu baskıyı sürdürmenin en iyi yolları konusundaki görüşünü bildirdi. Bu kuruluşun yetkilileri, bize, faaliyetlerin en yüksek düzeyde koordine edilmesi koşuluyla, geniş bir

¹⁰⁹ Hürriyet 21 Temmuz 1990

¹¹⁰ Uğur Mumcu, “Yine Savaş” Cumhuriyet, 3 Ağustos 1990

¹¹¹ Ergil, a.g.e., s.34

¹¹² Salinger- Laurent, a.g.e., s.35

¹¹³ Bu belge, bu güne kadar, ne sürgündeki Kuveyt hükümeti, ne de Amerikan hükümeti tarafından hiçbir biçimde yalanlanmadı. Söz konusu belge için bkz Ek-2

işbirliğine gidilmesi gerektiğini söylediler.” Belki de bu belge nedeniyle Kuveyt, ABD’nin kendilerini sonuna kadar destekleyeceğini zannederek fazla ileri gitmişti.¹¹⁴

Çünkü Kuveyt’i işgal ve ilhak etmeden önce, Irak, aylarca Kuveyt’le arasındaki sınır anlaşmazlıklarını görüşmeler yoluyla çözmek için yoğun girişimlerde bulundu, fakat Kuveyt, soruna görüşmeler yoluyla çözüm aramaya yanaşmadı. Büyük askeri gücü bulunan Irak’ın bu girişimlerini karşılıksız bırakırken, küçücük Kuveyt, herhalde kendi gücüne güveniyor olamazdı. Belli ki başta ABD olmak üzere bazı ülkeler bu konuda Kuveyt’e cesaret veriyor, “korkma, arkanda varız” mesajlarını iletiyorlardı.¹¹⁵ Irak, petrol kotalarına uymayarak fiyatları düşüren Kuveyt’e karşı sert eleştiriler getirirken, bir yandan da başka planlar peşindeydi. Irak’ın kendi petrolüne Kuveyt’in petrolünü de katması düşüncesi ile rezervleri iki katına çıkmış oluyordu. Irak ve Kuveyt, ikisi birlikte dünya petrol rezervlerinin yüzde 19’dan, 1990 dünya petrol üretiminin ise yüzde 7’sinden fazlasına sahipti. Dünya petrol rezervinin yüzde 25’ini, dünya petrol üretiminin yüzde 8’ini elinde bulunduran Suudi Arabistan ardından ikinci sırada yer alıyordu. Statüko korunduğunda Irak diktatörü, dünya petrol politikasını üzerinde ağırlıklı bir konuma sahip olacaktı. International Herald Tribune’den Patrick Tyler, durumu analiz etmeye çalışırken, şunları söylüyordu; Saddam Hüseyin, Kuveyt’e saldırı kararını iç politika karışıklıklarının sürdüğü, dış borçların dayattığı, ekonomik durgunluğun had safhaya çıktığı, askeri hoşnutsuzluğun yaygınlaştığı ve iç sorunlara bir çözüm bulamayan “Arap işbirliği” ne karşı genel bir memnuniyetsizliğin ortaya çıktığı dönemde aldı.¹¹⁶

Irak, her ne kadar Kuveyt üzerinde gizli emellere sahip olsa da, yapacağı işgale bir kılıf hazırlamak zorundaydı. Bu da elbette Kuveyt’i karalamak ve Arap halkını bu işgale inandırmaktan geçiyordu. Saddam’ın bir iddiasına göre; Kuveyt demokratik olmayan suni, kibirli ve bağımsızlığa layık olmayan bir ülkeydi. Diğer yandan Saddam, Kuveyt’i fakir Arap milletini düşünerek işgal ettiğini söylemekteydi. Saddam’ın en büyük iddiası ise, Kuveyt’i Filistin’i kurtarmak amacıyla işgal ettiğini açıklamasıdır. Esasen ve doğrusu istenirse, İsrail Devletinin 1948’de kuruluşundan bu yana, Nasır’dan başlayarak sıkışan bütün Arap diktatörleri “Filistin Bayrağı”na sarılmış ve fakat bu daima Filistin sorununa ve Filistinlilerin aleyhine olmuştur.¹¹⁷ Kısaca Irak ile Kuveyt arasındaki temel sorunlar; Irak’ın Kuveyt’i suni bir devlet olarak görmesi, Irak’ın coğrafi konumu itibarıyla kısıtlı olanaklara sahip olması ve bunun da en önemli sonucu olarak, Basra Körfezi’ne çok kısıtlı bir çıkış kapısının olması, petrol fiyatlarının dengelenmesine ilişkin eğilimler konusunda iki ülkenin birbirinden farklı pozisyonlar almaları ve son olarak da Irak’ın İran- Irak Savaşı sonrasında Kuveyt’e (ve diğer Arap ülkelerine) karşı olan dış borcunu ödeyememesi şeklinde özetlenebilir ki bunlar aynı zamanda içyapısal dinamiklerin Irak’ın dış politik kararına etki eden versiyonlarıydı.

¹¹⁴ Salinger- Laurent, *a.g.e.*, s.46-47

¹¹⁵ Sazak, *a.g.e.*, s.144

¹¹⁶ Atak, *a.g.e.*, s.36

¹¹⁷ Giritli, *a.g.e.*, s.6-7

1.3.2.4. Irak'ın Aşırı Silahlanma İsteği

Irak, silah kapasitesini arttırmaya İran-İrak Savaşı öncesinde başlamış ve savaş sırasında da bu yöndeki çabalarına devam etmiştir. Irak, bir taraftan kendisi nükleer ve kimyasal silah üretimine hız verirken, diğer taraftan Batı ülkelerinden aldığı silahlarla ülkeyi, deyim yerindeyse, bir cephanelik haline getirmişti.¹¹⁸

Napolyon, tüm Avrupa'yı kasıp kavururken, “*Savaş planlarını, uyuyan askerlerin rüyalarından hazırlanarak yaparım*” demişti. Saddam Hüseyin ise, savaş planlarını yapabilmesini ve büyük düşlerini kurabilmesini, Batılı demokrasilerin hoşgörü ve işbirliğine borçludur. 1984’ de, Irak, silah alımı için 14 milyar dolar, yani gayri safi milli hâsılasının yarısını harcamıştı. Aynı şekilde, 1982 ve 1985 yılları arasında 42,8 milyar dolarlık silah ithal etti ve bu silah alımı İran-İrak Savaşı’ndan sonra da artarak devam etti. Körfez krizinden önce, dünyadaki en büyük askeri malzeme ithalâtçısı haline gelmişti, bütün dünyada satılan silahların yaklaşık yüzde 10’unun alıcısı Irak’tı.¹¹⁹

Büyük ülkeler, Ortadoğu’ya silah satışından kendilerine “dost” ve “düşman” olan ülkeler arasında fark gözetmemekte, ne var ki bu bölgede bugün “dost” olan ülkelerin yarın “düşman” olması daima mümkün bulunmaktadır. Nitekim 1970’lerde ABD’nin İran Şahına sağladığı modern silahların, 1979 devrimi sonucunda iktidara gelen ve Ortadoğu’da ABD’ye karşı çıkan Ayetullah Humeyni’ye kaldığını ve kullanıldığını biliyoruz.¹²⁰

Irak’a yapılan Batılı kaynaklı yorumların bir boyutu da, Hitler-Saddam benzetmesidir. Batı, koyu bir anti-komünist olan Hitler ve Nazizmini Sovyetler Birliği’ne karşı desteklemiş, bu destek Nazizmin güçlenmesine ve dünyanın başına bela olacak düzeyde silahlanmasına olanak vermiştir. Bu tarihsel hata, Saddam’ın Irak ordularını İran’a saldırtması sırasında da tekrarlanmıştır. Sovyetler Birliği’nden, Amerika Birleşik Devletleri’ne, tutucu Arap yönetimlerinden, sosyalist devletlere kadar pek çok siyaset odağı, değişik nedenlerle İran’ın Irak tarafından hırpalanmasını, “hizaya sokulmasını” istemişlerdir. Bunun sonucunda aşırı dozda beslenen ve savaş tecrübesi olan dev bir askeri güç yaratılmıştır.¹²¹

Batı’nın desteğini alan Irak, özellikle İran-İrak Savaşı ile aşırı silahlanmasını hızlandırmıştır. Hatta bu savaşın Irak’a kazandırdığı en büyük şey, Irak’ın akıttığı milyarlarca doların karşılığında, Rusya’dan Çin’e Fransa’dan Arjantin’e, hatta Almanya’ya kadar çeşitli ülkelere aldığı çok gelişmiş silah sistemleridir. Amerika’nın İran’a karşı Irak’ı yeğlemesi, bu ülkenin savaş içinde kimyasal ve biyolojik silahlar geliştirmesi için gerekli malzemeyi sağlamasını kolaylaştırmıştır. Irak, çeşitli ülkelere satın alınan beyin gücü, emek ve maddi katkılardan üretilen bu öldürücü silahlar, füzeler ve uzun menzilli uçaklarla Ortadoğu’nun en önemli siyasal ve ekonomik merkezlerini tehdit edecek duruma getirilmiştir. Irak, özellikle Sovyetler Birliği’nden aldığı roket türlerini geliştirerek, bunları kimyasal ve

¹¹⁸ Arı, *Irak İran ABD ve Petrol*, s.424

¹¹⁹ Salinger- Laurent, *a.g.e.*, s.22

¹²⁰ Giritli, *a.g.e.*, s.47-48

¹²¹ Ergil, *a.g.e.*, s.21

biyolojik savaş başlıklarıyla donattı.¹²² Irak'ın kimyasal silah arayışına, ilk olarak 1973 yılında Arapların İsrail karşısında bir başarı elde edememesinden ve gururlarının kırılmasından sonra başladığı değerlendirilmektedir.¹²³ Hatta bu ilk kimyasal silah girişimini de, 1973–1975 yılları arasında ayaklanan Kürtlere karşı kullandığına ilişkin kanıtlanmamış raporlar olduğu belirtilmektedir.¹²⁴

Dışarıdan edindiği örneklerden yararlanarak Irak, kendi başına kimyasal silah üretme girişimlerine 1975 yılında başlamıştır. Aynı yıl ABD'nin New York eyaletinde faaliyet gösteren Pfaudler firması ve bunu takiben özellikle Batı Almanya'nın önde gelen imalatçılarından Korl Kolb şirketi, Irak'ta birer böcek ilacı tesisi kurmaktan çekinmemiştir. Irak'ın Federal Almanya'dan elde ettiği öldürücü malzeme bununla bitmemektedir. Fritz Werrer firmasından teknik yardım, Hamburg kökenli Water Engineering Troding şirketinden ağır su pompaları ile sinir gazı üretiminde kullanılan triklorolür de içeren milyonlarca dolar tutarında kimyasal madde satın alındığı belirtilmektedir. Bir başka Federal Alman firması olan Quast'ın da Irak'a nükleer reaktör tanklarıyla santrifüj sattığı belgelenmiştir.¹²⁵

Stratejik Araştırmalar Enstitüsü yetkilileri Irak'ın elinde hangi tür kimyasal gazdan ne miktarda bulunduğunu resmen bilmemekle birlikte Irak'ın elinde hardal gazı ve sinir gazları olmak üzere iki tür kimyasal zehir olduğu sanılmaktadır.¹²⁶ İran-İrak Savaşı sırasında kimyasal silah kullanan Irak, Halepçe kentindeki Kürtlere karşı da bu silaha başvurmuştu.

Saddam'ın bunlarla da yetinmemiş ve “Nükleer silah” peşinde koşarak, 1975'de “Osirak” adlı ve Bağdat yakınında bir nükleer araştırma ve merkezini Fransa'nın yardımı ile kurmuş, fakat nükleer silah imajı amacıyla yönelen bu merkez 7 Haziran 1981'de İsrail tarafından havadan tahrip edilmiştir.¹²⁷

Irak'ın aşırı derecede silahlanmasının en büyük yardımcılarından biri de Sovyet hükümeti olmuştur. İsrail ve Arapların diğer “tarihi düşmanı” İran Şahını ABD'nin silahlandırması, yani bu ülkelere silah sağlaması olgusu karşısında Saddam, Moskova'ya yönelmiş, Sovyetler de Saddam'ın silah taleplerini “cömert” şekilde karşılamışlardır. Gerçekten, Sovyetlerin Irak'a bol miktarda T 62 ve T 72 tankları, MIG 21 ve MIG 23 savaş uçakları, MI 24 helikopterleri ve Frong 7 ile Scud B füzeleri akıttığını ve Saddam'ın 1973-1980 yılları arasında ordusunu iki katına çıkararak, ateş kapasitesini eskisi ile kıyaslanmayacak şekilde arttırdığını bilinmektedir. Ne var ki Leonid Brejnev ile imzalanan Irak-Sovyet Dostluk ve İşbirliği Antlaşması'nın 98. maddesi; Irak'a yapılacak askeri yardımı “savunma amacı” ile sınırladığı için, yayılmacı ve mütecaviz politika izlemek isteyen Saddam kendine “saldırı” silahları sağlayacak bir başka ülke aramağa başlamış ve bu ülke Fransa olmuştur.¹²⁸

¹²² Ergil, *a.g.e.*, s.25

¹²³ *a.g.e.*, s.21

¹²⁴ *a.g.e.*, s.26

¹²⁵ *a.g.e.*, s.26-27

¹²⁶ Cumhuriyet, 22 Ocak 1991

¹²⁷ Giritli, *a.g.e.*, s. 25

¹²⁸ Giritli, *a.g.e.*, s.24

1967’de İsrail ile diplomatik ilişkilerini kesen ve kaybettiği zengin İsrail pazarı yerine kendine Arap Dünyasında yeni askeri pazar arayan Fransa’nın, Dassault, Aeropati, Martini ve Thomson gibi askeri endüstri devleri ile 72 adet Mirage F1 uçağından başlayarak, birçok saldırı silahı sağlaması üzerine, kendisini yeterince güçlü gören Saddam, 22 Eylül 1980’de bir “Kolay Zafer” kazanmak ümidi ile İran’a saldırmış, fakat İran’ın beklenmedik sert mukavemeti ile karşılaşınca bu ülkenin ekonomik can damarı olan petrol alt yapısını vurmak ve özellikle Kharg Adasındaki petrol terminalini tahrip etmek için, havada ikmal yapan F1 uçaklarını ve 5 adet Süper Etendart Füzesini Fransa’dan sağlamıştır. Saddam’ın elinde bulunan silahların tam listesi Fransızların haftalık “L’Express” dergisinin 14 Eylül 1990 tarihli sayısında yayınlanmış bulunmaktadır. Fransa’nın, eski ve büyük müşterisi Irak’ı tamamen bağlamak üzere olduğunu gören Sovyetler Birliği’nin ise uzun menzilli Tupolev 22 bombardıman uçakları ile Varşova Paktı üyesi olmayan ilk ülke olarak Irak’a 2.5 milyar dolar karşılığında Sukhol 25 hücum uçaklarını vermeğe başladığı görülmektedir.¹²⁹

Yine bir başka kaynak Irak’a konvansiyonel olmayan askeri malzeme sağlayan şirketleri şöyle sıralamıştır. Middle East Data Project dosyalarında hazırlanan şirket kayıtları, Irak’a kimyasal ve balistik füze ya da ileri askeri teknoloji satılmasında katkısı olan 200’den fazla şirket olduğu konusunda bilgi içermektedir. Tablo 2’de silah sağlayan ülkeler ve o ülkelerdeki şirket sayıları verilmektedir.

Irak’ın aşırı silahlanma yolunda en çarpıcı ve en ilginç olanı “kıyamet topu” adı verilen bir silahın üretimi ile ilgili gelişmelerdir. 28 Mart 1990 tarihinde Londra’nın Heathrow havaalanında yapılan operasyonda, Britanya gümrük daireleri, askeri kullanıma özgü elektrikli “Kritronlar” denilen nükleer silah ateşleyicileri ele geçirmişti. Bu parçalar, nükleer silahlarda patlatıcı öğeler olarak kullanabilirdi. Bu operasyon, İngiliz haber alma servisiyle Amerikan gümrüğünün on sekiz ay süren ortak soruşturma ve izlemenin sonucuydu. Suçlanan parçalar, San Diego, Kaliforniya’daki bir firma tarafından üretilmişti. Firmaya başvuranlar, Irak için çalışan araçlardı ve bu başvurudan kuşkulanan şirket yöneticileri gümrük dairelerini uyarılmış, onlarda adamlarından birini, Kritronların alınması ve nakliyesiyle ilgili tüm pazarlıklara katılan guruba sızdırmışlardı. Malzeme, TWA’nın bir kargo uçağıyla Londra’ya gönderilmiş ve iki hafta boyunca transit bölgesinde stok edilmişti. Gümrük ajanları, tam da yükün Bağdat’a doğru havalanmaya hazır bir Irak havayolları uçağının bagajına yerleştirileceği anda bu şirket için çalışan beş kişiyi tutukladılar. Tutuklanarlardan ikisi Irak’lı, biri Lüblan’lı diğer ikisi Britanyalıydı.¹³⁰

¹²⁹ a.g.e., s.24-25

¹³⁰ Salinger- Laurent, a.g.e.,s.23

Tablo 2:Irak'a Konvansiyonel Olmayan Askeri malzeme Sağlayan Şirketler:¹³¹

ÜLKELER	ŞİRKET ADEDİ
Arjantin	3
Avusturya	17
Belçika	8
Brezilya	1
Mısır	1
İspanya	4
ABD	18
Fransa	16
Yunanistan	1
Hindistan	1
Irak	2
İtalya	12
Japonya	1
Jarseyi	1
Monako	2
Hollanda	2
Polanya	1
F.Almanya	86
Birleşik Krallık	18
İsveç	1
İsviçre	11
TOPLAM	20

Elindeki petrol nimetinden yılda yaklaşık 35 milyar dolar gelir elde eden Irak, İran'la olan savaşı sırasında ve sonrasında oluşan olumlu ortamda çeşitli kaynaklardan bol miktarda silah ve askeri malzeme sahibi olmuştur. Irak, bu işi yaparken hiç titiz davranma gereği bile görmemiş, kimi zaman karaborsa fiyatlarıyla giriştiği satın alma işleminde parayı hiç düşünmeden, süratle askeri gücünü artırma yoluna girmiştir. Irak'a göre büyük oynamanın koşulu askeri bakımdan en iyi olmaktı ve bunun için her şeyi yapmaya göze almıştı.

Sonuç olarak, Irak ordusu, Körfez Krizi öncesinde 5500 tanktan oluşan ezici bir zırhlı birlikler kapasitesine sahip olurken, bunların 4000 adedi Sovyet T-54 ve T-55 tipi, geriye kalan tanklardan 1000 adedi T-62 ve yaklaşık 500 adedi T-72 tankı idi. Ayrıca Çin yapımı 1500 kadar T-59 ve T-69 tankı olduğu da değerlendirilmekteydi. Irak'ın Hava Kuvvetleri de hatırı sayılır güçteydi. 800'e yakın savaş uçağının en önemlileri; 64 adet Fransız yapımı Mirage F-1 (Exojest füzeleriyle

¹³¹ Salinger- Laurent, *a.g.e.*,s.203

donatılmış); 30 adet MIG-29 Fulcrum saldırı uçağı; 30 adet Su-25 yakın destek savaş uçağı ve 180 adet Su-7, 17,20 ve 21 modellerinden oluşan yerden saldırı uçaklarıydı.¹³²

Cumhuriyet gazetesi ise o tarihte Irak Silahlı Kuvvetlerinin kabaca dökümünü şöyle veriyordu.

“Irak Silahlı Kuvvetleri	: 1 milyon
Tank	: 5.500
Top	: 3.500
Savaş Uçağı	: 513
Helikopter	:160” ¹³³

Irak bu askeri gücü ile tüm dünyada, dünyanın dördüncü büyük ordusu olarak tanımlanmaktaydı. Özellikle ABD’nin bu şekildeki tanımlamasının daha sonraları yapılan değerlendirmelerde, bunun özellikle yapıldığı, Irak’ı kendine çok güvenerek rahatça çılgınlıklar yapabilmesine olanak sağlayan bir psikolojik tuzak olduğu görüşleri ağırlık kazanmıştır.

Körfez Krizi sonrasında da Irak’ın askeri gücünün tamamen tahrip edilmesi sonucunu kimse istememiştir. Çünkü bu takdirde bölgede denge tehlikeli bir biçimde İran ve Suriye lehine değişecek, Şii radikalizminin önündeki “Irak engeli” yıkılmış olacaktı. Bunu ittifaka dahil Araplar da istemiyordu. Çünkü Irak’ın askeri gücünün tamamen ezilmesi İsrail’e karşı denge unsuru olan en güçlü Arap ordusunun sahnedeki çekilmiş olması sonucunu yaratacaktı.

Silahlanma yarışı, savaşma niyeti veya savaş korkusunun sebebi değil, sonucudur. Dolayısıyla, devletlerarasındaki silahlanma yarışlarının mutlaka savaşa yol açacağı görüşü yanlıştır. Aksine, devletlerin fizik güçlerine, silahlarına, kararlılık ve dayanışmalarına dayanan ulusal çıkarlarını gerçekleştirmeye çalışmaları ve diğerlerinden kendilerine bir tecavüz konusu olduğu durumlarda, bunu her aşamada bir karşı güç ile dengelemeleri neticesinde sorunların görüşmeler yolu ile çözüme kavuşturulmaları daha kolaylaşacaktır. Özellikle de “Dehşet Dengesi (Balance of Terror) veya “Karşılıklı Kesin Mahvolma” (Mutually Assured Destruction-MAD) esasına dayalı denge anlayışlarının hakim olduğu günümüz uluslar arası sistemde.

1.3.2.5.Irak’taki Rejimin Niteliği

Irak dış politikasının komşuları ile sık sık ortaya çıkardığı sorunların ve bunların savaşa yol açmasının önemli bir nedeni, toplumsal yapı ile devlet yönetimi arasındaki uyumsuzluklardır. Irak, oldukça heterojen bir toplumsal yapıya sahiptir. Farklı etnik ve dinsel gruplardan oluşmuştur. Etnik bakımdan, Arap, Kürt, Türkmen ve az sayıda Asurî, İranlı ve Ermeni bulunmaktadır. Toplam Irak nüfusunun (1991 sayımına göre nüfusu 18 milyon), yüzde 75’ini Araplar, yüzde 20’sini Kürtler, yüzde

¹³² Ergil, a.g.e.,s.27

¹³³ Cumhuriyet, 6 Ağustos 1990

5'ini Türkler ve diğerleri oluşturur. Toplumun büyük çoğunluğu Müslüman olmakla birlikte, Şii-Sünni ayırımı bakımından Şiiler ağırlıktadır.¹³⁴

Yukarıdaki rakamlar, toplumsal yapıdaki farklılıkları göstermekten başka, asıl olarak böylesine farklılıklardan oluşan bir toplumun nasıl yönetileceği, devletin nasıl şekilleneceği, temsil ve katılımın nasıl sağlanacağı ile ilgili soruları ortaya çıkarmaktadır. Irak için bu sorular en baştan itibaren sorun olmuş, fakat hiç bir zaman rasyonel bir çözüme kavuşmamıştır. Rasyonel bir gözlemci perspektifinden bakıldığında, böylesi farklı gruplardan oluşan toplum yapısının ancak “toplumsal sözleşme” ve “demokratik prensipler” çerçevesinde oluşan bir idare ile yönetilmesi gerektiği, yalnızca işbirliği ve ortak noktaların bulunması durumunda barış, istikrar ve huzurun sağlanabileceği ileri sürülebilir.¹³⁵

Irak tarihinde iki çeşit yönetim şekli geçerli olmuştur: 1921–1958 yılları arasında Krallık Yönetimi, 1958 yılından itibaren ise Cumhuriyet yönetimi. Bunlardan ikincisinin adı her ne kadar Cumhuriyet olmasına rağmen, işleyişi gerçek bir Cumhuriyet yönetimi değildi. Çünkü Cumhuriyetin temsilcileri halkın iradesine uygun yollardan yani demokratik yöntemlerle değil, askeri darbelerle gelmiştir. Irak'ta devlet başkanı seçimle gelmez; halkın seçimi ve iradesine dayanmaz. Irak tarihi darbeler ve darbe teşebbüsleri ile doludur. Her darbenin arkasından yeni bir otoriter lider ve liderin etrafında idareler yaratılmıştır. 1936–1958 arasında toplam 7 adet darbe veya darbe teşebbüsü; 1958–1968 arasında ise toplam 5 adet darbe veya darbe teşebbüsü oldu. Bu darbelerden iki tanesi önemlidir: Birincisi 1958 yılındaki Abdul Kasım askeri darbesi; ikincisi de, 1968 yılındaki Baas darbesidir. 1958 Darbesi, Krallığı sona erdiren ve nominal de olsa Cumhuriyet idaresini getiren bir devrimdir. 1958 Darbesinin en önemli özelliği, Irak'ın dış politikasında yaptığı değişiklik olmuştu. Abdul Kasım, Irak'ı Bağdat Paktından çekerek, Sovyetler Birliği ile ilişkileri geliştirmeye çalıştı. 1968'teki askeri darbe ile birlikte iktidara gelen Baas Partisi ise, sosyalizm ve Arap milliyetçiliğine dayanan ideolojisi ile Irak'ın son dönemine damgasını vurmuştur.¹³⁶

Irak'taki rejimin niteliğini kavrayabilmek için, ülkede 1968 yılından bu yana iktidarda olan BAAS (Arap Sosyalist Diriliş Partisi) Partisinin kısa bir analizini yapmakta yarar vardır. Partinin kuruluşu, gelişimi ve Irak'ta iktidarı ele geçirmesinin aşamaları kısaca şöyle özetlenebilir:

1943'de Suriyeden Rum Ortodoks Kilisesi Mensubu Mişel Eflâk'la, Sünni bir müslüman olan Salah Bitar tarafından kurulan Arap Sosyalist Diriliş Partisi kendini evrensel bir Arap partisi olarak tanımlamıştı. “Yeniden Doğuş” anlamına gelen Baas hareketinin amacı sosyalist bir sistemle yönetilen, birleşik, laik bir Arap toplumu kurmaktır.¹³⁷ Baas Partisi, bir Pan-Arap hareketi şeklinde ortaya çıkmış ve sosyalizm ile milliyetçiliği aynı çatı altında birleştirmeyi hedeflemiştir.¹³⁸ Baas Partisinin Arap dünyasında ağırlığının artmasında İngiliz ve Fransız manda rejimlerine yönelik

¹³⁴ Arı, *2000'li Yıllarda Basra ...*, s.18

¹³⁵ Gözen, *a.g.e.*, s.91

¹³⁶ Gözen, *a.g.e.*, s.91-92

¹³⁷ Baskın Oran, *Türk Dış Politikası*, İletişim Yayıncılık, Cilt I, İstanbul 2001, s.785

¹³⁸ Yılmaz Kalkan, *Bir Ortadoğu Gerçeği- Irak ve Saddam Hüseyin*, Beyan Yayınları, İstanbul 1991, s.35

tepkilerin yanı sıra, Arap-İsrail savaşları ve yahudilere karşı oluşan toplumsal tepki de etkili olmuştur. Başlangıçta partinin görece başarıya ulaştığı ülkeler, Suriye ve Irak'tır. Nitekim 8 Şubat 1963'de, Arap Sosyalist Diriliş Partisinin Irak'ta iktidarı ele geçirmesinden 1 ay sonra 8 Mart 1963'de Suriye'de Arap Sosyalist Diriliş Partisi, iktidarı ele geçirmiştir.¹³⁹

Bir süre iktidardan uzaklaşan Baas Partisi, 1968'de bir hükümet darbesi ile iktidarı tekrar ele geçirmiştir. Parti içerisinde oldukça faal olan ve 1968'den 1979'a kadar geçen süreç içerisinde partinin ikinci adamı olmayı başaran Saddam Hüseyin'in 1979'da hükümet içinde bir darbe ile iktidarı ele geçirdiği görülmektedir. Aynı tarihten itibaren partinin ve ülkenin tek hakimi Saddam Hüseyin'dir. Başbakanlık, Devrim Komuta Konseyi Başkanlığı, Arap Sosyalist Diriliş Partisi Genel Sekreterliği ve Silahlı Kuvvetler Başkomutanlığı onun, görev ve yetkilerini oluşturan birimlerdir.

Baas ideolojisinin temel hedefi, Arapların birliği ve özgürlüğünü sağlamak ve sosyalizmi yerleştirmek şeklinde özetlenebilir. Baas, Irak'ta ideolojik bir devlet projesini topluma uygulamaya çalışmakla beraber, toplumu Baas'ın ilkelerine uygun şekillendirmek için, eğitim, bürokrasi, sosyal ilişkiler, ekonomik düzen, askeri yapı ve siyasi sistem üzerinde oldukça katı bir politika uygulamıştır.¹⁴⁰

Irak'taki Baas dönemini esasen iki dönemde incelemekte yarar vardır. Birinci dönem, ilk iktidara geldiği 1963 yılı ile 1979 yılı arasındaki kalan dönem, diğeri ise 1979 yılından itibaren başlayan Saddam dönemidir. Saddam, geniş olarak bir sonraki bölümde incelenecek olmakla beraber, burada kısaca Saddam karakterinin Baas rejimi ile birleşmesinden ortaya çıkan diktatör bir yönetim anlayışından kısaca bahsetmekte fayda vardır.

Kansız bir darbeyle başlayan Saddam dönemi, tam anlamıyla kanlı bir iktidara dönüşecektir. Bu kanlı dönem, önce Irak içi muhaliflere karşı işletilecek, daha sonra da bölge ülkelerine sıçratılarak, savaş ve işgallerle devam edecektir.¹⁴¹

Araştırmacı Yazar Doğu Ergil, Saddam Hüseyin'in Irak'ta iktidarı ele geçirmesinden itibaren ülkede yaşanan değişimi şöyle özetliyor: “*Zaten bir parti diktatoryası olan Irak rejimi, Saddam'ın önderliğinde tek önder sultasına dayanan acımasız bir polis devletine dönüştü. Otoriter devlet, totaliter devlete doğru evrilmeye başladı. Bu evrimin itici gücü şiddetle terör oldu*”¹⁴²

Irak Devlet Başkanlığına oturan Saddam, ilk önce parti içindeki muhalifleriyle hesaplaşarak ideallerine ulaşabilmek için önündeki tüm engelleri kaldırma yoluna gitmiştir. İktidarı ele geçirdikten hemen sonra, Baas Partisi'nin en üst düzey yönetici ve üyelerinden oluşan yaklaşık bin kişilik bir grubu toplayan Saddam, çektiği uzun nutuktan sonra, eline aldığı uzun bir isim listesini okumaya başlamış ve ismi okunanların dışarı çıkmasını istemişti. Orada bulunanlar, acaba

¹³⁹ Ahmet Mendi, *Basra Körfezi Krizinin Türk Basınına Yansıması*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1994,s.19

¹⁴⁰ Gözen, *a.g.e.*, s.92

¹⁴¹ Kalkan, *a.g.e.*, s.63

¹⁴² Ergil, *a.g.e.*, s.11

içerdekiler mi yoksa dışarıdakiler mi şanslı korkusuyla beklerken sonradan anlaşıldı ki, dışarı çıkanlar ölüm emri verilenlerdi. Baas Partisi içerisinde muhalefet oluşturdukları gerekçesiyle öldürülecek olan bu grubun bir bölümü Suriye Baas Partisi yanlısı, bir bölümü yönetimde söz sahibi olmayan Şii temsilciler ve son kesim de, sadece Saddam'ın şahsiyetine yönelik muhalefet izleyen ve onun devlet başkanlığına sıcak bakmayan Iraklılardan oluşuyordu. Ne acıdır ki, bu son grubun içinde Saddam'ın çok yakın çalışma arkadaşları, bakanlık yapmış bir bürokrat da vardı. Böylelikle “tek adam” olma yolunda en önemli icraatını gerçekleştiren Saddam, bu kanlı hesaplaşmanın ardından “kukla yönetim” denebilecek bir ekip oluşturarak, Irak halkına yıllar sürecek bir diktatör yönetimi uygulamıştır.¹⁴³

Saddam, sadece siyaset rakiplerini, düşüncelerine ters düşenleri ya da emirleri karşısında tereddüt geçirenleri ezmekle kalmamış, binlerce kişilik toplulukları kıyıma, zorunlu göçe ve kitlesel işkenceye tabi tutmaktan çekinmemiştir. Vatandaşlar, sürekli gözaltında bulundurulmakta; kuşku duyulanlar keyfi olarak tutuklanmakta, işkence altında sorgulanmakta, mahkemesiz idam edilmekte ya da kaybolmaktadır.¹⁴⁴ Öylesine bir polis gücü oluşturulmuştu ki, tüm Irak'ta olan biten her şeyde Saddam haberdar ediliyordu. Bu nedenle insanlar, aile fertlerine dahi güvenemez duruma gelmişlerdi.¹⁴⁵

Saddam'ın çevresinde, önderin, sıkıyönetimini ihale ettiği üç akraba aileden oluşan bir çember vardır. O, bunları çok yakından izler ve denetler. Her birinin itibarı ve ikbali, önderin kapisine, ihtiyacına ve bir aileyi diğerine karşı oynama taktiğine uygun olarak inip çıkar. İktidar çemberinin bir de dış halkası vardı ki, bu da Saddam'ın doğum yeri olan Tikritliler'den oluşmaktadır.¹⁴⁶

Irak rejimi, tam bir otokontrol sistemi ile ayakta durmakta ve bu otokontrol sistemini en başındaki isim de hiç kimseye karşı sorumluluğu olmayan Saddam Hüseyin'dir. Daha liderliği eline aldığı ertesi yılı İran'a karşı başlattığı meydan okuma, zamanla önce Ortadoğu'da ve en sonunda dünyada kendini gösterecek, 1990 yılına gelindiğinde herşeyi yapabilecek bir yapıya ulaşan bu diktatör lider, tüm dünyanın karşı çıkmasına rağmen Kuveyt'i işgal ederek Körfez Krizi'nin başlamasına yol açacaktır.

1.3.2.6. Saddam Kimdir?

“Kanlı Katil”, “Bağdat Kasabı”, “Ölüm Tüccarı” ve daha niceleri...

Bunların tümü 2 Ağustos 1990 tarihinde Kuveyt'i işgal eden Irak lideri Saddam Hüseyin için söylenmiş sözlerdir.¹⁴⁷ Para, silah ve güç arayışı özelliklerini onulmaz bir egoizm ile şahsında birleştiren Saddam Hüseyin,¹⁴⁸ liderliğine soyunduğu Ortadoğu'da, İran savaşı ile başlayan serüveninde, 2 Ağustos sabahının ilk ışıklarıyla iktidara geldiği andan itibaren uğraş verdiği starlığı yakalayarak

¹⁴³ Kalkan, *a.g.e.*, s.65–66

¹⁴⁴ Ergil, *a.g.e.*, s. 12

¹⁴⁵ Kalkan, *a.g.e.*, s.66

¹⁴⁶ Ergil, *a.g.e.*, s. 12

¹⁴⁷ Kalkan, *a.g.e.*, s.24

¹⁴⁸ Ergil, *a.g.e.*, s.9

amacına ulaşıyordu. Hem de hayalindeki Ortadoğu liderliğini, bir Ortadoğu kabadayılığına dönüştürerek...¹⁴⁹

Saddam, Arapça “engel olan” ya da “karşı çıkan” demektir. Adına çok uygun olan bükülmezlik, ödünsüzlük özellikleri onun daha 14 yaşında akranları arasında kabadayı olarak sivrilmesine neden olmuştur. Saddam’ın kişiliğine şekil veren onun içinde büyüdüğü sevgisiz ve şiddet dolu sosyal ortamdır.¹⁵⁰

Saddam Hüseyin, Irak’ın kuzeyindeki Selahaddin ilinin Tikrit ilçesine bağlı El-Avcı köyünde 28 Nisan 1937’ de doğdu. Tarihi Tikrit Kalesi’nin çevresinde oturmakta olan topluluklar, yüzyıllara dayanan güçlü askeri geleneğe sahiptirler. Belki de Saddam, askerlikle hiç alakası olmamasına rağmen, liderlik koltuğuna oturduğu andan itibaren giydiği askeri üniformasıyla, genlerinden gelen bu özelliği taşıdığını ifade ediyordu.¹⁵¹ Saddam, fakir bir ailenin Sünni çocuğuydu. Mütevazı bir ev reisi olan babası Hasan El-Mecit, diğer köylüler gibi sal yapımıyla ve çiftçilikle uğraşmakta, son derece ilkel usullerle yapılan bu işler, ancak ailenin kıt kanaat geçinmesini sağlamaktaydı.¹⁵²

Daha bir yaşına basmadan Saddam babasını kaybeder. Çaresiz kalan annesi, kaba, cahil bir adamla evlenmek zorunda kalır. İşte Saddam, sert ve acımasız karakterini, içine düştüğü bu küçük yaştaki mücadele yıllarında kazanmıştır. Baskı ve dayak altında geçen yıllar, Saddam’ın ilerdeki hayatında uygulayacağı şiddeti bilinçaltında kazandığı yıllar olacaktır.¹⁵³ On yaşına geldiğinde, üvey babasına karşı çıkarak Bağdat’a dayısının yanına giden Saddam, tam anlamıyla bir dönüm noktasından geçiyordu. Saddam’ın dayısı emekli bir subay olmakla beraber fanatik bir Sunni milliyetçisiydi. Saddam da dayısının yolunda yetişmeye başlamış ve hatta gittiği okulun, milliyetçi bir okul olmasına bile dikkat edilmişti.¹⁵⁴ Irak’ta krallık 14 Temmuz 1958’de devrilerle Cumhuriyet ilan edildi. Saddam Hüseyin o tarihlerde Bağdat’ta siyasi hareketlere katılmaya başlamıştı. Bunlardan en önemlisi ve Saddam’ın kaderini değiştirecek olan olay, 7 Kasım 1959’da¹⁵⁵ daha yirmi iki yaşındayken, yeni Cumhuriyet’in lideri Abdülkerim Kasım’ın öldürülmesine dönük başarısız suikast girişimine katılmasıydı. Bir grup öğrenciyle başkana pusu kurdu, silahını ateşledi, ancak General Kasım kurtuldu, fakat Saddam, korumalarca kurşun yağmuruna tutularak yaralandı.¹⁵⁶ Ayağına saplanan kurşunu çakısıyla kendisinin çıkartması (en azından resmi tarih böyle yazıyor) ona müthiş şöhret kazandırdı. Bu olay onun acıya ve acı çekenlere karşı duyarsız olduğuna kanıt olarak

¹⁴⁹ Kalkan, *a.g.e.*, s.63

¹⁵⁰ Ergil, *a.g.e.*, s.9

¹⁵¹ Sazak, *a.g.e.*, s.87

¹⁵² Kalkan, *a.g.e.*, s.26

¹⁵³ *a.g.e.*, s.26-28

¹⁵⁴ Uğur Güzel, *Saddam Hüseyin*, Emre Yayınları, İstanbul Aralık 2005, s.16-17

¹⁵⁵ Bu tarih, Saddam Hüseyin açısından çok önemlidir. Saddam o gün bir kahraman veya ölü olabilirdi. Fakat ikiside olmadı. Saddam, geçen iki sene boyunca yaptığı ateşli konuşmalar ve çıkışlarla, ve Kasım karşıtı görüşleriyle parti içinde dikkat çekti. Parti ileri gelenleri, hükümetle girişilecek uzun ve yıpratıcı bir mücadele yerine bir suikast timinin gerçekleştireceği suikastin daha yerinde olacağını düşündüler. Ancak yapılan bir hata sonucu, bu suikast ekibi, tecrübeli katiller yerine acemi fakat davaya körü körüne inanan gençlerden oluşturuldu. Bu ekibin beyniye Saddam Hüseyin’di. Güzel, *a.g.e.*, s.20

¹⁵⁶ Sazak, *a.g.e.*, s.87

gösterilegelmiştir. Yaralı olarak Suriye'ye kaçan Saddam, bir süre sonra, Nasır'ın bütün ihtişamıyla parladığı Mısır'a geçti. Burada Nasır'ın bütün Arapları birliğe çağıran milliyetçi mesajının ve etkinliğinin sınırsız görünümü gözlerini kamaştırdı. Nasır'ın o zamana kadar yenilmez ve karşı çıkılmaz olarak görülen süper güçlere diplomatik alanda nasıl kafa tuttuğunu görüp hayran oldu. Güçlü bir pan Arap önderliği düşü o dönemde gönlüne düştü.¹⁵⁷

1960–1963 yılları arasında Kahire'de kaldı ve Kasr ül-Nil adlı özel liseyi bitirdi. Kahire'de hukuk fakültesine kaydoldu, daha sonra Bağdat Üniversitesi'ne geçti, buradan Haziran 1966'da hukuk diploması alarak mezun oldu. 8 Şubat 1963'te askeri bir darbeyle Kasım devrildi. Abdüsselam Arif devlet başkanı oldu.¹⁵⁸

Abdüsselam Arif'in devlet başkanlığına gelmesi, Saddam Hüseyin'in Baas hareketindeki etkinliğini arttırıyordu. Abdüsselam, darbedeki katkılarından dolayı Baas'ın önde gelen temsilcisi Albay Ahmed Hassan el-Bekr'i Başbakanlığa getirmişti. Bu, Saddam Hüseyin için iktidara giden yoldaki ilk önemli adımdı, çünkü El-Bekr hem Tikrit'li hem de amcası Talfa'nın yakın bir akrabasıydı. Bu sayede Saddam Hüseyin, 1963 yılında Baas Partisi Bölgesel Yönetimi'nde geçici Genel Sekreterliğe getirildi. Aynı yıl Arif Abdüsselam ordu ile birleşerek hükümetin Baas kanadını çökertirken Saddam, askeri yönetim tarafından tutuklandı. Bu tarihten itibaren yeraltı faaliyetlerini güçlendiren Baas, 1967 yılında Saddam'ın hapisten kaçmasına yardımcı oluyordu.¹⁵⁹

17 Temmuz 1968 devrimiyle Baas Partisi iktidara gelirken Saddam Hüseyin, Devrim Komuta Konseyi adına tüm yetkileri üstlenen Hasan el-Bekr'den sonra ülkenin ikinci adamı oldu. Saddam Hüseyin, Haziran 1979'da ağır hastalığı nedeniyle devlet başkanlığı görevini yapamayacağı anlaşılan Hasan El-Bekr'in¹⁶⁰ yerine Cumhurbaşkanlığına getirildi.¹⁶¹

Irak'taki yönetim etkinliğini 1979 yılından itibaren sürdüren Saddam Hüseyin, 1990–1991 yıllarındaki Körfez Savaşı'na dek, dış ilişkilerini daha çok Ortadoğu'daki komşuları ve İslam Konferansı'na üye ülkelerin liderleriyle sürdürüyordu. Saddam Hüseyin, kendisine Mısır'ın etkin lideri Cemal Abdül Nasır rolünü biçmişti. Bağdat caddelerini süsleyen apartman boyundaki resimlerden

¹⁵⁷ Ergil, *a.g.e.*, s.10

¹⁵⁸ Sazak, *a.g.e.*,s.87

¹⁵⁹ Güzel, *a.g.e.*, s.24-25

¹⁶⁰ El-Bekr'in başkanlık görevini bırakmasına bahane olarak her ne kadar hastalığı gösterilse de esas enden Saddam ile El-Bekr arasında başlayan fikir ayrılığıdır. El-Bekr'in Suriye Baas Partisi ile Irak Baas partisini birleştirme fikrine karşı çıkan Saddam, bu olayı sahip olduğu Sünni milliyetçilik duygularından dolayı kesinlikle kabullenememiştir. Etkin hatipliği sayesinde başlardaki parti içindeki yalnızlığından kurtulan Saddam, El-Bekr'den birleşmeden vazgeçmesini rica etti. El-Bekr Saddam'ın bu isteğini kabul ederek artık fiilen başkanlığın Saddam'a geçtiğini de kabullenmiş oluyordu. El-Bekr kukla olmaktansa, hastalığını bahane ederek görevinden 16 Haziran 1979'da istifa etti. Boşalan devlet başkanlığı ve Devrim Komite Konseyi başkanlığına hiçbir itiraz olmadan Saddam Hüseyin getiriliyordu. Güzel, *a.g.e.*, s.50

¹⁶¹ Sazak, *a.g.e.*,s.87

birinde Mezopotamya'ya hükmeden Kral Nabukadnezar'la görünmesi, tarihe olan tutkusundan çok, bölgesel liderlik düşününün yansımasıdır.¹⁶²

Kral Fahd, Kral Hüseyin, Hüsnü Mübarek ve Yaser Arafat'la yakın dosttu. 1975 yılında cumhurbaşkanı yardımcısı sıfatıyla İran şahıyla imzaladığı Cezayir Antlaşması'yla, Kuzey Irak'ta Barzani önderliğindeki Kürtlere savaşa son verirken, Tahran'la sınır sorunlarını çözerek, enerjisini içe dönük atılımlarda kullanmaya başladı. Fransa, Almanya en çok yatırım yapan Batılı ülkeler özelliğini taşıırken Sovyetler Birliği döneminde Moskova-Bağdat ilişkileri üst düzeydeydi.¹⁶³

Saddam'ın hapisten iktidara varan yolculuğu, ona şu gerçeği öğretmişti: "Koşullar değişir, bir zamanın hainleri sonradan kahraman; bir zamanın suçluları sonradan iktidar sahibi olabilirler. O halde rakiplere bu şans verilmemeli, çünkü sonradan tehlikeli olabilirler". Bu dersi Saddam o kadar iyi öğrendi ve uyguladı ki gözden düşen rakipleri, değil yeni bir şans, hayat hakkı bile bulamadılar. Mesela Irak-İran Savaşı'nın pekiyi gitmediği bir dönemde, El-Bekr'in yeniden göreve gelmesi dilekleri duyulmaya başlanınca Saddam'ın eski hamisi ve akıl hocası aniden ölüverdi. Bir rivayete göre eski devlet başkanı, otomobil kazasında, bir diğer rivayete göre de, zehirlenerek hayatını kaybetmişti. Ölümü üzerinden kuşklar hala kalkmış değildir.¹⁶⁴

Amerikan Dışişleri Bakanlığı tarafından Irak lideriyle ilgili olarak hazırlanan raporlar üç ana çizgiyi vurguluyordu: Saddam Hüseyin'in, Arap dünyasının gerçek efendisi olma arzusu ve kapasitesi; kendisini özleştirmeye bayıldığı eski Mısır lideri Cemal Abdül Nasır'ın saygınlığını ve söz geçiriciliğine duyduğu hayranlık; son olarak da, Doğu ile yakınlaşması.¹⁶⁵

Saddam'ın yönetim anlayışında şiddet ve itaat en ön sıralardaydı. Bunun en güzel örneklerinden birisi bir Genel Kurmay toplantısında yaşanmıştı. Toplantıya katılanlardan yetki sahibi bir subay, Saddam Hüseyin'in bir saldırıya girişme yolundaki planlarına karşı çıktı. Devlet başkanı, onun, eleştirilerini dile getirmesini dinledi, sonra tek söz söylemeden, hep kemerinde taşıdığı tabancayı çekerek kafasına bir mermi yerleştirdi.¹⁶⁶

Saddam Hüseyin, özel yaşamında, düzenli olarak en sevdiği film olan Vaftizci'yi oynattırmaktan hoşlanırdı. Kendini, M.Ö 605-562 yılları arasındaki Babil kralı Nabukadnezar'la karşılaştırmaktan da hoşlanırdı. Bunun nedeni, büyük bir olasılıkla, aynı kendisi gibi gücün, egemenliğine inanan bu siyasi atasının Kudüs'ü ele geçirerek Yahudi toprağını yıkmış ve Yahudi halkını esir almış olmasıydı.¹⁶⁷

Irak'ın güçlü adamı, dünyayı pek kavrayamayan biri olarak görülüyordu. Arapçadan başka bir dil bilmiyordu ve Batı'ya sadece bir kez ziyarete gitmişti. 1975 yılında Fransa'ya giderek, dönemin Başbakanı Jacques Chirac'la bir nükleer santral

¹⁶² a.g.e.

¹⁶³ a.g.e., s.87-88

¹⁶⁴ Ergil, a.g.e., s.11

¹⁶⁵ Salinger- Laurent, a.g.e., s.11

¹⁶⁶ a.g.e., s.21

¹⁶⁷ a.g.e., s.22

alımının pazarlığını yapmıştı. Birleşik Devletlerle ilgili hiçbir şey bilmiyordu, Batılı bir ziyaretçiyle giriştiği bir tartışmada, Amerikan Başkanı'na hakaretin, Irak'ta ölümle cezalandırılan bu suçun, Amerika'da pek de ağır biçimde cezalandırılmadığını duyduğunda gerçek bir şaşkınlık göstermişti. Washington'da hiç kimse, Saddam Hüseyin'i tehlikeli kılanın tam da bu dar görüşlülük olduğunu anlamış gözüküyordu.¹⁶⁸

Saddam, diğer devlet başkanlarıyla kıyaslandığında seviye olarak belki çok düşüktü, ama o, bu eksikliğine aldırmaksızın dünyaya meydan okumaktan biran olsa bile çekinmemişti.

Saddam'a bu küstahlıkta bulunma imkânını veren birinci unsur, çağımızın ileri silah teknolojisidir. Zira Saddam, günümüzün en ileri silahları ile depolarını doldurarak, kendini askeri yönden en güçlü devletlerle aynı hizaya getirmiştir. Saddam'ın gücünün ikinci kaynağı ise; şahsında Adolf Hitler ve Joseph Stalin gibi kanlı diktatörlerin metotlarını kullanarak, ona itaat etmeyen kişileri yok edeceğine dair terör oluşturmaları ve bunları hayatlarını "barut" gibi savunmasıdır. Üçüncü gücü ise; halk ne kadar ıstırap çekerse çeksin ve zayıf verirse versin, devleti kendi keyfi emellerine ulaştırmak için bir araç olarak kullanan totaliter rejimi yürürlüğe sokması ve hiç kimseye hesap vermemesidir.¹⁶⁹

Ergil, Körfez bunalımı adlı kitabında U.S. News and World Report tarafından CIA Başkanı William Webster'a sorulan Saddam'la ilgili görüşlerine yer vermiştir. Saddam ABD için neden bu kadar tehlikelidir sorusuna Webster şöyle yanıt vermektedir:

“Durdurulmayan bir Irak'ın, Körfez'de başka bir ulusu ilhak etmesinin sonuçları gerçekten çok kapsamlıdır. Suudi Arabistan ve Emirlikleri ilhak etmese bile Irak, dünyanın dördüncü büyük ordusuna ve petrol rezervlerinin yüzde yirmisine sahip olduğu için bu ülkeleri işbirliğine zorlayarak, Körfez'i denetimi altına alabilecektir. Öte yandan, doğuda İran için tehdit oluşturmaya devam edecektir. Eğer, Saddam İsrail'e yönelik bir saldırının Arap şövalyesi rolünü üstlenirse, İsrail için de tehlike arz edecektir.

Saddam'ı bu kadar tehlikeli yapan, tabii, dev bir ordu yaratması kadar onu kullanma hevesidir. Ama durumu daha da vahim kılan, daha yirmi hatta on yıl önce söz konusu olmayan yeni gelişmelerdir. Üçüncü dünyada kitle imha silahlarının giderek yaygınlaşması, gelecekte başedilmesi gereken en büyük sorunlardan biridir. Bu sorunu zaten yaşıyoruz. O kadar çok silah yaptık ve bu silahlar o kadar kolay alınıyor ki, dünyanın her yerinden topçu bataryaları ve roket yığınakları var. Tabii bunlar üçüncü dünya ülkelerinin eline de geçti.

Bir taraftan bu birikim olurken, diğer yandan da kimyasal ve biyolojik silahlar, gerek alınarak, gerekse özgün araştırma ve geliştirme projeleri yoluyla üretildi. Bunu Libya'da Rapta tesisi olayında gördük. Şimdi, bu tür silahlara Saddam Hüseyin sahip. Sürekli olarak da elindeki kapasiteyi arttırmak için çabalyor. Ayrıca,

¹⁶⁸ a.g.e., s.33-34

¹⁶⁹ Giritli, a.g.e., s.11

bu kimyasal silahları uzak menzillere ulaştırarak sistemler üzerinde çalışıyor. Sonuç olarak silahların yanında onları taşıyacak füzelerin çoğalmasi olgusuyla karşı karşıyayız. Kendisinin bir fırtına borusu olarak tanımladığı “süper top” (ya da halk arasında yaygın ismiyle “cehennem topu”), kitle kıyımı silahlarını uzak mesafelere ulaştırarak araçlardan biridir. Irak’ın elindeki Scud füzelerinin de bu yeteneği var. Çok dakik değil ama buna gerek de yok. Şimdi yapılan değişiklikle Sovyet yapımı Scud’lar, bölgedeki ana kentlerin çoğuna ulaşabilir durumda. Bu yüzden, uyuyan bu bölge aniden Amerika Birleşik Devletleri ve müttefikleri için önem kazandı.”¹⁷⁰

Saddam’ın hayatta en fazla inandığı şey güçtür. Uzlaşma ve ödüllere açık olan siyasete değil, kesin ve net sonuçlar alan güce inanır. O yüzden, güçsüz olacağına ölmeyi yeğler. Gücün, silah, kan ve paraya dayandığına inanır. Silah ve kan yiğitliğin; para zenginliğin simgesidir. Hepsi eşittir; ZAFER... Yaratılmış olduğu kişilik efsanesinde bu öğelerin izleri açıkça görülebilir. Bağdat’ın her sokak köşesi, dükkân vitrini, bina girişi, yüksek bahçe ve bina duvarı Saddam’ın çeşitli giysilerde ve pozlarda resimleri ya da freskleri ile kaplıdır. Yabancı diplomatlara göre, Irak’ın nüfusu 30 milyondur. Bunun 15 milyonunu insanlar, geri kalan 15 milyonunu da Saddam’ın resimleri oluşturur.¹⁷¹

İşin ilginç yanı, Cumhurbaşkanlığı, Başbakanlık, Başkomutanlık, Devrim Komuta Konseyi Başkanlığı, Ulusal Kurtuluş Mücadelesinin Önderi gibi çok çeşitli ünvanları üzerinde taşıyan Saddam’ın, son zamanda sözde yoksul ailesinin kral soyundan geldiği keşfedilmiş, İngilizlerden 1921’de aldığı tacını 1932’de bağımsızlıkla süsleyerek ülkenin ilk modern hükümdarı olan Kral I. Faysal’la hısımlık olduğu iddia edilmiştir. Bu yolla peygamber akrabalığına uzanan soyluluğu, onun sadece bir halk önderi değil, bir hak önderi olduğu savını da vurgulamaktadır.¹⁷²

Görüldüğü gibi Saddam Hüseyin, Körfez Krizi’nin yaşandığı 1990 yılına kadar olan hayatı süresince, birçok sert ve acımasız yıllar geçirmiş, sonunda kazandığı fırsatları iyi değerlendirecek, Irak’ın lideri olmayı başarmıştır. Uyguladığı katı yönetimi sayesinde, ele geçirdiği liderlik koltuğunu hiçbir şekilde bırakmak zorunda kalmamıştır. Diktatör rejim anlayışı, kendisini Ortadoğu’da da güçlü bir lider yapmış, fakat bu durum Saddam’ın daha da aşırıya kaçmasına neden olmuştur. Artık Saddam sadece komşularına değil, tüm dünyaya kafa tutmaktadır.¹⁷³

¹⁷⁰ Ergil, *a.g.e.*, s.15–16

¹⁷¹ *a.g.e.*, s.16

¹⁷² *a.g.e.*, s.16–17

¹⁷³ Saddam Hüseyin’in hayatı 1991 yılı Körfez Krizi’nden sonra da tüm dünyayı meşgul eden olaylara sahne olmuştur. 1.Körfez Savaşı sonrasında etkisiz hale getirilen Saddam, yine de iktidarda kalmayı başardı ve yaptığı çıkışlarla ABD ve Batılı devletlerin hedefi olmaya devam etti. 11 Eylül 2001 tarihinde ABD’de yaşanan terör eylemleri ardından Hüseyin tekrar Amerika’nın hedefi haline geldi. George Bush yönetimi, 20 Mart 2003’te Irak’ta kitle imha silahları olduğunu öne sürerek Irak’ı işgal etti ancak Irak’ta kitle imha silahları bulunamadı. 16 Temmuz 1979’da başlayan devlet başkanlığı görevi, Irak’ın 9 Nisan 2003 tarihinde ABD tarafından bu nedenle işgal edilmesine kadar sürdü. Saddam Hüseyin, ABD ve müttefiklerinin 2003’te Irak’ı işgal etmeleri ile 13 Aralık 2003’de yakalandı ve esir alındı. Hüseyin, Irak Geçici Hükümeti’nce kurulan Irak Özel Mahkemesi’nde 1 Temmuz 2004’te yargıç önüne çıktı. Böylece ABD gözetiminde tutulan Hüseyin’in hukuki nezareti Irak Geçici Hükümeti’ne teslim edildi. Mahkeme 5 Kasım 2006’da Hüseyin’in "insanlığa karşı işlenen suçlar"dan dolayı asılarak idam edilmesine karar verdi. Karar açıklanmadan önce kurşuna dizilerek

2. KÖRFEZ SAVAŞI

2.1. İŞGAL ÖNCESİ YAŞANAN OLAYLAR

2.1.1. IRAK LİDERİ SADDAM'A İŞGAL İÇİN "YEŞİL IŞIK" YAKILDI TEZLERİ

Irak'ın Kuveyt'i işgalinin nedenlerini genel ve özel sebepler olarak ikiye ayırmışık. Bu sebepler, görünen tarafı oluştururken, bir de madalyonun öbür yüzü diyebileceğimiz görünmeyen boyutu da incelemeye değer ilginç rastlantılara sahne olmuştur. Burada akla gelen en önemli soru, başta ABD olmak üzere, işgalden sonra sanki kendi ülkeleri işgal edilmişcesine büyük tepki gösteren devletler, niçin Irak'ın Kuveyt'i işgalini engelleyememişlerdir veya engellemek istememişlerdir. Bu konuda ortaya çıkan bilgiler, dünya kamuoyunda Irak'ın Kuveyt tuzağına düşmesi için Batılı ülkelerin özellikle hareketsiz kaldıkları yönünde algılanmasına yol açmıştır. Birçoğuna göre, Irak'ın işgalden önceki saldırgan tutumları karşısında büyük devletler Irak'a tepkilerini sert bir şekilde gösterselerdi, bu işgal olmayabilirdi. Kriz öncesinde, Irak'ın Kuveyt'i işgaline yeşil ışık yakıldığı şeklindeki görüşün dikkate alınmasını gerektiren önemli gelişmeler olmuştur.

Bu konuda geçmiş tarihe baktığımızda, Irak'ın Kuveyt'i daha önce de iki kez işgal etmeyi denediğini, fakat her seferinde, İngiltere'nin aldığı ani önlemler sonucunda bu girişimlerin önlendiğini görmekteyiz. 1939 yılında Irak'ın Kuveyt sınırına asker yığması üzerine, İngiltere hemen karşı tarafa asker yığarak Irak'ın işgalini önlemişti. Aynı şekilde, 1961 yılında İngiltere'nin Kuveyt'in bağımsızlığını tanıması ve askerlerini çekmesinin ardından, Irak, Kuveyt sınırına asker göndererek işgal etmeye çalışmış, bu kez hem İngiltere hem de Arap ülkelerinin Kuveyt'e asker göndermesi sonucunda Irak'ın girişimi engellenmişti.¹⁷⁴

Oysa 1990 yılı Temmuz ayına gelindiğinde olaylar, bu sefer farklı ceryan etmekteydi. İlk değişiklik Kuveyt'in hamisi rolünü üslenen devletin değişmiş olmasıydı. Artık Ortadoğu'da kontrolü ele geçirmiş olan ABD, daha önce İngiltere'nin uyguladığı taktik yerine, bir şeyleri sanki bilerek gözünden kaçırıyor gibiydi. Öyleki, İran-Irak savaşında bile sırf Kuveyt tankerlerini korumak için, milyarlarca dolarlık savaş gemilerini körfeze göndermekten çekinmeyen Amerika, şimdi aynı Kuveyt'i korumak için önlem almıyordu.

Tarihler 26 Temmuz'u gösterdiğinde 30 binden fazla Irak askeri, Kuveyt sınırına yığınak yapmış haldeydi. 27 Temmuz'da CIA, Beyaz Saray'a uydudan çekilmiş ve gitgide artan yığın halinde insan ve malzeme yoğunluğunu gösteren fotoğrafları iletliyordu.¹⁷⁵ Tarih boyunca en ufak bir olağan dışı durum karşısında bile sert tedbirler almayı gelenek haline getirmiş ABD'nin, bu durum karşısındaki sakin tavırları akla soru işaretleri getirmiyor değildi.

---

infaz edilmek istediğini söyleyen Saddam Hüseyin'in talebi yerine getirilmedi. 2006 yılında 30 Aralık ta idam edildi...

¹⁷⁴ Gözen, *a.g.e.*, s.102-103

¹⁷⁵ Salinger- Laurent, *a.g.e.*, s.62

Öyle ki, ertesi gün CIA'nın yazılı raporunda, “eğer sadece bir rahatsız etme operasyonu söz konusu olsaydı, böylesi muazzam bir lojistik faaliyetinin gerekli olmayacağı” yönündeki değerlendirmeleri, ABD yönetimince dikkate bile alınmıyordu.¹⁷⁶

24 Temmuz'da Hüsnü Mübarek, arabulucu rolüyle Bağdat'a gelmesi esnasında yaşanan olaylar da insanın aklına değişik komplo teorileri getirir nitelikteydi. Saddam, Mübarek'le görüşmesi esnasında, Irak ile Kuveyt arasındaki görüşmeler devam ettiği sürece kuvvet kullanmayacağını, bütün müzakere olanaklarını tüketmeden işe kuvvet karıştırmayacağını söylüyordu. Bu konuşmadan hemen sonra, Kuveyt'e uçan Mübarek, Emir'e Irak Başkanının sözlerini aktardı. Ama ne yazık ki aktarılan sözler çarpıtılmış ve eksik kalmıştı. Mübarek, Emir'e Saddam Hüseyin'in ağzından, “birlik göndermeyeceğini ve Kuveyt'e saldırılmayacağını düşünmediğini duyduğuna emin olunuz eksalansları” şeklinde konuşurken “müzakereler devam ettiği sürece” diye eklemeyi unutmuştu, ya da bilerek söylememeyi mi tercih etmişti?¹⁷⁷

Meydana gelen gelişmelerin en önemlilerinden birisi de, işgalden bir hafta önce 25 Temmuz'da, Irak Devlet Başkanı Saddam Hüseyin ile Irak'ın ABD Büyükelçisi April Glaspie arasında geçen mülakattır.¹⁷⁸ Büyükelçi Glaspie, sınırlar konusuna geçilmeden önce, Saddam'a ABD Başkanı'nın, “Irak'la daha iyi ve daha sıkı ilişkiler arzu etmenin ötesinde, Irak'ın Ortadoğu barışına ve refahına katkıda bulunmasını da istediğini” aktarırken, Başkan Bush'un zeki bir insan olduğunu ve Irak'a karşı hiçbir zaman ekonomik savaş açmayacağını¹⁷⁹ söyleyerek, Saddam'ı rahatlatan bir konuşma yapıyordu.

Bu sözlerden sonra sarfettiği cümleler ise, belki saf ve kötü niyetli olmayan sözlerdi ama Saddam'ın bu sözleri o şekilde anlaması mümkün değildi. Çünkü Saddam kafasında kurduğu savaş oyununda sadece işine gelenleri, istediği gibi anlayacak bir ruh haline çoktan girmişti. Glaspie, sözlerine şöyle devam ediyordu: “Gerek Kuveyt'le aranızdaki sınır anlaşmazlığı, gerekse Araplar arası çatışmalar konusunda herhangi bir kanaat belirtmiyoruz. 60'lı yılların sonunda Kuveyt'te görevdeydim. O zaman aldığımız talimatlar, Amerika'yı ilgilendirmeyen bu sorun üzerinde kanaat belirtmemektir. James Baker, resmi sözcümüze bu talimatı

¹⁷⁶ a.g.e.

¹⁷⁷ a.g.e., s.47

¹⁷⁸ Her ne kadar bu mülakatta April Glaspie'nin “ Biz Arap ülkeleri arasında geçen sınır sorunlarına karışmayız” ifadesi tüm dünyada “yeşil ışık” olarak algılanmışsa da, Körfez Savaşı'ndan sonra, Ecevit'in Tarık Aziz ile yaptığı mülakatta bu konu gündeme gelmiş, Tarık Aziz “yeşil ışık” iddialarını kabul etmediklerini belirtirken şu sözleri söylemiştir: “ABD büyükelçisi ‘Biz karışmayız’ dedi. Biz de büyükelçinin bu sözünü, Kuveyt'e askeri müdahalede bulunursak, Amerikalıların tepki göstereceği anlamında bir yeşil ışık olarak yorumlamadık, bu doğru değildir. Biz, 2 Ağustos sabahı bir Amerikan saldırı bekliyorduk. Onun için, biz hiçbir zaman Büyükelçi Bayan Glaspie'nin sözlerini, Amerika'nın bize yeşil ışık veya sarı ışık yakması gibi yorumlamamıştık. Tam tersine... O konu, Amerikalıların kendi aralarında bir tartışma konusuydu; Amerikan yönetiminin değişik bölümleri arasındaki savaşın bir parçasıydı. Amerikalılar kendileri Bayan Glaspie'ye hücum ettiler. Amerikalılar'a bir günah geçisi gerekliydi. Büyükelçi Glaspie'de onu buldular.” Ecevit-Aziz mülakatının ayrıntılı metni için bkz. Sazak, a.g.e., s.117

¹⁷⁹ Salinger- Laurent, a.g.e., s.57

*sürdürmeyi bildirdi.*¹⁸⁰ İşte o an, belki de Saddam'ın kafasında savaşı kazandığı andı.

31 Temmuz'da Temsilciler Meclisi "Ortadoğu Alt Komitesi" toplantısında Dış İşleri Bakan Yardımcısı John Kelly'nin, temsilci Lee Hamilton'un sorularına verdiği yanıtlar, işgale müdahale etmememe garantisini andırır nitelikteydi.¹⁸¹

Kelly, ABD'nin Körfez devletleriyle savunma anlaşmasının olmadığını, bölgedeki dost devletlerin bağımsızlığını ve güvenliğini desteklediklerini belirtirken, Truman yönetiminden bu yana bu bölgede deniz gücü bulundurmadıklarını, çünkü bölgenin istikrarı için bütün ayrılıkların barışçı yoldan çözülmesini istediklerini belirtiyor ve Körfez'deki her devletin egemenliğine saygı gösterilmesi gerektiğine inandıklarını söylüyordu.

Bu açıklamanın ardından Hamilton'un, "*Nedeni ne olursa olsun, Irak Kuveyt sınırını geçerse, Amerikan güçlerinin kullanılmasyla ilgili tavrınız ne olacak?*" şeklindeki sorusuna Kelly, bu şekildeki varsayımlarla vakit geçirilmemesi yönünde geçiştirir nitelikte bir cevap vermişti. Bu noktada Hamilton'un şu kritik sorusu geliyordu: "*Böylesi bir durumda, Amerikan güçlerini işin içine sokmanızı zorunlu kılan bir anlaşmamız, bir yükümlülüğümüz yok demek doğru mudur? İşte tarihi cevap tamda Saddam'ın istediği bir biçimde veriliyordu: "Evet doğrudur."*

John Kelly'nin konuşması, BBC'nin "Dünya Servisi" tarafından radyo dan yayımlandı ve Bağdat tarafından dinlendi. Olayların barışla savaş arasında gidip geldiği bu sonucu belirleyici saatlerde, Kelly, Saddam Hüseyin'e, Birleşik Devletlerin müdahale etmeyeceği yolunda garanti olarak çevrilebilecek bir işaret iletmış oluyordu.¹⁸²

Bir hafta içinde ABD yönetiminde söz sahibi kimseler tarafından ardı ardına yapılan bu açıklamaları, Saddam'ın yerinde kim olsa aynı şekilde algılama olasılığı çok yüksekti. Saddam cephesinde hal böyleyken, Araplar arası sorunlara müdahale etme niyeti olmadığını ifade eden ABD yönetimi, işgalin hemen ilk saatlerinden itibaren devreye girerek uluslar arası kamuoyunu harekete geçirmek için olanca gücüyle çalışmalara başlayacaktı. Bu kapsamda ABD, önce BM Güvenlik Konseyini toplantıya çağırarak işgalin kınanmasını sağlayacak, daha sonra da, Irak'ı abluka altına alacak ekonomik, diplomatik, siyasi ve askeri yaptırımları, gerek bireysel gerekse BM nezdinde çok taraflı yöntemlerle uygulama yoluna gidecekti.¹⁸³ Bunun Türkçe'deki adı "çelişki", Amerikalılar ise "paradox" diyor...

ABD'nin yeşil ışık yakmasıyla ilgili en somut ve en enteresan kanıtlardan birisi, Araştırmacı Yazar Güneri Cıvaoğlu'nun 13.2.1991 tarihli Sabah'taki yazısında yer almıştır. Burhan Bozgeyik'in Ortadoğu Üzerine Oynanan Oyunlar adlı kitabında yer verilen bu yazıda, Amerika'nın Riyad'da askerlerini yerleştireceği binaları önceden ihaleye çıkardığını iddia eden Cıvaoğlu şöyle demektedir:

¹⁸⁰ a.g.e., s.58

¹⁸¹ a.g.e., s.64

¹⁸² Salinger- Laurent, a.g.e., s.64-65

¹⁸³ Gözen, a.g.e., s.104

“Suudi Arabistan’da yıllardır iş yapan bir inşaat firması, ABD Silahlı Kuvvetleri’nden bir inşaat ihalesi aldı. ABD güçlerinin Riyad’da yerleşecekleri tesislerin inşaatını yapacak firmanın Başmimarı ve arkadaşları, planları inceleyen bir gördüler ki, planlardan birinin üzerinde 25 Nisan 1990 tarihi yazılmış. Yani, tesislerin planları, daha Irak’ın Kuveyt’i işgal etmesinden tam 3 ay 7 gün önce çizilmiş. Tesislerin yapılacağı yerin çapı, arazi durumu, vs. çıkarılmış... Arazi durumuna göre planlar çizilmiş. Ünlü gazeteci Pierre Sallinger’in Körfez Krizi kitabında, ABD’nin bilerek ve yönlendirilerek Irak’ı Kuveyt’e saldırttığı... Bunun Saddam’a kurulmuş bir tuzak olduğu yolundaki komplo teorileri vardır. Ama kitapta, o iddialara kanıt diye gösterilenlerin hiç biri galiba bu kalibrede değil. İhaleyi alan şirketinin başmimarı, o tek nüsha planı büyük bir ikramiye vurmuş yılbaşı piyango bileti gibi saklıyor. Bu başmimar ile konuştum... Firması ve kendisi hangi millettendir... Yazmıyorum. Ama Riyad’da Büyükelçilikler mahallesinde, tümü yeni yapı olan büyükelçilikler içinde en kötü mimarisi olanını işte o firma inşa etti. Firmanın sahibi ve Başmimarı, bana ‘Eğer, adımızı yazarsanız, yakarlar bizi. Bütün işlerimiz elimizden alınır, şirketimiz batır’ dediler. Zaten bu konuya değişimin nedeni, Körfez’deki tiyatronun dekorları arasındaki akıl almaz oyunların varlığıdır. Önceden hazırlandığı, üzerindeki tarihten belli olan planlar ve ihalesi yapılan ABD Askeri Komutanlık Merkezleri ve kışlaları hadisedeki, ‘önceden her şeyin hesaplarının yapıldığı’ kuşkularını vermenin ötesinde, bir başka işaret daha taşıyor; ABD’nin bölgede kalma eğilimini...

Bir başka işaret daha sunayım... Riyad’dan Kahire’ye uçarken yanımdaki yolcu, bir İngiliz askeri doktordu. Ülkesine bir haftalığına izinli gidiyordu. Sonra dönüp iki ay çalışacakmış ve İngiltere’ye kesin dönecekmiş. Çalıştığı hastaneyi o tarihten başlayarak, Amerikan silahlı kuvvetleri kiralamış.”¹⁸⁴ Görüldüğü gibi ABD’nin Ortadoğu planları çoktan start almıştı bile.

Milliyet gazetesi adına Körfez Krizi’ni bölgede izlemek üzere Bağdat’a giden Bülent Ecevit’in 19 Eylül 1990 günü Saddam Hüseyin’le görüşmesi esnasında aşağıda konuşulanlar gerçekten Saddamın da kendisine bir tuzak hazırlandığı yönünde düşünceleri olduğunu kanıtlamaktadır.¹⁸⁵

“Sizin Kuveyt’i ilhakınızı işgal olarak nitelendirme eğilimi dünyada bir hayli yaygın. Bu konuda Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’nde de şimdiye kadar eşi görülmedik bir görüş ve davranış birliği oluştu. Bunun üstüne bir de, ABD ile Sovyetler Birliği arasındaki yakınlaşma eklendi. Ben şuna inanıyorum ki, eğer siz, şahsen haklı bulduğum şikâyet ve isteklerinize Kuveyt’ten olumlu bazı yanıtlar almış olsaydınız, Kuveyt’i ilhak etmezsiniz. Kuveyt gibi küçük bir ülke çok daha büyük bir ülkeden destek ve teşvik görmese sizin şikâyet ve isteklerinize kulak tıkamanın risklerini göze alamazdı kanısındayım.”

Bu noktada Saddam Hüseyin, “işte şimdi meselenin can alıcı noktasına parmak bastınız” dedi.

¹⁸⁴ Bozgeyik, a.g.e., s.108

¹⁸⁵ Sazak, a.g.e., s.92-93

Onun üzerine Ecevit şunları söyledi:

“Fakat bu teşhisim doğruysa, ister istemez, insanın akıluna Amerika Birleşik Devletleri’nin sizi bir tuzağa düşürmek istemiş olabileceği geliyor. Onun için sanırım şimdi sorun, Irak’ın bu tuzaktan nasıl kurtulacağıdır.”

Irak Cumhurbaşkanı Saddam Hüseyin, Ecevit’in bu sözlerini dinledikten sonra şunları söyledi;

“İzninizle bu konudaki düşüncelerimi açıklamak isterim. Şunu kabul etmek gerekir ki, yanlış yerde tuzak kuranlar bazen kendileri o tuzağa düşebilir. Ben Kuveyt yönetimini Irak’a karşı, görüşmemizin başında anlattığım gibi davranmaya Amerikalıların teşvik ettiklerine ve o şekilde Irak’ı dize getirmeyi amaçladıklarına inanıyorum. Fakat sanırım Amerikalılar, Irak’ı yeterince incelememişler. Biz üzerimize gelenlerin önünde diz çöküp ayaklarını öpecek cinsten bir millet değiliz. Biz barışçı bir milletiz ve barışı çok severiz. Barış uğruna çok özveriye katlanırız ama bizi dize getirmeye kalkışanlar olursa kendimiz yıkılmadan önce onların kafasını koparmayı da biliriz. İşte Kuveyt yöneticilerinin başına gelen budur.”

Irak’ın Kuveyt’i işgalinde Kuveyt’in de çok büyük rolü olmuştu. Kuveyt, işgal öncesinde Irak’ın bütün tehdit ve uyarılarına rağmen, OPEC kararlarını da çiğneyerek kota fazlası üretime devam etmiş, nihayet, Irak, Kuveyt, Katar, BAE ve Suudi Arabistan’ın petrol bakanları arasında, 11 Temmuz 1990’da, petrol üretimi ve fiyatları konusunda yapılan centilmenlik anlaşmasını sadece iki gün sonra çiğneyerek bu anlaşmadan ayrılmıştı.¹⁸⁶

Aynı şekilde, işgalden hemen önce, 31 Temmuz günü Cidde’de yapılan bakanlar düzeyindeki toplantıda, yapılacak ekonomik yardım ve işbirliği konularında anlaşmaya varılmışken, son anda Kuveyt heyeti tarafından Irak’ı aşağılayıcı bir dille, bu alınan kararın uygulanmasının, sınır sorunlarının Kuveyt lehine çözümlenmesi şartına bağlanması, toplantıları sona erdirmiş ve gerginliği son haddine tırmandırmıştı.¹⁸⁷

Bütün bu olaylar incelendiğinde, küçük bir Arap emirliğinin büyük bir güç olan Irak karşısında bu kadar saldırgan ve kararlı olması acaba nasıl olabiliyordu? İşte bu noktada, BM Güvenlik Konseyine Irak tarafından sunulan gizli bir belge her şeyi açıklamaya yetiyordu. Kuveyt Güvenlik Bölümü ile CIA arasında Kasım 1989’da yapılan bir momarendumda; iki ülke, İran ve Irak’ın silahlanması ve sosyal ve siyasal yapılarına ilişkin istihbarat alışverişinde bulunacak (2. madde), Kuveyt lehine sınırların Irak tarafından tanınması için, bu ülkenin ekonomik yıkımından yararlanılması konusunda ortak çalışma yapılacaktı(5. madde).¹⁸⁸

Görüldüğü gibi, ortada aksi ispatlanmamış bir belge bulunmaktadır. Fakat burada akla gelen asıl soru, ABD’nin bu anlaşmayı niçin küçük bir Arap emirliği olan Kuveyt’le yaptığıdır. Belki bu soruyu sormadan önce, *“Irak’a niçin yeşil ışık*

¹⁸⁶ Gözen, a.g.e., s.104

¹⁸⁷ Salinger- Laurent, a.g.e., s.70

¹⁸⁸ Gizli belgenin tam metni için bkz. EK-2 Kaynak: Salinger- Laurent, a.g.e., s.199-201

yakıldı?” sorusuna cevap bulursak, bu bizi “*niçin Kuveyt*”in cevabına daha kolay götürecektir.

Bilindiği gibi Irak, 1988 yılının sonlarına doğru Ortadoğu’da 1 milyonluk ordusuyla söz sahibi olmaya aday tek ülke konumundaydı. Fakat içinde bulunduğu ekonomik durum Irak’ı her türlü çılgınlığı yapabilecek bir boyuta getirmişti. Irak’ın hemen değilse bile yakın gelecekte daha büyük bir güç olma ihtimali vardı. Bu güçten en çok endişe duyan ülkelerden birisi de İsrail’di. Bu nedenle ABD’nin İsrail lobisi, ABD hükümeti üzerinde büyük bir baskı yapıyor, Irak’a karşı tedbirler alınmasını istiyordu.¹⁸⁹ ABD, Irak’ın bu gücünü mutlaka yok etmeliydi, ama bunu ne Irak’dan tatlı dille isteyebilir, ne de durup dururken Irak’ı vurabilirdi.

Geriye tek bir yöntem kalıyordu; Irak’ın kısıkaç altına alınması, köşeye sıkıştırılması ve böylece zor kullanma yöntemiyle silahsızlandırılması. Bunun olabilmesi için de, Irak’ın çok büyük bir hata yapmasını ve uluslar arası kamuoyunun açık bir şekilde karşı çıkacağı bir eylemde bulunmasını beklemek gerekiyordu.¹⁹⁰ Bu konuyla ilgili olarak, Fransa Cumhurbaşkanı Elysee Sarayı’nda geçirdiği 1981–1995 yıllarını “Mitterrand’ın Dünyaları” adıyla kaleme alan dönemin Cumhurbaşkanı Genel Sekreteri, Hubert Vedrine, Körfez Savaşı’na ilişkin bilinmezleri şöyle yorumluyor:

“Öncelikle Amerikan bilinmezi vardır. ‘ ABD’nin gerçek siyaseti neydi?’ sorusu akla gelebilir. Bence yanlış soru. Washington’da elbette Irak birliklerinin Kuveyt hududunda yığılmalarını ve hareketlerini dikkatle izleyen daireler ve servisler bulunuyordu. Ama onlar bu olguları Bağdat ile Kuveyt arasında yürütülmekte olan görüşmelere baskı olarak yorumladılar. Bilinçli bir kışkırtıcı niyetin ve üst düzey Amerikan iktidar basamakları arasında böyle bir riski göze alışın varlığını hesaptan çıkarıyorum. Buna karşın idari servislerin ya da başkalarının, İsrail’in güvenlik çıkarlarıyla, Saddam Hüseyin’i hata işlemeye bırakma amacıyla savunmaya geçirmemeyi ve böylece fazla güçlenmeden onu vurmaya geçerli bir neden elde etmeyi tercih etmiş oldukları varsayımı bir kenara atılamaz.”¹⁹¹

Şimdi ilk sorumuz olan “*niçin “Kuveyt”e gelecek olursak; bu sorunun cevabını şöyle verebiliriz: ABD, Ortadoğu’daki çıkarları için işbirliği yapacağı ülke seçimini Kuveyt’ten yana kullanmıştı. Çünkü Kuveyt, Irak’ın takılabileceği oltaya en uygun, tabiri caizse en lezzetli yemdi. Kurulduğu ilk günden beri Irak’ın içine sindiremediği Kuveyt, hem sahip olduğu petrol kaynakları, hem de dehşet verici ekonomik durumu bakımından zaten Irak’ın gündeminden düşmezken, bir de Irak’a karşı asi davranışları, Irak’ı çileden çıkarmaya yetecekti.*

¹⁸⁹ Gözen, *a.g.e.*, s.106

¹⁹⁰ *a.g.e.*, s.107

¹⁹¹ Sazak, *a.g.e.*, s.66-67

2.2. KUVEYT'İN İŞGALİ

Körfez Krizi, 2 Ağustos 1990 günü Irak'ın Kuveyt'i işgali ile başlayan ve 17 Ocak 1991'de müttefik devletlerin başlattıkları askeri hareket sonucu işgalin sona erdirilmesi ile biten uluslar arası bir askeri, ekonomik, diplomatik, psikolojik çatışmalar dizisi olup, kullanılan kuvvet ve silah gücü bakımından, İkinci Dünya Savaşı'ndan buyana gerçekleşen en büyük uluslar arası savaştır.¹⁹²

2 Ağustos günü başlayan kriz, başta ekonomik yaptırımlar olmak üzere, uzun bir diplomatik girişimler süreci geçirmiş ve nihayetinde, son çare olarak BM Güvenlik Konseyi tarafından alınan 678 sayılı karar gereği, 17 Ocak 1991 tarihinde müdahale başlamıştır. 17 Ocak–28 Şubat tarihleri arasında 44 gün sürecek bu savaş, Irak'a karşı oluşturulan koalisyonun büyük bir zaferi ile sonuçlanacak, nitekim askeri uzmanlar, Saddam'ın yenilgisine yol açan, 24–28 Şubat tarihleri arasındaki kara harekâtını “100 Saat Savaşı” olarak adlandırırken, sürat bakımından, Kartacalı Annibal'in M.Ö. 216 yılında Roma İmparatorluğu'nu yendiği savaşa benzeteceklerdir.¹⁹³

16 Temmuz'da Irak Başkan Yardımcısı Tarık Aziz'in Arap Birliği'ne gönderdiği memorandumun ardından ertesi gün, Saddam Hüseyin'in devrimin yıldönümünde yaptığı sert konuşma ortamı iyice germiş, bu krizi çözmek amacıyla, 31 Temmuz'da Cidde'de yapılan toplantıda yaşananlar bardağı taşıran son damla olmuştu.

Görüşme esnasında hangi konuların konuşulduğu ve neler yaşandığı ile ilgili bazı görüş ayrılıkları olsa da¹⁹⁴, Irak'ın daha önce dile getirdiği talepleri aynı şekilde tekrarladığı bilinmektedir. Bu talepler kısaca;

- Kuveyt'in, OPEC tarafından saptanmış ham petrol kotalarının üstünde üretim yaparak düşük fiyatta petrol satmaması;
- Warba ve Bubiyan Adaları'nın Irak'a terk edilmesi veya kiraya verilmesi;
- Ramallah petrol sahasında, gerekli hudut düzeltmesi yapılarak hakkı olan payın Irak'a verilmesi;
- Kuveyt'in petrol yataklarının Irak'a ait bölgesinden çektiği petrol ve petrol fiyatlarını düşürmesini nedeni ile Irak'ın uğradığı zararın karşılanması;
- İran-Irak Savaşı sırasında, Kuveyt'in de güvenliğini sağladığından, Irak'ın Kuveyt'ten aldığı borcun silinmesi;
- Uğradığı zararlardan dolayı, Irak'a ek yardım yapılması¹⁹⁵ şeklinde sıralanabilir.

Toplantı esnasında Irak'ın istediği 10 milyar dolarlık borcun 9 milyar dolarının verilebileceğinin Kuveytli yetkililer tarafından belirtilmesi, Iraklılar tarafından bir aşığılama arzusu olarak algılanmıştır.¹⁹⁶ Bu kriz Suudi Arabistan Kralı

¹⁹² Güzel, *a.g.e.*, s.173

¹⁹³ Giritli, *a.g.e.*, s.50

¹⁹⁴ Heykel, *a.g.e.*, s.64

¹⁹⁵ Atak, *a.g.e.*, s.20

¹⁹⁶ Salinger- Laurent, *a.g.e.*, s.69

Fahd'ın 1 milyar doları hibe ettiğini söylemesiyle çözülmüş gibi gözükse de, Irak ile Kuveyt arasında baş başa yapılan son görüşme tüm umutları bitiriyordu. Bu görüşme esnasında, Kuveyt yetkililerinin, başından beri gündeme getirmedikleri sınırlar konusunu son anda ortaya atması, karşılıklı konuşmaları sertleştirdi. Iraklılar'ın tehditkâr konuşmalarına karşı, Kuveyt Veliahd Prensi Şey Said, kendinden emin bir havada, Kuveyt'i tehdit etmemelerini, zira Kuveyt'in çok güçlü dostları olduğunu söylüyordu.¹⁹⁷ Bu tehditkâr konuşmalar, karşılıklı söylenen son sözler olmuştu.

Hemen Irak'a dönen heyet, Saddam Hüseyin'e geniş bir sunuş yaptıktan sonra, Saddam, Devrim Komuta Konseyi üyelerini topladı. Toplantıdan çıkacak sonuç tabii ki belliydi: Kuveyt işgal edilecek, saldırı o gece olacaktı.¹⁹⁸

O gece askeri harekâta başlama planı 48 saat önceden hazırlanmıştı, ancak Kuveyt Veliahd Prensi'nin görüşmelerde bazı ciddi ödün vermesi halinde bundan vazgeçilecek şekilde ayarlanmıştı. Irak'ın niyeti ilk önce yalnız adaları ve petrol alanını ele geçirmektir, ancak Saddam Hüseyin Temmuz sonunda planı yeniden gözden geçirmiş ve sınırlı bir operasyonun el-Sabah ailesinin yönetimine son vermeyeceğinden, Kuveyt yönetimi dünya kamuoyunu yönlendirerek ABD'den yardım isteyebilir ve bu büyük bir savaşa yol açabilirdi. Saddam'a göre eğer Kuveyt'de el-Sabah ailesi yok edilirse, diğer hiçbir Arap ülkesi, ABD'yi yardıma çağırıp uzun zamandan beri ABD'nin istediği askeri üsleri vermek suretiyle bir Amerikan uşağı damgasını yemeye cesaret edemeyecekti.¹⁹⁹

Washington, Irak'ın muazzam hazırlıklarını yakından izlemekle beraber, Dışişleri Bakanlığı'nın yaptığı değerlendirme, Irak'ın blöf yaptığı yönünde olmuştur.²⁰⁰ Fakat bu değerlendirmenin ne kadar yanlış olduğu, 2 Ağustos sabahı saat 01.30 sularında Bağdat Radyosundan yayınlanan, bir grubun Kuveyt hükümetini devirmeye çalıştığını bildiren bir açıklamayla anlaşılacaktı. Açıklamada, darbenin başarılı olduğu ve genç devrimcilerin Irak'tan yardım istedikleri söyleniyordu. Yeni geçici Kuveyt hükümetinin çağrısına yanıt veren Irak, bu yardım isteğini kabul etmeye karar vermişti.²⁰¹

Açıklamada, “*Irak'tan, Kuveyt'in işlerine ve devrimin kaderine her türlü yabancı müdahale olasılığına engel olması istenmiştir*” diye vurgulanıyordu. Irak radyosu, El Sabah ailesini de “*hain ve siyonizmin ajanı*” ilan ediyordu.²⁰²

Daha öncede belirttiğimiz gibi Kuveyt, işgal korkusunu daha önce iki defa yaşamış ve bu girişim İngiltere'nin müdahalesiyle önlenmişti. 2 Ağustos sabahının ilk ışıklarıyla uyanan Kuveytliler, bir an 1961 yılında yaşadıklarını, belki de General Kasım'ın yeniden geldiğini düşündüler. Fakat bu kez, gelen General Kasım yerine, Saddam Hüseyin'in birlikleriydi.²⁰³ Artık işler 1961 yılındaki gibi gitmiyordu.

¹⁹⁷ Heykel, *a.g.e.*, s.291

¹⁹⁸ Salinger- Laurent, *a.g.e.*, s.72

¹⁹⁹ Heykel, *a.g.e.*, s.291-292

²⁰⁰ Heykel, *a.g.e.*, s.292

²⁰¹ Salinger- Laurent, *a.g.e.*, s.76

²⁰² *a.g.e.*,

²⁰³ Kalkan, *a.g.e.*, s.90

Artık onları koruyan güçlü devlet, Ortadoğu'da mevcut statükoyu muhafaza ederek kontrol altında tutmayı yeğleyen 1961 yılındaki İngiltere değil, dünyanın tek gücü olmaya başlayan ve Ortadoğu politikasını, mevcut statükodan ziyade kendi çıkarları doğrultusunda düzenleme şeklinde belirlemiş olan ABD idi.

Hal böyle olunca, Irak birliklerinin sınırı aştığını haber alır almaz Veliahd Prens el-Saad, Amerikan Büyükelçiliğine telefon etmiş ve derhal yardım edilmesi yönünde isteğini iletmişti.²⁰⁴ Bu yardım talebi, ABD yönetimine olağanüstü bir hareketlilik kazandırmıştı. İşgal zamanı, saat farkından dolayı ABD'nin akşam saatlerine denk gelmesine rağmen, geceyarısı büyük bir telaşla çalışılmış ve ilk tedbir olarak Irak ve Kuveyt'in ABD'de bulunan tüm malvarlıklarının dondurulması ile ilgili belgeler hazırlanmıştı. ABD, aynı önlemlerin tüm Avrupa ve Asya'da da aynı anda uygulamaya girmesini sağlamıştı.²⁰⁵

Aynı telaş BM Merkezinde de yaşanmaktaydı. Gecenin ilerlemiş saatlerine rağmen, BM binası, sanki gündüz mesaideymiş gibi dolup taşmıştı. Yapılan olağanüstü görüşmeyle kriz boyunca bir dizi kararlar şeklinde devam edecek olan BM Güvenlik Konseyinin tarihi 660 sayılı kararı alınıyor²⁰⁶ ve Irak'ın kayıtsız şartsız Kuveyt'ten derhal çekilmesi isteniyordu.²⁰⁷

Krizin başlangıcından itibaren, hatta öncesinde yaşanan olaylarda bile vurdumduymaz bir tavır sergileyen ABD, nedense Kuveyt işgal edilir edilmez sanki kendi topraklarını kaybetmişcesine hırçın ve saldırgan bir tavır takınmaya başlamış, bir anda Kuveyt'i namusu gibi görmeye başlamıştı. Nihayet bu anlayışla, Irak'ın Kuveyt'e girişinden kırksekiz saat sonra, George Bush ve danışmanları, Amerika'nın 2.Dünya Savaşı'ndan sonra gerçekleştireceği en büyük askeri yığınağın yapılmasına karar veriyorlardı. Vietnam'da 500.000 asker sayısına ulaşmak için üç başkan (Kennedy, Johnson, Nixon) ve üç yıl gerekmişti. George Bush aynı sayıya kendi başkanlığı döneminde, altı ay içinde ulaşmak zorundaydı. İlginçtir ki, Washington'un, Bağdat'ın yaptığı hazırlıkların bilincine varması ne kadar uzun sürdü ise, ona karşı tepkisi de işte bu derece çabuk ve hızlı olmuştur.²⁰⁸

ABD'nin müdahale kararı yolundaki en büyük engel, Suudi Arabistan'ın üslerini kullandırma konusundaki çekinceleriydi. Bush, işgalin başından beri telefonla Suudi Arabistan Kralı ile birkaç kez görüşmüş fakat üslerin kullanımı konusunda net bir cevap alamamıştı. Bunun üzerine Savunma Bakanı Cheney başkanlığında bir heyet, acilen Suudi Arabistan'a gitmiş ve Kral Fahd'ı ikna etmişti.²⁰⁹

Bu engelin aşılmasıyla beraber artık her şey hazırды. Bunun üzerine, 7 Ağustos 1990 tarihinde ABD Başkanı Bush, ulusa seslenirken, sabrı tükenmiş ve kararlı bir görüntü vererek, alınan müdahale kararını ve nedenlerini ABD halkına ve tüm dünyaya ilan ediyordu. Bu konuşmada Başkan Bush'un üzerinde durduğu üç

²⁰⁴ Laurent, *Çöl Fırtınası*, s.25

²⁰⁵ a.g.e., s.26

²⁰⁶ Salinger- Laurent, *Körfez Savaşı*, s.83

²⁰⁷ 660 sayılı karar için bkz EK-1-A

²⁰⁸ Atak, a.g.e., s.45

²⁰⁹ Laurent, *Çöl Fırtınası*, s.34-35

hedef vardı: Kuveyt'ten derhal ve koşulsuz çekilme, Kuveyt meşru yönetiminin işbaşına dönmesi ve Körfez güvenliği ile özellikle Amerikalıların ve petrolün güvenliğinin sağlanması.²¹⁰

Irak ise, ABD Başkanı'nın konuşmasının hemen ardından, Kuveyt'in ilhak edildiğini ve Irak'ın 19. vilayeti olduğunu duyuruyordu.²¹¹ Vilayetin adı da, Osmanlı İmparatorluğu zamanındaki gibi, Kadima olmuştu.²¹²

İlhakın açıklanmasının hemen ardından Irak, sınırlarını kapatıyor ve güvenlik nedeniyle ülkesindeki tüm yabancıları topraklarında tutma kararı alıyordu. Böylece 3 milyona yakın yabancı, rehine durumuna düşmüştü.²¹³

Irak'ın Kuveyt'i işgaliyle ortaya çıkan Körfez Krizi sırasında BM Örgütü ve özellikle Güvenlik Konseyi uluslar arası bir soruna yönelik olarak, 1945'den sonraki dönemde, daha doğrusu kuruluşundan bu yana hiç olmadığı kadar etkin bir konumda görünmüştür. 50 yıldır derin dondurucu da bulunan Güvenlik Konseyi adeta yeniden keşfedilmişti. Elbette bunda Doğu Bloku'nda yaşanan gelişmelerle beraber Soğuk Savaşın sona ermekte oluşunun etkisi büyük olmuştur. Ayrıca bunda sorunun ABD'nin ve Batılı ülkelerin çıkarlarını aynı yönde etkilemekte oluşunun da payı büyüktür.²¹⁴ Tabii bu olayda ayrıca ABD'nin, Ortadoğu'ya müdahalesinin her safhasında, yapılan hareketin bir koalisyon tarafından ve tüm dünyanın rızasıyla yapıldığı imajını vermek istemesi de etkili olmuştur.

Irak'ın Kuveyt'i işgalinde kendince haklı olduğunu ileri sürdüğü iddiaları ısrarla savunmaya devam eden Saddam Hüseyin, bazı hatalara düşmüştür. Öncelikle, Kuveyt'in işgal ve ilhakını Arap dünyası nezdinde meşrulaştırmak için "İsrail-Filistin" sorununa sarılmıştır. Amerika ve diğer Batılı müttefiklerin yanı sıra Arap dünyasının da gösterdiği tepki ve aldıkları tavır Saddam Hüseyin'i bu alternatifi kullanma yoluna itmiştir. Ancak bu tutumu benimseyen Irak'ın karşısında İsrail, kriz boyunca akılcı bir politika izlemiştir. Eylül başında George Bush tarafından kabul edilen İsrail Dışişleri Bakanı David Levi, "İsrail, soğukkanlılığını ve sağduyusunu, ortada bir tehlike mevcut olmadığı için değil, Amerika'nın sadık bir müttefiki olarak, üstlendiği görevin anlamını kavradığı için muhafaza etmektedir." şeklinde demec veriyordu.²¹⁵

İsrail Başbakanı İzak Şamir, bir kabine toplantısında yaptığı açıklamada gerçeklerin daha kolay görünmesini sağlıyordu. Şamir'e göre, Irak'ın her türlü tehdidine karşı İsrail ne kadar sağduyulu davranırsa, özellikle 1960'li yıllardan beri Amerikan kamuoyunda oluşan İsrail'le ilgili kötü imaj ortadan kalkacaktı.²¹⁶

Zaten Saddam'ın Filistin sorununu Kuveyt'te yerleşip kalmak için bir "oyalayıcı unsur" olarak kullandığı anlaşılmış, nitekim Tarık Aziz ile James Baker'in

²¹⁰ a.g.e., s.37

²¹¹ Salinger- Laurent, *Körfez Savaşı*, s.143

²¹² Armaoğlu, a.g.e., s.882

²¹³ Salinger- Laurent, a.g.e., s.144

²¹⁴ Arı, *Irak İran ABD ve Petrol*, s.446

²¹⁵ Atak, a.g.e., s.46

²¹⁶ Laurent, *Çöl Fırtınası*, s.186

Cenevre’de bir sonuca ulaşamaması ve Fransız Devlet Başkanı Mitterand’ın son dakikada Irak’ın Kuveyt’ten çekilmesine karşılık, öncelikle Filistin sorununu ele alacak bir uluslar arası konferansın toplanması’’ önerisini Saddam Hüseyin’in reddetmesi en çok İsrail’i rahatlatmıştır.²¹⁷

Bunalımın çıkmasından itibaren ilk dört aylık dönemi, Saddam Hüseyin, tahrik, şantaj ve bir takım oyalayıcı bahanelerle geçirmiştir. Bu bağlamda rehineleri bir pazarlık unsuru ve kendi durumunu düzeltmek için bir araç olarak kullanmıştır. Irak hükümeti adına resmi ağızlardan yapılan açıklamalar bunu kanıtlamaktadır. Örneğin, Irak Devlet Başkanı Saddam Hüseyin, ABD’nin önde gelen televizyonlarından ABC’de ünlü programcı Peter Jennings ile yaptığı söyleşide “ABD’nin saldırmama güvencesi vermesi halinde, Irak’taki bütün rehineleri serbest bırakacağını” söylemiştir.²¹⁸ Tarık Aziz ise CNN televizyonuna verdiği demeçte, “Beyaz Saray’ın Irak’a saldırmayacağına ilişkin söz vermemesi halinde, 2 Ağustos tarihinde işgal ettikleri Kuveyt’ten çekilmeyeceklerini” belirtmiştir.²¹⁹

İktidarı kaybetmek pahasına politikasından ödün vermemek ya da iktidarda kalabilmek için utanç verici bir geri çekilmeyi kabul etmek gibi iki alternatifli çözümlerde Saddam Hüseyin, daha önce ikinci alternatif kabul etmişti. 1990 yılında sekiz yıllık savaşın sonunda, savaş öncesi durumu kabul edip, Şattül Arap’ı İran’a geri vermesi gibi. Körfez krizi sırasında da Saddam Hüseyin, 2 Ağustos, 6 Ağustos, 9 Ağustos, 19 Ağustos, 25 Ağustos, 13 Eylül, 16 Eylül, 24 Eylül, 25 Eylül, 29 Ekim, 28 Kasım ve 29 Kasım da alınan sırasıyla 660, 661, 662, 664, 665, 666, 667, 668, 670, 674, 677 ve 678 sayılı BM Güvenlik Konseyi kararlarına²²⁰ karşın ısrarlı uzlaşmaz tutumu sürdürmüş, ancak yine ikinci alternatifi tercih etmek durumunda kalmıştır.

2.3. ABD VE AVRUPA DEVLETLERİNİN DIŞ POLİTİKA ANLAYIŞLARI VE İŞGALE YAKLAŞIMI

ABD’nin Ortadoğu’ya yönelik politikası, 1920’lerde bölgede petrolün fark edilmesiyle ve buna paralel olarak Amerikan Petrol şirketlerinin petrolden pay kapma yarışına dahil olmalarıyla başlamıştır. Ancak etkin bir politika güdülmesi özellikle İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra, Soğuk Savaş yıllarına rastlamaktadır.²²¹ Bununla beraber İngiltere’nin bölge üzerindeki hakimiyeti halen devam ettiği için, ABD bölge üzerinde 70’li yıllara kadar aktif politika izlememiştir. Nitekim dünyanın başka yerlerinde olduğu gibi, bu bölgede de İngiliz askeri varlığının sona ermesi üzerine, onların yerini yavaş yavaş Amerikan askeri varlığı almıştır.²²²

Körfez’in ABD için stratejik ve ekonomik önemi özellikle Nixon döneminden itibaren şekil almaya başlamıştır. Bu bölge ile ilgili Kongre Alt Komisyonunun önünde açıklama yapan Dışişleri Bakan Yardımcısı Joseph Sisco, 6 Haziran 1973’de: “Körfez’de stratejik, ekonomik ve politik istikrarı sağlama

²¹⁷ Giritli, a.g.e., s. 10

²¹⁸ Milliyet, 17 Kasım 1990

²¹⁹ Milliyet, 10 Ekim 1990

²²⁰ BM Güvenlik Konseyi Kararları için bkz. EK-1

²²¹ Arı, *Irak İran ABD ve Petrol*, s.446

²²² Arı, a.g.e., s.203

amacıyla yerel kollektif güvenliği sağlamaya yönelik çabaları desteklemek; bölge devletleri arasında sert anlaşmazlıklar çıkmasına yol açan topraklarla ilgili ve diğer çatışmaları barışçı bir yolla çözümlenmek; ABD'nin ve Avrupalı ve Asyalı müttefiklerinin ihtiyaçlarına cevap vermek için yeterli miktarda ve uygun fiyatlarla Körfez'deki petrol kaynaklarına ulaşmalarının garanti altına alınması; Amerikanın mali ve ticari çıkarlarının yoğunlaştırılması" şeklinde bir açıklama yaparak Ortadoğu bölgesinin yaşamsal önemini vurgulamıştır.²²³ Ancak Amerikan politikasının karakteristik bir çelişkisi vardır. Kendi çıkarlarına uygun düştüğü sürece, otoriter rejimleri desteklemekle yetinmemekte, ordusu ve polisi için silah da temin etmektedir.²²⁴

Bu doğrultuda Başkan Nixon'ın iki ayaklı politikası (Twin Pillar) çerçevesinde İran ve Suudi Arabistan, Amerikan politikasının Ortadoğu ortakları konumuna gelmişti.²²⁵ Özellikle Nixon Doktrini, bölge ülkelerinin koruyuculuğunu bizzat üstlenmekten ziyade, bölgedeki müttefik ülkeleri silah ve askeri yönden destekleyerek, bölgede kendi çıkarları doğrultusunda bir güvenlik sistemi oluşturmayı ve onları yönlendirmeyi amaçlamıştı. Nixon, yerel Jandarmaları ve görevlerini şöyle tanımlıyordu: "Bir zamanlar, belki de bizim müdahalemizi gerektirecek yerel anlaşmazlıklarla artık ilgilenebilecek yetenek ve sorumluluğa sahip başkaları var."²²⁶

Böylece Nixon dönemi ile beraber Ortadoğu'da büyük bir silahlanma yarışı da başlamış oluyordu. Suudi Arabistan ve İran, ABD'nin sadık müttefikleri olarak bu ülkeden milyarlarca dolar karşılığında silah alırken, aynı yıllarda Suriye ile ilişkilerini geliştiren ve ardından Irak'la yakınlaşmaya başlayan Sovyetler Birliği ise, bu iki ülkeyi silahlandırarak bölge üzerinde kontrol sahibi olmaya çalışıyordu.²²⁷ Bu, Soğuk Savaşın "güç dengesi" taktiği idi.

Ortadoğu ülkelerinin bu şekilde paylaşılması, ABD'yi başka bir plana yönlendirdi. Bu doğrultuda İsrail, "stratejik müttefik" olarak, Nixon doktrini çerçevesinde, bölgeyi kontrol altında tutma misyonu ile görevlendirilecek ve tepeden tırnağa silahlandırılacaktı. İsrail buna dünden razıydı. Dönemin ABD Dışişleri Bakanı Henry Kissinger, ABD'nin bölge üzerindeki politikasını kısaca şöyle açıklıyordu: "Sovyet etkisini azaltmak, Arap radikallerinin durumunu zayıflatmak, Arap ilimlularını cesaretlendirmek ve İsrail'in güvenliğini garanti altına almak."²²⁸ Bu politikanın amacı zaten belliydi: Petrol...

1979 yılındaki gelişmeler, ABD'nin iki ayaklı politikasını çökertmişti. Zira ABD, bu politikada en temel unsur olan İran'ı kaybetmişti. İran Şahı Rıza'nın İran'ı ABD bağımlısı bir devlet yaptığına inanan muhalif grupların ayaklanmasıyla

²²³ Charles Zorgbibe, *Körfez'in Tarihi ve Jeopolitiği*, (Çev: Yıldırım Büktel), İletişim Yayınları, İstanbul, 1992, s.94

²²⁴ Asaf Hüseyin, *Ortadoğu'da Devlet ve Terör*, (Çev:Taha Cevdet), Pınar Yayınları, İstanbul 2001, s. 62

²²⁵ Arı, *Irak İran ABD ve Petrol*, s.203

²²⁶ Haluk Gerger, *ABD Ortadoğu Türkiye*, Ceylan Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, Kasım 2006, s.366

²²⁷ Arı, *Irak İran ABD ve Petrol*, s.203

²²⁸ Gerger, *a.g.e.*, s.367

başlayan hareket, Nisan 1979'da İran İslam Devrimini gerçekleştiriyor ve Paris'te sürgünde olan Humeyni Devlet Başkanı oluyordu.²²⁹

1979 yılında İran'daki İslam devrimi ve aynı yıl Afganistan'ın Sovyetler tarafından işgali, ABD'nin bölgeye daha fazla müdahale etmesini gerektirdi, çünkü bu iki gelişme, bölgedeki güç dengesini Sovyetler Birliği'nin lehine değiştiriyordu. Bunun ardından ABD, bölgedeki politikasını değiştirdi ve 1980'de Carter Doktrini'ni benimsedi.²³⁰

Dönemin ABD Başkanı Jimmy Carter, 23 Ocak 1980'de ABD Kongresi'nde yaptığı konuşmada, ABD'nin bu yeni politikasını ayrıntılı olarak açıkladı. Konuşmasında herhangi bir yabancı gücün bölgede nüfuz kazanmak amacıyla yapacağı tüm girişimlerin ABD'nin stratejik çıkarlarına karşı tehdit sayılacağını, böyle bir durumda askeri güç kullanımı da dahil her türlü tedbiri alacaklarını ilan etti. ABD'nin Ortadoğu politikasının bir parçası olarak, Hızlı İntikal Gücü (RDF-Rapid Deployment Force) kuruldu. Bu gelişmenin ardından Birleşik Devletler, bazı askeri üsler edinerek bölgedeki askeri nüfuzunu artırdı.²³¹

ABD, 1980-88 İran-İrak Savaşı boyuca Irak ve İran arasındaki dengenin özellikle İran lehine bozulmasının bölgeye olumsuz yansımaları olabileceğini düşünerek Irak'ı desteklemeyi çıkarlarına daha uygun bulmuştu. Bu noktada, Irak'ı bir anlamda İran'ın bölgeye yönelik yayılcı eğilimlerini engelleyebilecek bir tampon ülke olarak görmüştü. Dolayısıyla Irak'ın savaş yeteneklerini destekleyen ABD, Körfez ülkelerinin de aynı yönde davranmalarını sağlamıştır.²³² Her ne kadar ABD, Irak'ın yanındaymış gibi gözüksede, ABD'nin nihai hedefi, bu kıyıcı savaşta iki tarafında büyük yıkıma uğraması ve zayıflamasıydı. Bu politikayı dönemin Dışişleri Bakanı Kissinger şöyle ifade ediyordu: "*Karşılıklı yıkım, Ortadoğu'yu Humeyni ve Saddam Hüseyin'in saldırgan rejimlerinden kurtarabilir.*"²³³

Zaten böylesine bir savaşın sekiz yıl gibi uzun bir zamana yayılması, bu işte bir Amerikan parmağının olduğunun açık ispatıydı. Amaç belliydi, ABD, Ortadoğu ile ilgili planlarında askeri bakımdan güçlü bir devlet istemiyordu.

80'li yılların sonlarına yaklaşıldığında, Soğuk Savaş dönemi sona ermek üzereydi. Sovyetlerin "Prestroyka" ve "Glasnost" uygulamaları, içinde buldukları durumu daha da kötüleştirmiş ve çöküş dönemi başlamıştı.²³⁴

²²⁹ İran İslam Devrimi için ayrıntılı olarak bkz. Baskın Oran, Türk Dış Politikası, Cilt I, İstanbul 1990, s.805

²³⁰ Carter Doktrini için bkz. ABD Başkanlarının Ünlü Doktrinleri EK-3

²³¹ Kona, *Ortadoğu'nun Yeni Sınırları*, s. 19

²³² Arı, *Irak İran ABD ve Petrol*, s.204

²³³ Gerger, *a.g.e.*, s.429-430

²³⁴ Prestroyka, kelime olarak "*tekrar yapılandırma*" anlamına gelir. Terim olarak ise, SSCB'de Gorbaçov döneminde ekonominin tekrar yapılandırılması çalışmalarına verilen addır. SSCB'de sosyalizmin artık işlemez hale gelmesi üzerine ekonomiyi biraz serbestleştirerek devletin bütünlüğünü korumaya çalışan Gorbaçov, tam aksine devletin parçalanmasına sebep olmuştur. Gorbaçov ekonomi ve devlet yönetimine daha liberal bir bakışla yaklaşmıştır. Genel olarak yaptığı reformlar devlet mekanizmasını hantallığından kurtarmak üzeredir. Verimsiz işleyen devlet kurumları ve işletmelerine özerklik, tek bir merkezden planlama yerine kendi üretim planlarını yapabilme, bütçe açıklarını

Sovyetler Birliği'nin dağılmasını takiben, Moskova dikkate alınarak dolaylı yoldan geliştirilen Ortadoğu Amerikan politikalarının yerini, direkt Ortadoğu merkezli geliştirilmeye başlanan Amerikan politikaları almaya başlamıştı.²³⁵

Amerika için Ortadoğu, sadece petrol kaynak ve ikmal yolları açısından değil, başka nedenlerle de önemlidir. Her şeyden önce, bölgedeki stratejik önemdeki müttefikler, İsrail, Mısır ve Suudi Arabistan gibi ülkeler, yükselen toplumsal muhalefetin etkisi altındaydılar. İkincisi, İsrail'in bölgede asla kabul edilemeyen varlığı, gündelik yaşamın her alanında ve bölge devletlerinin dış siyaset anlayışında, artarak devam eden bir antipati olgusuna yol açıyor, bu da her zaman ABD karşıtı politikalar gütmeye riskini artırıyordu. Bunu yanında bölge, küreselleşme kapsamında hala tam istenilen seviyeye ulaştırılamamış, hala içerisinde dini ve sınıfsal başkaldırı riskleri taşıyan bir yapıya sahipti.²³⁶

90'lı yılların başlarına gelindiğinde, artık Soğuk Savaş dönemi bitmek üzereydi. Fakat Soğuk Savaş yılları boyunca yapılan mücadele büyük bedeller karşılığında gerçekleştirmişti ve bu da Amerikan ekonomisini kötüleştirmişti.²³⁷

Her ne kadar iki kutuplu sistem sona ermiş olsa da, belki şimdi üç hatta daha fazla kutup meydana gelmişti. Özellikle Japonya ve Almanya ile diğer Avrupa devletlerinin ekonomik güçlerinin yükselişi, ABD'nin dünya çapındaki hegemonyasını sarsmaya başlamıştı. Ortadoğu'da hegemonyasını yitiren bir ABD, iç ve dış krizlerin birikme alanında, konumunu sağlamlaştırmak için "fırsatlar yaratma" çabasındaydı.²³⁸

Araştırmacı Yazar Haluk Gerger, ABD'nin bu çabasını biraz da abartılı bir tanımla, "ABD düşmanını arıyor" diye ifade etmektedir. Gerger'e göre, Sovyetler'in çökmesiyle düşmansız kalan ABD zordaydı, düşmanla beslenen, saldırganlığına meşruiyet kılıfı bulabilen, silahlanma harcamalarını gerekçelendirebilen sistem,

---

merkezden kapatma yerine kapitalist sistemdeki gibi kar amaçlı üretime odaklanma, kaynakların silahlanma yarışı yerine ekonomik refahı artırma üzerine kullanılması ve bu nedenle ABD ile silahsızlanma anlaşmaları yapılması perestroyka ilkesinin getirdiği başlıca gelişmelerdendir.

<http://tr.wikipedia.org/wiki/Perestroyka>, Erişim tarihi: 20.03.2007

Glasnost (Türkçesi: Saydamlık). Glasnost, bir anlamda fikir ve ifade özgürlüklerinin bir bileşkesi olarak görülebilir. Bu politikadaki amaç, özellikle Çernobil faciası sonrası yaşanan infialin ardından Sovyet toplumunda devlete ve yöneticilere karşı güven duyulmasına aracı olmaktır. Gorbaçov'un naif ama iyi niyetli sosyalizm anlayışına göre, artık sosyalizmi kangren eden bir takım uygulamaların sona erdirilmesi şarttı ve bu, ancak toplumun her düzeyinin katılabileceği, herkese söz hakkı tanınacak olan bir tartışma ortamıyla mümkün olabilirdi. Gorbaçov, bu hamle ile hem toplumu kendi arkasına alarak Yuri Andropov'dan sonra başa geçmesini engelleyen ve Cernenko'yu genel sekreterliğe getiren ortodoks komünist partisi üyelerinden kurtulabilmek, hem de gerçekten tıkanmış ve üçüncü endüstri devrimini nasıl karşılayacağını bilemeyen sosyalist bloğa bir çıkış yolu bulabilmektir. Glasnost'tan sonra başlatılan ve koşut olarak yürütülmesi gereken Perestroyka politikası başarısız olup da siyasi ve sosyal özgürlükler ekonomide üretim ile karşılık bulamayınca, Glasnost bu kez tersine dönen ve Gorbaçov'u Ağustos Darbesi'nden medet ummaya iten ve SSCB'nin sonunu hazırlayan bir etken olmuştur. <http://tr.wikipedia.org/wiki/Glasnost>, Erişim tarihi:20.03.2007

²³⁵ Kona, a.g.m.

²³⁶ Gerger, a.g.e., s.449

²³⁷ a.g.e., s.448

²³⁸ Parlar, a.g.e., s. 560

tekrar bir korku dalgasının üzerinde yükselmek için yeni düşman arayışındaydı.²³⁹

Yukarıda anlatılanlar bir tez olmakla beraber, gerçekten de ABD'nin hayatını idame ettirebilmesi için bir kaynağa ihtiyacı vardı. Çünkü 20. yüzyılın sonlarına gelindiği yıllar olan 90'ların başında, özellikle gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler, muazzam derecede enerji ihtiyaçları ile karşı karşıydılar. Endüstri ve sanayinin doruk noktasına ulaşmaya başladığı bu yıllar, enerjiye sahip olanın üstünlüğü de ele geçireceği yıllardı.

Bu anlayış içerisinde, enerjinin bir numaralı kaynağı olan petrol ve bunu üzerine biçimlendirilen askeri, ekonomik, siyasi kurum, ilişki ve aygıtlar ile daha önce yaratılan savaş-kriz dönemlerinin muazzam avantajlarının bilinci eklenince, ABD harekete geçti.²⁴⁰ ABD harekete geçmek zorundaydı zeten... Yoksa Avrupalı devletler, enerji kaynaklarına el atmaya başlayacaklar, bu da ABD için yıkım demek olacaktı.

Çünkü ABD, dünyada tüketilen enerjinin yüzde 23'ünü tek başına tüketirken, bu tüketimin yüzde 27'sini ithal kaynaklardan elde etmektedir. Daha da önemlisi, ABD Enerji Bakanlığı tahminlerine göre, enerji tüketiminde ithalata bağımlılık oranı 21. yüzyıl içerisinde iyice artacak ve 2025 yılında yüzde 38'e yükselecektir. ABD, dünyada tüketilen ham petrolün de yüzde 25'ini tüketmektedir. Petrol tüketimindeki ithalata bağımlılık oranını 90'lı yıllarda yüzde elliye varan seviyesinden, 2025 yılında yüzde 70'e yükselmesi beklenmektedir.²⁴¹

Yukarıda verilen sayısal rakamlar tek bir sonucu doğurmaktaydı: Eğer ABD, dünya üzerindeki hegemonyasını devam ettirmekte kararlıysa, ihtiyacı olan enerjiye kaynak olarak sahip değilse bile, enerjinin kontrolünü elinde bulundurmalıydı. Diğer bir ifadeyle kendisine bir "lebensraum" (yaşam alanı) bulmalıydı ve bunu gerçekleştirecek en büyük dayanağı da sahip olduğu muazzam askeri gücüydü.²⁴² ABD, bu yaşam alanını çoktan gözüne kestirmişti. Yeni Dünya Düzeni'nin oluşumuna Ortadoğu'dan başlanılacaktı. Çünkü bu bölge dünya petrollerinin yüzde 65'ine sahip, demokratik bir yapıdan ziyade kolayca kontrol edilmesi mümkün şeyhler, emirler veya diktatörlerin yönettiği ülkelerden oluşan, istikrarsız, hertürlü kargaşa ve provakosyana açık ve kontrol edilmesi çok kolay olan bir yerdi.

ABD Başkanı, bu hegomanya stratejisini 20 Ocak 1990'da Amerikan Kongresi'nde yaptığı konuşmada ilan ediyordu. Bush, bu konuşmada, 20. yüzyılın bir "Amerikan Yüzyılı" olarak tarihe geçtiğini belirtti ve 21. yüzyılın da başka bir Amerikan yüzyılı olacağını vurguladı. ABD'nin bu iddiasının temelinde petrol yatmaktaydı. ABD, bir süper güç olmuştu; çünkü petrolü büyük miktarda çıkararak ilk ülke idi, geniş çapta kullanımını sezen ilk ülke idi, büyük bir savaşta iken sonsuz sevkiyatına sahip ilk ülke idi, üretimini tüketiminin geçeceğini anlayan ilk ülke idi,

²³⁹ Gerger, *a.g.e.*, s.448

²⁴⁰ Parlar, *a.g.e.*, s. 560-561

²⁴¹ Necdet Pamir, *Enerji Politikaları ve Küresel Gelişmeler*, www.asam.org.tr/yazaryazi, 15 Ocak 2006 tarihli makale, Erişim tarihi: 17.02.2007

²⁴² Parlar, *a.g.e.*, s. 559

Suudi Arabistan'ın önemini anlayan ilk ülke idi ve İngiltere'den sonra Ortadoğu petrol üretimini egemenliği altına alan ikinci ülke idi.²⁴³

Tabi ki burada dikkat edilmesi gereken ince bir detay daha vardır. Acaba Bush, konuşmasını yaparken sarfettiği sözlere gerçekten olacağına inandığı için mi söylüyordu, yoksa bu söylenenler, ABD'nin olmazsa olmazları, tek kurtuluş çaresi miydi?

1988 yılı rakamları bu sorunun cevabını çok iyi vermektedir. 1988 yılında kişi başına petrol tüketimi Japonya ve Avrupa'da 2 ton civarında iken ABD'de bu rakam ikiye katlanıyor ve 5 ton civarında oluyordu.²⁴⁴ Kısaca ABD, petrolü kontrol etmeliydi, 20. yüzyılın sonlarında bunu başarmıştı ve 21. yüzyılda da başarmalıydı. Ortadoğu, bu stratejinin anahtarıydı ve bu anahtar sadece ABD'nin elinde olmalıydı. İşte tam bu esnada, sekiz yıllık savaşın ardından, 1 milyon askere, 5500 tanka, 600'den fazla uçaklı bir hava gücüne sahip olan Irak, Ortadoğu'da provakasyon için en elverişli zemini sunmak üzereydi.²⁴⁵ Zaten bu zeminin hazırlanmasında ABD'nin de Irak'a yardımcı olduğunu, yardımcı olmasa bile en azından engel olmadığını “yeşil ışık” tezlerinde açıklamıştık. Bir dizi olaylar zincirinin ardından 2 Ağustos gecesinde, artık son nokta konuyordu. Şimdi sıra ABD'deydi. Kriz süresince kılını kıpırdatmayan ABD, işgalin ertesinde inanılmaz bir tepki ortaya koyuyor ve kendi toprakları işgal edilmişcesine tedbirler almaya başlıyordu.

ABD, dünya kamuoyunda kendisini “emperyalist” bir işgalci göstermemek için, yapılacak olan her hareketin BM çatısı altından çıkmasına özen göstermekle beraber, elbette Ortadoğu için önceden hazırlanmış planları yok değildi. Milli Savunma Bakanı Cheney, 3 Ağustos akşamı, Ulusal Güvenlik Toplantısında Başkan Bush'a şöyle diyordu: “*Bir planımız var.*”²⁴⁶

Körfez'de bir askeri müdahale on yıldır akıllarda tutulan bir olasılıktı. 1979'da İran Şahı devrilince, Jimmy Carter, başta gelen görevi Körfezde'ki petrol alanlarını korumak olan bir Acil Müdahale Kuvveti (Çevik Kuvvet) oluşturmuştu. O zaman kod numarası 90-102 olan gizli bir plan yapılmıştı. Fakat bu plan ne Kuveyt'in kaybedilmesini, ne de Irak saldırısını öngörüyordu. Amaç Körfez bölgesinde Sovyetler Birliği'yle bir kriz yaşanması halinde yapılacak müdahaleyi içermekti.²⁴⁷

Adı geçen gizli planı uygulamak amacıyla 1983 yılında CENTCOM (Central Command) kurulmuş, ancak son sekiz yıl boyunca silahlı kuvvetleri modernize etmek ve güçlendirmek için harcanan 2 trilyon dolara karşın bu askeri birim, kum çöllerindeki bir savaş için değil, Avrupa ya da Kore Yarımadası gibi sahnelerdeki bir çatışma için oluşturulup eğitilmişti.²⁴⁸

²⁴³ Heykel, *a.g.e.*, s.171

²⁴⁴ Alain Gresh- Dominique Vidal, *Ortadoğu Mezopotamya'dan Körfez Savaşı'na*, (Çev: Hamdi Türel), Alan Yayınları, İstanbul 1991,s.49

²⁴⁵ Parlar, *a.g.e.*, s. 559

²⁴⁶ Laurent, *Çöl Fırtınası*, s.27

²⁴⁷ Salinger- Laurent, *Körfez Savaşı Gizli*, s.92

²⁴⁸ *a.g.e.*

Kısaca ABD, bir doktrin sorunu ile karşı karşıya kalmıştı. Fakat eldeki tek plan, en azından üzerinde çalışılmış plan buydu. Başkan Bush tereddüt etmekle beraber plana yeşil ışık yakmıştı. Planın en can alıcı noktası, büyük bir askeri yığınak yapma ihtiyacıydı ve bunun için bir üst gerekliydi. Zaten bu üst ABD'nin son zamanlarda Ortadoğu politikasının içinde de en önemli maddelerden birisi olmuştu. Suudi Arabistan bu görev için çoktandır seçilmiş en uygun aday olmakla beraber, tepki alacağı korkusuyla bu işe girmek istemiyordu. Irak'ın Kuveyt'i işgali, Suudilerin bu çekingen tavrının ortadan kalkmasını ilk başta sağlayamasa da, Kral'ın yeğeni olan Washington Büyükelçisi Bandar bin Sultan aracılığıyla ve Cheney'in bizzat Kral'la görüşmesi sayesinde ABD'nin istediği olacaktı.²⁴⁹

Artık plan da, zemin de hazırды, zaten BM Güvenlik Konseyi ülkeleri, ABD'nin isteği doğrultusunda gerekli kararları almaya çoktan başlamışlardı. Plan saat gibi işliyordu.

Söz konusu amaçlarına ulaşmak için Körfez krizi ve savaş süresince ABD'nin en önemli siyasi hedeflerinden birisi de, Irak'ın İsrail'i müttefikler safında savaşa sokma çabalarını önleyerek, ABD ile Arap ülkeleri arasında kurulan ittifakın zarar görmesine engel olmaktı.

ABD açısından amaçlar açıklanmıştı ama o kadar çok hedef vardı ki, bunlar en basit amaçtan Kuveyt'in işgalden kurtulması gibi en çarpıcı hedeflere kadar Ortadoğu'da yeni bir düzen kurmaya kadar gitmekteydi. İfade edilen fikirlerin sonunda sıcak savaş ihtimali kuvvetli idi.

Amerikan dış politikasının destek ve kabul görmesi konusunda kamuoyu desteğinin sağlanmış olması da önemliydi. George Bush'un Körfez girişimi Ağustos ayında ezici bir destek sağlarken (%80), Ekim ortasına gelindiğinde bu destek %60'a, Kasım ortasında %50'ye kadar düşmüş ve o dönemden itibaren %50 ile %60 arasında seyretmeye başlamıştı. Nitekim, 13-15 Kasım 1990 tarihinde New York Times'in CBS ile ortaklaşa yaptığı nabız yoklaması; %50'den fazla Amerikalının, Başkan Bush'un diplomatik çözümü yeterince anlatamadığı ve %47'si, Bush'u diplomatik çözüm aramak yerine askeri birliklerini süratle Körfez'e aktardığına inandığı ve sadece %21 oranında askeri harekate taraftar olanlar karşısında %71 oranındaki Amerikalının gelişmeleri beklemekten yana olduğunu ortaya koymuştur.²⁵⁰

Amerikan medyası, karşı görüşler olmakla beraber askeri çözüm konusunda ABD hükümetine büyük destek vermiştir. ABD'deki medya kuruluşlarının neden askeri bir çözümü destekledikleri sorusuna yanıt bulmak için şirketlerin yapısına ve mülkiyet paylarına bakmak gerekir. Askeri malzeme üreten kuruluşlar ile medya şirketleri arasındaki bağlar dikkat çekicidir. NBC'nin sahibi olan General Electric 1989'da 54,5 milyar dolarlık gelirinin 9 milyar dolarını, askeri malzeme sözleşmelerinden kazanmıştı. General Electric yönetim kurulu üyelerinin çoğu,

²⁴⁹ Laurent, *a.g.e.*, s.29

²⁵⁰ Giritli, *a.g.e.*, s.19

Washington Post gibi büyük basın kuruluşlarının yönetiminde de yer almaktaydı ve ABD hükümeti ve petrol şirketleriyle yakın ilişki içinde bulunmaktaydı.²⁵¹

Kriz boyunca Amerikan kamuoyunda gündemde olan en önemli konulardan birisi de “Vietnam Sendromu” olmuştur. 1965–73 yılları arasında meydana gelen bu savaş Amerikan tarihi bakımından son derece önemli bir dönem olmuştur.²⁵² Amerika, Birinci Dünya Savaşı’nda İngiltere’ye verdiği destekle savaşın kaderini değiştirmiş, İkinci Dünya Savaşı ve Kore Savaşı’nı kazanmış, ancak Vietnam Savaşını kaybedeceği aklından bile geçmemişti.²⁵³ Fakat 1973 yılında imzalanan barış anlaşması sonucunda ABD, dünya tarihindeki ilk yenilgisini çok ağır bir şekilde almış ve 55 bin Amerikan askerinin ölümüne sebep olmuştu.²⁵⁴ İşte bu savaştan sonra, özellikle Vietnam’dan dönen askerler arasında “Vietnam Sendromu” denen psikolojik bir rahatsızlık oluşmuş ve bu sendrom büyüklerden çocuklara geçerek günümüze kadar devam etmiştir. Bu sendrom, ABD’nin dahil olduğu her krizde veya çatışmada Amerikan halkının bir numaralı korkusu haline almıştır.

Başkan Bush, Körfez Krizi esnasında Amerikan halkının bu sendromunu çok iyi bildiğinden, yaptığı konuşmalarda, eğer bir askeri harekât gerekirse bu, “*başka Vietnam*” olmayacaktır, *bu uzun süreli bir harekât olmayacaktır*” şeklinde demeçler vermiş, Vietnam Savaşı’nın şartlarıyla şimdiki şartların aynı olmadığını vurgulayıp Amerikan kamuoyunu rahatlatmaya çalışmıştır.²⁵⁵

ABD, kriz boyunca, yapılacak her türlü faaliyetin kararı veya uygulanması aşamasında etkin bir rol oynamasına rağmen, ABD’nin müttefikleri ve özellikle Avrupa ülkelerinin gösterdikleri pasif ve dağınık tutum, giderek güçlenen ve ABD’ye karşı bir denge unsuru olacağı tahmin edilen Avrupa açısından hayal kırıklığı olmuştur.

ABD, Türkiye’ye sürekli güvenceler vererek kriz sürecinde ve sonrasında yanında “sadık bir müttefik” olarak kalmasını sağlamış ve kriz sürecinde, Başkan Bush ile Cumhurbaşkanı Özal arasında hızlı ve seri bir telefon diplomasisi yaşanmıştır.

Sonuçta ABD, “yaşamsal çıkar alanı” olarak ilan ettiği Ortadoğu’da yaşanan bu krizi kesin bir çözüme ulaştırabilmek için, BM şemsiyesi altında Batılı müttefiklerini ve diğer Arap ülkelerini birleştirmeyi başarmış ve Amerikan çıkışlı kararlara bir meşruiyet kazandırmıştır. Özellikle Türk dış politikasına yönelik bazı tespitler yapmadan önce, Avrupa ve diğer Bölge ülkelerinin de kriz sürecindeki politik tercihlerine ana hatlarıyla değinmek gerekmektedir.

Avrupa ülkeleri, Kuveyt’in işgaline değişik tepkiler göstermişlerdir. İngiltere, krizin başlangıcından itibaren Amerika’nın yanında yer alırken, Almanya krize karışmakta isteksiz davranmıştır. James Baker tarafından “*İhracattan elde edilebilecek bir gelir söz konusu olduğunda, dünyanın her tarafında olan Almanya,*

²⁵¹ Sazak, *a.g.e.*, s.168

²⁵² Armaoğlu, *a.g.e.*, s.673

²⁵³ Mutlu, *a.g.e.*, s.207

²⁵⁴ Armaoğlu, *a.g.e.*, s.679

²⁵⁵ Mutlu, *a.g.e.*, s.327

gerektiği zaman olması gereken yerde olmamaktadır.” eleştirisi getirilen Almanya, ilk kez Kasım ortasında iki milyar ve daha sonra da iki milyar olmak üzere toplam dört milyar dolar maddi yardımda bulunmuş, ancak Körfez bölgesine askeri birlik yollamamıştır.²⁵⁶ Bu duruma neden olarak da anayasasını göstermiş ve NATO’nun harekât sahası dışında askeri bir manevraya giremeyeceğini belirtmiştir.²⁵⁷

Yukarıda da belirtildiği gibi İngiltere, krizin başından beri ABD’nin yanında yer almıştır. Zamanın Başbakanı Margaret Thatcher, bölgeye hemen asker yollamakla kalmamış²⁵⁸, Avrupalı komşularının verdiği zayıf desteği, “*Amerika’nın ilelebet dünyanın jandarması rolünü oynamayacağını*” söyleyerek eleştirmiştir. “*Kendini her şeyi yapmaya muktedir olduğunu zanneden bir diktatörle karşı karşıyayız bu insanla bir uzlaşma söz konusu olamaz, bu adamın derhal durdurulması gerekir*” diyen Başbakan kesin tavrını ortaya koymuştur.²⁵⁹

İngiltere, Körfez bunalımının başından beri takındığı tavrı, bunalımın savaşa dönüştüğü aşamada da sürdürdü. Irak’ a karşı oluşturulan ittifakta, gerek siyasi tavrı, gerekse askeri katkı bakımından en önde yer alan İngiltere, ABD ile arasındaki tarihi ve kültürel bağları vurgulayan “özel ilişki”nin yeniden gündeme gelmesi avantajını kullanmıştır.²⁶⁰ Her ne kadar bu “özel ilişki”nin temeli, tarihi ve kültürel bağlar olsa da, özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren başlıca unsur, Ortadoğu petrolündeki çıkar ortaklığıydı.²⁶¹

Özellikle Thatcher-Reagan döneminde doruğuna ulaşan “özel ilişki”, Bush döneminde geri plana itilmiş ve Orta Avrupa’daki gelişmeler ile Almanya’nın birleşmesi sürecinde adeta tarihe gömülmüştü. Ancak 2 Ağustos günü Irak’ın Kuveyt’i işgal ettiği sırada Thatcher ve Bush’un ABD’de Aspen’de bir arada verdikleri ilk demeçle birlikte “özel ilişki” yeniden canlanmış²⁶² ve Avrupa’nın kriz karşısındaki tavrı, İngiltere tarafından sürekli eleştirilmiştir.

İngiltere’nin bu dış politik tercihi kendi kamuoyu tarafından da desteklenmiştir. Savaş sırasında yapılan bir kamuoyu yoklamasına göre göre her beş İngilizden dördünün hükümeti savaş konusunda desteklediği sonucuna varılmıştır. Kuveyt bunalımının başlangıcından bu yana kamuoyunun önce eski Başbakan Margareth Thacher, sonra da John Major hükümetini değişik oranda desteklediği de gözlenmiştir. Sunday Times gazetesinin yaptığı bir kamuoyu yoklamasının sonuçları ise, hükümetin Körfez Savaşına katılma kararını onaylama oranının %90, Kuveyt’in

²⁵⁶ Almanya Körfez bölgesine askeri birlik göndermemiş, sadece Türkiye’ye savaş uçağı göndermiştir.

²⁵⁷ Gresh- Vidal, *a.g.e.*, s.131

²⁵⁸ İngiltere, 15 Ocakta bölgeye 34.000 asker, 168 tank, 55 savaş uçağı, 4 savaş gemisi ve 3 mayın tarayıcısından oluşan bir birlik göndermiştir.

²⁵⁹ Gresh- Vidal, *a.g.e.*, s.131

²⁶⁰ Özel İlişki (Special Relationship), İngiliz ve Amerikan akademisyenlerce iki ülke ilişkilerini ifade etmek için sıklıkla kullanılır. Her ne kadar bu kavramın anlamı ve sınırları üzerinde kayda değer bir mutabakat sağlanamamışsa da, genel ön kabul ABD ve İngiltere’nin diğer ülkelerden ayrılan bir ilişkiler yumağına sahip olduğudur. 1940’lardan günümüze hemen hemen her İngiliz Başbakanı iki devlet arasındaki “özel ilişki”den bahsetmiştir. Kavram İngiltere’de ABD’ye oranla daha bir sıklıkla kullanılır.

²⁶¹ Heykel, *a.g.e.*, s.53

²⁶² Cumhuriyet, 25 Ocak 1991

kurtarılması amacıyla can kaybı durumunun onaylama oranının ise %60 olduğunu göstermiştir.²⁶³

İngiltere'ye göre Irak, Kuveyt'i tahliye etmek zorunda kalsa bile Irak'a karşı ekonomik yaptırımlar sürdürülmeliydi. Bölgede stratejik bir güvenlik sisteminin kurulması halinde, Irak'ın yeniden güçlü bir askeri potansiyel oluşturmasını önleyecek sıkı bir kontrole tabi tutulması gerekliydi.²⁶⁴

Thacher'in bu dönemdeki politikası incelendiğinde, krizi aynı zamanda ABD-İngiltere ilişkilerini kuvvetlendirmek, İngiltere'nin yönünü Batı Avrupa'dan çok Atlantikçi bir çizgiye çekmek için kullandığı görülmektedir. ABD ziyaretlerinde İngiltere'nin Avrupa'nın önemli bir ülkesi olduğunu söyleyerek, geleceğinin Avrupa Topluluğu'nda olduğunun altını çizmesine rağmen, Thacher, ağırlığı ABD ile yakın bir işbirliğine vermiştir. Bir yandan İngiltere'nin başta Avrupa olmak üzere dünyanın çeşitli bölgelerinde gücünün devam ettiğini ima eden Thacher, diğer taraftan ABD'nin dünya jandarmalığı rolünü tek başına yürütemeyeceğinin altını çizmiş ve *"eğer yenedünyada kendine bir rol arıyorsan bu rolü tek başına yerine getiremezsin, İngiltere'ye ihtiyacın var"* mesajını vermeye çalışmıştır.²⁶⁵

Fransa, işgalden sonraki günlerde ilk tepki olarak ABD'nin etkisinden kendisini uzak tutmuş,²⁶⁶ kendi özgün girişimlerini yürütmek istemiştir. 24 Eylül'de BM kürsüsüne çıkan Fransız Cumhurbaşkanı Mitterrand, Amerikalılar'ın öngörülenlerinden çok farklı bir barış planı önermiştir. Mitterrand, altını çize çize, *"Irak askerlerini geri çekme ve rehinelere serbest bırakma konusunda niyetini ifade ettiği taktirde, her şey mümkün olabilir"* demekteydi. Bu durum, Kuveyt'ten tümüyle çekilme gerçekleşmeden yaptırımlar üzerinde tartışmaya girilmemesi hususundaki tavrı, Amerikan tavrından tamamıyla farklıydı. Üstelik Fransız Cumhurbaşkanı, Lübnan ve İsrail-Arap anlaşmazlıklarını da görüşecek olan uluslar arası bir Ortadoğu barış konferansı düzenlenmesini öneriyordu. Bu da, İsrail'e Körfez Krizi ile İsrail-Arap anlaşmazlıkları arasında hiçbir bağıntı kurulmayacağı konusunda söz vermiş olan Bush yönetiminin politikasına ters düşüyordu.²⁶⁷ Ancak bu girişim başarısızlıkla sonuçlanmış, müdahale vazgeçilmez olunca, Fransa tutumunu değiştirmişti. Çünkü neticede Fransa'nın çıkarı, ABD ile aynıydı: Petrol...

Amerika ile birlikte bölgede askeri gücüyle hazır bulunan Fransa, Ağustos ayının ikinci yarısında, 3.500 askerle birlikte birçok savaş gemisi eşliğinde Clemencu Uçak Gemisini göndermiştir. 15 Eylül'de Kuveyt City'deki Fransız Elçiliğine yapılan saldırıdan sonra, 48 helikopterle teçhiz edilmiş 6.000 asker, 30'a yakın savaş uçağı ile Cibuti'de üslenmiş Fransız Kuvveti, 10.000 asker, 40 savaş uçağı ve 120 helikoptere yükselmiştir. Fransa, Irak'ın askeri kapasitesinin askeri hedef olarak alınıp yok edilmesini kabul etmemiş, diğer yandan Arap-İsrail anlaşmazlığının çözümü için uluslar arası bir konferans toplanması konusunda ısrarcı

²⁶³ Atak, *a.g.e.*, s.52

²⁶⁴ Yevgeni Primakov, *Bu Savaş Olmayabilirdi- Bir Gizli Pazarlığın Öyküsü*, (Çev. Lizi Behmoaras), Alfa Yayınları, İstanbul, Ekim 1991, s. 65

²⁶⁵ Sedat Laçiner, *ABD-İngiltere İlişkileri:Özel Bir İlişki*, Avrasya Bir Vakfı, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi, Ankara Çalışmaları Dizisi, No:8, Ankara,2000, s.47

²⁶⁶ Heykel, *a.g.e.*, s.64

²⁶⁷ Laurent, *Çöl Fırtınası*, s.59

davranmıştır. Kriz bölgesinde bulunan Fransa Savunma Bakanı Jeon Pierre Chevenement, uluslararası gücü “herkesin ayrı bir rolü olan orkestraya” benzetmekteydi.²⁶⁸

Fransa, savaşa ilişkin kamuoyu desteği konusunda en yoğun sıkıntıyı yaşayan ülkelerden birisi olmuştur. Savaşa katılıp katılmama konusu, Fransızların büyük çoğunluğunun “Kuveyt için ölmeye hazır olmadığı” sonucunu ortaya koymuştur. Bunun yanı sıra Fransa'nın yoğun bir Arap göçmen işçi nüfusuna sahip olması, savaş sırasında ve öncesinde Fransa'yı terörist saldırılar konusunda tedirgin etmiştir.²⁶⁹

Kuveyt'in işgali ile ilgili olarak en çok endişelenenlerin başını ise Japonya ve Almanya çekiyordu. Zira her iki ülke de petrol ihtiyaçlarının hemen hemen tamamını ithal ediyor ve bunun da neredeyse tamamını Körfez ülkelerince karşılanmaktaydı. Almanya ve Japonya, kriz esnasında ABD ile hareket etmek mecburiyetindeydiler. Çünkü hem Japonya, hem Almanya petrolden yoksun iki ekonomik devdir. Soğuk Savaş dönemi boyunca Sovyetler Birliği tehdidinden dolayı ABD'ye bağımlı kalmış olan bu iki devlet, şimdi de petrol hegemonyasına sahip olan ABD'nin istekleri doğrultusunda hareket etmek zorundaydılar.²⁷⁰

Sovyetler Birliği'nin kriz döneminde izlediği politika, Soğuk Savaş döneminde izlediği politikasından oldukça farklı olmuştur. Sovyet diplomasinin ilk hedefi, Irak ile diyalogu koparmamaktı. Moskova, arka arkaya ilk önce Irak Başbakan Yardımcısı Sadun Hammadi'yi, daha sonra iki kere Irak Dışişleri Bakanı Tarık Aziz'i kabul etmiş, ve Başkanın özel danışmanı iki kez Bağdat 'a gitmiştir. İkinci hedef ise soruna Araplar arası bir çözüm bulmak olmuş, Sovyetler Birliği, birbirine düşman Arap ülkeleri arasında bir köprü görevi üstlenerek ilişkileri artırmaya çalışmıştır. Sovyetlerin üçüncü ve son hedefi Arapların önem verdiği sorunlara eğilmektir. Moskova tüm Körfez ülkeri ile diplomatik ilişkiye geçmesinin ödülünü, Suudi Arabistan, Kuveyt ve Birleşik Arap Emirlikleri tarafından açılan toplam dört milyar dolarlık kredi ile alacaktı.²⁷¹

Sovyetler Birliği'nin işgale yaklaşımı sonraki bölümlerde daha ayrıntılı olarak ele alınmakla beraber, bu bölümde Sovyetler Birliği ile ilgili sonuç olarak, Soğuk Savaş dönemine göre oldukça farklı bir politika izlediğini, ulusal çıkarları gereğince, ABD ve diğer Batılı müttefikleri ile aynı çizgide hareket etmek zorunda kaldığını belirtmek gerekir.

2.3.1. İSRAİL'E YÖNELEBİLECEK TEHDİT

Ortadoğu'nun en önemli sorunlarından birisi de Araplarla İsrail arasındaki anlaşmazlık ve uyuşmazlıklardır. Tarihte çok eski dönemlerden beri ceryan eden bu sorun, özellikle İsrail Devleti'nin kurulduğu 1948 yılından itibaren somut bir şekilde görülmeye başlamıştır. Tarihsel olaylar, Ortadoğu'nun jeopolitik önemi ve bunda

²⁶⁸ Gresh- Vidal, *a.g.e.*, s.49

²⁶⁹ Cumhuriyet, 18 Ocak 1991

²⁷⁰ Bozgeyik, *a.g.e.*, s.112-114

²⁷¹ Gresh- Vidal, *a.g.e.*, s.134

rolü olan petrol ve coğrafi konumu gibi faktörlerle, büyük devletlerin Ortadoğu politikası, konuyu dünya ölçüsündeki boyutlara dönüştürmüştür.²⁷²

Birinci Dünya Savaşı sırasında, 2 Kasım 1917’de İngiltere Dışişleri Bakanı tarafından İngiltere Kraliçesi adına, Yahudi liderlere gönderilen ve Bakanın ismiyle anılan “Balfour Deklerasyonu”²⁷³, Yahudilerin Filistin topraklarında bir devlet kurma fikirlerine sıcak baktığının sinyallerini vererek, bu konuda İngiltere’nin her türlü desteği sağlayacağını bildiriyordu. ABD’nin de desteğini alan bu olaydan sonra Yahudiler, Filistin topraklarına yerleşmeye başlamış ve 14 Mayıs 1948’de İngiliz manda yönetiminin sona ermesinden birkaç saat önce Tel Aviv’de toplanan Yahudi Ulusal Konseyi, İsrail’in bağımsızlığını ilan etti. Bu olaydan sadece 11 dakika gibi kısa bir süre sonra ABD’nin İsrail’i tanıması,²⁷⁴ ABD’nin 1947 Truman Doktrini ile başlayan Ortadoğu planlarında, İsrail’in ne kadar önemli olacağını da gösteriyordu.

ABD’nin İsrail desteği kurulduğu günden itibaren devam etmekle beraber, Nixon döneminde İsrail, Ortadoğu’da ABD için çok önemli bir stratejik ortak olmaya başlamıştır. Dönemin ABD Dışişleri bakanı Henry Kissinger, ABD’nin Ortadoğu üzerindeki politikasını kısaca şöyle açıklıyordu: “Sovyet etkisini azaltmak, Arap radikallerinin durumunu zayıflatmak, Arap ulumlularını cesaretlendirmek ve İsrail’in güvenliğini garanti altına almak.”²⁷⁵

İsrail, kurulduğu günden beri, bölgede Batının, özellikle ABD’nin siyasal ve askeri bir uzantısı olarak algılanmıştır. ABD, kurulduğu günden itibaren İsrail’e kesintisiz olarak yardım etmektedir.²⁷⁶ Özellikle Nixon dönemindeki yeni doktrin bu silahlanma yardımlarında çok etkili olmuştur. Bilindiği gibi Nixon Doktrini’nde amaç, bölge güvenliği için direk Amerikan müdahalesi yerine, o bölge içerisindeki Amerikan müttefiklerine her türlü ekonomik ve askeri yardımları temin etmek suretiyle, yerel jandarmalar oluşturmayı amaçlıyordu.²⁷⁷ Yapılan dış yardımlara bakıldığında, dünyada en fazla Amerikan dış yardımını İsrail’in aldığı ve bu yardımların yıllık ortalama değeri 3 milyar doları bulduğu görülmektedir.²⁷⁸ Bu yardım, İsrail’i nükleer kabiliyeti de olan büyük bir askeri güç haline getirmiştir. Öyleki, bu gücü İsrail, Araplara karşı üç kez başarıyla uygulamıştır. Ne gariptir ki Saddam Hüseyin, Kuveyt’in işgali ile 45 yıllık ittifakı bozmuş, sırt sırta İsrail’e karşı

²⁷² Erendil, *a.g.e.*, s.5

²⁷³ Balfour Deklarasyonu; Birinci Dünya Savaşı sırasında Chaim Weizammn önderliğindeki Siyonist hareket, İngiltere ve ABD hükümetleriyle sürekli ilişki içinde oldu. Yapılan görüşmeler sonucunda 2 Kasım 1917’de İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Balfour, Yahudi Lord Rothschild’e gönderdiği mektupta, hükümetinin Yahudi Siyonist isteklerinin sempatiyle karşılanması fikrini onayladığını, Filistin’deki Yahudi olmayan toplumların medeni ve dinsel haklarına ve başka herhangi bir ülkedeki Yahudilerin yararlandıkları haklara ve siyasal statüye zarar verecek hiçbir şey yapılmaması koşuluyla, Yahudi halkı için Filistin’de ulusal bir yurt kurulması için hertürlü kolaylığın sağlanacağını bildirdi. Baskın Oran, *Türk Dış Politikası*, Cilt 1, İstanbul 1990, s.203 , bkz. orjinal İngilizce metin için Balfour Declaration of 1917, http://en.wikipedia.org/wiki/Balfour_Declaration_of_1917, Erişim tarihi: 14.01.2007

²⁷⁴ Baskın Oran, *Türk Dış Politikası*, Cilt I, s.567

²⁷⁵ Gerger, *a.g.e.*, s.367

²⁷⁶ Ergil, *a.g.e.*, s.54

²⁷⁷ bkz. ABD Başkanlarının Ünlü Doktrinleri EK-3

²⁷⁸ Gerger, *a.g.e.*, 292

savaştığı dostlarını karşısına almıştır. Yine ne gariptir ki, Arap ülkelerinin Irak'a karşı olduğu tarafta artık İsrail de vardır.²⁷⁹

İsrail, Ortadoğu'daki aşırı silahlanmayı her zaman kendine bir tehdit olarak algılamış ve nihayetinde, 1981 yılında Irak'ın nükleer çalışmalar yaptığı Osirak santralini bombalamıştı.²⁸⁰

İran-İrak Savaşı boyunca İsrail, herhangi bir saldırı olasılığına karşı devamlı tetikte beklemiş, fakat ne Irak ne de İran yeni bir cephe açmamak için böyle bir girişimde bulunmamıştı. Savaşın sona ermesiyle beraber özellikle Irak'ın tehditkâr tavırları artmaya başlamıştır.

Krizin hemen öncesi 2 Nisan'da, Saddam Hüseyin'in ordu komutanlarına verdiği söylev, radyodan bütünüyle yayımlanırken, konuşmasındaki bazı cümleler bütün dünyayı şaşkınlıktan ağzı açık bırakıyordu. Saddam, konuşmasını yeni kimyasal silahları tamamlayan Iraklı araştırmacıların elde ettikleri sonuçları hatırlattıktan sonra şöyle sürdürdü: *"İsrail, Allah tarafından Irak'a karşı herhangi bir şeye kalkışırsa, öyle bir şey yaparız ki ülkenin yarısı ateşte kavrulur... Bizi atom bombasıyla tehdit edenlerin işini kimyasal silahla bitireceğiz."*²⁸¹

Kriz öncesi başlayan bu tehdit, özellikle işgalden sonraki safhada kendisini sık sık göstermiştir. İsrail bu durumdan çok büyük rahatsızlık duymakla beraber, ABD'nin baskıları sonucunda, güç gösterisinde bulunmaktan kaçınmıştır. ABD, Kuveyt olayı ile Filistin sorununu, büyük bir titizlikle ayrı tutmaya çalışmıştır. Bu yüzden İsrail yönetimi, devamlı kontrol altında tutulmaya çalışılmıştı. Çünkü ABD yönetimi biliyordu ki, İsrail'in Filistinlilere uyguladığı baskı ve şiddetin dozu arttığı anda/oranda, Birleşmiş Milletler'den Irak'a yönelik bir savaş için onay alma çok zorlaşacaktı. Öte yandan, Saddam'ın, Kuveyt'in işgali ile Filistin topraklarının İsrail tarafından işgali arasında kurduğu paralellik zihinleri bulandıracaktı. İşgal altında zor günler yaşayan Filistin halkının sesi duyulduğu oranda, Kuveyt'in işgali, dünya siyasal gündemindeki birinci yerini yitirecekti. Ayrıca, Kuveyt sorununun çözümü ile Filistin sorununun çözümü birlikte düşünülecek ve kamuoyunda bunların birlikte ele alınması doğrultusunda baskılar oluşacaktı. Nitekim Fransa Cumhurbaşkanı F. Mitterand, BM'de son yaptığı konuşmada, Irak'ın Kuveyt'ten çekilmesi durumunda, Filistin sorununun da ele alınabileceğini belirtmişti.²⁸²

Hal böyleyken, İsrail'i uluslar arası kamuoyunda zorda bırakacak yeni bir olay daha meydana gelmişti. 8 Ekim'deki Kudüs'te Hz. Ömer Camii'nde 20 den fazla Filistinli'nin ölümünden sonra, İsrail'e karşı uluslar arası baskı yoğunlaşmıştı. BM Güvenlik Konseyi, 672 sayılı kararla, meydana gelen olaylardan dolayı İsrail'i kınıyordu. Meydana gelen en ilginç gelişme ise, alınan kararı veto etmesi beklenen ABD'nin tam aksine oyunu lehte kullanmasıydı. ABD ayrıca, BM soruşturma ekibinin çalışmalarına izin vermeyen İsrail'i sert bir dille uyarıyor ve meydana gelebilecek kötü sonuçlardan İsrail'i sorumlu tutacağını açıklıyordu. ABD'nin bu şekilde davranmasının altında yatan gerçek tabii ki İsrail'i gözden çıkarması falan

²⁷⁹ Ergil, *a.g.e.*, s.54

²⁸⁰ *a.g.e.*,s.30

²⁸¹ Salinger- Laurent, *Körfez Savaşı*, s.27

²⁸² Ergil, *a.g.e.*, s.53

değildi. Washington, Hz. Ömer Camii'ndeki katliamla ilgili tutumunun, iyi ya da kötü bir şekilde koalisyonu etkileyeceğini biliyordu ve İsrail'i kınamaktan kaçınması durumunda, kozların Irak'ın eline geçebileceğinin de farkında idi. ABD hükümeti, karar tasarısını desteklemekle havayı yumuşatabileceğini ve Ortadoğu'da dikkatlerin tekrar Kuveyt'e çevrileceğini ummaktaydı.²⁸³

Bu gelişmeler ışığında Saddam Hüseyin, mevcut durumdan yararlanmanın hesaplarını yapıyordu. Konuşmalarında devamlı İsrail'i kışkırtan sözler söylüyor, Arap ve dünya kamuoyunu Filistin meselesini kullanarak, gündemi Kuveyt'in işgalinden uzaklaştırmaya çalışıyordu.

Saddam kafasında canlandırdığı İsrail planını, işgal sonrası arabuluculuk yapmak için Irak'a giden FKÖ Lideri Araf'a şöyle açıklıyordu: *“Açıktır ki, saldırıya uğradığım anda İsrail'e saldıracağım. Çatışmaya İsrail'in katılması, Arap dünyasının görüşlerini ve konumlarını değiştirecek ve o zaman Irak'a karşı bu düşmanlığın bir Amerikan-Siyonist komplosu olduğu kavranacaktır. Şu anda ABD'yi destekleyen birçok ülke, özellikle Mısır ve Suriye, İsrail'in savaşa girdiğini görünce tutumlarını değiştirecekler.”*²⁸⁴

Irak, muhtemel bir savaşta İsrail'e füze fırlatılmasına özellikle önem veriyordu. Apaçık ortada ki, Bağdat bu ülkeyi savaşa sürüklemek ve böylece güç dengesini tamamıyla değiştirmek istiyordu. Hedeflenen amaç, kuşkusuz, İsrail'in “karşılık vermesi” halinde Irak'ın, o zamana değin tarafsızlığını korumuş ve hatta Irak karşıtı duygular beslemiş olan Arap (belki de genelde Müslüman) ülkelerinin desteğinden yararlanabilmesiydi.²⁸⁵

Bu gelişmeler altında, Irak'ın kriz boyunca savurduğu tehditler, müdahale başladığında gerçek olacak ve Irak maruz kaldığı hava bombardımanını atlattığı andan itibaren ilk füze saldırısını İsrail'e gerçekleştirecekti. Irak'ın amacı, şayet İsrail bu füze saldırısına cevap verirse, savaşın seyirini değiştirmek, ABD'nin yanında yer alan Mısır, Suriye gibi ülkelerin en azından çekimser kalmalarını, daha doğrusu çekimser davranmaya mecbur kalmalarını sağlamak olacaktı.²⁸⁶

Savaş kışkırtıcılığı yapan Irak'ın askeri ve ekonomik yönden çökmesi için çalışan İsrail, İran-Irak Savaşı'nda fırsat bu fırsat diyerek Irak'ın nükleer tesisini²⁸⁷ bombalayarak çok farklı bir tavır sergilemenin yanında, savaşa girmek için can atar gözükürken, öbür yandan tipik bir Yahudi açık gözlülüğüyle Amerika ile pazarlık yaparak, bu işten en kârlı çıkan ülkelerden birisi olacaktı. Irak'a karşı güç kullanmamak ve ABD'nin dediklerini yapmakla İsrail, 13 milyar dolar gibi büyük bir

²⁸³ Heykel, *a.g.e.*, s.395-396

²⁸⁴ Salinger- Laurent, *Körfez Savaşı*, s.146

²⁸⁵ Primakov, *a.g.e.*, s. 94

²⁸⁶ Bozgeyik, *a.g.e.*, s.138

²⁸⁷ İsrail'in 7 Haziran 1981'de Irak'ın Osirak ya da Temmuz olarak bilinen nükleer tesislerine yönelik saldırısı, Irak'ın nükleer çalışmalarını onarılamayacak şekilde yok etmişti. İsrail F-16 savaş uçaklarının birkaç dakika süren hava saldırısı o zaman dünyayı şok etmiş, ABD Başkanı Ronald Reagan tarafından desteklenmiş, İsrail Başbakanı Menahem Begin, ancak 8 Haziran'da saldırıyı kendilerinin yaptığını açıklayarak üslenmişti. Söz konusu saldırı, ABD'nin şimdi uyguladığı "önleyici saldırı" politikasının örneğini oluşturuyor. Osirak Nükleer Santrali, Körfez Savaşı esnasında Amerikan birlikleri tarafından tamamen yok edilmiştir.

paranın da sahibi olmuştur.²⁸⁸ Diğer taraftan İsrail, son zamanlarda aralarına soğukluk ve mesafe giren ABD-İsrail ilişkilerini yine en üst düzeye çıkmasını sağlamıştır.²⁸⁹

2.4. BÖLGE ÜLKELERİ'NİN İŞGALE YAKALAŞIMI

Arap dünyası, kriz boyunca üç temel kampa ayrılmıştı. Bu kamplardan birinci grup, uluslar arası ittifakın yanında dış politika izleyen ve ABD'nin kontrolünde olan Mısır ve Suudi Arabistan, ikinci grup, Irak yanlısı dış politika izleyen FKÖ ve üçüncü grup olarak bağımsız politika izleyen İran, Yemen ve Ürdündür.²⁹⁰

Özellikle Ürdün Kralı Hüseyin²⁹¹ ve FKÖ Lideri Arafat, işgal sonrası meydana gelen olumsuz tablonun hızlı bir şekilde ve Batılı ülkeleri karıştırmadan Araplar arasında halledilmesi konusunda büyük gayret sarf etmişlerdir. Nitekim işgalin hemen ertesinde Kral Hüseyin, arabuluculuk çalışmaları yapmak için Arap Birliği'nden süre istemiş, fakat verilen süre içerisinde somut bir adım atamamıştı. Bunun üzerine Arap ülkeleri ilk tepkisini göstererek, Kahire'de, Dışişleri Bakanlarının katılımıyla, Irak'ı mahkûm eden ve silahlı kuvvetlerinin koşulsuz olarak kendi sınırlarına geri çekilmesini talep eden bir karar aldılar. Yirmibir üyenin yedisi bu kararın altına imza koymayı reddetti. Bunlar, Irak dışında Ürdün, Libya, Yemen, Sudan, Cibuti ve FKÖ idi. Libya Dışişleri Bakanı, oylamadan hemen önce salondan kaybolmuştu.²⁹²

Kabul edilen bu kararda Mısır'ın diğer ülkeler üzerinde büyük bir baskısı olmuştu. Delegeler, Hüsnü Mübarek üzerinde, John Kelly'nin mesajındaki²⁹³ güçlü Amerikan baskısının etkin olduğunu biliyorlardı.²⁹⁴ Bu baskının en büyük sebebi ise herkesin bildiği bir konuydu. Mısır, İsrail'le birlikte, yılda iki milyar dolarla Amerikan mali yardımından en büyük payı alan ülkeydi.²⁹⁵

10 Ağustos günü Kahire'de toplanan Arap Birliği Konferansı, Arap ülkeleri arasındaki görüş ayrılığının doruğa ulaştığı nokta olmuştu. Ürdün Kralı Hüseyin ve Yaser Arafat'ın umutsuz çabaları sonucu gerçekleşen bu konferansta Kral Fahd ve Hüsnü Mübarek, açık açık Saddam Hüseyin'i eleştiriyorlardı. 1979 yılında Mısır'ın Arap Birliği'nden ihraç edilmesi dahil, tüm tarih boyunca, görünüşte de olsa belirli bir beraberliği gösteren Arap Birliği parçalanıyordu. Hüsnü Mübarek'in sunduğu karar tasarısında, Irak'ın Kuveyt'i işgali kınanıyor ve bu ilhak kararının tanınmadığı

²⁸⁸ a.g.e., s.139

²⁸⁹ Giritli, a.g.e., s.10

²⁹⁰ Dr. Ertan Efeğil, *Körfez Krizi ve Türk Dış Politikası Karar Verme Modeli*, Gündoğan Yayınları, Ankara, Ekim 2002, s.88

²⁹¹ Ürdün bağımsızlar grubunda sayılmakla beraber, özellikle işgalin ilk günlerinde yoğun arabulucuk faaliyetine girişmiştir. İlk günlerde Irak yanlısı bir politika benimseyen Ürdün, özellikle 10 Ağustos Kahire zirvesinden sonra boşa kürek çektiğini anlamış ve çoğunluğun sesine kulak vermeye başlamıştır. Ürdün Kralı Hüseyin'in yoğun arabulucuk faaliyetlerini ayrıntılı incelemek için bkz. Salinger- Laurent, *Körfez Savaşı Gizli Dosya*, özellikle Bölüm VI ve VII

²⁹² Salinger- Laurent, *Körfez Savaşı*, s.106

²⁹³ İşgalin ilk anlarında Mısır'dan beklediği sert tepkiyi bulamayan ABD yönetimi, Kahire'ye sert bir mesaj göndermişti. Bu mesajda Mısır'ın derhal sert tavır alması, yoksa ABD'nin güveninin kaybedileceği belirtilmekteydi.

²⁹⁴ Salinger- Laurent, a.g.e., s.106

²⁹⁵ Gerger, ABD a.g.e., s.415

bildiriliyordu. Karar aynı zamanda tehdit altındaki Suudi Arabistan ve diğer Körfez ülkelerine asker göndermeyi öngörüyordu.²⁹⁶ Arap Birliği'nin yirmibir üyesinden geriye kalanlardan Cezayir ve Yemen çekimser oy kullanıyor; Ürdün oylamaya bile katılmıyordu. Kral Hüseyin, donmuş bir halde, koltuğunda kalkamamıştı. Askeri birliklere başvurulması, bir Arap barış gücünün oluşturulması, acı ve karışıklık içinde gerçekleşiyordu. Koridorlarda, oylamadan hemen sonra, Yaser Arafat bağırıyordu: “*Bu bir hata, korkunç bir hatadır. Eğer bir delegasyon Bağdat'a gidebilseydi, Körfez Krizi'ni ortadan kaldıracak bir çözüme ulaşabilirdi.*”²⁹⁷

Kahire'deki Arap Birliği zirvesinde alınan bu karar, Irak'ın umutlarının büyük ölçüde söndüğü son girişim olmaktadır. Bu toplantıda kaybeden Irak, İsrail kartı ve Filistin davası ile zihinleri bulandırmaya çalışacak, fakat bunda da başarısız olacaktır.

Bölge ülkelerinin genel görüşleri yukarıda kısaca özetlenmekle beraber, bu bölümde, sözünü ettiğimiz üç gruba dahil ülkelerin kriz öncesi ve kriz süresince izledikleri dış politika anlayışlarından kısaca bahsedilecektir.

Suudi Arabistan, Amerikan askerlerinin bölgeye gelmesi ve kendi topraklarına girmesi konusunda önemli iç politik sorunlar yaşamıştır. Öncelikle teolojik açıdan²⁹⁸ genel bir rahatsızlık duyulmuştu.²⁹⁹ Buna karşılık dünyanın birinci petrol üreticisi durumundaki Suudi Arabistan kendi güvenliğini sağlamaktan acizdi. Bu saptama da Suudların en kısa zamanda ordusunun kapasitesini artırma ve daha çok silah alma sonucuna itiyordu. Ocak ayında kendisine tanınan sürenin dolmasına oniki gün kalmasına rağmen, aynı tarihte Suudi Arabistan sınırındaki Irak askerlerinin sayısı 750 bine ve ABD önderliğinde konuşlandırılan askerlerin sayısının ise 480 bine ulaştığı bildiriliyordu. Bununla birlikte Suudi Arabistan kriz süresince Irak'ın güçsüz kalması ile bölgede güç dengesinin, İran lehine gelişmelerinden rahatsızlık duymuştur.³⁰⁰

Fahd yönetimi, krizden Irak'ın başarılı çıkmasını kesinlikle istemiyordu. Eğer Saddam krizden başarıyla çıkarsa, ordularını, Suudi Arabistan veya başka bir bölge devletine göndermesi ve bölgedeki liderliğini pekiştirmesi muhtemel olacak, bu da Suudi Arabistan'ın Irak'ın liderliğine razı gelmesi anlamına gelecekti. Aynı zamanda Irak'ın başarısı, bölgedeki silahlanma yarışını arttıracak, bu durumda Suudi Arabistan, Kral Fahd'ın deyimiyle tepeden tırnağa silahlanmak zorunda kalacaktı ki bu gelişme Kral Fahd'ın hiç arzu etmediği bir gelişmeydi.³⁰¹

Diğer yandan, Suudi Arabistan Yönetimi, İran ile yaptığı savaşta Irak yönetimini, hem maddi hem de diplomatik olarak desteklemiş, fakat Irak bu iyiliğe

²⁹⁶ Gresh- Vidal, *a.g.e.*, s.135

²⁹⁷ Salinger- Laurent, *Körfez Savaşı*, s.153

²⁹⁸ Teoloji sözcük anlamı olarak *tanrıbilim* demektir. Bugün sıklıkla dini konular ile ilgilenen bilim anlamında kullanılmaktadır. Teoloji ile ilgilenen kişiye, teolog, ilahiyatçı veya tanrıbilimci denir. Burada kullanma amacı da, Arap ülkelerinin hepsinin Müslüman olmalarından dolayı dini açıdan birbirlerine bağımlı olduklarını vurgulamaktır. Nasıl ki Avrupa'da “haçlı zihniyeti” varsa, Arap ülkeleri arasında da bir “İslam Birliği” anlayışı mevcuttur.

²⁹⁹ Atak, *a.g.e.*, s.20

³⁰⁰ Cumhuriyet, 3 Ocak 1991

³⁰¹ Primakov, *a.g.e.*, s.85-86

karşı nankörlük etmişti. Bu tutum, Suudilerin Irak'a karşı dış bilemesine sebep olmuştu.³⁰²

Suudi Arabistan bölgede herhangi bir savaş çıkmaması ve Batılı ülkelerin işine girmemesi konusunda ilk başlarda çok çaba gösterse de, sonununda ABD'nin baskısına karşı koyamamıştır. Başkan Bush, Kral Fahd'ı hemen hemen hergün arayarak üs kullanımı konusunda baskı yapmıştır. Bir keresinde Bush, Kral Fahd'ı tekrar telefonla aramış ve elde ettiği bigilere göre, Saddam Hüseyin'in Suudi Arabistan üzerine yürüyeceğini ikna etmeye çalışmıştı. Kral Fahd, işin içinden sıyrılmak için ona "*Kral Hüseyin'in görüşmeler yoluyla bir çözüme varmak ve Irak Başkanı'nın Kuveyt'ten çekilmesini sağlamak için harcadığı çabalara hala inandığı*" biçimde cevap verdi. Ertesi gün, ayın 4'ü Pazar günü (4 Ağustos 1990), Arap Mini Zirvesi'nin toplanacağından söz etti. Bush, Fahd'ın dikkatini çekmek için tehditkâr bir üsluba bürünüyor ve şöyle diyordu: "*Peki, işler daha kötü olursa Majesteleri, o zaman bir Amerikan askeri yardımını kabul edecek misiniz?*" Hükümdar hattın öbür ucunda o kadar uzun süre sessiz kaldı ki, hattaki herhangi bir sorun nedeniyle Suudi Kralı'nın söylediklerini duymadığına kanaat getiren Bush, sorusunu yinelemek zorunda kalmıştı.³⁰³

Başkan Bush, bu konuşmalarla da yetinmeyerek Kral Fahd'a, Irak işgali tehlikesini kanıtlayan bir tomar istihbarat servisi raporunu ve Suudi Arabistan toprakları üzerinde bir Amerikan askeri müdahalesi olanaklarını ortaya koyan kesin planlarını, Richard Cheney ile birlikte gönderecek ve Kral Fahd'ı ikna edecekti.³⁰⁴ Bazı kaynaklar gönderilen bu servis raporunda çekilen uydu fotoğraflarının sahte olduğunu iddia etmişlerdir. Bu iddiaya göre, uydudan çekildiği belirtilen bu fotoğraflarda Irak birlikleri, Suudi Arabistan sınırına yığılmış halde gösteriliyordu. Oysaki bu fotoğraflar, gerçekte bilgisayar oyunuyla elde edilmiş ve birlikler, kat be kat fazlaştırılmıştı.³⁰⁵

Suudi Arabistan'ın başından beri temkinli politika izlemek istemesinin bir sebebi de, İsrail meselesi olmuştur. Suudi Arabistan, İsrail'in bir şekilde, ABD ile ittifak halinde olacağını bildiği için, bu ülkeyle aynı safta görünmek istememekteydi. Ayrıca kutsal toprakların bekçisi konumunda olan Suudi Arabistan topraklarına yabancı askerlerin girmesi, İslam dünyasındaki hassasiyeti de arttıracaktı. Fakat sonuçta Suudi Arabistan, ABD baskılarına daha fazla dayanamamış ve Amerikan askerlerini ülkesine davet etmek zorunda kalmıştır.³⁰⁶

Arap cephesinde Irak'a karşı en sert politika izleyen ülke, Mısır olmuştur. Krizin başında, Arap dünyası adına inisiyatifi ele alan Mısır Devlet Başkanı Hüsnü Mübarek, BM Güvenlik Konseyi'nin aldığı kararların en önemli uygulayıcısı olmuş, bunun yanı sıra askeri müdahale konusunda Amerikan yönetimine tam destek vermiştir.³⁰⁷ Mısır, Körfez Krizi ile aldığı tavrın semeresini görmekte geçikmedi; Amerika Birleşik Devletleri, 7 milyar dolar civarında olduğu tahmin edilen askeri

³⁰² Efeğil, *a.g.e.*, s.88

³⁰³ Salinger- Laurent, *Körfez Savaşı*, s.101-102

³⁰⁴ *a.g.e.*, s.115

³⁰⁵ Bozgeyik, *a.g.e.*, s.153

³⁰⁶ Efeğil, *a.g.e.*, s.89

³⁰⁷ *a.g.e.*, s.90

borcunu silmişti. Amerika bu parayı verirken her zaman olduğu gibi kendini hiç sıkıntıya sokmuyordu. Çünkü bu para Körfez'e asker göndermeyen, fakat koalisyonu parasal yönden desteklemek zorunda kalan Japonya ve Almanya tarafından karşılanacaktı.³⁰⁸ Amerikan ve İngiliz askerlerinden sonra bölgede en kalabalık askeri bulunduran Mısır (35000 asker), bu çabasının karşılığını, Suudi Arabistan'ın verdiği maddi yardımla görüyordu.³⁰⁹ Mısır, ayrıca nükleer silahlı gemilerin Süveyş Kanalı'ndan geçme yasağını kaldırırken, ABD nakliye uçaklarına iniş izni vermekte ve geçmiş yıllarda Irak ile füzeler konusunda yaptığı işbirliğinden elde ettiği bilgileri ABD'ye aktarmaktaydı.³¹⁰

ABD'nin Körfez Krizinin başlangıcından itibaren Mısır'dan çok fazla beklentileri olmuştur. Hatta işgalin ilk anlarında Mısır'dan beklediği tepkiyi bulamayan ABD yönetimi, Kahire'ye sert bir mesaj göndermişti. Bu mesajın ana teması şöyleydi: *“Batı görevini yapmıştır ama Arap ulusları hiçbir şey yapmıyorlar. Amerika Birleşik Devletleri, Arap ülkelerine, özellikle de Mısır'a çok silah satmıştır. Eğer bu ülkeler harekete geçmezlerse, Kuveyt olayında sert bir tavır almazlarsa, gelecekte artık Amerika'ya güvenemeyeceklerini bilmelidirler.”*³¹¹

Bu mesajın gerçek olup olmadığıyla ilgili net bir delil olmamakla beraber, Laurent ve Kissinger bu olayı şöyle değerlendirmektedirler: *“Dışişleri Bakanlığı o gün Kahire'ye bir mesaj gönderildiğini ya da bir telefon çağrısı yapıldığını reddetmektedir. Ancak yüksek düzeyli bir Mısırlı kaynak, tümüyle güvenebilir bir kişi net konuşuyor: Bu hanım mesajı kendi gözleriyle görmüş.”*³¹²

Bu sert uyarı Mısır'ın zaten belli olan tavrını daha da kuvvetlendirecek ve artık Mısır, ABD'nin bir elçisiymiş gibi Arap ülkeleri arasında yapılan tartışmalarda, Irak'a karşı sert tepki gösterecekti.

Suriye'nin de politikası, kriz başlangıcından itibaren ABD ve Batılı müttefiklerinin politikalarına paralel olmuştur. Kriz sırasında Suriye, ABD'nin ya tam karşısında ya da tamamıyla yanında olabilirdi. Ancak ABD'nin bölgedeki varlığı ve etkinliği göz önüne alınırsa Suriye için olası tehlikeleri azaltmaktan başka çaresi zaten yoktu. Hafız El Esad bu durumdan yararlanmasını bilmiştir. Mısır ile ilişkilerini sağlamlaştırırken, Suudi Arabistan'dan maddi yardım almayı başararak, kendisine silah temin eden Sovyetler Birliği ile aynı tarafta kalmayı başarmıştır. Diğer yandan daha bir yıl önce kendisini terörist olarak ilan etmesine karşın, Amerika ile yakın ilişkiler kurmaya başlamıştır.³¹³ Hatta Kasım 1990 da Cenevre'de Başkan Bush ile bir araya gelen Hafız Esad, Irak karşıtı koalisyonla asker göndereceğini açıklamış ve Bush'a askeri seçenek konusunda tam destek vermiştir.³¹⁴

³⁰⁸ Heykel, *a.g.e.*, s.31

³⁰⁹ Atak, *a.g.e.*, s.60

³¹⁰ Giritli, *a.g.e.*, s.33

³¹¹ Salinger- Laurent, *Körfez Savaşı*, s.102-103

³¹² *a.g.e.*, s. 103

³¹³ Gresh- Vidal, *a.g.e.*, s.49

³¹⁴ Efeğil, *a.g.e.*, s.92

Suriye bir yandan uluslar arası ittifaka tam destek verirken, diğer yandan sorunun siyasal yollardan ve Arap dünyası içinde çözülmesi gerekliliğini de savunmuştur. Suriye'nin dış politika anlayışında ağırlık verdiği bir konu de eski müttefiki Sovyetler'in çözüm çabalarına dahil olması yönündeki tutumu olmuştur.³¹⁵ Bu davranışının altında belkide, Soğuk Savaş döneminde Sovyetler Birliği ile yaşanmış olan yoğun ilişkilerdi. Soğuk Savaş döneminde Suriye, Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu'daki üssü konumundaydı. Suriye ordusu, Sovyet silah sanayi sayesinde modern hale getirilmiş ve Suriye ekonomisi, Sovyetler'in yardımlarıyla ayakta kalmayı başarmıştı.³¹⁶

Suriye kriz sayesinde diğer Emirliklerle de ilişkilerini düzeltti. Diğer bir deyişle yardım ve kredi yollarını açtı. Şam'ın İran-Irak Savaşı sırasında Tahran'ı desteklemesi, diğer Arap ülkeleri ile arasının bozulmasına yol açmış, Körfez'den gelen yardımlar kesilmiş ya da çok azalmıştı. Suriye ile Suudi Arabistan, Arap dünyasında yaklaşık 20 yıl karşı kutuplarda yer almışlardı. Körfez Krizi bu tabloyu tamamen değiştirdi. Suriye askerleri, çölde Suudi askerlerinin yanı başında yer alıyordu. Riyad hükümeti bu tutumuna karşılık Şam'a verdiği 1 milyar dolarlık yardımın yanı sıra düzenli yardım yapmayı taahhüt ediyordu.³¹⁷

Suriye'nin bu krizden sağladığı faydaların en önemlilerinden birisi de, General Aoun komutasındaki Lübnan Hristiyan Ordusu garnizonunun ele geçirilmesi olmuştur. Üst düzey bir Suriye yetkilisinin belirttiğine göre, 13 Ağustos günü ceryan eden bu olaydan 48 saat önce Suriye Lideri Hafız Esad, birliklerini harekete geçirmeden ABD'ye haber vermiş ve Beyaz Saray'dan yeşil ışık almıştı. Tabii ki bu olay Suriye'nin krizde ABD tarafında yer almanın ganimeti olarak Suriye'nin kâr hanesine yazılıyordu.³¹⁸

Belli bir mantığa uyarak, Saddam Hüseyin'i açıkça destekleme konusunda en ateşli davranan tek Arap örgütü FKÖ ve lideri Yaser Arafat olmuştur. Filistinliler'e göre Irak'ın meydan okuyuşu, Arap dünyasında durumu değiştirecek ve Filistin sorununun çözümüne daha duyarlı kılacaktı.³¹⁹ Yıllardır İsrail'e karşı gerek askeri gerekse diplomatik sahalarda mücadele veren FKÖ, yaşadığı sorunların ancak uluslar arası bir toplantıda masaya yatırılarak çözüme kavuşacağına inanıyordu. Saddam Hüseyin'in Filistin meselesi ile Kuveyt'in işgalini ilişkilendirmesi en çok Filistinliler'in işine gelmekteydi.³²⁰

FKÖ, barışçıl yollardan çözüm istemekle beraber, bir savaş çıkması durumunda Irak'ın yanında yer alacağını açıklamış, ABD'yi terörist saldırılarla tehdit etmişti. Daha da ileri giderek Filistin Kurtuluş Cephesi Lideri Ebu Abbas, ABD'nin Irak'a saldırması halinde tüm Amerikan hedeflerin saldırıya açık hale

³¹⁵ Primakov, *a.g.e.*, s. 72

³¹⁶ Efgil, *a.g.e.*, s.92

³¹⁷ Ergun Balcı, "Körfez Krizinde Kazananlar", Cumhuriyet, 5 Ocak 1991

³¹⁸ Laurent, *Çöl Fırtınası*, s.65

³¹⁹ Primakov, *a.g.e.*, s. 35

³²⁰ Efgil, *a.g.e.*, s.92

gececeğini belirterek, yapabilecekleri misillemeye örnek veriyordu: “*Irak uçağına karşılık Amerikan uçağı.*”³²¹

Uluslar arası koalisyonun kararlılığı karşısında, FKÖ’nün ılımlı liderlerinin de etkisiyle örgütün Kuveyt krizinde aldığı tavır yavaş yavaş değişikliğe uğradı. FKÖ yöneticileri ya da en azından aralarından bazıları, arabuluculuk rollerinden bir politik çıkar umuyorlardı. Fakat kısa bir sürede bunun bir hayal olduğu anlaşılmış, Filistinli liderler, olayları kızıştırmaya çalışmamışlardır. Hatta kamuoyuna yaptıkları deklâasyonlarda Saddam Hüseyin’e tam destek vermekten vazgeçmemekle birlikte Irak’ı biraz yumuşatmaya bile çalışmışlardır.³²²

Ürdün, kriz içinde cezalandırılan ülkelerden biri olmuştur. Ürdün kriz başlangıcında uzlaşmanın sağlanması üzerinde durmuştur. Arabuluculuk çabalarının sonuçsuz kalması ve Amerika’nın ödün vermez tutumu kraliyet ailesinin politikasını değiştirmesini gerektirmiştir. Ancak Ürdün halkının Irak’ın Suudi Arabistan ve İsrail’e yönelttiği saldırıları desteklemesi sürerken diğer yandan Kral Hüseyin, ne ABD’yi ne de Irak’ı incitmeyecek “tedbirli” adımlar atmaya çalışmıştır.³²³

Ürdün Kralı Hüseyin, kriz esnasında SSCB ile de görüşmelerde bulunmuş, bu görüşmeler esnasında kaygılarını dile getirmiştir. Kral Hüseyin’e göre, Kuveyt krizi bir savaşa dönüşebilir, böylesi bir gelişmenin “en olumsuz sonucu”, eğer İsrail savaşa karışır, Irak’a Ürdün’ün hava ve toprak sahasını ihlal ederek saldırmak zorunda kalacak ve böylece Ürdün de savaşa girmiş olacaktı. Sonra, İntifada³²⁴ yani Batı Şeria ve Gazze bölgelerindeki ayaklanma şiddetlenecek, bu durumda İsrail hükümetinde en aşırı çevreler baskın çıkacak ve Arap topraklarında yaşayan nüfusun önemli bir kesimini Ürdün’e yollama politikalarını yürürlüğe koyabileceklerdi. Kral Hüseyin her an gelebilecek bir tehlikeyle karşı karşıyaydı. İsrail hükümetinin hatırı sayılır bir bölümü, Ürdün’ü Filistin devletine “dönüştürme” ve Filistin sorununun böylece Haşimi sülalesinin sırtına yıkıp Batı Şeria’yı ve Gazze Şeridi’ni de İsrail topraklarına katarak “çözme” projesine şu ya da bu ölçüde bel bağlamıştır. Kral, İsrail’in ve Ürdün’ün savaşa sürüklenmesinin, bu planlarının gerçekleşmesine uygun bir durum yaratacağına inanıyordu. Kuveyt krizi yüzünden Kral kaçınılmaz olarak iki arada kalmıştı. Bunun için de, Irak’lı liderlerin tavrını az da olsa esnekletmek için elinden gelen her şeyi yapmaya hazırdı.”³²⁵

³²¹ Cumhuriyet, 7 Ocak 1991

³²² Primakov, *a.g.e.*, s. 36

³²³ Efeğil, *a.g.e.*, s.92

³²⁴ İntifada, sözlük anlamı ile silkinmek, ayağa kalkmak, baş kaldırmak demektir. Genelde Filistinliler’in İsrail işgaline karşı başlattıkları direnişin adı olarak kullanılır. İsrail işgaline karşı Arap halkının baş kaldırması karakterini taşıyan ilk İntifada, 1987’de başladı. 1991’de gerileyen direniş, 1993 Ağustos ayında Norveç’te “Özerk Filistin Yönetimi”nin kabul edildiği “Oslo Anlaşması”nın imzalanması ile sona erdi. Filistinliler tarafından El-Aksa-İntifada olarak adlandırılan ikinci intifada, Ariel Şaron’un Mescid-i Aksa’yı ziyaretini neden olarak gösteren Filistinli vatansever guruplar tarafından, 2000 yılının eylül ayında başlatıldı. Başından beri “silahlı bir ayaklanma” olan ve kısa zamanda Filistin Otonom bölgesinin sınırlarını aşarak İsrail’e yayılan ikinci İntifada Şubat 2005’te, Mısır’ın Şarm el Şeyh kentinde, Mahmud Abbas ve Ariel Şaron arasındaki ateşkes anlaşması ile “resmi olarak” sona erdi. <http://tr.wikipedia.org/wiki/Intifada>, Erişim tarihi:10.02.2007

³²⁵ Primakov, *a.g.e.*, s. 33

İran, özellikle 1979 devriminden sonra ABD'yi "büyük şeytan" olarak nitelendirmekle beraber, bu ülkeye karşı devamlı savaş halinde olunması gerektiğine inanmaktaydı.³²⁶ Tahran, 1979 devriminden sonra toplamaya başladığı antipatiyi, Körfez Krizi esnasında Irak'a karşı Körfez ülkelerinin haklarının savunuculuğunu yaparak azaltmaya çalışmış ve bu ülkelerle olan ilişkilerini düzeltmiştir. Körfez ülkelerinin en korkulu düşmanı olan İran, şimdi bölgede hem Irak'a karşı bir denge unsuru olarak görülüyor hem de Irak'ın tüm askeri gücünü kaybetmesiyle bölgedeki dengenin lehine değişmesinden çekiniliyordu.³²⁷

Kriz süresince, Irak'ın Kuveyt'ten derhal geri çekilmesini isteyen İran, ekonomik ambargoyu titizlikle uygulayarak, BM Güvenlik Konseyi kararlarına eksiksiz uymaya çalışmış, bu davranışı da İran'ı sanki ABD ile işbirliği içerisindeymiş gibi göstermiştir. Oysa İran'ın değerlendirmesi tamamıyla farklıydı. İran'a göre, Irak'ın Kuveyt'te kalması durumunda, "yabancı güçlerin eline bölgede sürekli kalabilmek için bir gerekçe" geçmiş olacaktı.³²⁸ İran, krizin bölge ülkeleri arasında bir çözüme kavuşmasını istemekteydi.³²⁹

Bunun yanı sıra Körfez savaşının sona erdirilmesine yönelik olarak İran bir barış planı önerisinde bulunmuştur. İran Meclis Başkanı Mehdi Kerrubi'nin açıkladığı 5 maddelik barış planı şu şekilde idi;

1-Ateşkes

2-Irak, Kuveyt'ten; yabancı güçler de bölgeden çekilecek. Bunların yerine Kuveyt ve Suudi Arabistan'a müslüman ülkelerden askerler yerleştirilecek.

3-Irak'a karşı uygulanan uluslar arası ambargoya son verilecek.

4-Kuveyt ve Irak arasındaki sorunlar İslam ülkelerinin oluşturacağı bir komite aracılığı ile çözüme kavuşturulacak.

5-İsrail'e Yahudi göçüne son verilecek ve Filistin halkının haklarını savunmak için İslam ülkeleri tarafından ikinci bir komite kurulacak.³³⁰ Ancak bu plan krizin çözümlenmesine yönelik olarak dikkate alınmamıştır.

Arap dünyasındaki karmaşa, durumun değerlendirilmesi konusunda çok tuhaf gelişmelere sahne olmuştur. Öyle ki, Libya Lideri Kaddafi, Bağdat ile Washington'un gizli bir ittifak içinde oldukları iddiasını ileri sürmüştü, bütün bu yaşananların komplo olduğunu belirtmişti. Kaddafi'ye göre, ABD her zaman Ortadoğu'da bir üs aramaktaydı ve İran devriminden sonra, Körfez'deki petrol alanları tehlikeye girmişti. Ona göre, ABD'nin, Arapların itirazı üzerine Çevik Kuvvet'i yerleştirmeye ilgili asıl planları suya düşmüş ve Amerikalılar, denetlemeleri gereken bölgeye 12.000 km uzaklıkta Florida eyaletinde CENTCOM adıyla bir karargâh kurmak zorunda kalmıştı. Kaddafi, bütün bu yaşananların bir oyun olduğunu, bu planın Bush'la Saddam'ın ortak ürünü olduğunu söylüyor, böylece Amerika'nın, herkesin izniyle Ortadoğu'ya kuvvetlerini yerleştireceğini iddia ediyordu.³³¹

³²⁶ Efegil, a.g.e., s.94

³²⁷ Atak, Körfez a.g.e., s.59

³²⁸ Efegil, a.g.e., s.94

³²⁹ Cumhuriyet, 18 Ağustos 1990

³³⁰ Cumhuriyet, 28 Ocak 1991

³³¹ Heykel, a.g.e., s.30

Cezayir, Yemen ve Sudan kriz süresince ve savaş sırasında Irak'ı desteklemişlerdir. Cezayir'de eleştiriler özellikle Fransa Cumhurbaşkanı Francois Mitterrand'a yöneltilirken, Yemen ve Sudan'da ABD ve İsrail kınamıştır. Bunun yanında Ürdün, Fas, Cezayir ve Libya'dan, Türkiye'nin Körfez savaşında öne çıkışına ve İncirlik üssünün ABD'nin kullanımına açılmasına yönelik sert eleştiriler gelmiştir. Bu tepki resmi kanallar yoluyla Türkiye'ye iletilmiştir.

Kısaca, Körfez bunalımı, Arap dünyasında derin görüş ve yaklaşım ayrılıklarına yol açmış; Arap Ligi'nin konuya ilişkin kararları "konsensus" ile değil, muhafazakâr ve radikal gruplar arasındaki bölünmeye yansıtın bir oy çokluğu ile kabul edilmiştir. Mısır, Fas, Suudi Arabistan ve Körfez ülkelerinin dahil oldukları kesim Irak'a karşı tutum alırken, Yemen, Libya, Sudan, Tunus, FKÖ, Moritanya ve Ürdün, Irak'ı destekleyen ya da kollamaya özen gösteren tutumlar benimsemişlerdir.

2.5. TÜRKİYE'NİN İŞGALE YAKALAŞIMI

Irak'ın Kuveyt'i işgali, Türkiye'yi bibiriyle çelişen iki alternatifle karşı karşıya koydu: Bir yanda, Türkiye ile Irak arasında ekonomik, ticari, mali, sosyo-kültürel ilişkiler, petrol boru hatları sistemi, ortak etnik sorunlar ve enerji gibi konular üzerine oturan bir karşılıklı bağımlılık sistemi vardı. Bu bağımlılığı sona erdirmek, maliyeti yüksek olmakla birlikte kesinlikle Türkiye'nin lehine değildi. Ama diğer yandan da, Irak'ın Kuveyt'i işgali hiçbir şekilde mazeret kabul edilemez bir davranıştı. Eğer Irak geriye püskürtülmezse, ileride daha büyük sorunlara yol açabilirdi. Bu nedenle Irak'a karşı oluşturulan koalisyona katılmak gerekmektedir. Diğer yandan, Türkiye'nin koalisyona destek vermesi, aynı zamanda onun "tarafsızlık" ilkesinden ayrılması anlamına geliyordu. Türkiye, yaşadığı bu ikilem dolayısıyla, hem işgalin yaşandığı günlerde ve hem de daha sonra yapılacak olan askeri müdahale esnasında iç ve dış politikasında zor anlar geçirmiştir.³³²

Türkiye bu ikilem karşısında, tercihlerinden ikincisini seçip, 1960'ların başından itibaren dikkatle sürdürdüğü "tarafsızlık" politikasını terk ederek,³³³ ABD'nin önderliğinde oluşan Birleşmiş Milletler "müşterek güvenlik" sistemi çerçevesinde bölgedeki en önemli ekonomik partneri olan Irak'la ilişkilerini koparmıştı.³³⁴ Böylelikle Ortadoğu'daki çatışmalardan uzak duran ve taraf olmamaya çalışan Türkiye, bu defa kendisini krizin tam ortasında bulmuş ve Irak'a karşı diğer Arap ülkelerinin de katıldığı Batılı ülkelerin oluşturdukları koalisyona destek vermiştir.³³⁵

Krizin ilk günlerinde, BM Güvenlik Konseyi'nin 660 sayılı kararı çerçevesinde genel ifadeler kullanarak krizi değerlendiren Bakanlar Kurulu, krizin başında genel tutumunu net olarak ortaya koymak yerine, BM ile uluslar arası kurumların tutumlarını izlemeyi tercih ediyordu.³³⁶ Diğer taraftan, Cumhurbaşkanı

³³² Gözen, *a.g.e.*, s.24

³³³ Türkiye'nin Ortadoğu politikaları ile ilgili olarak, kitabın "Geleneksel Ortadoğu Politikasının Terk Edilmesi" bölümünde ayrıntılı bilgi verilmektedir. Ayrıca daha detaylı bir bilgi için bkz. Gözen, *a.g.e.*, s.1-33

³³⁴ Gözen, *a.g.e.*, s.24

³³⁵ Arı, *Irak İnan ABD ve Petrol*, s.454

³³⁶ Cumhuriyet, 4 Ağustos 1990

Turgut Özal'ın değerlendirmeleri daha sertti. 18 Ağustos'da basın mensuplarına açıklama yapan Özal, krizin tüm dünya ülkeleri için çok tehlikeli bir gelişme olduğunu belirterek, açıkça uluslar arası hukukun ihlal edildiğini vurguluyor, Saddam Hüseyin'in, bölgedeki petrolün büyük bir kısmını elinde tutmak ve petrol fiyatlarını kontrol etmek için Kuveyt'e girdiğini belirtiyordu.³³⁷ Özal, daha sonraki açıklamalarında, Türkiye'nin rolünü “*en kârlı iş*” olarak nitelemiş ve “*bir koyup üç alacağız*” açıklamalarında bulunmuştu.³³⁸

Türkiye, işgalin ilk başlarında olayları gözlemleyerek dış politikasına şekil vermeye çalışmakla beraber, ilerleyen zamanlarda BM Güvenlik Konseyi kararları doğrultusunda, Irak'a karşı koalisyon ülkeleri safhında yer almıştı. Ayrıca Türkiye, sadece tarafını göstermekle kalmıyor, bunun yanı sıra çok sıkı ekonomik ambargo uyguluyor, petrol boru hatlarını kapatıyor, sosyal bağlantılarını koparıyor ve siyasi-diplomatik temaslar durma noktasına geliyordu.³³⁹

Irak yönetimi, özellikle diplomatik bağı koparmak istemediğinden, işgalden üç gün sonra Devlet Başkan Yardımcısı Taha Yasin Ramazan'ı Ankara'ya göndermişti. Ankara'daki temasları sırasında, Ramazan, Türkiye'nin kriz sırasında tarafsız kalmasını ve Irak'la ticaretini sürdürmesini talep etmişti. Bu talep karşısında gerek Özal, gerekse Akbulut hükümeti, Türkiye'nin tutumunun BM kararlarına uymak olacağını aktarmışlar ve Irak'ın da bu kararlara uymasını tavsiye etmişlerdir.³⁴⁰ Böylece Ramazan, Türkiye'den hiçbir şey kopartmadan eli boş ülkesine geri dönmüştü.³⁴¹

Körfez Krizi'nin başından itibaren, Türkiye'nin dış politika anlayışı ABD ile inanılmayacak derecede üst seviyede uyum içerisinde olmuştur. Bu uyumun baş ve hakim rol oynayan en önemli aktörü de dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal'dır.³⁴² Özal, krizin başından itibaren geleneksel dış politika anlayışının dışına çıkarak, aktif bir Cumhurbaşkanlığı görevi üslenmiştir.³⁴³ Bu anlayışla Özal, daha krizin ilk günlerinde Türkiye'ye gelen ABD Dışişleri Bakanı Baker'a, Türkiye'nin bu krizde, BM Güvenlik Konseyi'nin en sadık uygulayıcısı olacağını ve üzerine düşen görevleri en iyi şekilde yapacağını belirtmiştir.³⁴⁴

Irak'ın Kuveyt'i işgali Türk Basınına göre mevcut uluslar arası hukukun hiçe sayılması anlamını taşıyordu. Bu bağlamda birçok ülkenin, uluslar arası kuruluşları ve Türk yetkilileri işgale yönelik kınamaları basına yansımıştır. “*Dünya İşgali Kınıyor*” diyen Cumhuriyet Gazetesi'ne göre, “*savaş deneyiminde geçmiş bir*

³³⁷ *Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın Körfez Krizi konusunda Basın Mensuplarına Yaptıkları Sohbet Toplantısı*, Ankara, Başbakanlık Basımevi, 1992, s.6

³³⁸ M. Hulki Cevizoğlu, *Körfez Savaşı ve Özal Diplomasisi*, Fora Yayınları, İstanbul 1991, s. 148

³³⁹ Gözen, *a.g.e.*, s.24-25

³⁴⁰ Efeğil, *a.g.e.*, s.178

³⁴¹ Cumhurbaşkanı Özal, basın mensuplarıyla 18 Ağustos'ta yaptığı sohbet toplantısında, Ramazan'ın ortaya koyduğu sebepleri “bildiğimiz hikayeler” olarak nitelendirmiş ve Ramazan'la görüşmelerinde neler konuşulduğunu detaylı olarak anlatmıştır. Görüşmenin metnini Özal'ın kendi ağzından okumak için bkz. *Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın Körfez Krizi Konusunda Basın Mensuplarına...*, s.20-24

³⁴² Gözen, *a.g.e.*, s.25

³⁴³ Özal'ın “aktif politika” anlayışı, kitabın “Dış Politikanın Kişiselleştirilmesi” bölümünde detaylı olarak incelenecektir.

³⁴⁴ Efeğil *a.g.e.*, s.179

milyonluk orduya sahip Bağdat'ın 20000 Kuveyt askeri kuvveti karşısındaki başarısı elbette alkışlanacak bir zafer gibi yorumlanamaz. Ayrıca hak arama yolunda zora başvurma yöntemine bir kez alkış tutuldu mu arkası gelmez; dünya barışını sağlamak için konmuş devletler hukukunun ana kuralı ve Birleşmiş Milletler'in temel ilkesi de hiçe sayılmış olur”³⁴⁵

Diğer taraftan, uluslar arası hukuk ihlallerine neden hep böyle güçlü tepkiler gösterilmediğini sorgulayanlar da vardı. Örneğin Araştırmacı Yazar Oktay Ekşi “*Ne Farkı Var*” başlıklı yazısında olaya farklı bir biçimde yaklaşıyordu: “*Bir bakıyoruz içinizden kınamak geçiyor. Çünkü yapılanı zorbalıktan başka hiçbir izahı yok. Öte taraftan bakınca öyle ama demek ihtiyacını duyuyorsunuz, aynı şeyi ABD yahut İsrail yapınca kimse ses çıkarmıyor da Irak neden suçlu ilan ediliyor?*”³⁴⁶

Konuya farklı bir açıdan bakan Araştırmacı Yazar İsmet Giritli ise, “*Saddam Milletlerarası Duyarlılık*” başlığını koyduğu yazısında, uluslar arası hukuk ihlalinin her işgal ile çiğnenmediğini, bazı işgallerin de uluslar arası hukuku koruma amacını taşıdığını savunmuştur. Ona göre, “*Irak'ın Kuveyt'i işgali ile ABD'nin Panama'ya işgalini birbirine benzetilmesi yanlıştır, zira Saddam Hüseyin bir diktatördür. Ele geçirdiği petrol gücü ile de dünya ekonomisini sarsabilir ve bu daha vahim olaylara sebep olabilir*”³⁴⁷

İşgalden bir gün sonra toplanan Bakanlar Kurulu toplantısında Devlet Bakanı Kamran İnan, “*Türkiye'nin Irak'ın işgaline karşı tavır alması gerektiğini*” söyüyordu. Bakanların çoğunun Irak'ın işgaline karşı bir açıklama yapılması gerektiğini söylemeleri üzerine de, toplantı sırasında işgali kınayan bir bildiri hazırlanıyordu. Bakanlar Kurulunca hazırlanan bildiri de şu cümleler dikkati çekiyordu: “*Bakanlar Kurulu, Irak'ın Kuveyt'i işgali ile ortaya çıkan durumu çeşitli yönleriyle değerlendirmiş, Irak'ın bağımsız bir devlete silahlı müdahalesini haksız bulmuş ve bunu büyük bir üzüntü ile karşılamıştır*”³⁴⁸

Muhalefet cephesinde ise, ana muhalefet partisi Sosyal Demokrat Halkçı Parti (SHP) lideri Erdal İnönü, tepkisini, Ortadoğu'yu bir zamanların Avrupası, Irak'ı da o dönemin Nazi Almanyası'na benzeterek dile getiriyordu.³⁴⁹ Gazeteci Yazar Mehmet Barlas da İnönü gibi II. Dünya Savaşı Almanyası'na atıfta bulunarak, Türkiye'ye Kuveyt'ten her bakımdan yakın olsa dahi, Irak'a karşı sezgisiz kalmanın mümkün olmadığını belirttiği gibi yazısında şunları dile getiriyordu:

“Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesi uluslar arası hukuk açısından da, milletler arası ilişkiler bakımından da kabul edilmesi mümkün olmayan bir durumdur.

Eğer askeri ve sayısal üstünlük, ülkelerin bu tür gelişmelerine yeterli sebep oluşturuyorsa, Irak'ın Kuveyt'ten sonra Birleşik Arap Emirlerini, Suudi Arabistan'ı, Ürdün'ü de işgal etmesi mantıklı olacaktır. Bu şekilde Irak'ın hem toprakları genişleyecek hemde bu ülke dünyanın en geniş petrol rezervlerine sahip olacaktır.

³⁴⁵ Cumhuriyet, 3 Ağustos 1990

³⁴⁶ Oktay Ekşi, “Ne Farkı Var” Hürriyet, 3 Ağustos 1990

³⁴⁷ İsmet Giritli, “Saddam ve Milletlerarası Duyarlılık” Türkiye, 15 Eylül 1990

³⁴⁸ Milliyet, 4 Ağustos 1990

³⁴⁹ Güneş, 3 Ağustos 1990

Ancak bu tür bir mantığın geçerli olması mümkün değildir. Açıkça söyleyelim, Kuveyt'e oranla Irak, Türkiye'ye daha yakın ve ortak çıkarları daha fazla olan bir devlettir. Ancak bu yakınlık gerçekleri görmemize engel olamaz. Amerika ve Sovyetler Birliği gibi süper devletlerin güçlerini kontrol etmek durumunda oldukları bir dünyada, Irak'ın petrol üretimini artırıp fiyatı düşürüyor gerekçesiyle Kuveyt'i işgali nasıl kabul edilir? (...) Uluslar arası anlaşmazlıklar ve özellikle ekonomik sorunlar, görüşmeler yoluyla çözüme kavuşturulur. Eğer bunun aksi geçerli olsaydı, 1930'lar Avrupasının en güçlü ülkesi olan Almanya'nın hayat alanı arıyorum gerekçesiyle Polanya'yı işgaline göz yumulurdu.”³⁵⁰

Görüldüğü gibi, Irak'ın Kuveyt'i işgali, hem hükümet hem muhalefet ve hem de basın tarafından sert tepkiyle karşılanmıştır. Türkiye'nin Körfez Krizi'ne dahil olmak istemesinin tabii ki kendine göre haklı nedenleri vardır. Her şeyden önce Türkiye, bir Avrupa ülkesi olduğu kadar yüzyıllardır Arap topraklarında hüküm sürmüş bir ülke olarak Ortadoğu ile de çok sıkı bağları vardır. Türkiye'nin Avrupa ve Ortadoğu arasında ticari bir geçit noktası olması, petrol boru hatları, Dicle ve Fırat nehirlerinden kaynaklanan sorunlar ve tabii ki petrol, Türkiye'yi Ortadoğu olaylarına karşı hassas hale getirmektedir.³⁵¹ Son yıllarda Türkiye'nin hassasiyetini artıran bir konu da PKK ve Kürt sorunu olmuştur. Bu meselelerin hepsi üzerinde Türkiye, yönetimiyle olsun, muhalefetiyle olsun aynı görüşe sahiptir. Üzerinde mutabakat sağlanamayan konu ise, Türkiye'nin kriz boyunca izlediği dış politika uygulamaları olmuştur. Sonraki bölümlerde göreceğimiz üzere, Özal'ın kriz boyunca “tek adam” rolünü üslenme çabaları hem hükümet içinde hem de hükümet dışında sert tepkilere yol açmıştır.

2.5.1. SU SORUNU

Su meselesi günümüz dünyasında her geçen gün önemi artan bir problem olarak öne çıkmaktadır. Kaynakların kısıtlı olması, kirlenme, küresel ısınma, aşırı tüketim ve eşit olmayan dağılım gibi nedenlerle su meselesi artık birçok devlet için önemli bir olgu haline gelmiştir. Bugün, dünyadaki kullanılabilir su kaynakları sanıldığından çok daha az ve sınırlıdır. Her geçen gün daha da belirginleşen bu görüntü, son zamanlarda uluslararası kriz kaynakları listesinde su meselesinin en üst sıralarda yer almasına sebep olmuştur. Su kıtlığının iki önemli yönü vardır. Birinci siyasi, ikincisi ise, dünya yüzeyinde ekonomik ve doğal kaynakların eşit olmayan dağılımıdır. Bu iki önemli husus her bakımdan su ile ilgili anlaşmazlıkların özünü oluşturmaktadır.³⁵²

Genel olarak bakıldığında Ortadoğu bölgesinde su sorunu, direkt bir çatışmaya yol açmasa da, bölge devletleri arasında zaten çok yüksek olan çatışma potansiyelini artırmakta ve güvenlik algılamalarında hassasiyet yaratan diğer faktörlerle beraber ele alınarak sorun yaratma doğrultusunda kullanılabilir bir unsur haline gelmektedir. Bu nedenle, gelecekte Ortadoğu bölgesinin su kökenli çatışmalarla yüzleşme ihtimalinin hayli yüksek olacağı söylenebilir. Türkiye-Suriye-Irak, Suriye-İsrail-Ürdün, Mısır- Sudan gibi ülkeler arasında her gün gelişmekte olan

³⁵⁰ Mehmet Barlas, “Hitler'in Günahı Neydi?” Sabah, 4 Ağustos 1990

³⁵¹ Doğu Ergil, Körfez Bunalımı, s.59-60

³⁵² Kona, Ortadoğu'da Güvenlik Algılaması..., s.122

su sorununun, yakın gelecekte Ortadoğu'nun gündem konularından en önemlisini teşkil edeceği üzerinde birleşilmektedir.³⁵³

Bunun en önemli sebebi ise, Ortadoğu'da artık en değerli sıvının petrol değil su olmasıdır. Bir süre sonra bölgede petrolün kıtlaşacağı, 21.yüzyılın sonuna doğru da biteceği bilimsel olarak da kanıtlanmıştır. İlerleyen teknoloji, alternatif enerji kaynakları aramakta, petROLSÜZ bir geleceğe psikolojik olduğu kadar teknolojik yatırım da yapılmaktadır, ama suyun alternatifi olmadığından önemi gün geçtikçe artmaktadır. Bu yüzden özelde Ortadoğu'da, genelde dünyada petrol tükendiğinden çok sonra bile su kaynakları üzerinde büyük bir rekabet ve çekişme süreceği kesindir.³⁵⁴

Petrollü yaşam, uzun dünya tarihi içinde belki sadece 150 yıl sürecek, sonra bilinen petrol rezervleri tükenecek ve yaşam yine de devam edecektir. Ama su olmadan yaşamak mümkün değil gibi gözükmekle beraber, dünyada, özellikle su yoksulu Ortadoğu'da en büyük mücadeleler su kaynakları için verileceği tezleri şimdiden strateji uzmanlarının ilgisini çekmeye başlamıştır.

Kısaca söylemek gerekirse, Ortadoğu'da petrol yüzünden Batılı devletlerin çıkarları doğrultusunda halen devam eden bunalım kısa bir zaman sonra, Ortadoğu'nun kendi içerisinde şekil değiştirerek devam edecek, belki de bu sorun mevcut durumdan kat be kat daha kötü olacaktır.³⁵⁵

Su sorununun Türkiye açısından önemi elbette Fırat ve Dicle nehirlerinin Ortadoğu ülkeleri ile olan bağlantısından kaynaklanmaktadır. Bilindiği gibi, krizin hemen öncesindeki Türkiye – Irak ilişkilerinin en önemli konu başlıklarından biri, Fırat ve Dicle nehirleri sularının paylaşımı konusudur. Türkiye'nin adı geçen nehirleri Irak ve Suriye ile paylaşmak istemediği, nehirler üzerinde barajlar kurup sulama kanalları açarak suyun büyük bir bölümünü kontrol etmek istediğini savunan Irak ve Suriye, uluslar arası antlaşmalara aykırı olduğunu iddia ettikleri bu durumun, Irak ve Suriye'yi susuz bırakarak çöle çevireceği gerekçeleri ile sorunu tırmandırarak krize dönüştürmek istemişlerdir.³⁵⁶

Esasında Türkiye-İrak su sorununun ciddi bir krize dönüşmesi, ancak İran-İrak Savaşının sona erdiği 1988 yılından sonraki döneme rastlar. Savaşın sona ermesi, esasında Türkiye-İrak ilişkilerinde yeni bir dönemin de başlangıcı olmuştur. Ortaya çıkan pek çok olay, ilişkileri kriz noktasına getirmiş ve bu süreçte ana belirleyici sorun, suların paylaşılması konusundaki anlaşmazlık olmuştur. Türkiye'nin Irak'la arasını açan Dicle ve Fırat sularının kullanımı sorununun tam bu dönemde alevlenmesi ve kriz aşamasına gelmesi elbette bir tesadüf değildi. Irak'ın İran'la savaşı sonrasında ortaya çıkan sorunları, Türkiye'nin Dicle ve Fırat sularını tutmaya başlaması ve buna bağlı su politikasının uygulanışı ve İngiltere, İsrail ve ABD'nin Irak'ı "tecrit etme politikalarının" Türkiye-İrak ilişkilerine yansması, su sorununu büyük bir kriz boyutuna sürüklemişti. Diğer bir deyişle, su sorunun ana nedeni, iki ülkenin suların kullanımı ve paylaşımı ile ilgili farklı görüşlere, projelere ve politikalara sahip olmaları

³⁵³ a.g.m.

³⁵⁴ Ergil, a.g.e., s.77

³⁵⁵ a.g.e.

³⁵⁶ Mendi, a.g.e., s.35-36

ve bu farklılıkların uluslararası konjonktürden olumsuz şekilde etkilenmiş olmasından kaynaklanmaktaydı.³⁵⁷

Türkiye, Fırat ve Dicle nehirlerini Suriye ve Irak tarafından iddia edildiği gibi “uluslararası akarsular” olarak değil, “sınır aşan sular” olarak kabul etmektedir. Uluslar arası hukukta, söz konusu nehirlerin üzerine, Türkiye’nin egemenlik haklarını kısıtlayıcı kural yoktur. Türkiye, Fırat ve Dicle havzası sınır aşan suların matematiksel bölümü yerine, akılcı, hakça ve optimum kullanımını öngörmektedir. Suriye ve Irak ise, Fırat ve Dicle’yi “Mutlak Bütünlük Doktrini” ne göre paylaşımını isteyerek “ne zarar ver ve ne de kâr gör” prensibi uygulamak istemektedir.³⁵⁸

Sınırları aşan suların kullanılması hakkında kesin ifadelerle belirtilen uluslar arası bir anlaşma mevcut değildir. Devletler kendi toprakları içindeki sulara tam manasıyla egemen olmakla beraber, sınırı aşan sulardan yararlanan ülkelere “kayda değer bir zarar vermemek” ilkesi ve geleneği mevcuttur.³⁵⁹ Türkiye, bu gelenek çerçevesinde, hem Suriye, hem de Irak’ın ihtiyaçlarına cevap verecek su seviyesini koruyarak her iki ülkeye de gereken kolaylığı sağlamıştır ve sağlamaya devam etmektedir.

Türkiye’nin bu hassas tutumu karşısında, Suriye ve Irak’ın su konusunda anlaşmak istememeleri sorunu başka bir boyuta taşımaktadır. Amaç bu sorunu devamlı gündemde tutarak, Arap ve Batı kamuoyunu kendi taraflarına çekmek, GAP³⁶⁰ ile ekonomisi güçlenen Türkiye’nin siyasi alanda da üstünlük sağlayarak Ortadoğu’da güçlü bir devlet haline gelmesine engel olmaktır.³⁶¹

Krizin hemen öncesinde, su sorununun üst seviyeye çıkması, Türkiye’nin işgale karşı sergilediği dış politikada anlayışında etken bir faktör olmuştur. O dönemde su konusunun, Irak’ın dış politikasında bir hayli önemli olduğu görülmektedir. Öyleki, Saddam Hüseyin bu uğurda diplomatik nezaketi bile hiçe saymış, dönemin Başbakanı Yıldırım Akbulut’un 5 Mayıs 1990 tarihinde Bağdat’a yaptığı ziyaret esnasında Türkiye’yi tehdit etmekten dahi sakınmamıştır. Akbulut, iyi komşuluk ilişkileriyle bağdaşmayan bu olayı şu cümlelerle ifade etmektedir: “Saddam, ikili görüşmemizde kendisinden çok emin bir şekilde bana şöyle dedi: ‘NATO dağılıyor. Dostunuz ABD güç kaybediyor. Güçlü devlet, çevresine söz

³⁵⁷ Gözen, *a.g.e.*, s.68-69

³⁵⁸ Cengiz Köylü, “Ortadoğu’nun Stratejik Kaynağı Su”, *Harp Akademileri Bülteni*, Kasım 2002, sayı:203, s.130

³⁵⁹ Ferhat Başdoğan, “Sınırları Aşan Sular”, *Silahlı Kuvvetler Dergisi*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Sayı:328, Nisan 1991, s.40

³⁶⁰ Temel hedefi, Güneydoğu Anadolu Bölgesi halkının gelir düzeyi ve hayat standardını yükselterek, bu bölge ile diğer bölgeler arasındaki gelişmişlik farkını ortadan kaldırmak, kırsal alandaki verimliliği ve istihdam imkanlarını artırarak, sosyal istikrar, ekonomik büyüme gibi milli kalkınma hedeflerine katkıda bulunmak olan GAP, çok sektörlü, entegre ve sürdürülebilir bir kalkınma anlayışı ile ele alınan bir bölgesel kalkınma projesidir. Proje alanı Fırat ve Dicle havzaları ile yukarı Mezopotamya ovalarında yer alan 9 ili kapsamaktadır (Adıyaman, Batman, Diyarbakır, Gaziantep, Kilis, Mardin, Siirt, Şanlıurfa, Şırnak). Toplam maliyeti 32 milyar ABD doları olan Proje’nin, Enerji santrallerinin toplam kurulu gücü 7476 MW olup yılda 27 milyar kilowatsaat enerji üretimi öngörülmektedir. Kalkınmada adalet, katılımcılık, çevre korunması, istihdam, mekânsal planlama ve alt yapı geliştirilmesi GAP’ın temel stratejileridir. Ayrıntılı bilgi için bkz. www.gap.gov.tr/gap

³⁶¹ Ferhat Başdoğan, *a.g.m.*, s.41

geçiren devlettir. Artık ABD'yi kimse dinlemiyor. Size de yardım etmeyecek!' Bu sözlerin peşinden mutlaka bir şey gelecekti. Saddam Hüseyin, ağzından baklayı çıkartarak, 'Şimdi sizin haliniz ne olacak?' diye sordu Böyle konuşmasının bir manası yoktu. Sözleri gerçekleri yansıtmıyordu. Ama niyeti belliydi. Demek istiyordu ki, 'Müttefikiniz ABD, sizi yalnız bırakıyor ilişkilerinizde dikkatli olun, yoksa...' 8 yıl süren İran-İrak Savaşı'ndan hemen sonra, üzerinden İran baskısı kalkan Saddam, aslında mevcut olmayan bir su meselesini anlatıyor ve bunu bahane ederek ülkemize karşı hiç de dostane sayılmayacak bir tutum takınıyordu. Sözlerinde bir tehdit vardı"³⁶²

Körfez Krizine girildiğinde iki ülke arasındaki başta su sorunu olmak üzere uzlaşmazlıkların Türkiye'nin Irak'a bakış açısına yansıdığı gözlenmektedir. Hükümet kanadında olduğu kadar, basın da bu sorunun altını çizmektedir. Örneğin, Gazeteci Yazar Mümtaz Soysal "Tutarsızlık" başlıklı yazısında; "Türkiye'den çıkıp akan Fırat ve Dicle'nin sularını Allah'ın suyu sayarak bunlardan pay istemek, ama yeraltından Kuveyt'e akan petrol için bizimidir diyerek ülke istila etmek elbette büyük bir tutarsızlıktır" diyerek iki sorun arasında bağlantı kurmuştur. Soysal, diğer taraftan Irak'ın Kuveyt'i işgaliyle Türkiye'nin Kıbrıs çıkarması arasında kıyaslamalar da yapmış ve Arap dünyasını uluslar arası adalet hukuk prensiplerine uymaya çağırmıştır: "Enosis için darbe yapmış Sampson'u durdurmak amacıyla Kıbrıs'a çıkan Türkiye'yi istilacı sayıp, Kuveyt'in işgalini ilerici darbenin yardım çağrısı var diye uyduruk bir gerekçeyle haklı göstermek büyük bir tutarsızlıktır. Ama tutarsızlıklar Arap dünyasında görülen ilk tutarsızlıklar değildir. Öyle bir dünya ki orası; tutarsızlıklardan arındırmaya kalksanız iç ve dış politika diye bir şey kalmaz. Arap dünyasında politikacı olmak, tutarsızlıklar ve çelişkiler dünyasında yüzmenin ustası olmak demektir."³⁶³

Irak'ın yaptığı gibi zora başvurmanın hiç de zor olmadığını ifade ederek tepkisini belirten Gazeteci Yazar Hasan Pulur ise, "Açardık Dicle ve Fırat'ın musluklarını, akıttırdık suları, olur biterdi... Varsın onlar borçlarını ödemesin, varsın onlar 1980 öncesinde dövizimiz yok iken petrol vermesin ne gam"³⁶⁴ diyordu.

2.5.2. GELENEKSEL ORTADOĞU POLİTİKASININ TERKEDİLMESİ

Bağlantı politikasına göre, "dış faktörler", bir ülkenin dış politikası üzerinde etkilidir. Dış faktörler, ülkenin coğrafyası, stratejik ve jeopolitik önemi, ittifak ilişkileri ve uluslar arası sistemin yapısı gibi özellikleri kapsar. Bu aynı zamanda o ülkenin sahip olduğu kaynaklardır. Gelişmekte olan ülkeler dış faktörlerden gelişmiş ülkelere oranla daha fazla etkilendikleri gibi, onların ekonomik ve bürokratik yapıları da daha zayıftır. Bu yapının içinde de alınan politik kararlarda ise "birey" etkisi yoğundur. Dolayısıyla krizin yanı başımızda cereyan etmesi ve ABD ile olan ilişkilerimiz ile bölgenin ve Türkiye'nin jeopolitik önemi de dikkate alındığında, krizden en çok etkilenen ülkelerden biri de Türkiye olması sonucu kaçınılmaz olmuştur. Körfez Krizi başından beri Türkiye'nin iç politika gündeminde tartışılmış

³⁶² Cevizoğlu, a.g.e., s.185-186

³⁶³ Mümtaz Soysal, "Tutarsızlık" Milliyet, 4 Ağustos 1990

³⁶⁴ Hasan Pulur, "Barışsever Dostlarımız" Milliyet, 4 Ağustos 1990

ve yakından hassasiyetle takip edilmiştir. Kısaca hem iç politikaya hem de dış politikaya hitap eden siyasal ve politik olgu olarak çok yönlü ele alınmıştır.³⁶⁵

Birçok demokratik ülkede olduğu gibi Türkiye’de de dış politikanın uygulanması bir takım anayasal hükümlere bağlanmıştır. Ancak bu dönemde anayasanın da ihlali anlamına gelebilecek meclis kararları alınmış ve³⁶⁶ kabul edilmiştir. Geleneksel Ortadoğu politikasından radikal bir şekilde sapılarak açıkça yanlı ve atılgan bir dış politika izlemeye başlanmıştır.

Körfez Krizi esnasında geleneksel Türk dış politikasının terk edilmesinin en büyük sebebi Turgut Özal’ın dış politika yapımına direk müdahalesi ve kontrolü elinde tutması olmuştur.³⁶⁷ Esasında, uluslar arası kriz dönemlerinde olağanüstü şartların ortaya çıkması nedeniyle, dış politika karar alma süreci farklılaşarak kararlar farklı bir şekilde alınır. Kriz dönemlerinde, klasik dış politika karar alma süreci terk edilir veya normal durumlarda kararların yapıldığı bürokratik mekanizmanın etkisi azalır. Uluslar arası krizlerde karar alma sürecinin çok hızlı işleyebilmesi ve seri kararlar alınabilmesi için alt kademelerdeki karar alıcılarının katılımı azalırken, devlette en yüksek yetkiye sahip yöneticiler bir araya gelerek gerekli kararları alırlar.³⁶⁸

Fakat Körfez Krizi süresince, kriz zamanında karar alma şekli tamamıyla farklı olmuştur. Cumhurbaşkanı Özal, Anayasanın kendisine verdiği yetkilerinde üzerine çıkmış ve aldığı birçok kararda sadece kendi insiyatifini kullanmıştır. Özal’ın bu şekilde rahat dış politika yürütebilmesi normalde imkânsız olmakla beraber, o dönemin siyasi iktidar yapısı ve Özal’ın konumu, Özal’ın işlerini kolaylaştırmıştır.

Aşağıdaki bölümlerde, Körfez Krizi boyunca yürütülen dış politika ve yaşanan sorunlarla ilgili geniş bilgi verilecektir. Fakat daha önce, Türkiye’nin kurulduğu andan Körfez Krizi’ne kadar olan süreç içerisinde, uluslar arası olayların da etkisiyle dönem dönem değişen dış politika anlayışı üzerine kısa bir değerlendirme yapılacaktır.

2.5.2.1. Türkiye’nin Cumhuriyet Tarihi Boyunca Sürdüğü Ortadoğu Politikaları

Türkiye Cumhuriyeti, kurulduğu tarihten bu yana Ortadoğu ile konumu itibariyle yakın veya uzak herhangi bir şekilde de olsa ilgili olmak zorunda kalmıştır. Türkiye Cumhuriyeti’nin 75 yılı aşkın dış politika tarihi incelendiğinde, Ortadoğu bölgesine dönük politikasının istikrarlı ve doğrusal bir çizgide yürümediği; pek çok bilim adamı tarafından “tarafsızlık” şeklinde nitelendirilmesine karşın, böylesi tek bir kategori içine koymanın mümkün olmadığı ve fakat birden fazla eğilimler (ya da kalıplar) içine girdiği görülür. Türkiye’nin Ortadoğu politikasındaki dalgalanmaları, içinde bulunduğumuz dönem dahil olmak üzere dört ana eğilim kategorisine ayırmak gerekir.

³⁶⁵ Atak, *a.g.e.*, s.20

³⁶⁶ T.C. Anayasası’nın 6,7 ve 92. Maddeleri için bkz. EK-7, 106,107,126 sayılı Meclis kararları için bkz. EK-4, EK-5, EK-6

³⁶⁷ Özal’ın bu tutumu, kitabın “Dış Politikanın Kişiselleştirilmesi-Tek Adam Özal” bölümünde detaylı olarak verilmiştir.

³⁶⁸ Gözen, *a.g.e.*, s.152

Aşağıda ayrıntılı olarak açıklanacak bu eğilimler şunlardır: “Yalnızcılık”, “Soğuk Savaş Savaşçısı”, “Restorasyon ve Yakınlaşma” ve “Değişime Karşı Mücadele.”³⁶⁹

2.5.2.1.1. Yalnızcılık

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması (1923) ile İkinci Dünya Savaşı'nın başlangıç (1939) yılları arasını kapsayan dönemdeki Türkiye'nin Ortadoğu politikasına, Yalnızcılık eğilimi hakim olmuştur. “Yalnızcılık” eğilimini, Türkiye'nin bu dönemde Ortadoğu'da meydana gelen olaylara ve gelişmelere birkaç istisna dışında “kayıtsız” kalması ve bölgesel gelişmelerde doğrudan bir rol oynamaması şeklinde tarif edilebilir. Birinci Dünya Savaşı sonrasında bölge, yeniden şekillenirken ve oldukça büyük değişimler yaşanırken, bu bölgede yüzyıllarca kalmış olan Türkiye'nin önemli bir etkisi olmamıştır. Türkiye, bölgedeki olaylardan birkaç istisna hariç dışlanmıştır. Bu istisnalar, Musul Sorunu (1925-1926),³⁷⁰ Türk-İran Antlaşması (1926)³⁷¹, Sadabad Paktı (1937)³⁷², Hatay Sorunu (1939)³⁷³ 'dur. Hatta bu istisnai durumlar bile esasen bir Ortadoğu sorunu olmakla birlikte, daha çok Türkiye'yi çok yakından ilgilendiren konulardır. Türkiye, bu dönemde kendisini doğrudan ilgilendiren bu konular dışında Ortadoğu olaylarına ve şekillenmesine dönük hiçbir politika geliştirememiştir.³⁷⁴

Türkiye'nin bu politikasına başka bir deyişle “statükoyu korumak”³⁷⁵ denebilir. Bu politika, Ulu Önder Atatürk'ün Milli Kurtuluş Mücadelesinde ve sonrasında yegâne dış politikası olmuştur. Bu politikanın en önemli sloganı ise, Atatürk'ün 29 Ekim 1933'te ABD Başkanı Roosevelt'in kutlama mesajına cevabında yazdığı ve statükoculuğun düsturu sayılabilecek “Yurtta Sulh, Cihanda Sulh” sözleridir.³⁷⁶ Türkiye'nin Yalnızcılık diğer bir ifadeyle statükoculuk politikasında etkili olan içsel faktörler, yeni kurulan Cumhuriyetin yeniden yapılandırılma çalışmaları ve ideolojik önceliklerdir. Türkiye, işgalcilere karşı verdiği savaş sonrasında kurduğu yeni devleti

³⁶⁹ a.g.e., s.1

³⁷⁰ Musul Sorunu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Baskın Oran, Türk Dış Politikası, s.259-270

³⁷¹ 22 Nisan 1926'da Tahran'da, Türkiye - İran Dostluk ve Güvenlik Antlaşması imzalandı. Bu Antlaşma, 17 Aralık 1925'te imzalanan Türk - Rus Paktı doğrultusunda idi. Bu Antlaşma yapılmadan önce, iki ülke Türkiye ve İran, karşılıklı olarak gözlerini İran Azerbaycan'ına ve Doğu Anadolu'ya dikmişlerdi. Bu antlaşma ile otonom bir Kürdistan'ın Doğu Anadolu'da kurulmasına sempati besleyen İran, Türkiye'nin kuşklarını giderirse buna karşılık olarak da Türkiye İran'daki ayrılıkçı hareketleri kışkırtmadan vazgeçerek iki komşu ülke arasında ilişkiler iyi olacaktı.

³⁷² Türkiye, İran, Irak ve Afganistan arasında, 8 Temmuz 1937'de Tahran'da Sadabad Sarayı'nda imzalanan dördü pakt, İtalya'nın doğu ülkelerini hedef tutan istila politikasından ve bu politikanın oluşturduğu endişeden doğmuştur. Ortadoğuya yönelen İtalya'ya karşı bir savunma sistemi kurmak, Ortadoğunun güvenliği için zorunlu görülüyordu. İlk defa bu amaçla, 2 Ekim 1935'te Cenevre'de Türkiye, İran ve Afganistan arasında üçlü bir Antlaşma parafe edildi. Buna daha sonraları Irak da katıldı. Ancak Irak-İran sınır antlaşmazlığının çözümlenmesi (Şattülarap uyuşmazlığı), Türkiye ile İran arasında dostluk çerçevesi içinde sınır sorunu dahil her alanı düzenleyen Antlaşmaların akti, 8 Temmuz 1937 tarihli Sadabad Paktı'nın imzalanmasına imkan vermiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Baskın Oran, Türk Dış Politikası, Cilt 1, İstanbul 1990, s.365-369 ; Fahir Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, s.346-348

³⁷³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Fahir Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, s. 348-351

³⁷⁴ Gözen, a.g.e., s.3-4

³⁷⁵ Statüko, sözlük anlamı mevcut düzeni koruma olan bu terim özellikle Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Versail Anlaşması ile kurulan yeni dünya düzeninin korunmasını isteyen devletler için kullanılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Revizyonizm ve Statükoculuk, Baskın Oran, Türk Dış Politikası, s.46

³⁷⁶ Oran, a.g.e., s.47

yapılandırma çabası içindeydi. İçeride ekonomik, sosyal, kültürel, kurumsal ve siyasal bir transformasyon sürecinden geçiyor olması, onun genel olarak dış dünya ama özellikle Ortadoğu ile ilgilenmesine mâni oluyordu. Önce kendi iç düzenini kurmaya çalışan Türk yöneticiler, kendilerini doğrudan ilgilendirmeyen uluslararası sorunlarda “serüvenlere” gitmeme isteğinde idiler.³⁷⁷

2.5.2.1.2. Soğuk Savaş Savaşçısı

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Türkiye'nin Ortadoğu politikasında oldukça radikal bir değişim meydana geldi ve özelliklerini ve nedenlerini aşağıda açıklayacağımız “Soğuk Savaş Savaşçısı” eğilimi ortaya çıktı. Bu eğilimi, Türkiye'nin Ortadoğu politikasının Soğuk Savaş şartlarına göre oluştuğu ve uygulandığı, Türkiye'nin içinde bulunduğu Batı ittifakının çıkarlarına uygun ve oldukça uç noktada adımlar atıldığı ve girişimler yapıldığı bir dönem olarak tarif edebiliriz. Menderes hükümetlerinin öncülüğündeki Türkiye, 1950'ler boyunca Ortadoğu'da oldukça aktif bir rol oynamış, bölgedeki her türlü gelişmede sesini yükseltmiş, ön planda yer almıştır.³⁷⁸ Bu dönem, Türk dış politikasının yalnızca ABD'ye dayandığı ve statükocu dış politikadan sapmalar görüldüğü bir dönem olmuştur.³⁷⁹ Bu eğilimin özünde, Türkiye'nin genel dış politikasında meydana gelen Batı ve özellikle ABD yanlısı değişimlerin yansımaları vardır. Türkiye'nin Soğuk Savaş Savaşçısı eğiliminin, büyük oranda Türkiye-ABD yakınlaşmasının Türkiye'ye verdiği role uygun bir şekilde oluştuğu söylenebilir. Türkiye'nin savaş sonrasında hızlı bir şekilde Batı dünyasına ve özellikle Batı bloğuna girmeye çalışması, Türkiye'nin diğer bölgelere ve tabii ki Ortadoğu'ya dönük eğilimini de etkilemiştir.³⁸⁰

1950'lerdeki Türkiye, bir yandan Soğuk Savaş çatışmasının bölgeye uzantısı olarak gelişen sorunlarda, diğer yandan da Araplar ile İsrail arasındaki savaşlarda çok net bir şekilde ABD yanlısı bir dış politika izledi. Türkiye'nin 1950'ler boyunca Soğuk Savaş Savaşçısı eğiliminin oluşumunda rol oynayan en önemli etken, Türkiye'de global Soğuk Savaş ortamını içselleştirebilecek bir hükümetin yani Menderes hükümetlerinin varlığıdır. Zira Türkiye'nin Batı ile işbirliğini gerçekleştirecek ve Batı yanlısı politika geliştirecek bir hükümetinin de bulunması gerekiyordu.³⁸¹

Türkiye bu dönemde “yalnızlık” duygusundan sıyrılırken, Osmanlı İmparatorluğu'ndan beri kolay kolay bir ittifaka girememiş olmanın acizliğinden de kurtuluyor ve NATO gibi büyük bir ittifaka hiç sıkıntı çekmeden giriyordu.³⁸²

Menderes'in ABD yanlısı ve Sovyet-komünizm aleyhtarı inancı, onun hükümetlerini Doğu-Batı çatışmasının yaşandığı her konuda ve bölgede Batı ittifakının yanında rol oynamaya ikna edecek kadar güçlüydü. Menderes hükümetleri, 1950'ler boyunca hemen hemen her bölgede, hep bu inanca göre hareket etti ve Batı adına etkin rol oynamaya çalıştı. ABD'nin Sovyetler Birliği'ni çevrelemek amacıyla geliştirdiği “Kuzey Kuşağı-Northern Tier” planını uygulamak üzere ortaya koyduğu bütün

³⁷⁷ Gözen, *a.g.e.*, s.5

³⁷⁸ *a.g.e.*, s.5-6

³⁷⁹ Oran, *a.g.e.*, s.49

³⁸⁰ Gözen, *a.g.e.*, s.5-6

³⁸¹ *a.g.e.*, s.7-8

³⁸² Oran, *a.g.e.*, s.494

projelere aktif bir şekilde katıldı. Bu işbirliği projelerinin gerçekleşmesi için NATO ile Ortadoğu arasındaki bağlantıyı kurmaya çalıştı. Türkiye'nin Ortadoğu bölgesindeki tüm krizler ve savaşlardaki tavrı, ilgili sorunun niteliğine bakılmaksızın tamamıyla Batı yanlısı oldu.³⁸³

2.5.2.1.3. Restorasyon ve Yakınlaşma

Türkiye'nin 1950'lerdeki dış politikasının mirası, onun 1960'lar ve ötesindeki politikasının hem temeli hem de bir tecrübesi oldu. 1960'ların başlarından 1990–1991 Körfez Savaşına kadar olan yılları kapsayan dönemde Türkiye'nin bölgeye dönük dış politikası gerçekten farklı bir eğilim gösterdi. Bu uzun dönemi iki alt döneme ayırarak incelemek gerekir: İlki 1973–1974 Dünya Petrol Krizine kadar olan alt dönem; diğeri de 1970'lerin ortalarından Körfez Savaşına kadar olan alt dönemdir.

“Restorasyon dönemi” olarak adlandırdığımız ilk alt dönemde, Türkiye, Arap ülkeleriyle ilişkilerini normalleştirmeye çalıştı. Menderes hükümetlerinin yaptıkları hataları kapatmak amacıyla yeni bir atmosfer ve yeni bir imaj oluşturmaya çalıştı. 1950'lerde izlenen “Soğuk Savaş Savaşçısı” politikanın olumsuz sonuçlarından çıkarılan dersler çerçevesinde, bölgedeki gelişmelerde daha dikkatli davranıldı. Bölgede Batılı bir oyuncu gibi görünmekten kaçınıldı.³⁸⁴

“Yakınlaşma dönemi” olarak adlandırdığımız ve 1970-1990 yıllarını kapsayan ikinci alt dönemde, özellikle diplomatik ve ekonomik-ticari alanlarda Arap ülkeleriyle ilişkilerini hızla geliştirdi ve bu gelişmeye paralel olarak bölgesel sorunlarda daha Arap yanlısı bir politika izledi. 1976'da Filistin Kurtuluş Örgütü'nü resmen tanıdı ve 1979 yılında Ankara'da temsilcilik açmasına izin vererek diplomatik ilişkilerini geliştirdi. Buna karşın, İsrail ile ilişkilerinin seviyesini giderek düşürdü. Bu gelişmelere rağmen, Türkiye'nin Araplar ile İsrail arasındaki denge politikası bu dönemde de devam etti.³⁸⁵

Türkiye'nin 1960'larda değişen dış politika eğilimlerinde, iç politikada değişen şartları gözden kaçırmamak gerekir. Türk-Amerikan ilişkileri, 1964 ve 1974 Kıbrıs buhranlarında çok ağır sarsıntılar geçirmiş ve bu durum Türk toplumunda giderek büyüyen bir rahatsızlık yaratmıştır.³⁸⁶ ABD'nin ve Batı ülkelerinin Türkiye'nin en önemli davası olan Kıbrıs konusunda kendisine destek vermemeleri, Türk iç politikasında ABD ve NATO ile ittifakın anlamını ve önemini sorgulayan görüşler yarattı. Türkiye'deki sol ve sağ kesimler, Türkiye'nin Amerika ve Batı ile ilişkilerini askıya alması ve NATO'dan çıkması yönünde oldukça radikal çıkışlar yaptılar. Özellikle radikal sol gruplar bu olumsuzluklara Batı karşıtı tavır takınarak tepki gösterdiler. NATO'dan çıkılması, ABD'yle ilişkilerin durdurulması ve bu ülkeye olan bağımlılığın sona erdirilmesi ve bunun yerine Türk dış politikasının çok yönlü hale getirilmesi gerektiği gibi görüşler ileri sürmeye başladılar. Diğer bir deyişle, toplumsal gruplar, Türk dış politikası yapımı konusunda, özellikle Türk-Amerikan ilişkilerinin yeniden yapılandırılması ve alternatif dış politika bağlantılarının kurulması konularında Türk karar alıcılar üzerinde baskı ve yönlendirmede

³⁸³ Gözen, *a.g.e.*, s.8-9

³⁸⁴ *a.g.e.*, s.10

³⁸⁵ *a.g.e.*, s.10-11

³⁸⁶ Armaoğlu, *a.g.e.*, s.785

bulunmuşlardır. Gösterilen alternatifler daha çok Ortadoğu veya genel olarak Üçüncü Dünya üzerinde yoğunlaşıyordu.³⁸⁷

Bu dönem Türkiye için aynı zamanda SSCB'den bir denge unsuru olarak yararlanılan bir dönem de olmuştur.³⁸⁸ Türkiye bu dönemde Batı'ya olan ekonomik ve siyasal bağımlılığını azaltacak dış politika girişimlerinde bulunurken,³⁸⁹ bununla beraber Sovyet Rusya ile olan ilişkilerde bir istikrarın mevcut olmasına ve büyük kuzey komşumuz ile gereksiz yere anlaşmazlık veya çatışma çıkarmamaya önem vermiştir.³⁹⁰

1980'lere kadar Türkiye'nin Ortadoğu'ya yaklaşmasının, daha çok Batı ülkelerinin Türkiye'ye dönük olumsuz tutumları neticesinde Batıya karşı bir tepki olarak oluştuğu görülür. Hem ABD, hem de AT ülkeleri ile yaşanan çok yönlü problemler ve baskılardan bunalan ve bu ülkelerin Türkiye'nin karşı karşıya bulunduğu sıkıntıları anlayamamasına tepki gösteren Türk yöneticiler, hem reelpolitik hem de hissi nedenlerle kendilerine daha emin ve ulusal çıkarları açısından mentalitesine uygun bir yön arayışına girmişlerdi. Ve bu yönlerden en önemlisi de Ortadoğu idi.³⁹¹

Türkiye, 1950'li yıllardaki Batı'nın Ortadoğu'daki sözcüsü rolünü üslenmekten kaynaklanan aktif ama sonuçları açısından başarısız bir politikadan, Arap devletleriyle eşitlik ve karşılıklı saygı çerçevesinde ikili ilişkileri geliştirmeye yönelik bir bölge politikasına geçmeye çalışmıştır.³⁹²

1980 askeri darbesinden sonraki Türkiye-Ortadoğu ilişkileri, daha önceki bütün dönemlerden, hatta Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan itibaren görülen ilişkilerden oldukça çarpıcı şekilde farklı özellikler taşımıştır. Bu farklılığın özünde, Türkiye'nin ilk kez hem bir Batılı ülke hem de bir Ortadoğu ülkesi olarak kendi inisiyatifi ile bölgede aktif rol oynamasıdır. 1980'lerin Türkiye'si, bir yandan Ortadoğu ülkeleri ile çok sıkı ekonomik, ticari, toplumsal ve siyasi ilişkiler geliştirirken, diğer yandan da buna paralel olarak ABD ile çok yakın askeri, mali, siyasi ilişkiler içine girdi.³⁹³

2.5.2.1.4. Değişimle Mücadele

1990'ların başından itibaren Türkiye'nin dış politika ortamı ve elbette Ortadoğu bölgesi çok önemli olaylara sahne oldu. Önce Irak'ın Kuveyt'i işgali sonrasında Körfez Savaşı, ardından Sovyetler Birliği'nin çökmesi ve bölgede ortaya çıkardığı sorunlar, daha sonra halen devam etmekte olan Arap-İsrail barış süreci ve nihayet Balkanlar'da savaş. Tüm bu değişimler, Türkiye'nin Ortadoğu politikasını derinden etkiledi. Türkiye'nin yukarıda belirtilen "tarafsızlık" ilkesi, en azından 1960'ların ortalarından itibaren kurulmaya çalışılan Ortadoğu'ya yaklaşma adımları, büyük ölçüde darbe yedi. Türkiye, Körfez Savaşı'yla birlikte, hem genel olarak dış politikasında hem de özel olarak Ortadoğu'ya dönük politikasında büyük değişim

³⁸⁷ Gözen, *a.g.e.*, s.14-15

³⁸⁸ Oran, *a.g.e.*, s.49

³⁸⁹ *a.g.e.*, s.675

³⁹⁰ Armaoğlu, *a.g.e.*, s.784

³⁹¹ Gözen, *a.g.e.*, s.18

³⁹² *a.g.e.*, s.784

³⁹³ Gözen, *a.g.e.*, s.19

yaptı. Bu değişimin özünde öncelikle Körfez Savaşı ve sonrasında meydana gelen gelişmeler vardır.³⁹⁴

Irak'ın Kuveyt'i işgali Türkiye'yi birbiriyle çelişen iki alternatifle karşı karşıya koydu. Bir yanda, Türkiye ile Irak arasında ekonomik, ticari, mali, sosyo-kültürel ilişkiler, petrol boru hatları sistemi, ortak etnik sorunlar ve enerji gibi konular üzerine oturan bir karşılıklı bağımlılık sistemi vardı. Bu bağımlılığı sona erdirmek, kesinlikle Türkiye'nin lehine değildi, maliyeti yüksekti. Ama diğer yandan da, Irak'ın Kuveyt'i işgali hiçbir şekilde ve mazeretle kabul edilemez bir davranıştı. Türkiye, bu ikilem karşısında, tercihlerden ikincisini seçti: Yani, Türkiye 1960'ların başından itibaren dikkatle sürdürdüğü “denge” ya da “tarafsızlık” politikasını terk ederek, ABD'nin önderliğinde oluşan Birleşmiş Milletler “müşterek güvenlik” sistemi çerçevesinde bölgedeki en önemli ekonomik partneri olan Irak'la ilişkilerini kopardı. Çok sıkı ekonomik ambargo uyguladı; petrol boru hatlarını kapattı; müteahhitler ve işçiler işlerini terk edip geri döndüler; sosyal bağlantılar koptu ve siyasi-diplomatik temaslar durma noktasına geldi. Böylece Türkiye, 1973'ten itibaren Irak'la arasında büyüttüğü ilişkileri kısa süre içinde sona erdirmiş oldu.³⁹⁵

Körfez Krizi ve onu takip eden süreçte Türkiye'nin izlediği dış politika ABD ile olan ilişkilerinden fazla etkilenmiştir. Sonucu çok olası bir savaş ile noktalanacağı belli olan Körfez Krizi ve krize neden olan Saddam Hüseyin, Türkiye tarafından bir tehdit unsuru olarak algılanmıştır. Irak'ın Kuveyt'i işgali Türkiye'yi birbiriyle çelişen iki alternatifle karşı karşıya bırakmıştı. Bir yanda, Türkiye ile Irak arasında çok sıkı ve çok yönlü ilişkiler bulunmakta, diğer taraftan, Irak'ın Kuveyt'i işgali kabul edilemez bir hareket olarak algılanmaktaydı. Eğer Irak, saldırgan tutumunu bırakmazsa, bu ileride daha büyük sorunlara yol açabilirdi. Bu nedenle Türkiye, Irak'a karşı oluşan koalisyon gücüne katılmak zorundaydı. Türkiye'nin Körfez Koalisyonu'na destek vermesi, aynı zamanda onun 1960'lı yıllardan bu yana uyguladığı “tarafsızlık” ilkesinden ayrılması anlamına geliyordu.³⁹⁶

Türkiye, Irak'a karşı tutumunu, işgalin hemen ardından toplanan Bakanlar Kurulu toplantısından sonra yaptığı açıklamasında sert bir şekilde dile getirmiş ve bu açıklamasında Kuveyt'in işgalini, uluslar arası hukuka aykırı ve haksız bir fiil; Irak'ın davranışlarını da uluslar arası hukuka, komşuluk münasebetlerine ve milletler arası teamüllere uygun olmayan bir eylem olarak nitelendirmiştir. Ayrıca Bakanlar Kurulu, Irak'ın Kuveyt'ten derhal geri çekilmesini, soruna barışçıl çözümün bulunmasını ve Irak ile Kuveyt'in toprak bütünlüğünün korunmasını istemiştir.³⁹⁷

İlerleyen günlerde, Irak'ın ilhak kararına karşı da, ilk değerlendirmesi ışığında, “*bir ülkenin hâkimiyetine, toprak bütünlüğüne vaki tecavüzü bugünkü ortamda tasvip etmenin mümkün olmadığına inandığını*” belirterek reddetmiştir.³⁹⁸

³⁹⁴ Gözen, *a.g.e.*, s.23-24

³⁹⁵ *a.g.e.*, s.24-25

³⁹⁶ Ulutaş, *a.g.e.*, s.67

³⁹⁷ Cumhuriyet, 4 Ağustos 1990

³⁹⁸ Dışişleri Bakanı Ali Bozer'in Meclis Genel Kurulunda yaptığı konuşma için bkz. TBMM Tutanak Dergisi, 18. Dönem, 12 Ağustos 1990

Türkiye’yi krizin içine sürükleyen, diğer bir ifadeyle Türkiye’nin aktif rol oynama isteğinin en önemli sebeplerinden birisi, NATO çerçevesinde ülkenin özel konumunun tartışılmalı hale gelmiş olmasıydı. Öyle ki Türkiye, Körfez bunalımı ile Doğu-Batı yakınlaşması ve yumuşaması döneminde, komşuları ile olan anlaşmazlıkların tehdit algılamaları açısından giderek ön plana çıktığı bir dönemde karşılaştı. 1990 yılına girilirken Türkiye’nin en önemli dış politika hedeflerinden biri, Avrupa ile bütünleşme sürecinin hızlandırılması olmuştur. Ancak Avrupa Topluluğu ile anlaşmalarla belirlenmiş ilişkilerin bile gereğince işletilmediği bir ortamda, yumuşama döneminde Batı Avrupa devletlerinin NATO dışında coğrafi olarak daha kısıtlı güvenlik arayışlarına girmeleri, Türkiye’yi endişelendirmişti. Türkiye’nin NATO içindeki konumunun önemi giderek daha tartışılmalı duruma gelmiş, uluslar arası ilişkilerde genel bir gevşeme havasının yayılması ile katkıların gerçekleşmesi tehlikeye girmişti.³⁹⁹

Krizin başından itibaren Türkiye’nin izlemesi gereken politika hakkında iki karşıt görüş ortaya çıkmıştır. Türkiye’nin Körfez Krizi’nde izleyici politikaların “tarafsızlıktan” çok “aktif” olmasını savunan görüşe göre, Irak’ın saldırgan tutumunda karşıtlığımızı öne çıkartmanın şu yararları vardır:⁴⁰⁰

1- Irak’ta Saddam rejimi ayakta kaldığı sürece, ya da Irak koşullarını asker gücüyle tehdit etmeye devam ettiği sürece, sıra Türkiye’ye gelecektir. Zaten su sorunu nedeniyle çıkmaza giren ikili ilişkiler, zaman içerisinde daha da kötü hal alacaktır.

2- ABD ile sağlanan dirsek teması, Türkiye’ye bir dizi yarar sağlayabilir. Askeri yardımın artırılması, iki ülke arasında ticaretin geliştirilmesi, AET’ye⁴⁰¹ girmek konusunda ABD’nin desteği, Ermeni ve Kıbrıs konularında Türk tezinin desteklenmesi ve karşı tezlerin etkisizleştirilmesi bu türden yararlarıdır.

3- Bölgede kurulacak yeni düzen esnasında Türkiye’nin aktif rol alması, Türkiye’yi Kuzey Irak ve petrol konuları başta olmak üzere söz sahibi yapabilir.

Karşıt görüşler daha ılımlı olmakla beraber “aktif tarafsızlığın” aktiflik tarafından çok “tarafsızlığına” ağırlık veren niteliklerdir. Bu görüşün savunduğu tezler kısaca şu şekildedir:⁴⁰²

1- Irak’ın, Kuveyt’i işgal ve ilhak etmesi, uluslararası hukuka ve insan haklarına aykırı olmakla beraber Türkiye’yi doğrudan tehdit eden bir olgu değildir. Bu nedenle Türkiye ambargo kararı başta olmak üzere BM kararlarına uymakla yükümlülüğünü zaten yerine getirmektedir. Daha fazla ileri gitmek Ortadoğu ülkeleri ile olan ilişkilerin bozulmasına yol açabilecektir.

2- Savaş çıkması durumunda Irak’ın Türkiye’ye saldırması en akıl almaz şey olacaktır. Buna rağmen, sanki Türkiye’ye karşı bir Irak tehdidi varmış gibi, kuzeyden bir cephe açılmasına olanak vermek ve bu cepheden Türk veya yabancı askerlerin Irak topraklarına girmesine izin vermek son derece sakıncalıdır. Yok yere savaşta taraf olmak için hiçbir geçerli neden yoktur.

³⁹⁹ Atak, Körfez *a.g.e.*, s.61-62

⁴⁰⁰ Ergil, *a.g.e.*, s.60-63

⁴⁰¹ Körfez Krizi esnasında Avrupa Ekonomik Topluluğu adıyla bilinen bu kurum 1992 yılında imzalanan Maastricht Anlaşması ile AB(Avrupa Birliği) adını almıştır.

⁴⁰² Ergil, *a.g.e.*, s.63-65

3- Irak, büyük bir yıkımla savaştan çıkarsa, petrol gelirini yitiren Arap milliyetçiliği, yoksullaşacak ve giderek radikalleşecektir. Yoksul ve radikal akımların mücadele biçimi terörizmdir. Terörizm, kuralı ve mücadele alanı olmayan gayrinizamî bir savaş türüdür. Savaşa aktif olarak katıldığı taktirde Türkiye'nin bu savaşın hedeflerinden biri olması kaçınılmaz olacaktır.

Görüldüğü gibi kriz esnasında Türkiye'nin önünde iki seçenek bulunmaktaydı. Her ne kadar krizin ilk günlerinde Türkiye, BM güvenlik Konseyi'nin 660 sayılı kararı çerçevesinde “genel ifadeler” kullanarak krizin başında genel tutumunu net olarak ortaya koymamış olmakla beraber⁴⁰³, Cumhurbaşkanı Özal'ın aktif politika anlayışı Türkiye'nin geleneksel Ortadoğu politikasının dışına çıkmış ve kriz boyunca etkin rol oynamıştır.

Türkiye'nin geleneksel dış politika trendindeki bu sapma oldukça dikkat çekici bir şekilde cesurca olmuştur. Türkiye, Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasından bu yana en müdahaleci adımı atmıştır. Atatürk'ün ülkeyi, komşuları ile olan çatışmalardan uzak siyasetini sona erdiren bu adım, Türkiye'nin bölgesel güce dayalı siyasetinin doğuşuna işaret etmiştir.⁴⁰⁴

Türkiye'nin kriz ve özellikle savaş sırasındaki dış politikası, bölgeye yönelik geleneksel politikasının dışına çıkılarak başlamış ve devam etmiştir. Türkiye, BM tarafından Irak'a uygulanacak her türlü yaptırım kararına titizlikle uyacağını açıklamış ve gerek kriz sırasında gerekse savaş sonrası dönemde bu politikasını gerçekten de değiştirmemiştir. Türkiye'nin bu yeni politikasının en can alıcı noktası, BM Güvenli Konseyi'nin 6 Ağustos tarihli 661 sayılı ekonomik ambargo kararını almasının hemen ertesi günü, daha uluslar arası camianın tepkisini beklemeden petrol boru hatlarını kapatması olmuştur.⁴⁰⁵

Alınan bu karar, Türk dış politikasının Ortadoğu'ya yönelik olarak son elli yılda yaptığı en önemli tercihlerden birisi, belki de en önemlisidir. Çünkü Türkiye, bu tercihi ile Ortadoğu'ya yönelik olarak sahip olduğu ve 1960'lardan itibaren geçerli olan “tarafsızlık” politikasını terk etmiş ve aktif bir şekilde Batı'nın yanında yer almıştır.⁴⁰⁶ Cumhurbaşkanı Özal başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu petrol boru hatlarının kapatılması gerekçelerini şöyle açıklamıştır: “661 sayılı karar, zorunlu mahiyet taşıyordu. Sovyetler Birliği, Avrupa ülkeleri ve Arap Dünyası kararın yanında tutum sergilemekteydi. Ekonomik ambargo, soruna barışçıl çözüm bulmak için en etkili yoldu.”⁴⁰⁷

Bunun arkasından Turgut Özal, 12 Ağustos'ta TBMM'den “Anayasanın 92. Maddesi uyarınca Hükümete izin verilmesine Dair” 107 sayılı “Meclis Kararı”nı çıkartarak Anayasanın anılan maddesindeki yetkileri hükümete devrediyordu.⁴⁰⁸ 5 Eylül 1990'da yine TBMM'den Körfez Krizi nedeniyle, “Türk Silahlı Kuvvetlerin yabancı ülkelere gönderilmesine ve yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de

⁴⁰³ Cumhuriyet, 4 Ağustos 1990

⁴⁰⁴ Atak, Körfez a.g.e., s.52-53

⁴⁰⁵ Efgil, a.g.e., s.179

⁴⁰⁶ Gözen, a.g.e., s.218

⁴⁰⁷ Milliyet, 8 Ağustos 1990

⁴⁰⁸ Ergil, a.g.e., s.59

bulundurulmasına Anayasanın yine 92. Maddesi uyarınca izin verilmesine dair” 108 sayılı bir Meclis Kararı⁴⁰⁹ daha çıkartarak hükümetin bu konudaki yetkilerini çok büyük ölçüde genişletiyordu. TBMM’nin 5 Eylül 1990 akşamı yaptığı gizli oturumda hükümetin isteği üzerine verdiği izne ilişkin karar, 136 aleyhte oya karşı 246 oyla alınmıştı. 28 ANAP milletvekili oylamaya katılmamıştı.⁴¹⁰

Hükümet, alınan bu karara sebep olarak, “*Ortadoğu’da barışın ve istikrarın yeniden tesisini ve ülkemizin muhtemel tehlikelere karşı güvenliğinin idame ettirilmesini sağlamayı; kriz süresince ve sonrasında hasıl olabilecek gelişmeler istikametinde Türkiye’nin yüksek menfaatlerini etkili şekilde kollamayı, hadisenin seyrine göre ileride telafisi güç bir durumla karşılaşmamaya yönelik süratli ve dinamik bir politika izlenmesine yardımcı olmayı*” gösteriyordu.⁴¹¹

Yine, 1990 Eylül’ünde BM Güvenlik Konseyi’nin 665 ve 670 sayılı kararlarını⁴¹² kabul etmek suretiyle Irak ile Kuveyt’e karşı deniz ve hava ablukasını uygulayarak katı tutumunu sürdüren Türkiye, bunalımın bir sıcak çatışmaya dönüşme olasılığı güçlendikçe, Irak sınırlarında NATO’ya bağlı bir Çevik Kuvvet’in konuşlandırılmasına dahi izin verdi.⁴¹³ Türkiye, Cumhuriyet tarihinde ilk kez bir komşusuna karşı kendi topraklarından yapılabilecek bir hareket için yabancı askeri kuvvetlerin bölgeye gönderilmesine yönelik izin çıkartmıştı. Buna benzer bir olayın Soğuk Savaşın en ateşli dönemlerinde NATO amaçları için Sovyetler Birliği’ne karşı bile uygulanmadığı düşünüldüğünde, bu gelişmenin Türkiye’nin dış politikasında dönem itibariyle taşıdığı anlam ve geleneksel Türk Dış Politikası’ndan önemli bir sapmanın olduğu gerçeği ortaya çıkmaktadır.⁴¹⁴ Dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal, BM Güvenlik Konseyi’nin Irak’a ultimatın niteliğindeki 29 Kasım 1990 tarih ve 678 sayılı kararını desteklemek konusunda yine hükümete yetki vermek için 17 Ocak’ta 126 sayılı bir “Meclis kararı” daha çıkarttı. Yukarıda sözü edilen 108 sayılı karara çok benzeyen bu kararın⁴¹⁵ çıkmasını müteakiben 42 Amerikan savaş uçağının İncirlik’e inmesi onaylandı ve bu uçaklar İncirlik üssünden Kuzey Irak’taki hedefleri bombalamaya başlamakta geçikmedi.⁴¹⁶

Belirtildiği gibi, geleneksel Ortadoğu politikasındaki bu sapma son derece atik ve ani olmuş, arka arkaya çıkartılan meclis kararları ile hükümette geniş yetki tanınmıştır. Üstelik Körfez’de kriz, NATO saha sınırları (out of area) dışında meydana gelmiştir. Caydırıcılık ve savunma görevi olan NATO Çevik Kuvveti’nin (Allied Mobile Force) planlı intikalini takiben, son aşamada İncirlik’te üslenenlere

⁴⁰⁹ 107 ve 108 sayılı kararlar için bkz. EK-4, EK-5

⁴¹⁰ Milliyet, 6Eylül 1990

⁴¹¹ Efeğil, a.g.e., s.187

⁴¹² BM Güvenlik Konseyi 665 ve 670 sayılı kararları için bkz. EK-1-E, EK-1-I

⁴¹³ Efeğil, a.g.e., s.198

⁴¹⁴ NATO Çevik Kuvveti, bayrak gösteren ve tecavüz işlevi olmayan, caydırıcılık fonksiyonu üslenen bir birliktir. Hava ve kara unsurlarından oluşan Çevik Kuvvetin sadece hava unsurları Türkiye’ye davet edilmiş ve bu kapsamda 42 savaş uçağı 6-10 Ocak 1991 tarihleri arasında Türkiye’ye gelerek, Malatya Erhaç hava üssünde konuşlandırılmıştır.

⁴¹⁵ 126 sayılı karar 108 sayılı kararla içerik olarak benzer olmakla beraber bir cümle fazlaydı. Hükümet bu kararla Türkiye’de konuşlanan yabancı kuvvetlerin kullanılmasına olanak sağlıyordu. Böylece, İncirlik üssününün, başta ABD uçakları olmak üzere, uluslar arası ittifak tarafından Irak’a karşı kullanılmasına onay vermek anlamına geliyordu. Efeğil, a.g.e., s.198

⁴¹⁶ Cumhuriyet, 21 Ocak 1991

ilaveten ABD'ye mensup hava birliklerinin de gelmesi ve TBMM'de iktidar çoğunluk oyları ile yabancı kuvvetlerin üsleri kullanımına ilişkin yetki çıkartılması ve bu yetkinin ABD güçlerinin kullanımına tahsis edilmesi, Türkiye topraklarını Körfez Savaşı'nda hassas bir konuma getirmiştir.⁴¹⁷ Türk dış politikası bu anlamda sorgulanmalıdır.

Türkiye, sonuç olarak savaş koşulları içinde bir takım beklentilerle yeni bir politika benimsemiş, radikal bir şekilde geleneksel Ortadoğu politikasından sapma göstermiştir. Oysaki savaş sonrası gelişmeler bu politik tercihinin yanlış olduğunu göstermiştir. Türkiye'nin Ortadoğu ülkeleri ile 1980'lerin başından itibaren geliştirdiği ticari ve ekonomik ilişkiler büyük ölçüde sona ermiştir. Irak'ın gücünün zayıflamasıyla patlak veren Kuzey Irak problemi Türkiye'yi yakından etkilemiş, PKK sorununu daha da arttırmıştır. En önemli sonuçlardan birisi de, ne yazık ki, Batı ile ilişkilerin yükselmesi beklenirken, tam tersi olmuş ve özellikle insan hakları ve demokratikleşme gibi konularda daha sık eleştiriler gelmeye başlamıştır.⁴¹⁸

Körfez Savaşı'nda izlenen dış politikanın sonuçları olumsuz olmakla beraber, *“eğer Türkiye, Körfez Savaşı'nda Batı ile beraber hareket etmeseydi, bu olumsuz sonuçlara maruz kalmazdı”* şeklinde bir sonuç çıkarmak ne kadar doğru olurdu, tahmin etmek çok zor. Ama ortada var olan gerçek şudur ki, Körfez Savaşı'nda Özal ve onun etkisi altındaki hükümet tarafından *“aktif politika”* anlayışıyla bir politika izlenmiştir. Özal'ın aktif dış politika yapımına yol açan nedenler detaylı olarak bir sonraki bölümde incelenecek olmakla beraber, Özal'ın kendi karakteristik özelliklerinden kaynaklanan etkenlerin yanısıra, dönemin hükümet ve iktidar kanadının pasif ve Özal'ın kontrolü altında kalması, Özal'a istediği gibi davranması konusunda yardımcı olmuştur.⁴¹⁹

2.5.3. DIŞ POLİTİKANIN KİŞİSELLEŞTİRİLMESİ- “TEK ADAM” ÖZAL

Turgut Özal, Türk siyasi hayatına çok iddialı hedeflerle girmiş ve icraatlarıyla diğer siyasetçilerden ayrılmıştır. Turgut Özal dönemi Türk dış politikası, birçok açıdan daha önceki dönemlere göre farklılıklar gösterir. Bu farklılık Körfez Krizi esnasında doruk noktasına ulaşmış ve 12 Eylül darbesi ile siyasetin patronu haline gelen Özal, bu sefer darbeyi kendisi yapmış ve Cumhuriyet tarihi boyunca uygulanan Ortadoğu politika anlayışını kökten değiştirmiştir.

Özal'ın dış politika yapımına müdahalesi, aslında Türk dış politikasının geleneksel karar alma sürecinin terk edilmesi anlamına gelmekteydi. Hâlbuki demokratik siyasal sisteme sahip olan Türkiye'de dış politika kararlarının hükümet ve onun bir üyesi olan Dışişleri Bakanı tarafından ve Dışişleri Bakanlığının deneyimli bürokrasisine danışılarak yapılması, ulusal çıkarların hassas olduğu noktalarda hata yapılmasını önleyebilirdi. Bu nokta ile ilgili Özal'a yapılan eleştiriler

⁴¹⁷ Tanju Erdem, “Körfez Savaşı ve Türkiye”, Cumhuriyet, 2 Şubat 1991

⁴¹⁸ Gözen a.g.e., s.384-385

⁴¹⁹ a.g.e., s.382

o kadar fazla olmuştur ki, kriz esnasında Özal ve Dışişleri bürokratları arası açılmış ve gerginlik artmıştır.⁴²⁰ Çünkü Dışişleri Bakanlığı bürokratları, Kuveyt'in işgalinden itibaren, Türkiye'nin tedbirli hareket etmesi gerektiğine inanmış ve bu yönde Özal'ı uyarıyordu. Fakat Özal'ın dış politika sözlüğünde "tedbirli olmak" kelimesi bulunmuyordu. Aksine "aktif", "pragmatik" ve "hızlı hareket edilmesi" halinde savaşın Türkiye'ye zarar değil, avantajlar getireceğine inanıyordu. Dışişleri Bakanlığının "tedbirli olunmalı" diye algıladığı durumu, Özal, "fırsat ve avantajdan yararlanılmalı" olarak algılıyordu.⁴²¹

Özal'a yapılan eleştirilerin temelinde çok ciddi suçlamalar vardır. Yapılan eleştirilerin başında, Türkiye'nin, Körfez Krizi'nde demokratik olmayan bir sisteme doğru itilmesi ve Anayasanın ihlal edilmesi iddiaları bulunmaktadır. Aynı iddiaya göre Özal, uzun zamandır planladığı Başkanlık Sistemini gerçekleştirmeyi hedeflemiş, hatta Körfez Krizi'nden yararlanarak yarı-diktatörlük sistemini yerleştirmeyi arzulamıştır.⁴²² Zaten bu iddianın başlangıcında, Özal'ın Çankaya'dan yönetme ve "tek adam" olma sevdasıyla Türkiye'nin sekizinci cumhurbaşkanı olduğu senaryoları da yok değildir.⁴²³ Bu senaryoya göre, Kuveyt'in işgali, Türkiye'nin daha çok iç politikaya dönük gündemini dışa çevirmek için tarihi bir fırsattı; Özal böylece Cumhurbaşkanlığına dönük tartışmalara son verecek, kendi atadığı Akbulut hükümetinin zayıflığından yararlanarak ülkeyi Çankaya'dan yönetecekti.⁴²⁴

Emekli bir Türk diplomat olan Günver, Türkiye'nin Körfez Krizi dış politikası yönetimini, tek oyuncusunun Özal olduğu ve senaryosunun Özal tarafından yazıldığı, "Tek Kişilik Oyun" a benzetmekteydi.⁴²⁵ Civaogluna göre "bu şartlar altında yapılan dış politika ve alınan kararlar, anti-demokratik, topluma karşı, ülke çıkarlarına aykırı ve dış politikanın temel prensiplerine muhalif bir politikaydı."⁴²⁶

Turgut Özal, Türkiye'de devletin en yüksek düzeylerinde görevler almış bir kişiydi. 1950'lerin ortalarından itibaren Türkiye'nin değişik kurumlarında bürokrat olarak çalışmasına rağmen, siyaset adamı olarak sivrilmesi, Türkiye'nin çok zor ekonomik krizler ve sıkıntılarla karşı karşıya bulunduğu 1970'lere rastladı. Devlet Planlama Teşkilatı'nda ve Dünya Bankası'nda çalışmış deneyimli bir bürokrat olarak, 1979'dan 1980 askeri darbesine kadar süren Demirel hükümetinde Başbakanlık Müsteşarlığına atandı. Bu dönem içinde Türk ekonomi ve siyasi tarihinde önemli bir dönüm noktası teşkil eden ve Türkiye ekonomisinin liberalleşmesinde büyük bir adım olan meşhur 24 Ocak 1980 istikrar programının hazırlanmasında başrol oynadı.⁴²⁷ 12 Eylül darbesinin ardından askerler tarafından kurulan hükümette, 24 Ocak liberal ekonomik programının uygulanmasını devam ettirmesi için Başbakan Yardımcısı olarak atanan Özal, bu tarihten 1982'de istifa edinceye kadar bu görevde kaldı. İstifası siyasetten çekilmek için değil, tam aksine yeni bir parti kurarak siyasete daha aktif ve

⁴²⁰ Gözen, *a.g.e.*, s.153

⁴²¹ Haluk Ulman, "Dışişleri ve Özal", Günaydın, 15 Ekim 1990

⁴²² Derya Sazak, "Özal Neyi Başarmaya Çalışıyor?", Milliyet, 6Aralık 1990

⁴²³ Sazak, *a.g.e.*, s.40

⁴²⁴ Sazak, *a.g.e.*, s.44

⁴²⁵ Semih Günver, "Tek Kişilik Oyun", Milliyet, 18 Ocak 1991

⁴²⁶ Güneri Civaoglu, "Tek Adam Yazgısı", Sabah, 18 Ocak 1991

⁴²⁷ Gözen, *a.g.e.*, s.113

etkin olarak katılabilmek içindi. Böylece, kurmuş olduğu Anavatan Partisini 1983 ve 1987 seçimlerinden başarıyla çıkararak 1989 yılına kadar toplam 7 yıl Başbakan olarak görev yaptı. Bu yıldan 1993’de ölümüne kadar yaptığı Cumhurbaşkanlığı görevi sırasında, Türkiye’nin 20.yüzyılda karşılaştığı en kritik savaşlardan birisi olan Körfez Savaşı’nda Türkiye’nin dış politikasının belirlenmesinde anahtar bir rol oynadı. Müsteşar, Başbakan Yardımcısı, Başbakan ve Cumhurbaşkanı olarak Türk siyasetinin belli dönemine mührünü vuran Özal’ın, olumlu ve olumsuz yanları olan “önemli bir lider” olarak tanımlanmasında hiçbir tereddüt yoktur.⁴²⁸

Özal, hem Başbakanlığı hem de Cumhurbaşkanlığı döneminde, Türk siyasal sisteminin 1982 Anayasasında belirtilmiş olan şekliyle bir görev dağılımı ve iş bölümüne fazla önem vermemiş, bürokrasinin içinden gelmiş bir siyasetçi olarak, bürokratik sistemin hantal ve yavaş işleyen mekanizmasına bağlı kalmamaya çalışmıştır. Özal, hem iç hem dış politikada gerektiğinde yetkilileri dışlayarak daha hızlı sonuca ulaşmayı tercih etmiştir.⁴²⁹

Özal, hem ikinci Başbakanlık döneminde hem de Cumhurbaşkanlığı döneminde, Dışişleri Bakanlığına genellikle tecrübesi olmayan kişileri atayarak dış politika yapımını kendi kontrolü altında tutmuştur. Özal’ın kendi partisi içinden etkili bir muhalefetle karşılaşmamış olması, onun kendi meslektaşları ve arkadaşları içinde hakim bir kişiliğe sahip olması, Dışişleri Bakanlarının etkinliğini düşürmüş, kararların alınmasında kendisini son sözü söyleyen kişi yapmıştır. Özal’ın muhalifleri ancak muhalefet partileri, medya, bazı baskı grupları ve askeri kesim olmuştur.⁴³⁰

Özal’ın aktif dış politikasını açıl原因 bir başka faktör, Özal’ın devlet yapılanması ile ilgili tercihidir. Onun siyaset anlayışı, parlamenter hükümet sisteminden ziyade ABD benzeri bir başkanlık sistemine daha yakın olmuştur. Her ne kadar Özal’ın başkanlık sistemi ile ilgili görüşleri, toplumda ve devlette itibar görmedi ve resmen uygulamaya konmadı ise de Özal, fiiliyatta bir başkan gibi davranmıştır.⁴³¹

Özellikle bu konu, Türkiye’de mevcut yönetim sistemi ile ilgili tartışmalara yol açmış, basında, Türkiye’deki sistemin Başkanlık sistemini yoksa parlamenter sistem mi olduğu soruları gündeme taşınmıştır.⁴³² Ayrıca Türkiye’deki parlamenter sistemin öldüğünü,⁴³³ Özal’ın özellikle yaptığı telefon diplomasisinde, tek başına kararlar olarak dış politikayı yönettiği, Bakanlar Kurulu’nun sadece önceden hazırlanmış kararlara imza atmak için toplandığı⁴³⁴ eleştirileri yoğun olarak yapılmıştır.

Özal, aktif politika anlayışını Körfez Krizi’nin ilk anından itibaren hayata geçirmiş ve kriz boyunca aynı şekilde devam ettirmiştir. Yılların verdiği tecrübeyle olayları geniş bir pencereden gözlemleyen Özal, Körfez Krizi’nin patlak verdiği günlerde de aynı bakış açısıyla dünyadaki dengeleri farklı yorumlamıştı. Özal’a göre Soğuk Savaş döneminin sona ermesiyle denklemler değişmişti. Yenidünya şartları

⁴²⁸ *a.g.e.*, s.113-114

⁴²⁹ *a.g.e.*, s.115

⁴³⁰ *a.g.e.*, s.116-117

⁴³¹ Gözen, *a.g.e.*, s.118

⁴³² Cumhuriyet, 8 Ağustos 1990

⁴³³ Ali Sirmen, “Nerede”, Cumhuriyet, 8 Ağustos 1990

⁴³⁴ Cumhuriyet, 8 Ağustos 1990

içerisinde, devletler çok hızlı hareket etmeliydi ve devletlerin karar verme mekanizmaları, olayların hızını yakalayabilecek hareket kabiliyetine sahip olmalıydı.⁴³⁵

Ayrıca Türkiye'nin izlediği Ortadoğu politikasının, yenedünya şartları gereği, ileriye dönük, çekingenlikten uzak, aktif bir politika olması gerekiyordu. Aynı zamanda, Türkiye yeni kurulacak dengelerde hem Batı hem de Doğu arasında köprü vazifesi gören bir ülke konumunda olmalıydı.⁴³⁶

Özal'a göre, Batı'nın gözünde Türkiye'nin itibarı azalmıştı. Bu olumsuz durum tersine çevrilebilir, Türkiye'nin önemi Batılı ülkelere yeniden anlatılabilirdi ve kriz bunun için önemli bir fırsattı. Kriz sayesinde, Batı kesin olarak Türkiye'den vazgeçemeyeceğini anlamış olacaktı. Ayrıca Türkiye, ilk andan itibaren olayların içerisinde olmakla, kriz sonrasında kurulacak masada yer edinebilirdi.⁴³⁷

Özal'ın aktif politika anlayışı, Türkiye Cumhuriyeti Anayasasıyla ilgili tartışmalara yol açmış, hatta hükümet içinde ve dışında istifalarla sonuçlanan sert tepkiler doğurmuştur. 1982 Anayasasına göre Türk Devleti'nin yönetim biçimi parlamenter sistemdir. Parlamenter sistemde, yasama ve yürütme arasında bir denge kurulmuş, yürütme görevi, Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kuruluna verilirken, Anayasa ve kanunlar ile sınırlandırılmıştır.⁴³⁸

1982 Anayasası'na göre, Cumhurbaşkanı, devletin başı olmakla beraber, en belirgin görevi, hükümetin yani bakanlar kurulunun aldığı kararları ve kanun hükmündeki kararnameleri onaylamak, eğer uygun olmayan bir nokta tespit ederse, görüşülmek üzere tekrar meclise göndermek veya Anayasa Mahkemesine dava açmaktır.⁴³⁹ Görüldüğü üzere, Cumhurbaşkanı hükümeti kontrol etmekle beraber, politikanın asıl merkezi, hükümet kanadındır, yani Başbakan başkanlığındaki Bakanlar Kuruludur.

Peki, Körfez Krizi'nde Cumhurbaşkanı Turgut Özal, devletin dış politikasını nasıl bu kadar kolay yönetebilmiş ve her istediğini yaptırmıştır? Aslında ona bu gücü veren en önemli unsur, pasif bir Başbakan olan Yıldırım Akbulut'un, Hükümetin kontrolünü Özal'ın direktiflerine terk etmesi ve TBMM'deki ANAP çoğunluğunun Özal'ın politikasına karşı bir muhalefet göstermemesidir.⁴⁴⁰

Özal'ın Cumhurbaşkanı seçildikten sonra halen Hükümetin başındaymış gibi, yürütmeye doğrudan müdahale etmeye devam etmesi, politik arenada önemli iddiaların oluşmasına yol açmıştır. Bu iddialara göre Özal, kendisi Cumhurbaşkanlığına seçildikten sonra, Başbakanlık makamını siyasi deneyimi az ve zayıf bir siyasi otoritesi bulunan Yıldırım Akbulut'a "hediye" olarak sunmuş ve böylece Hükümet üzerindeki etkisini de kaybetmemeyi düşünmüştür. Yine aynı iddiaya göre, yeni Hükümette görev alacak

⁴³⁵ *Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın Körfez Krizi konusunda Basın Mensuplarına Yaptıkları Sohbet Toplantısı*, Ankara, Başbakanlık Basımevi, 1992, s.4-5

⁴³⁶ *a.g.e.*, s.19

⁴³⁷ *a.g.e.*, s.11-12

⁴³⁸ *Efegil, a.g.e.*, s.147

⁴³⁹ Cumhurbaşkanı'nın görev ve yetkileri için bkz. 1982 Anayasası, Cumhurbaşkanının Görev ve Yetkileri, Madde 104

⁴⁴⁰ Gözen, *a.g.e.*, s.223

Bakanlar da Özal tarafından belirlenmiştir. Böylece, Körfez Savaşı döneminde mevcut siyasi sistemin en temel kurumları, yani Cumhurbaşkanlığı makamı, Hükümet ve Meclis, Özal'ın sıkı etkisi altına girmişti. Hatta Genel Kurmay Başkanı Necip Torumtay'ın bu makama seçilmesi bile Özal'ın Başbakanlığı sırasında gerçekleştirdiği bir operasyon sayesinde olduğu, siyaset kulislerinde açıktan açığa söylenmiştir.⁴⁴¹

Her ne kadar, Dışişleri Bakanlığı'nda Özal'ın insiyatifiyle belirlenmiş olsada, bu dönemde özellikle Dışişleri Bakanı ile Çankaya arasındaki kopukluk dikkat çekici olmuştur. Yıl boyunca üç ayrı Dışişleri bakanının görev yapması da bu alanda 1990 yılının özelliği olarak sayfalara geçmiştir. Eski Dışişleri Bakanı Mesut Yılmaz'ın 20 Şubat'ta “*Özal'ın yaklaşımlarının, dış politikanın yürütülmesini güçleştirdiğini*” dolaylı bir şekilde gündeme getirerek istifa etmesi Çankaya – Dışişleri kopukluğunun somut ifadesi olarak yorumlanmıştır.⁴⁴² Mesut Yılmaz'ın istifasının ardından Dışişleri Bakanlığına getirilen Ali Bozer, tüm uyumlu yaklaşımlarına karşın, Cumhurbaşkanının Körfez konusundaki tutumuna açık bir destek vermemişti. Hatta Körfez'e asker gönderilmesi konusunda ANAP içindeki muhalefetin etkin adlarından oldu. Ali Bozer, krizin başlaması ile birlikte tam anlamıyla ikinci plana itilmişti. Bunun en somut örneklerinden biri, 7 Ağustos'ta Irak petrol boru hattının kapatılması kararını, Bozer'in basın mensuplarından öğrenmesiydi.⁴⁴³

Ardından Hükümet içerisinde yaşanan en büyük kriz ise ABD gezisi sırasında Özal-Bush görüşmesine meslektaşı Baker'in katılmasına karşın Ali Bozer'in görüşmeler dışında tutulması ve ABD gezisi dönüşünde istifasını sunmasıydı.⁴⁴⁴ Kurtcebe Alptemoçin ise Mesut Yılmaz ve Ali Bozer'den sonra Dışişleri Bakanı olarak, kriz hakkında kendisine yönetilen bazı sorular karşısında “*Bana değil Sayın Özal'a sorun*” yanıtını vererek, Çankaya'nın tutumunun değişmediğini kanıtlamıştır.⁴⁴⁵

TBMM ve Genel Kurmay Başkanlığı da Dışişleri Bakanlığı gibi devre dışı bırakılıyordu. Turgut Özal'ın dış temaslarda “muhatap” seçilmesi ve yabancı liderlerle başlattığı telefon diplomasisi aracılığı ile politika belirlemesi, TBMM'nin de Dışişleri Bakanlığı ile birlikte devre dışı kalması sonucunu doğurdu. Özal'ın bu tutumları Türk Silahlı Kuvvetleri'nde de bazı tepkilere neden olmuştur. Özellikle Güneydoğu'da yeni bir askeri yığınak yapılması konusunda askeri yetkililerin karşı çıkmalarına aldırılmazlık içinde olan Turgut Özal'ın bu tavrı, dönemin Genelkurmay Başkanı Orgeneral Necip Torumtay'ın da istifasına yol açmıştır.⁴⁴⁶ Ardından hükümete verilen “savaş yetkisi” Dışişlerini tedirgin etmiş ve daha ihtiyatlı bir tutum almak durumunda olan Türkiye'nin, Irak'a karşı aktif olarak savaşa girmesinin geleceğe yönelik ciddi sorunlara zemin hazırlıyacağı konusunda uyarılar yapılmıştı.⁴⁴⁷ Bunun da ötesinde, daha önce belirtildiği üzere, bunalım öncesi ve sonrası dönemde Cumhurbaşkanı kişisel düzeyde izlediği politikalar sonucu iki

⁴⁴¹ Gözen, *a.g.e.*, s.162

⁴⁴² Atak, Körfez *a.g.e.*, s.68

⁴⁴³ Efegil, *a.g.e.*, s.193

⁴⁴⁴ Sazak, 11 Eylül Gölgesinde Saddam, s.48-49

⁴⁴⁵ Atak, *a.g.e.*, s.68

⁴⁴⁶ Genelkurmay Başkanı'nın istifası ve öncesindeki süreç, kitabın “Ordunun Tutumu” bölümünde detaylı olarak incelenecektir.

⁴⁴⁷ Cumhuriyet, 18 Ocak 1991

Dışişleri Bakanı istifa etmiştir. Türkiye'deki alışlagelmiş uygulamaların dışında ortaya çıkan bu gelişmeler, Bakanlık kadrolarının uygulanan politikalar üzerinde Cumhurbaşkanı ve hükümet ile en azından derin görüş ayrılığı içinde olduklarının somut bir göstergesidir.

Körfez Krizi'nde dikkat çeken önemli noktalardan birisi de, Özal ile Bush arasındaki samimi diyalog olmuştur. Özellikle bu ikili arasında yaşanan telefon diplomasisi, krizin Türkiye açısından gündem maddelerinden birisini oluşturmuştur. Bush-Özal ilişkisi, daha Bush'un Başkanlık koltuğuna oturduğu ilk günlerde kendisini göstermişti. 1989 yılında Washington'a giden Özal'ı, içten ve samimi bir şekilde karşılayan Bush⁴⁴⁸ gazetecilere şöyle seslenmişti: “*Bu bay (Özal), Amerikan çıkarlarını bizden daha iyi savunuyor.*”⁴⁴⁹

ABD Başkanı Bush da Özal'la olan ikili ilişkilerini açıkça ifade etmekle beraber, özellikle Körfez Krizi'ndeki telefon diplomasisinin ne kadar yoğun yaşandığını şu çarpıcı sözleriyle açıklamaktadır: “*Amerikan Devleti, Turgut Özal'la konuşmaktan dolayı çok yüksek telefon faturaları ödedi. Onu sık sık arıyordum, çünkü ondan güzel fikirler alıyordum. Bana 'Saddam'ı az kayıpla çabucak yeneceksiniz' diyen ilk liderlerden biriydi. Sert olmamı isterdi; 'Sonunda kaçacak' derdi. Özal'ın da, benim de yanıldığımız nokta şu olmuştu: ikimiz de onu yenmemizle birlikte Saddam'ın yıkılacağını ve yok olacağını düşünmüştük.*”⁴⁵⁰

Yukarda verilen örneklerde de görüldüğü gibi, Özal her zaman ABD ile yakın olma çabası göstermiş, beklentilerinden hiçbir zaman vazgeçmemiştir. Çünkü Özal'a göre, ABD dünyanın en büyük gücüdür ve Türkiye'nin bu güce meydan okumaması, ABD ile çatışmaya girmekten kaçınması gerekmektedir. Ayrıca Özal, ekonomik, siyasi, teknolojik ve askeri açılardan her zaman ABD'den beklentileri olmuştur. Eğer ABD ile her konuda işbirliği sağlanır ve yakın ilişkiler kurulursa, Özal'a göre ABD Türkiye'yi yalnız bırakmayacaktır.⁴⁵¹

Özal'ın “tek adam” rolünü üslenerek özellikle Körfez Krizi'nde, ABD Başkanı ve krizle ilgili liderlerle girdiği ilişkiler, endişe ile izlenmekle beraber, Türkiye'nin güvenliği açısından sakıncalı görülüş⁴⁵² olsa bile, kendisinin de belirttiği gibi Özal, maceracı olmaktan uzak durmaya çalışmıştı. Özal, yakın çevresindekilerden birisi olan doktoru Cengiz Aslan'ın, kafasında Musul ve Kerkük'le ilgili planı olup olmadığını sorduğunda şu cevabı veriyordu: “*Türkiye'nin bir daha Enver Paşa'lara tahammülü yoktur. Böyle bir maceraya ülkemi atacağını mı zannediyorsun?*”⁴⁵³ Sonuç itibarıyla Özal, Körfez Krizi esnasında, Türkiye'nin Ortadoğu'ya dönük “tarafsızlık” ilkesini temelinden yıkmış ve aktif bir politika izlenmesini sağlamıştır. Özal'ın Türk dış politika ilkelerine meydan okuyan politika anlayışı, onun vizyonundan kaynaklanır. Özal, Türk dış politikasının geleneksel Batıcılık eğilimine ilave olarak, Ortadoğu ve İslam dünyasına da çok yakından ilgi

⁴⁴⁸ Bu görüşmenin olduğu tarih, Reagan'ın son günlerine rastlar. Bush “seçilmiş başkan” sıfatıyla başkanlığı devralmayı beklemektedir.

⁴⁴⁹ Sazak, *a.g.e.*, s.41-42

⁴⁵⁰ Mehmet Ali Birant- Soner Yalçın, *The Özal*, Doğan Kitapçılık, Mayıs 2001, s. 427

⁴⁵¹ Gözen, *a.g.e.*, s.122-123

⁴⁵² Uluç Gürkan, “Tek Adam Özal”, *Güneş*, 9 Ağustos 1990

⁴⁵³ Birant- Yalçın, *a.g.e.*, s. 433

duymuş, Türkiye’yi bu iki dünya arasında liderlik konumuna getirmeyi düşünmüştür. Dolayısıyla bu vizyon anlayışı, Özal’ın Körfez Savaşı’nı algılamasını, kararlarını ve genel olarak yaklaşımını, diğerlerinden farklı kılmıştır.⁴⁵⁴

Özal bu politikayı, yürütme organlarına bırakmadan bizzat kendisi uygulamış ve bu olay, politik arenada birçok tartışmaların meydana gelmesine yol açmıştır. Muhalefet partilerin, Meclis görüşmelerinde Türkiye’nin yaklaşımlarının içerik olarak eleştirisini yapmakla birlikte, temel eleştirilerini Türkiye’nin dış politikasının Meclis denetimi dışında, Cumhurbaşkanının kişisel değerlendirilmeleri ile oluşturulmasına karşı yöneltmişlerdir.

SHP ve DYP liderleri, Turgut Özal’ı kendi kişisel çıkarları nedeniyle, Türkiye’yi savaşa sokmak istemesi ile suçlamışlardır. SHP kanadı “*Milli Birlik ve beraberliğin ülkenin ortak çıkarları söz konusu olduğundan gerçekleşeceğini, burada böyle bir durum olmadığını ve bunun bir kişinin kumar hevesi*” olduğunu belirtirken,⁴⁵⁵ aynı paralelde, dönemin DYP Genel Başkanı Süleyman Demirel, Özal’ın krizin başında itibaren savaş yanlısı tavır aldığını belirtmiş ve düşüncelerini “*Özal’ın politikası Türkiye’nin politikası değildir. Türkiye’yi maceraya sürüklemek politikasıdır*” şeklinde özetlemiştir; ardından Türk Dışişlerinin “yok olduğu” görüşünü savunmuştur.⁴⁵⁶

Meclisin DSP kanadından da tepkiler gelmiştir. DSP arka arkaya düzenlediği savaş karşıtı mitinglerle sesini duyurmaya çalışmıştır. DSP Genel Başkanı Bülent Ecevit, Cumhurbaşkanı Turgut Özal’ı “*Amerikan basın ve yayın organlarında verdiği demeçlerle, ABD yönetimi ve kongresini savaş kararı almaya kışkırtmakla Türkiye’yi olası bir savaşta etkin bir rol üstlenmeye sürüklemekle*” suçlamıştır.⁴⁵⁷

Sonuç olarak meclis-dışı muhalefetin birer parçası olan demokratik kitle örgütleri de kuvvet kullanımını reddeden, sıcak çatışmaya girilmesini kabul etmeyen bir tavır almışlardır. Bu kuruluşlar, Türkiye’nin özellikle ABD başta olmak üzere Batılı devletlerin güdümünde ve onların global çıkarları doğrultusunda politikalar izlemesine karşı çıkmışlar; Türkiye’nin bölgedeki sorunlara askeri olarak müdahalesine neden olabilecek taahhütlerden kaçınması gerektiğini vurgulamışlardır. İşçi sendikaları, Meslek kuruluşları kamuoyu, o zaman yürürlükte olan yasal çerçeveleri de zorlamak pahasına, Türkiye’nin Körfez’de sıcak bir çatışmadan uzak kalması yönünde toplumsal bir muhalefet oluşturmuşlardır.

Körfez bunalımı sırasında Türkiye’nin resmi politikasına karşı Meclis-dışı muhalefetin bir başka boyutunun, özellikle Silahlı Kuvvetler ve Dışişleri Bakanlığı bünyesinde de oluştuğu gözlemlenmiştir. Doğal olarak bu kuruluşlardaki kurumsal tepkilerin dile getirilmesi bu kurumların kendilerine özgü koşulların el verdiği ölçüde ses bulmuştur. Dönemin Cumhurbaşkanı ve ANAP iktidarı, gerek Meclis için gerekse Meclis dışı muhalefet kanatlarında Türkiye’nin savaş dışı kalmasına ilişkin birçok tepki almışlardır.

⁴⁵⁴ Gözen, *a.g.e.*, s.224

⁴⁵⁵ Cumhuriyet, 14 Ocak 1991

⁴⁵⁶ Cumhuriyet, 13 Ocak 1991

⁴⁵⁷ Cumhuriyet, 13 Ocak 1991

Özal'ın aktif dış politika anlayışı ve olaylara müdahalesindeki “tek adam” rolü, Türkiye içerisinde olduğu kadar, Türkiye dışında da dikkat çekici olmuştur. Özellikle İslam âleminde gelen tepki sert ve suçlayıcı niteliktedir. Irak'ta halkın tepkisini yazısına aktaran araştırmacı gazeteci Savaş Ay, “*Türkiye’den nefret ediyorlar. Her yerde küfürle karşılaştık*” demektedir.⁴⁵⁸ Ürdün halkı da bilhassa Özal’a karşı büyük tepki göstermiştir.⁴⁵⁹

İran eski Cumhurbaşkanı Beni Sadr ise Özal'ın takip ettiği politikayı tenkit ederek şöyle demektedir: “*Türkiye yanlış yolda. Yabancı gücün peşinden gitmek ona ne kazandıracak? Türkiye’nin vazifesi, ABD’ye üslerini açmak değil, bilakis ABD’nin bölgeden çekilmesine yardımcı olmaktır. Özal, Batı’nın provokasyonlarına gelmemeli, yoksa bölgede feci neticelere yol açar. Türkiye, takip ettiği politika yüzünden bir daha İslam dünyasında yerini alamayacak, yalnız kalacak.*”⁴⁶⁰

İslam dünyasında sert eleştirilere maruz kalan Özal, Batı basınında tam tersi takdirle karşılanmaktaydı. İngiliz Guardian gazetesinde yer alan yorumda, “*Batı’nın yeniden sevgilisi olan Özal, Türkiye’nin geleceğini savaş çıkmayacağı varsayımına göre kurarak kumar oynuyor*” denmekteydi. Özal, yalnızca Batı’nın değil, Yahudilerin de sevgisini kazanmıştı. Yahudi medya patronu Robert Maxwell, Özal’la yaptığı bir görüşme esnasında, Özal’ı Batılılar’ın ve Yahudilerin de sevdiğini, fakat Özal’ı en çok sevenlerin Amerikalılar olduğunu söylüyordu.⁴⁶¹

Bir yoruma göre Özal, Amerika’nın gözbebeğiydi. Amerikalılar’a göre Özal, Atatürk’ten bu yana Türkiye’de görülmemiş bir olayı gerçekleştirmişti. Özal, pasif kalmak yerine aktif bir politika izlemesi açısından “tam bir Amerikalı” gibiydi.⁴⁶² Eski CIA Başkanı emekli Amiral Stansfield Turner’ın Özal hakkında söyledikleri, gerçekten Türkiye’deki karşı görüşlerin ne kadar haklı olduğunu gösterir nitelikte olmuştu. Turner şöyle demektedir: “*Özal’ı TV’de seyrettim, çok güzel konuştu. Siz ne zaman başkanlık sistemine geçtiniz? Bu gün Türkiye’nin bu şekilde yardım etmesinden gurur duyuyorum. Ankara’nın kararları, Saddam’ın dizleri üstüne çökmesine hayli yardımcı olacak.*”⁴⁶³

Özal’ın, ABD tarafından bu kadar fazla takdir edilmesi ve Özal’ın sanki bu takdire layık olmak istiyormuşçasına tek taraflı ve Amerikan yönlü politika benimsemesi, muhalif parti başkanlarının sert tepkilerine yol açmıştır. Nitekim Demirel, Özal’ın bu politikası karşısında, “*Özal neredeyse Bush’un Türkiye’deki şubesi haline geldi.*”⁴⁶⁴ sözleriyle sert tepkisini ortaya koymuştu.

12 Eylül darbesinin ardından Türkiye’nin yeni döneminde, her yönden farklı bir vizyonla politikanın en üst seviyesinde rol alan Özal, Cumhurbaşkanı olduğu Körfez Krizi yıllarında da bu anlayışını devam ettirmiş ve bir döneme damgasını vurmuştur. Cumhurbaşkanı seçilmesine rağmen, 1989 yılında ANAP’ın yerel

⁴⁵⁸ Sabah, 5 Eylül 1990

⁴⁵⁹ Milliyet, 5 Eylül 1990

⁴⁶⁰ Bozgeyik, a.g.e., s.158

⁴⁶¹ Bozgeyik, a.g.e., s.158-159

⁴⁶² Milliyet, 3 Mart 1991

⁴⁶³ Milliyet, 28 Ağustos 1990

⁴⁶⁴ Bozgeyik, a.g.e., s.161

seçimleri kaybetmesiyle adeta dibe vuran yıldızı, bir yıl sonra Körfez Krizi'nde yeniden parlamış⁴⁶⁵ ve aktif politika anlayışıyla, Türkiye'nin Cumhuriyet Tarihinden beri sürdürdüğü geleneksel Ortadoğu dış politikasını temelinden kaldırmış ve Körfez Krizi'ne damgasını vurmuştur. Dönem içerisinde hem kendi partisiyle, hem muhalefetle ve hatta ordu ile dahi sorunlar yaşamış, fakat kendi politika anlayışından ödün vermemiştir. Yaptıkları doğru mudur yanlış mıdır, bu gün bile tartışılan bir konudur. Ama ortada bir gerçek vardır, o da Körfez Krizi'nin Türkiye açısından “tek adamı”nın Özal olduğudur.

2.6. İŞGALİN BASINDA GENEL HATLARIYLA DEĞERLENDİRİLMESİ

Bir nevi “Üçüncü Dünya Savaşı” olarak tanımlanabilecek olan Körfez Savaşı'nda yaklaşık iki milyon asker, on bin tank, dört bine yakın savaş uçağı, iki bine yakın helikopter, beş bin parça top ve ikiyüze yakın savaş gemisi katıldı. Savaşta 150- 200 bin arasında Irak'lı asker öldü. 200 bin Irak'lı asker de yaralandı. Körfez Savaşı sonrasında Irak, sanki Ortaçağ'a döndü. Körfez Savaşı, Irak'a verdiği korkunç, akıl almaz tahribata rağmen televizyon ekranına, gazete ve dergi sütunlarına kanın sıçramadığı, “temiz” bir savaş olarak sunuldu.⁴⁶⁶

ABD'nin Körfez Savaşı'nda üzerinde en çok durduğu konulardan birisi basına getirilen sınırlamalar ve sansürdür. Bunun en büyük sebebi ABD'nin üzerinde karabulut gibi dolaşan “Vietnam Sendromu” denilen psikolojik bir olgudur. ABD hükümeti ve halkının Vietnam Savaşı'nda yaşadıklarından sonra psikolojik bir baskı olarak yıllardır üzerinden atamadıkları bu kavram, Reagan yönetimiyle başlayan ve Bush yönetimi ile devam eden yeni bir doktrinin uygulanmasına da neden olmuştu. ABD, “Vietnam Sendromu” nu yenerek yeniden özgüvenini kazanmak için yenilgi ihtimali olmayan, nüfusu 5 milyonu geçmeyen ufak ve güçsüz ülkeleri hedef aldı. Örneğin, Libya'yı bombaladı, Grenada ve Panama'ya askeri müdahalede bulundu.⁴⁶⁷

ABD'nin Körfez Savaşı'na hazırlanışında, savaş kararının alınışında ve savaşın her aşamasında Vietnam yenilgisinden ders alındığı, Vietnam'da yapılan yanlışların tekrar edilmemesi için özen gösterildiği gözlemlenmektedir. Çünkü Vietnam yenilgisi, ABD başkanlarından Kongre üyelerine, diplomatlara, askerlere, gazetecilere, işadamlarına, üniversite öğrencilerine ve sokaktaki adama kadar herkesin zihninde hala olumsuz bir hatıra olarak yaşıyordu.⁴⁶⁸

Bu olayların sonucunda Körfez Savaşı sırasında medya yönlendirici olmuş ve bazı gerçekler göz ardı edilerek kamuoyunun doğru ve objektif verilere ulaşması engellenmeye çalışılmıştır. Savaşın ilk günlerinde savaşa doğrudan katılan ülkelerin basınına kısıtlama getirilmiştir. Bu ülkelerin basın mensuparı, operasyonlar ve araçlar hakkında “ayrıntılı bilgi vermemeleri” için uyarılmışlardır. “*Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin kararlarına uygun olarak Irak'a karşı harekete geçmiş bulunan çok uluslu gücün güvenliğinin korunması, harekâtın başarısının*

⁴⁶⁵ Özal'ın siyasi hayatı hakkında geniş bilgi için bkz. Mehmet Barlas, *Turgut Özal'ın Anıları*, Sabah Kitapları, İstanbul, Nisan 1996

⁴⁶⁶ Mutlu, *a.g.e.*, s.307

⁴⁶⁷ *a.g.e.*, s.311

⁴⁶⁸ *a.g.e.*, s.312

sekteye uğratılmaması” gerekçesiyle basın mensuplarının haber alma özgürlükleri kısıtlanmış, ayrıca Pentagon tarafından hazırlanan iki sayfalık yasaklar listesine kesinlikle uymaları talep edilmiştir. Gazetecilere verilen iki sayfalık liste özetle şu yasakları içermekteydi:⁴⁶⁹

- Ölü ve yaralı isimlerini içeren belgeler,
- Askeri birliklerin konaklama ve nakline ait bilgiler,
- Düşürülen uçaklarla ilgili bilgiler,
- Askeri hareketin ve harekatta görevli personelin güvenliğini tehlikeye atabilecek bilgiler,
- Gelecekte yapılacak askeri hareket, taarruzla ilgili bilgiler (ertelenmiş veya iptal edilmiş olsalar bile),
- Askeri birliklerin yeri ve karargâhlardaki güvenlik dereceleriyle ilgili hertürlü görüntü ve fotoğraf,
- Savaşta ABD birlikleri aleyhine kullanılabilir, askeri operasyonlar ve lojistik destekle ilgili hertürlü enformasyon⁴⁷⁰

Amerika Birleşik Devletleri’nin müttefik ülkelerin basınlarına yönelik getirdiği bu sınırlamanın uygulandığı ülkelerden biri de Türkiye idi. Genel Kurmay Başkanlığı’nın dahi savaş hakkında bazı gelişmeleri CNN televizyonundan öğrendiğinin belirtildiği ülkemizde, İncirlik üssünün kullanımına ilişkin görüntü ve haberler de kamuoyundan gizlenmeye çalışılmıştır. Oysa basın özgürlüğü, halkın bilgi alma özgürlüğü ile eşdeğer bir anlam taşımakta olup, dönemin Başbakanı Yıldırım Akbulut, gazete ve medyanın bu gibi kriz durumlarında “*resmi ağızlarla*” yetinmeleri gerektiğini vurgulayarak “*dünya da öğrensin diye, haber verme aşkına, insan kendi havaalanını hedef göstermemeli, koordinatlar içeren haber yazmamalı*” şeklinde eleştiri getiriyordu.⁴⁷¹

TRT, Körfez Savaşı boyunca CNN’e bağlanmaktan başka bir yol izlemedi. 19 Ocak 1991 günü, 36 saat boyunca beş ayrı zamanda yaklaşık 150 savaş uçağının kalkış ve inişine, kamerası ile tanık olan TRT kameramanının bu görüntülerinden tek bir tanesinin dahi halka yansıtılmadığı belirtiliyordu. Körfez savaşı, TRT’nin CNN’e, Çankaya Köşkü’nün Beyaz Saray’a, Genelkurmay’ın İncirlik Amerikan Hava Üssü’ne bağlanmaktan başka bir şey yapmadıkları ve Türk kamuoyunun gerçekleri öğrenmediği bir savaş oldu.⁴⁷²

Körfez Savaşı, aynı zamanda bir enformasyon savaşıydı. Hem Irak, hem de ABD ve müttefikleri zihinleri kazanmak, kamuoyunu yönlendirmek için yoğun çaba sarfettiler. Körfez Savaşı’nda kamuoyuna gerçek gibi sunulan birçok haber ve enformasyonun propaganda olduğu yıllar sonra anlaşıldı.

ABD’nin Amerikan ve dünya kamuoyunu Kuveyt’e askeri müdahalenin gerekliliğine inandırmak amacıyla yoğun bir propaganda uygulamıştır. Bunlardan bir tanesi erken doğan çocuk ünitesinde, kuvözden uzaklaştırılarak ölüme terk edilen çocuklarla ilgili haberdur. “*Iraklılar’ın kuvözleri alıp Irak’a götürmek için, Kuveyt’te*

⁴⁶⁹ a.g.e., s.318

⁴⁷⁰ ABD birlikleri ve müttefik kuvvetlere ait savaş mağlubiyeti veya askeri görevlilere ilişkin kayıplar.

⁴⁷¹ Ahmet Tan, “İki Yüzlü Gerçek”, Cumhuriyet, 24 Ocak 1991

⁴⁷² Cumhuriyet, 30 Ocak 1991

*erken doğan ünitesinde bakımı yapılan çocukları ölüme terk ettikleri” haberi tüm gazete ve televizyonlarda geniş bir şekilde yer almıştır.*⁴⁷³

Bu haberler insan hakları örgütlerinin o kadar çok dikkatini çekti ki sonunda Uluslar Arası Af Örgütü, Irak’ı töhmet altında bırakan bir rapor hazırladı. Bu rapor, Beyaz Saray yetkililerini o kadar memnun etmişti ki, Kongre İnsan Hakları Komitesi, bu raporda yer alan iddiaların düzenlenecek bir oturumda gündeme getirilmesine karar verdi. Bu oturumda en dikkat çeken olay, “Neyyire” adında Kuveyt’li bir kızın yeni döndüğü Kuveyt’te sözde yaşadıklarını dramatize ederek kamuoyuna anlatmasıydı. Neyyire, ağlıyarak yaptığı açıklamada şunları söylüyordu. “*El-Addan hastanesinde gönüllü olarak çalışıyordum. Orada bulunduğum sırada silahlı Irak askerlerin hastaneye gelerek 15 çocuğun kuvözde bakıldığı odaya girdiklerini gördüm. Irak’lı askerler çocukları kuvözden ayırdılar, kuvözleri aldılar, çocukları da soğuk beton üzerinde ölüme terk ettiler.*”⁴⁷⁴ Henüz 15 yaşında olan Neyyire’nin yürekleri parçalayan bu konuşmasını dinleyenler ne yazık ki bazı gerçekleri bilmiyorlardı. Neyyire Kuveyt’in ABD Büyükelçisi’nin kızıydı ve Kuveyt’in işgalinden bu yana Kuveyt’e adımını atmamıştı.

Sonuç itibariyle Körfez Savaşı sırasında basın sınırlandırılmış ve kamuoyu gerçeklere ulaşamamıştır. Bunun yanı sıra savaşı haklı göstermek amacıyla Amerikalılar başta olmak üzere tüm dünyayı etkilemeye yönelik çoğu yalan haberlerden oluşan propagandalar yapılmıştır. Buna rağmen savaş karşıtı çoğunluk oluşmuş, ancak bürokratik kadrolar üzerinde etkili olamadıkları gibi, hükümetin dış politikası üzerinde de etkili olamamış ve dış politikanın kişiselleştirilmesinin önüne geçememiştir. Körfez Savaşı sırasında Amerikan basını, Bush yönetimini desteklemekle kalmamış, savaş çığırtkanlığı da yapmıştır.

CNN’in başrolünü oynadığı bu gazetecilik ve televizyonculuk oyunu, Vietnam’dan dersini almış ve ABD yönetiminin sıkı denetiminde savaş boyunca devam etmiştir. Televizyonlarda savaşla ilgili yayınlarda toplam yayınların ancak yüzde 11’i savaş karşıtlarının fikirlerine ayrılmıştır. Bu çarpıklık, basın ve düşünce özgürlüğü çığırtkanlığı yapan ülkelerin bir ayıbı olarak tarihteki yerini almıştır.

---

⁴⁷³ Mutlu, a.g.e., s.360

⁴⁷⁴ a.g.e., s.360

3. İŞGAL SONRASI GELİŞMELER

3.1. DİPLOMATİK GİRİŞİM VE BASKILAR

Dışarıdan bakıldığında, sorun bir Arap sorunu idi ve öyle ise Araplar arasında bir çözüme kavuşturulması gerekiyordu. Arap ülkeleri, 2 Ağustos 1990'dan önce olduğu gibi bu tarihten sonra da soruna barışçı bir çözüm getirmek için çaba sarfetmişlerdir. Ne var ki Arap Birliğinin bir araya gelip ortak bir karar veremeyecek durumda olması, krize Araplar arası bir çözüm getirilmesini imkânsız kılmıştır. Arap ülkelerinin yapamadığını, BM Örgütü ve özellikle Güvenlik Konseyi, kuruluşundan bu yana hiç olmadığı kadar etkin bir şekilde rol alarak gerçekleştirmiş ve Körfez Krizinde alınan bütün kararların altına imzasını koymuştur. Denilebilir ki, 50 yıldır derin dondurucuda bulunan Güvenlik Konseyi, adeta yeniden keşfedilmiştir.⁴⁷⁵

BM Güvenlik Konseyi'nin bu kadar etkin görev yapmasının en büyük sebebi, ABD'nin bu örgütü kontrol altında tutarak, istekleri doğrultusunda yönlendirmesi olmuştur. Soğuk Savaş döneminin sona ermesiyle ABD, tek başına lider olma yolunda ilerlerken, Körfez Krizi esnasında doğrudan müdahale yerine, BM mekanizmasını bu müdahalenin aracı olarak kullanmanın pek çok yönden daha avantajlı olduğunu düşünmüştür. Çünkü iki kutuplu yapının bozulmasıyla artık BM'de istenilen kararları aldirmek daha kolay hale gelmişti. ABD, böylece BM aracılığıyla müdahale ederek işin ekonomik, siyasal ve askeri maliyetini tek başına karşılamak zorunda kalmıyordu.⁴⁷⁶ Ayrıca Güvenlik Konseyi'nin olaylara dahil olması demek, ABD ve uluslar arası ittifakın attığı her adımın meşruluk kazanması demektir.⁴⁷⁷

Bu olayın bilincinde olan ABD, işgalin daha ilk dakikalarında BM Güvenlik Konseyi'ni acil bir toplantıya çağırmak için yoğun çaba harcamış ve Amerikan saati ile sabahın dört buçuğunda 660 sayılı kararı⁴⁷⁸ onaylatmayı başarmıştı. Kararda, Bağdat, Kuveyt'ten hemen ve koşulsuz çekilmeye ve statükoyu yeniden kurmaya çağrılıyordu. Yalnızca Yemen oy vermeyi reddederken, SSCB, Çin, ABD, Fransa, İngiltere ve hatta Küba karara olumlu oy kullanıyorlardı.⁴⁷⁹

2 Ağustos 1990 tarihli ve Irak'ın Kuveyt'ten derhal ve koşulsuz olarak çekilmesini öngören 660 sayılı kararın araksından 6 Ağustos'ta ekonomik yaptırımları öngören 661 sayılı karar⁴⁸⁰ alınmıştı. 661 sayılı karar,⁴⁸¹ BM antlaşmasının 41. maddesi çerçevesinde alınmış⁴⁸² ve üye ülkeleri bağlayıcı niteliği olan bir karardı.⁴⁸³ Türkiye, kararın hemen ertesi günü yükümlülüklerini yerine

⁴⁷⁵ Arı, *2000'li Yıllarda Basra ...*, s. 233

⁴⁷⁶ Arı, *Irak İran ABD ve Petrol*, s.448-449

⁴⁷⁷ Efeğil, *a.g.e.*, s.88

⁴⁷⁸ 660 sayılı BM Güvenlik Konseyi Kararı için bkz. EK-1-A

⁴⁷⁹ Salinger- Laurent, *Körfez Savaşı*, s.83

⁴⁸⁰ Bu karar BM Güvenlik Konseyi'nin tarihinde alınan en ağır yaptırım kararlarından birisidir. Konsey en son 1967 yılında Rodezya'daki beyaz azınlık yönetimine karşı bu denli ağır yaptırımların uygulanmasına karar vermişti. Cumhuriyet, 7 Ağustos 1990

⁴⁸¹ 661 sayılı BM Güvenlik Konseyi Kararı için bkz. EK-1-B

⁴⁸² BM Sözleşmesi madde 41'e göre, BMGK, bir devletin, deniz, hava, demiryolu, posta, telgraf, radyo ve diğer iletişim araçlarını kesebilir.

⁴⁸³ Arı, *2000'li Yıllarda Basra Körfezi ...*, s.233

getiriyor ve bu kapsamda; Yumurtalık petrol boru hattını kapatıyor, Kuveyt ve Irak'a ait mal varlıklarını donduruyor, Irak ve Kuveyt'e ihracat durduruluyor ve Irak tırlarının Türkiye'ye girişi yasaklanıyordu.⁴⁸⁴

Irak'ın Kuveyt'i ilhak ettiğini açıklaması üzerine 9 Ağustos 1990 tarihli 662 sayılı kararla,⁴⁸⁵ Irak'ın Kuveyt'i ilhakını geçersiz ilan ediyordu.⁴⁸⁶ Bu kararın arkasından, Saddam yönetiminin Kuveyt'in ilhakıyla bu ülkedeki yabancı elçiliklerin kapatılmasını isteyen bir karar yayımlaması üzerine, Batılı devletler büyükelçilikleri kapatmamışlar ve 18 Ağustos 1990 günü oybirliğiyle, Güvenlik Konseyi tarafından BM sözleşmesi Bölüm 7'ye dayanarak, Irak ve Kuveyt'te bulunan yabancıların acilen ayrılmasına izin verilmesi ve bu vatandaşların güvenliğinin Irak yönetimince sağlanmasını isteyen 664 sayılı kararı⁴⁸⁷ almıştır.⁴⁸⁸

661 sayılı ekonomik ambargo kararı etkin bir denetim sistemine ihtiyaç duymuştu. Bunun üzerine 25 Ağustos 1990'da deniz ablukası uygulanması ve buna uymayan gemilere güç kullanılmasını öngören 665 sayılı karar⁴⁸⁹ alındı.⁴⁹⁰

BM Güvenlik Konseyi'nin Irak'a karşı aldığı ekonomik ambargo uygulama kararıyla, Irak'a karşı uluslar arası bir blok oluşturulması hedeflenmiştir. Amaç, Irak'ı ekonomik olarak zor durumda bırakıp Kuveyt'i işgaline son vermek idi. Güvenlik Konseyi, 25 Ağustos 1990'da aldığı 665 sayılı kararla, ambargoyu abluka ile de desteklemeye yönelmiştir. Bu kararla birlikte, Irak'a karşı ekonomik yaptırımların gediksiz uygulanabilmesi için abluka peşinde koşan ABD, sonunda isteğine kavuşuyordu. Güvenlik Konseyi, özel durumlarda ambargonun uygulanabilmesi için gerekli önlemlerin alınmasını öngören karar tasarısını kabul ederek, "gerekli önlemler" ifadesi altında Körfez'deki deniz güçlerinin Irak yük gemilerine karşı askeri müdahalede bulunmasına imkân tanıyan yol da açılmış oluyordu.⁴⁹¹

Kendilerine yönelik ambargo ve askeri tepkiler karşısında Iraklı yetkililerin yanıtı şu oluyordu: "*Pepsi'siz, Macintosh'suz ve viskisiz yaşayabiliriz.*"⁴⁹²

Diğer taraftan Irak yönetimi, ambargoyu Türkiye'den de delmek için temaslarda bulunmuştur. Önce bir Irak'lı bakanın Türkiye'den çocuk maması ve ilaç talebi, ardından da Türkiye'ye bedava petrol verme girişimleri olmuştur. Türkiye ise, Irak'ın bu tekliflerini geri çeviriyor ve Devlet Bakanı Cemil Çiçek'in şu sözleriyle BM kararına uyulacağını açıklıyordu: "*Bugün çocuk maması isteyenler, yarın başka mamalar isterler.*"⁴⁹³

⁴⁸⁴ Hürriyet, 8 Ağustos 1990

⁴⁸⁵ 662 sayılı BM Güvenlik Konseyi Kararı için bkz. EK-1-C

⁴⁸⁶ Türkiye, 10 Ağustos 1990

⁴⁸⁷ 664 sayılı BM Güvenlik Konseyi Kararı için bkz. EK-1-D

⁴⁸⁸ Efeğil, *a.g.e.*, s.120

⁴⁸⁹ 665 sayılı BM Güvenlik Konseyi Kararı için bkz. EK-1-E

⁴⁹⁰ Arı, *a.g.e.*, s.233

⁴⁹¹ Cumhuriyet, 26 Ağustos 1990

⁴⁹² Salinger- Laurent, *Körfez Savaşı*, *a.g.e.*, s.144

⁴⁹³ Milliyet, 3 Eylül 1990

13 Eylül 1990 tarihli 666 sayılı karar ise, tüm ekonomik yaptırımların Güvenlik Konseyi'nin denetiminde uygulanmasını ve insani yardımlar yapılması gerekiyorsa bunun BM denetiminde gerçekleştirilmesini öngörmekteydi.⁴⁹⁴ Bu karardan 3 gün sonra ise 667 sayılı karar alınmıştı.⁴⁹⁵ Kararın alınma sebebi, Irak güçlerinin elçilik konutlarına girerek buradaki görevlileri gözaltına almalarıydı. Alınan kararlar, bütün yabancı uyruklu vatandaşların derhal serbest bırakılması ve diplomat ve konsolosların görevlerini engelleyecek hareketlerde bulunmamasını istemekteydi.⁴⁹⁶ 24 Eylül 1990 tarihli 669 sayılı karar⁴⁹⁷ ise, Türkiye'yi de yakından ilgilendirmekteydi. BM Sözleşmesi madde 50'ye⁴⁹⁸ dayanarak kabul edilen karar, krizden dolayı maddi zarara uğrayan ülkelerin, bu zararlarının telafisi için, BM tarafından kurulan bir komiteye başvuru yapılmasını olanak sağlıyordu.⁴⁹⁹ Ambargoyu sıkı bir şekilde devam ettirmek amacıyla, 25 Eylül 1990 tarihinde alınan 670 sayılı kararlar, Irak'a hava ablukası öngörülmekte ve ülkelerden Irak ve Kuveyt'e giden uçaklar için hava sahalarını kullandırmamaları istenmekteydi.⁵⁰⁰ Daha sonra, BM Güvenlik Konseyi tarafından 29 Ekim 1990 tarihli rehinerle ilgili 674 sayılı karar⁵⁰¹ ve arkasından, 28 Kasım 1990'da, Kuveyt'teki nüfus yapısının değiştirilmesine ve Kuveyt yönetimi tarafından tutulan arşivlerin ortadan kaldırılmasına yönelik Irak yönetiminin girişimlerini kınayan⁵⁰² 677 sayılı karar⁵⁰³ alınıyordu.

En son olarak Güvenlik Konseyi, 29 Kasım 1990'da hukuksal dayanağı uzun süre tartışma konusu olan ve Irak'a güç kullanmayı öngören 678 sayılı kararı⁵⁰⁴ aldı. Buna göre Irak, 15 Ocak 1991'e kadar Kuveyt'ten çekilmediği takdirde uluslar arası barış ve güvenliğin sağlanması için Kuveyt hükümeti ile işbirliği yapılarak Irak'a karşı gerekli tüm önlemler alınacaktı.⁵⁰⁵ Çin'in çekimser, Küba ve Yemen'in karşı oy kullandıkları bu kararda, üye devletlerden, belirtilen amacı gerçekleştirmek için, bütün devletlerin uygun desteği (appropriate support) sağlamaları istenmekteydi.⁵⁰⁶ Kriz boyunca bir takım diplomatik opsiyonlar üzerinde de durulmuştur. Irak'ın Kuveyt'ten çekilmesi, buna karşılık yeni bir hükümetin iş başına gelmesi ve parlamento seçimlerinin yapılması önerisi bunlardan ilkidir. Bu öneriyi ortaya atanlar, Güvenlik Konseyi'nin alacağı bir kararla Irak'ın bölgeye yönelik saldırı veya

⁴⁹⁴ 666 sayılı BM Güvenlik Konseyi Kararı için bkzn. EK-1-F

⁴⁹⁵ 667 sayılı BM Güvenlik Konseyi Kararı için bkzn. EK-1-G

⁴⁹⁶ Efeğil, *a.g.e.*, s.122-123

⁴⁹⁷ 669 sayılı BM Güvenlik Konseyi Kararı için bkzn. EK-1-H

⁴⁹⁸ BM madde 50'ye göre, eğer Güvenlik Konseyi tarafından bir ülke aleyhine alınan önleyici ya da zorlayıcı önlemler, herhangi başka bir ülkenin özel ekonomik sorunlarla karşı karşıya kalmasına neden olursa, bu devlet sorunlarının çözümü için Güvenlik Konseyi'ne danışma hakkına sahiptir

⁴⁹⁹ Efeğil, *a.g.e.*, s.122-123

⁵⁰⁰ 670 sayılı BM Güvenlik Konseyi Kararı için bkzn. EK-1-I

⁵⁰¹ 674 sayılı BM Güvenlik Konseyi Kararı için bkzn. EK-1-İ

⁵⁰² Efeğil, *a.g.e.*, s.124

⁵⁰³ 677 sayılı BM Güvenlik Konseyi Kararı için bkzn. EK-1-J

⁵⁰⁴ 678 sayılı BM Güvenlik Konseyi Kararı için bkzn. EK-1-K

⁵⁰⁵ Arı, 2000'li Yıllarda Basra ..., s.234

⁵⁰⁶ Efeğil, *a.g.e.*, s.125

tehdidinin Konsey'in beş daimi üyesine⁵⁰⁷ yapılmış gibi kabul edileceğini ileri sürmekteydi.⁵⁰⁸

Diplomatik girişimlerin bir kısmı da Arap ülkeleri tarafından ortaya atılan çözüm önerileri olmakla beraber, bu girişimlerden de herhangi bir sonuç alınamamıştır. 2 Ağustos 1990 tarihlerinden sonra da Arap başkentleri arasında yoğun bir diplomatik trafik yaşandığı görülmüştür. Diplomatik temasların da Irak'ın kararlı tutumunu değiştirmedeği görülünce, daha çok Mısır Devlet Başkanı Hüsnü Mübarak'ın çabalarıyla Arap ülkeleri temsilcileri, Kahire'de bir araya gelmeyi kararlaştırmışlardır. 10 Ağustos 1990 tarihinde gerçekleşen Arap zirvesinde, Arap ülkeleri liderleri, Irak'ın Kuveyt'e saldırısını kınamış ve bunun sonuçlarını kabul etmeyeceklerini açıklamışlardır.⁵⁰⁹

Laurent ve Sallinger, kitaplarında bu zirveyi birazda dramatize ederek özetle şöyle anlatıyorlardı:

“10 Ağustos'ta Kahire'de yapılan Arap Birliği Zirvesi belkide olayların yatışması ve Araplar arasındaki çözüm için son şanstı. Ama bu şans hiç de iyi kullanılmayacak, aksine işleri daha da kötüleştirecekti. Daha ilk dakikasından itibaren Kuveyt ve Irak yöneticileri arasında başlayan sözlü sataşmalar, birbirlerine şişe ve tabak fırlatmalarla çığırından çıkmıştı. Birçok ülke, bu arada Körfez ülkeleri, Mısır, Suriye, Fas ve Suudi Arabistan, daha oturum başlamadan önce her delegasyonun masasına bırakılmış olan karar suretinden yana gözüküyorlardı. Birçoklarının Amerikalılarca kaleme alındığı, ya da en azından esinlendirildiği kanısını taşıdığı 7 noktalık karar sureti, Kuveyt'in ilhakını reddediyor, BM'nin Irak'a karşı aldığı yaptırım ve ambargoya katılıyor ve Suudi Arabistan'a gönderilmek üzere Arap silahlı kuvveti oluşturulması çağrısı yapıyordu. Arap Birliği'nin yirmibir üyesinden onikisi karar sureti lehine; üçü, Irak, Libya ve FKÖ, aleyhine; diğerleri, bu arada Cezayir ve Yemen çekimsiz oy kullanıyor; Ürdün oylamaya bile katılmıyordu. Koridorlarda, oylamadan hemen sonra, Yaser Arafat bağırdı: “Bu bir hata, korkunç bir hatadır. Eğer bir delegasyon Bağdat'a gidebilseydi, Körfez Krizi'ni ortadan kaldıracak bir çözüme ulaşabilirdi.”⁵¹⁰

Türk basınına göre, zirve bir bakıma arap aleminin parçalandığını da belgelemiştir. Öyleki Kahire Zirvesi'nden üç ayrı Arap alemi ortaya çıkmıştır. Birincisi ki çoğunluğu oluşturuyor, Saddam Hüseyin'in tecavüzüne karşın pan Arap ordusu kurulmasından yanaydı. Aralarından sadece krallar değil, birçoklarının ilerici olarak tanıdığı Suriye de vardı. İkinci, Saddamdan korkan devletlerden oluşan Arap âlemiydi ki bunlar kriz karşısında çekimsiz kalmayı yeğlemişlerdir. Saddam'dan yana gözükün üçüncüsün temsilcisi ise Libya idi.⁵¹¹

⁵⁰⁷ BM Güvenlik Konseyi 15 üye ülkeden oluşmaktadır. Bu ülkelerden 5 tanesi daimi üye olup, bu ülkeler, ABD, Rusya, Fransa, İngiltere ve Çin Halk Cumhuriyeti'dir. Diğer 10 üye 2 senede bir yapılan seçimlerle belirlenmektedir.

⁵⁰⁸ Arı, a.g.e., s.234

⁵⁰⁹ Güneş, 11 Ağustos 1990

⁵¹⁰ Salinger- Laurent, *Körfez Savaşı*, s.149-153

⁵¹¹ Altan Öymen, “Biz Olsak Ne Yapardık?” Milliyet 12 Ağustos 1990

Arap dünyasındaki bu parçalanmaya rağmen zirveden çıkan karar, Irak'a karşı caydırıcı bir içerik taşıyordu. Bundan sonrada Araplar arasında barışçıl çözümler yolunda bir takım öneriler ortaya çıktı. Bunların en önemlilerinden biri, FKÖ'nün barış planıydı. Filistin Kurtuluş Örgütü'nün siyasi Büro Şefi Faruk Kaddumi'nin önce Bağdat'a, peşi sıra da Washington'a ilettiği krizle ilgili çözüm planında şu maddeler yer verilmiştir:

- 1- Irak'ın Bübiyan adası hariç Kuveyt topraklarından çekilmesi ve yerine Arap Birliği ile BM gözetiminde Arap ve uluslar arası kuvvetlerin yerleştirilmesi,
- 2- Irak işgalinden sonra ülkeyi terk eden Kuveyt ailelerinin geri dönmesi,
- 3- Kuveytliilerin Irak'la birlik kurmaya veya bağımsızlık arasında seçim yapmaları için referandum düzenlemeleri amacıyla bir dönem kararlaştırılması,
- 4- Bağımsızlık kararı halinde, Bubiyan adasının Irak'a kiralanması, iki ülke arasındaki sınırın belirlenmesi ve Irak'ın Kuveyt'e olan borcunun silinmesi için Kuveyt hükümetinin Irak'la görüşmeler yapması.
- 5- Arap ülkelerinin dış borçlarının ödenmesi amacıyla ortak bir Arap planı çerçevesinde, Arap ülkelerinin ekonomik kalkınmasını sağlamak için fon kurulması.⁵¹²

Krizi görüşmek üzere, 30 Ağustos 1990'da Kahire'de Arap Birliğine üye ülkelerin Dışişleri bakanları bir araya gelmişlerdir. Arap Birliği'ne üye ülkelerin Dışişleri bakanları toplantısına Suudi Arabistan, Mısır, Suriye, Lübnan, Katar, Kuveyt, Bahreyn, Fas, BAE ve Somali katılmıştı. Irak ve bu ülkeyi destekleyen sekiz üye toplantıyı boykot etmişlerdir.

11 Kasım 1990 tarihinde yaptığı bir konuşmasında Körfez Krizine barışçı bir çözüm bulunması için Arap ülkelerini olağanüstü bir zirveye çağıran Fas Kralı II. Hasan'ın teklifini reddeden Irak, toplanacak zirvenin Filistin sorunu başta olmak üzere Arap dünyasını ilgilendiren bütün konuların ele alınması gerektiğini belirtmiş, ancak daha sonra konu ile daha yakından ilgilenmeye başlamıştır. Hatta Irak Başbakan Birinci Yardımcısı Taha Yasin Ramazan, Kral Hasan ile Rabatta bir araya gelerek zirvenin şartlarını görüşmüşlerdir. Bu görüşme ve diğer temaslarda anlaşılacağı üzere Kral'ın zirve çağrısını Irak, bazı şartlarla kabul edileceğini ima etmeye devam etmiş, Arap birliğinin etkili üyelerinden Suudi Arabistan ise, zirve için çok geç olduğunu belirtmiştir. Mısır ve Suriye'de böyle bir zirveye katılmayı düşünmezken, Kahire Zirvesinde Irak'ı destekleyen Libya ise kararsız kalmıştır.⁵¹³

Görüldüğü üzere bazı Arap ülkelerinin ve devlet adamlarının bütün çaba ve girişimleri, diğer uluslar arası girişimlerde olduğu gibi birinci olarak Irak yönetiminin direnci ile karşılaşmış, ikinci olarak da Irak karşıtı Arap ülkelerinin ve aynı zamanda Irak karşıtı uluslar arası cephenin ileri sürdüğü Irak'ın hiçbir ön koşul ileri sürmeksizin Kuveyt'i boşaltması gerektiği şartından dolayı sonuçsuz kalmıştır. Irak'a karşı uluslar arası diplomatik baskı ve girişimler önemlidir. BM Güvenlik Konseyi'nin ambargo ve abluka kararı almasıyla artan diplomatik baskılar sonucunda

⁵¹² Milliyet, 24 Ağustos 1990

⁵¹³ Güneş, 17 Kasım 1990

Irak adeta uluslar arası sistemde tecrit edilmiş ve eşi görülmemiş ölçüde yalnız bırakılmıştır.⁵¹⁴

Mevcut uluslar arası kuralları çiğneyerek Kuveyt'i işgali sürdüren Irak'ın Sovyetler Birliği tarafından da kınandığı görülmektedir. Sovyetler Birliği Devlet Başkanı Mihail Gorbaçov: "*Irak'ın bizden savunma amacıyla aldığı silahları saldırı amacıyla kullanmasını kabul etmiyoruz. Dünyanın barışı aradığı bir dönemde Kuveyt'i işgal ve ilhak eden Irak, barış umutlarını baltalamıştır*"⁵¹⁵ demiştir. Ayrıca Sovyetler Birliği, Irak Kuveyt'i işgaline son vermesi için bir takım girişimlerde de bulunmuştur. Bu girişimlerden önemlisi Başkan Gorbaçov'un özel temsilcisi Yevgeni Primakov'un üst üste Bağdat'a yaptığı iki ziyaretidir. Bu girişimler sürdürülürken, BM'nin Irak'a diplomatik baskısı da kriz boyunca aralıksız devam etmiştir.

Irak ise BM'nin tüm baskılarına karşın eleştirel tutumunda ısrar etmekteydi. Ürdün'ün başkenti Amman'da 1-2 Eylül 1990 tarihinde BM Genel Sekreteri Perez de Cuellar ile bir araya gelen Irak Dışişleri Bakanı Tarık Aziz, BM'nin ambargo ve abluka kararı almasıyla oluşturduğu diplomatik baskıya tepkisini şöyle dile getiriyordu: "*Güvenlik Konseyindeki daimi üyeler tarafsız değil. Bir Arap daimi üye bulunsaydı onların kararı veto edilirdi*"⁵¹⁶

Bir diğer görüş, Fransa Devlet Başkanı François Mitterant'a ait olan dört aşamalı plandı. Buna göre, Irak Kuveyt'ten çekilirken aynı anda yabancı güçler de bölgeden çekilecekti. Üçüncü aşaması Lübnan ve Filistin konularının da ele alındığı bir uluslar arası konferans toplanmasıyla ilgili olan planın, dördüncü aşaması Ortadoğu'da genel bir silahsızlanmaya gidilmesini öngörmekteydi.⁵¹⁷

Ancak bu önerilerin hiçbirini gerçekleştirmek mümkün olmadığı gibi, bu arada yapılan diğer diplomatik girişimlerden de bir sonuç alınamamıştır. Bunlardan en önemlisi 9 Ocak'ta Cenevre'de ABD ve Irak Dışişleri Bakanları Baker ve Tarık Aziz arasındaki görüşmeydi. Baker, toplantıdan sonra yaptığı açıklamada, Irak yönetiminin Kuveyt'ten çekilme konusunda hiçbir esneklik göstermediğini vurguladı.⁵¹⁸ Her iki Bakan, görüşme esnasında, kendi yönetimlerinin kriz konusundaki tutumlarını tekrarlamaktan başka herhengi bir somut gelişme sağlayamadılar. Baker, Irak'ın Kuveyt'ten derhal, şartsız ve tümüyle çekilmesi gerektiğini ısrar ederken, Aziz de Filistin ve Kuveyt meseleleri arasında bağ kurarak, Ortadoğu sorunlarının hepsine çözüm bulacak bir konferansın gerçekleştirilmesi isteğini yeniledi. Böylece sıcak çatışmaya saatler kala, taraflar arasında son kozlar da oynanmış oluyordu.⁵¹⁹

⁵¹⁴ Mendi, *a.g.e.*, s.42-43

⁵¹⁵ Hürriyet, 19 Ağustos 1990

⁵¹⁶ Türkiye, 3 Eylül 1990

⁵¹⁷ Arı, 2000'li Yıllarda Basra..., s.234

⁵¹⁸ Cumhuriyet, 10 Ocak 1991

⁵¹⁹ Efeğil, *a.g.e.*, s.76

En son çare olarak BM Genel Sekreteri'nin 14 Ocak'ta Saddam'la Irak'ta görüşmesinden de olumlu bir sonuç alınmadı. Genel Sekreter Cuellar, açıklamasında Bağdat'ta en ufak bir ilerleme sağlayamadığını belirtiyordu.⁵²⁰

3.2. ASKERİ MÜDAHALEYE İMKÂN TANIYAN FAKTÖRLER

3.2.1. ULUSLARARASI SİSTEMDE DEĞİŞİKLİKLER

İkinci Dünya Savaşı sonunda ABD ve SSCB, iki süper devlet olarak ortaya çıkmış ve yeni bir dünya düzeni oluşmuştu. Milletler arası politik arenada meydana gelen boşluklar, süphesiz bu yeni düzenin en büyük sebebiydi. Çünkü savaş öncesi milletlerarası kuvvet dengesinin temel unsurlarını teşkil eden Almanya, Japonya ve İtalya gibi devletler, artık yeni uluslar arası sistemin baş aktörleri değillerdi.⁵²¹ 1947 yılında ABD Başkanı Truman tarafından ortaya konulan Truman Doktrini ise, ABD ile SSCB arasında Soğuk Savaş döneminin başladığını ilan ediyor ve Komünist tehlike karşısında ABD tarafından özgür ulusları koruma sözü veriliyordu.⁵²² Truman Doktrini, aslında özgür ulusların korumasını üstlenmekten çok komünizmin yayılmasını önlemek için Sovyetler'e karşı yapılmış bir karşı ataktı.

ABD'nin ikinci müdahalesi, Sovyet Rusya'nın Doğu Avrupa'daki yayılma politikası ve daha ileriye yönelik emperyalist ideolojik emellerinin ABD üzerindeki kaygıları artırması üzerine, 1949 yılında Batı Avrupa ülkelerini de içine alan Kuzey Atlantik Paktı (NATO) adı verilecek olan organizasyonun kurulması olmuştur.⁵²³ Sovyetler'in bu organizasyona tepkisi gecikmemiş, 1955 yılında bir tepki ve dengeleyici güç olarak Sovyetler Birliği önderliğinde Varşova Paktı kurulmuştur.⁵²⁴

ABD, 1957'de Eisenhower Doktrini ile Soğuk Savaş ortamını bir adım daha ileriye götürerek, "uluslar arası komünizm" tehdidi ile karşı karşıya olan ulusları istemeleri durumunda doğrudan askeri yardımda bulunabileceğini açıklayarak silahlanma yarışını da başlatmış oluyordu.⁵²⁵

Böylelikle, İkinci Dünya Savaşı sonrasında Almanya, Fransa, İngiltere ve İtalya gibi Avrupa ülkelerinin bir güç unsuru olarak dünya politika sahnesinden çekilmesinden sonra, ABD ve Sovyetler Birliği gibi her biri farklı görüşlere sahip iki

⁵²⁰ Hürriyet, 15 Ocak 1991

⁵²¹ Armaoğlu, *a.g.e.*, s.423

⁵²² Arı, *Irak İnan ABD ve Petrol*, s.52

⁵²³ Daha ilk başlarda NATO'ya başvuruda bulunan, fakat üyeliğe kabul edilmeyen Türkiye, yoğun çabaları ve 1952' de, hiçbir yükümlülüğü olmamasına rağmen, patlak veren Kore savaşına 4.500 kişilik bir askeri birlik göndermesi sonucu ancak NATO'ya alınacak ve sonraki yıllarda büyük varlık göstererek, NATO'nun en aktif ve en önemli müttefiklerinden biri haline gelecektir. Yıllar yılı Türkiye, üyesi bulunduğu NATO' nun amaç ve ilkeleri doğrultusundaki görevinin sorumluluğunu bilen, düzenli ve disiplinli ordusuyla Varşova Paktı'ndan gelecek olası tehdit ve tehlikelere karşı kalkan olma rolünü üstlenmiş, uluslararası barış ve güven ortamının tesisi ve korunması amaçlarına yönelik hareketlere aktif katılımını her fırsat ve vesileyle kanıtlamıştır.

⁵²⁴ Naci Doğan, "Yeni Dünya Düzeni Bağlamında Uluslararası Sistem, Nato'nun Rolü ve Türkiye'nin Stratejik Konumu", Manas Üniversitesi, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 10, Bıшкеk 2004, s.25

⁵²⁵ Arı, *Irak İnan ABD ve Petrol*, s.52

ayrı çekirdekten oluşan, uluslararası güç dengesi itibariyle iki kutuplu bir sistem oluşmuş, durum 1970'li yıllara kadar sürmüştür.⁵²⁶

ABD'nin Vietnam Politikası kendi içinde bir kriz yaşamasına yol açmış, bunun üzerine 1968 yılında başkanlığı devralan Nixon'un kendi adıyla ilan edilen doktrinin ardından iki kutuplu sistemde bir yumuşama (detant) dönemi başlamıştı. SALT-1⁵²⁷ ve SALT-2⁵²⁸ anlaşmalarıyla devam eden bu dönem, Helsinki Nihai Senedi⁵²⁹ ile doruk noktasına ulaşmış ve İran Devrimi'ne kadar sürmüştür.

İran Devrimi ile beraber Sovyetler'in Afganistan'ı işgali, Somali ve Güney Yemen'de Marksist rejimlerin işbaşına gelmesi, ABD'nin 1980'de Carter Doktrini adıyla yeniden müdahaleci politikaya geri dönmesine yol açmıştır. Söz konusu politika önce Ortadoğu için düşünülmüşken, Reagan ile beraber Amerikan çıkarlarının tehdit edildiği tüm bölgeleri kapsayacak şekilde genişletilmesi söz konusu olmuştur. Bu dönemde gündeme gelen Yıldız Savaşları projesi ile paralel yürütülen bu politika sonuç vermiş⁵³⁰ ve Doğu Bloku'nun çözülüşü ile birlikte yaklaşık elli yıldır, zaman zaman "gevşeyen", zaman zaman da "sıkılaştıran" iki kutuplu sistem sona ermiştir. Artık dünya tek sistemin hakim olduğu fakat çok güç merkezli bir hal almıştır. "Kapitalist Sistem" olarak adlandırabileceğimiz bu sistemin başını ABD çekmekle beraber, Berlin Duvarı'nın yıkılmasından sonra doğu-batı birleşmesiyle Avrupa'nın en büyük gücü haline gelen ve AT'da söz sahibi olan Almanya ve uzakdoğunun güç merkezi Japonya, sistemin ana ögeleri olmuşlardır.⁵³¹

Körfez Savaşı yukarıda bahsettiğimiz uluslar arası sistemin yeniden yapılanması süreci içerisinde olduğu bir dönemde yaşanmıştır. Krizin, Sovyetler Birliği'nin lideri olduğu Doğu Bloğu'nun güç merkezi olmaktan çıkma ve Batı bloğu ile yakınlaşma sürecine girdiği bir dönemde yaşanması ve bu yakınlaşmanın

⁵²⁶ Doğan, a.g.m., s.26

⁵²⁷ 17 Kasım 1969'da, Sovyet Rusya ile A.B.D. arasında başlayan Stratejik Silahların Sınırlanması (SALT) görüşmeleri iki buçuk yıl kadar sürdü. Bu süre içinde tartışmaların ağırlık noktasını, "Stratejik Füzelere denilen, kıtalararası Balistik Füzelere ile Denizaltılardan atılan Balistik Füzelere (SLBM) teşkil etti. Nihayetinde, SALT-I Antlaşması, 26 Mayıs 1972'de Moskova'da A. B. D. Cumhurbaşkanı Richard Nixon ile Sovyetler Birliği Komünist Partisi Genel Sekreteri Leonid Brejnev arasında imzalandı. Füze-Savar-Füzelere konusundaki anlaşmaya göre; taraflar, kendi başkentlerinin 150 kilometrelik bir alanı içinde 100 adetten fazla füze-savar-füzeye sahip olmayacaklar, başka devletlere bu füzelerden vermeyecekler ve başka ülkelerde bu füzelerin rampalarından kurmayacaklardır.

⁵²⁸ 21 Kasım 1972'de Cenevre'de başlayan SALT-II görüşmeleri, oldukça zor dönemlerden ve tartışmalardan geçtikten sonra 18 Haziran 1979'da Viyana'da Jimmy Carter ile Leonid Brejnev arasında imzalanabildi. SALT-II Antlaşmasında, hem Amerika ve hem de Sovyetler Birliği, 1 Kasım 1978 tarihi itibarıyla sahip buldukları bütün stratejik füzelerle, uzun menzilli yani stratejik bombardıman uçaklarının miktarlarını bir memorandumda ortaya koydular. Bu anlaşmada aynı zamanda hem kıtalararası füzelerin (ICBM), hem denizaltılardan atılan füzelerin (SLBM) ve hem de çok başlıklı olup her başlığın bağımsız olarak ayrı hedefe gidebildiği füzelerin (MIRV) tarifleri yapılmış, spesifikasyonları belirtilmiş ve her çeşit füzenin de miktar sınırlaması yapılmıştır. SALT-II Antlaşması, Amerikan kongresi tarafından onaylanmayınca, yürürlüğe konulamadı. Bununla birlikte, iki ülke arasındaki görüşmeler 1982 yılından itibaren tekrar gündeme geldi.

⁵²⁹ Helsinki Nihai Senedi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. EK-8

⁵³⁰ Arı, *Irak İran ABD ve Petrol*, s.53

⁵³¹ Alev Karakartal, *Yeni Dünya Düzeni ve Körfez Savaşı*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslar Arası İlişkiler Ana Bilim Dalı, İstanbul 1994, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, s.42

samimiyeti bakımından önemli olduğu söylenebilir.⁵³²Çünkü bu krizin sonunda ABD, tüm dünyaya gücünü gösterme fırsatını ele geçirecek, Amerikan halkına dış politikasını açıklayabilme imkânı tanıyacaktır. Sovyet bloğunun dağıldığı, kapitalist sistemin ekonomik kriz içinde kıvrandığı, ABD'nin hegemonyasının sorgulanmaya başlandığı bir dönemde başkaldıran bir Irak, ABD Başkanı Bush'un deyimiyile "Amerikan Yüzyılı"⁵³³ olacak olan 21.yüzyıla girerken ABD'nin gücünü sınaması açısından kaçırılmaz bir fırsat olmuştur.

3.2.2. TEK SÜPER GÜCE DOĞRU

Sadece Avrupa'da olmak üzere Birinci Dünya Savaşı'nda yaklaşık 18 milyon insan yaşamını yitirirken, İkinci Dünya Savaşı ise 35 milyonu aşkın insanın ölümüne neden olmuştu. Bu denli büyük çaptaki kitlesel insan telefine yol açan ve ard arda gelen iki topyekûn savaş, geride kalan milyonlarca yaralı, kimsesiz insanlar, harabeye dönen kentler ve yıkılan medeniyetler, gerileyen refah düzeyi, yoksulluk, açlık ve sefalet gibi dibe vuran sosyo-ekonomik koşullardan oluşan acı tablo, insanoğlunun sürekli ibret alacağı iyi bir ders olmuş ve bu nedenle ülkeler, 1950'li yıllarla başlayan yeni süreçle birlikte artık kolay kolay savaşı göze alamamakta ve ihtilaflarını savaşarak değil, mümkün ölçüde uzlaşma yoluyla çözmeyi yeğlemekteydi. Ancak çıkar çatışması eskiden olduğu gibi bundan sonra da varılmaya devam edecekti. Yalnızca savaşların çehresi ve mahiyeti değişmiş, topyekûn sıcak savaş bitmiş; yerine, topyekûn soğuk savaş başlamıştı.⁵³⁴

Soğuk Savaşın iki aktörü ABD ve SSCB, kendi sistemlerini yaymak için verdikleri mücadele esnasında, nükleer terör dengesinin de etkisiyle doğrudan sıcak çatışmalardan kaçınmış, sıcak savaş Kore ve Vietnam örneklerinde görüldüğü gibi çevre ülkeler üzerinden yürütülmüştür. Soğuk Savaş döneminde ekonomik mücadele, bağımsızlığını kazanan sömürgelerin, Doğu Bloku'na geçmesini önlemek amacıyla yapılan iktisadi yardımlarda odaklanmıştı. ABD, savaşta eski gücünü ve etkisini kaybetmiş olan İngiltere, Fransa, Almanya ve İtalya gibi Avrupa'nın büyük devletlerinin elindeki sömürgelerin bağımsızlık mücadelesini desteklemiştir. Sonuç olarak, bu ülkeler, sömürgelerinin bir bölümünden vazgeçmek zorunda kalmış ve üzerlerindeki ABD etkisi artmıştır.⁵³⁵

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Almanya, Fransa, İngiltere ve İtalya gibi Avrupa ülkelerinin bir güç unsuru olarak dünya politika sahnesinden çekilmesinden sonra, dünya, uluslararası güç dengesi itibariyle iki kutuplu bir sistem özelliğini kazandı. ABD ve Sovyetler Birliği gibi her biri farklı görüşlere sahip iki ayrı çekirdekten oluşan iki kutuplu yapının ve Soğuk Savaşın oluşturduğu bu durum 1970'li yıllara kadar sürecekti.⁵³⁶

1970'li yıllar bir yumuşama dönemi olmasına rağmen, iki süper güç özellikle askeri açıdan daha üstün olabilmek adına kıyasıya yarışıyor, uzay çağı dahil her türlü

⁵³² Mendi, *a.g.e.*, s.50

⁵³³ Heykel, *a.g.e.*, s.171

⁵³⁴ Doğan, *a.g.m.*, s.26

⁵³⁵ Mehmet Duman, "Hegemonya ve Güçler Dengesi Bağlamında Uluslararası Siyaset ve İktisat İlişkileri", *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (4) 2002/2, s.3

⁵³⁶ Doğan, *a.g.m.*, s.26

teknolojik alanda ilk sırada yer almaya çalışıyorlardı. Her alanda sergilenen bu yarış, iki ülkenin ekonomisinde de çok derin etkiler yapmaktaydı. 1970'li yılların ortasına gelindiğinde, Sovyet Bloku'nu içerden sarsan bir olay meydana geldi. 1 Ağustos 1975 tarihinde Finlandiya'nın başkenti Helsinki'de düzenlenen Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı'nın sonunda Avrupa ülkeleri (Arnavutluk ve Andora hariç) ile SSCB, ABD ve Kanada arasında yapılan anlaşma sonucunda Helsinki Nihai Senedi adıyla bir bildiri ilan edildi. Doğu-Batı münasebetlerinde bir yumuşama ve yakınlık getirmek isteyen bu belgenin yürürlüğe girmesinden sonra, Doğu Avrupa'daki bütün Sovyet uydusu sosyalist ülkelerde, aydınlar ve milliyetçiler arasında, insan hakları ve hürriyet hareketleri başlamış ve bu hareketler zamanla Moskova'nın hegemonyasına karşı bir mücadeleye dönüşmüştü.⁵³⁷

ABD açısından durum 70'lere kadar gayet iyi gitmekteydi. Amerika'nın daha iki kutuplu düzenin şekillenmeye başlamadan önce kurmuş olduğu Bretton Woods Sistemi⁵³⁸ ve sonrasında uyguladığı Marshall Planı,⁵³⁹ ekonomik açıdan ABD'yi egemen duruma getirirken, siyasi ve askeri alanda uyguladığı Truman Doktrini ve sonrasında kurulan NATO, ABD'nin iki kutuplu sistemde ağır basan taraf olmasını sağlıyordu.⁵⁴⁰

1970'li yıllara gelindiğinde, ABD'nin Vietnam'dan hayal kırıklığıyla dönmesi, hem psikolojik hem de ekonomik bakımdan ABD için bir bunalım olmaya başlamıştır. Diğer önemli bir gelişme de Nixon Doktrini ile ABD'nin dünya jandarmalığından çekilmesi ve kominizme karşı her ülkenin kendi mücadelesine

⁵³⁷ Armaoğlu, *a.g.e.*, s.911

⁵³⁸ Bretton Woods sistemi, II. Dünya Savaşı sırasında Temmuz 1944'te ABD'nin küçük bir kasabası olan Bretton Woods'da toplanan Birleşmiş Milletler Para ve Finans konferansında ortaya çıkan iktisadi sistemdir. Bretton Woods uluslararası para idare sistemi, dünyanın önde gelen devletleri arasındaki ticari ve finansal işlemlerde uyulması gereken kuralları belirler. Bu sistem, dünya tarihinde ilk kez, bağımsız ulus-devletlerin kendi aralarında ortak bir parasal düzen üzerinde anlaşmaları sonucunda uygulamaya konulmuştur. Uluslararası para sisteminin kurallarını belirleyen bu anlaşma, Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu'nun (IMF) kurulmasına karar vermiştir. Bu kurumlar, 1946'da, yeterli sayıda ülke anlaşmayı imzalayınca faaliyete geçmiştir. Bu sistemin getirilmesini isteyen ABD'nin önerilerini ünlü ekonomist Keynes sunmuştur. Bu konferansta altına dönüştürülebilen tek para biriminin dolar olmasına, diğer para birimlerinin değerlerinin de dolara göre ayarlanmasına karar verilmiştir. Tüm para birimlerinin dolara endeksli olması zamanla piyasalarda gerilim yaratmış ve 1971'de ABD'nin doları altına endekslemekten vazgeçtiğini açıklamasıyla sistem çökmüştür. Ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz. Baskın Oran, *Türk Dış Politikası*, s.480

⁵³⁹ Haziran 1947'de Harvard Üniversitesinde bir konuşma yapan ABD Dışişleri Bakanı George Marshall, Avrupa ekonomilerini tekrar kaldırmak için çok geniş kapsamlı bir program önerdi. Marshall Planı; buna katılmak isteyen her Avrupa ülkesine Amerikan mali yardımı, malzeme ve makinasını öngörüyordu. Türkiye dahil 16 Avrupa ülkesinin üyeleri 22 Eylül'de Amerika'ya sunulmak üzere bir Avrupa Ekonomik Kalkınma Programı hazırladılar. Bu program üzerine Amerika 3 Nisan 1948'de Dış Yardım Kanunu'nu çıkardı. Amerika bu kanuna dayanarak daha ilk yılında 16'lara (İngiltere, Fransa, Belçika, İtalya, Portekiz, İrlanda, Yunanistan, Türkiye, Hollanda, Lüksemburg, İsviçre, İzlanda, Avusturya, Norveç, Danimarka ve İsveç) 6 milyar dolarlık bir ekonomik yardım yaptı. Bu yardım müteakip yıllarda 12 milyar dolara ulaştı. Marshall planı, Sovyetler ve peyklerine de açık olmakla birlikte, Doğu Bloku üyeleri buna katılmak istemediler. Marshall yardımları sonucunda ve üç yıllık bir süre içinde Avrupa'daki sanayi üretimi savaş öncesine oranla % 25, tarımsal üretim ise % 14'lük bir artış gösterdi. Dış Yardım Kanununun çıkması üzerine 16 Avrupa ülkesi, 16 Nisan 1948'de Avrupa iktisadi işbirliği Teşkilatı'nı kurdular. Ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz. Baskın Oran, *Türk Dış Politikası*, s.538-542

⁵⁴⁰ Oran, *a.g.e.*, s.486

yönelik bir yapı oluşturulmaya başlanması olmuştur. Ekonomik alandaki sıkıntıların en önemlilerinden birisi de, Vietnam Savaşı sonrası doların değer kaybetmesiyle 1971 yılında Bretton Woods Sistemi'nin sona ermesi olmuştur.⁵⁴¹

Bu dönemim en belirgin gelişmelerinden bir tanesi de Almanya ve Japonya'nın İkinci Dünya Savaşı sonrası bunalımını atlatıp, ABD'ye karşı bir ekonomik rekabete başlamalarıdır. 1973 yılında gelen ekonomik kriz ise dünya ekonomisinde ağır bir sarsıntı yapmış, özellikle üçüncü dünya ülkeleri krizin en ağır mağdurları olmuşlardır. Bu krizin ABD'yi etkilediğini söylemek pek doğru sayılmaz. Hatta Amerikan petrol şirketlerinin artan kârları, ödedikleri vergileri de arttırmış ve ayrıca petrolün fiyatının artması, ABD'nin ihraç ettiği petrol tabanlı ürünlere direk yansıdığından ABD'nin kaybı olmamıştır. Aynı şekilde Almanya ve Japonya gibi sanayisi gelişmiş ülkeler de ilk başta artan fiatlardan etkilenseler bile, sonrasında bu maliyet artışını mamul malların fiyatına yansıtarak telafi yoluna gitmişlerdir.⁵⁴²

1970'li yılların bu durgun akışı bir anda Afganistan'ın Sovyetler tarafından işgali ile bozulmuştur. Çünkü Afganistan'ın işgali demek, SSCB'nin Körfez'e bir adım daha yaklaşması demektir. Arada daha İran vardı, ama 1979 İslam Devrimi ile Amerikan yanlısı Şah'ın yerini radikal bir Ayetullah Humeyni yönetiminin alması ve ardından çıkan İran-İrak Savaşı, ABD'yi iyice telaşlandırmıştır.⁵⁴³

ABD açısından yaşanan bu olumsuz gelişmeler, esasında bir noktayı işaret etmekteydi: Nixon Doktrini başarısız olmuştu. Nixon'dan sonra başkanlığa geçen Carter'ın Körfez Danışmanlarından George Ball, bu başarısızlığı şöyle özetliyordu: *“Eğer İran'daki felaket bir şey kanıtlyorsa, o da, Nixon Doktrini'nin varsaydığı gibi, stratejik bir bölgenin güvenliğini, geri bir ülkeyi silaha boğmakla garanti edemeyeceğimizdir. Bu durumda, yerel tetikçilere dayanmak yerine Hint Okyanusu'ndaki Amerikan askeri varlığı önemli ölçüde artırılmalı ve hareket kabiliyeti geliştirilmelidir.”*⁵⁴⁴Bu söz esasında bir dönemde sonu oluyordu. Zaten Başkan Carter 23 Ocak 1980'de kendi adıyla anılacak olan Carter Doktrini'ni açıklarken, askeri müdahaleyi meşrulaştıran bir dönemi başlatıyordu. Bu doktrinle ABD, Basra Körfezi'nde kendi yaşamsal çıkarlarına ters düşecek herhangi bir saldırı ve müdahale karşısında askeri güçte dahil olmak üzere her türlü araçla karşı koyacaktı.⁵⁴⁵Bu doktrin ilk uygulaması da, 1981 yılında “Acil Müdahale Kuvveti”nin (Rapid Deployment Force)⁵⁴⁶ kurulması ile olmuştur.⁵⁴⁷

1980'lerde büyük ölçüde İkinci Dünya Savaşı sonrası iktisadi sistemin çöküşüne sebep olan siyasal manzaranın değişmesiyle ve bunun sonucunda Amerikan milli kapitalizminin diğer milli kapitalizmler (Japonya, Avrupa ve Uzak Doğu) karşısında güç kaybetmesiyle, diğer taraftan Amerikan sermayesinin uluslar arasılaşma sürecinde giderek ABD'ye yatırım yapma mecburiyetini hissetmemeye

⁵⁴¹ a.g.e., s.658

⁵⁴² Arı, *Irak İran ABD ve Petrol*, s.194-195

⁵⁴³ Armaoğlu, a.g.e., s.899

⁵⁴⁴ Gerger, a.g.e., s.418-419

⁵⁴⁵ Arı, *Irak İran ABD ve Petrol*, s.257

⁵⁴⁶ Türkiye'de “Çevik Kuvvet” olarak bilinen bu birim, Körfz Krizi esnasında hükümet içi ve dışında sert tartışmalara yol açacak ve nihayetinde Türkiye'ye davet edilecektir.

⁵⁴⁷ Armaoğlu, a.g.e., s.900

başlamasıyla ABD'nin iktisadi bakımdan hakim konumu değişmeye başlamıştır. Amerika'nın iktisadi olarak hegemonik gücünün gerilemesi ve Batıda çoğulculuğun yükselişi, süper güçler arasındaki yumuşama ve az gelişmiş ülkelerden gelen siyasi baskılar, uluslararası iktisadi sistemi, küreselleşme ve bölgeselleşme eğilimlerini içinde barındıran bir tarza dönüştürmüştür.⁵⁴⁸

Her ne kadar ABD'nin ekonomik hegemonyası, Avrupa ülkeleri ve Japonya'nın yükselişi ile zayıflamaya başlasa bile, Amerika halen iki kutuplu sistemin dominant karakteridir. ABD'nin ekonomik açıdan etkilendiği bir ortamda SSCB'nin bu ekonomik bunalımdan etkilenmemesi elbette imkânsız bir olasılıktır. Nitekim Gorbaçov'un 1985 yılında iktidara gelmesiyle Sovyetler'de başlayan değişim dünyanın dengesini de değiştirmiştir.

Şurası bir gerçektir ki, Gorbaçov iktidara geldiğinde, Batıda hiç kimse, bu olayın, SSCB tarihinin bir dönüm noktası olacağını ve SSCB'nin, Komünist Partisi'nin bu genç ve yetenekli Genel Sekreteri zamanında ve onun politikası sonucunda dağılıp gideceğini aklına bile getirmemiştir.⁵⁴⁹

1985 yılında iktidara gelen Gorbaçov, dünya politikasında bir süper güç olarak mücadele etmenin getirdiği ekonomik bunalımla karşı karşıya kalmıştı ve Sovyetler Birliği'nin, ekonomik ve toplumsal bunalım koşullarında tek alternatifi haline gelen "resmi reformculuk" sisteminin gerçekleştirilmesi zorunlu hale gelen bir dönemde yönetimi eline almıştı. Bu yeni lider, Sovyetler Birliği'nin değil, dünyanın da kaderini değiştirecekti. Rusça birer sözcük olan "glasnost" (açıklık-şeffaflık) ve perestroyka (yeniden yapılanma) sözcüklerini tüm dünya dillerine sokan Gorbaçov, yönetimi eline alır almaz, radikal bir dizi reform uygulamasını gündeme getirerek, Sovyet siyasi ve ekonomik sisteminde yeni bir yapılanmaya gitmek istemiştir.⁵⁵⁰

Özellikle 1960'lardan itibaren Sovyetler Birliği ile ABD arasında yaşanan silahlanma yarışı, artık Sovyet ekonomisini bu yarışta kaldıramayacak hale getirmişti. Bu kadar yüksek maliyete rağmen, Sovyetler bu yarışta üstünlük sağlayamamıştı. Üstelik ABD, son dönemde "Star Wars" (Yıldız Savaşları) adıyla yeni bir projeyi uygulamaya koymuş, bu durum Sovyetler'in gerçekte ABD'den her konuda ne kadar geri kaldığının bir göstergesi olmuştu.⁵⁵¹

Gorbaçov, bütün siyasi, ekonomik ve askeri politikasını, Amerika ile rekabet çerçevesi içine sokarak, ülkesini en azından ABD ile eşit bir seviyeye getirmek istemiştir. Ama ortada onun ve Sovyet Komünist sisteminin hiç istemediği bir sonuç oluşmuştu. Gorbaçov, Sovyetler Birliği'ne yeni bir güç ve dinamizm vermek isterken, aksine, Sovyet sisteminin, hem içerdeki ve hem de dünya kuvvet dengesindeki bütün zaaflarını açığa vuruyordu.⁵⁵²

⁵⁴⁸ Duman, a.g.m., s.12-13

⁵⁴⁹ Armaoğlu, a.g.e., s.911

⁵⁵⁰ Karakartal, a.g.e., s.9

⁵⁵¹ Armaoğlu, a.g.e., s.915-916

⁵⁵² a.g.e., s.917

Gorbaçov'un Sovyet komünist sisteminde kapitalist bir restorasyon içeren "glasnost" ve "prestroyka" politikaları başarıya ulaşmamakla beraber ortaya iki sonuç doğurmuştur: Birincisi; sosyalist uydu devletleri olan Doğu Avrupa devletleri, içerisinde yaşadıkları sistemin, yenedünya düzeni çerçevesinde ne kadar geri kalmış bir sistem olduğunu anlamışlar ve 1989 yılından itibaren birer birer bağımsızlık hareketine girişmişlerdir. Artık bu devletleri Sovyet müdahalesinin olmadığı bir iç ve dış politika beklemektedir. İkinci sonuç ise; SSCB'nin ABD ile rekabetten vazgeçerek, iki kutuplu dünya düzenini sona erdirmesi ve dahasında "bölgesel sorunlar" olarak bilinen bir dizi uluslar arası politik sorunlarda, ABD'nin yanında yer almaya başlamasıdır.⁵⁵³

Soğuk Savaş döneminin sona ermesinin önemli sonucu, ABD'nin uluslararası sistemde tek süper güç olarak kalması gerçeğidir. Bu nedenle, Soğuk Savaş döneminin genel olarak Batının, özel olarak ABD'nin zaferi ile sonuçlandığı söylenebilir. Ayrıca, Soğuk Savaş dönemi sadece Doğu ile Batı arasında askeri alanda yaşanan bir bloklaşmayı değil, aynı zamanda iki zıt ideoloji arasındaki bir mücadeleyi de ifade ediyordu. Bu mücadelede komünist ideoloji, hem Doğu Avrupa ve Sovyetler Birliği'nde başarısız oldu, hem de tüm dünya ister istemez bu mücadeleden etkilenerek bir gerileme sürecine girmiş oldu.⁵⁵⁴

Böylelikle yaklaşık 50 yıldır Amerikan dış politikasının dayanak noktası olan "Soğuk Savaş" sona eriyordu. Artık ABD açısından birinci öncelik, zayıflamaya başlayan ekonomik alandaki hegemonyasını, yeniden üst seviyeye çıkarmaktı. Aynı zamanda Soğuk Savaşın ağır bilânçosu da telafi edilmeliydi.⁵⁵⁵ ABD, bir taraftan kendi iç ekonomik durumunu düzeltirken, diğer bir taraftan da Avrupa devletleri ve Japonya gibi iktisadi açıdan rekabet etme durumuna gelmiş olan rakiplerine gözdağı vermesi gerekiyordu. Oyunun adı belliydi: Petrol; sahne belliydi: Ortadoğu; baş aktör ise Irak'tı; figüranı, Kuveyt. Yönetmenin adı ise, yönetmen sandalyesine yıllar öncesinden yazılmıştı: ABD

⁵⁵³ Karakartal, *a.g.e.*, s.11

⁵⁵⁴ Doğan, *a.g.m.*, s.33

⁵⁵⁵ Gerger, *a.g.e.*, s.448

3.2.3. SOVYETLER BİRLİĞİ'NİN KRİZE VE MÜDAHALEYE YAKLAŞIMI

Bütün bir Soğuk Savaş dönemi boyunca, ABD ile dünyanın diğer bölgelerinde olduğu gibi, Ortadoğu'da da bir hakimiyet savaşı yaşayan Sovyetler Birliği'nin, kriz dönemine gelindiğinde politikalarında çok büyük değişiklikler olduğu görülmektedir. Çünkü eski Sovyetler Birliği, daha dağılmadan içine düşmüş olduğu büyük ekonomik sorunlar nedeniyle, askeri harcamalarını büyük ölçüde kısmak zorunda kalmış; keza, askeri programlarını yeniden gözden geçirmek zorunluğunu duymuştur.

Yukarda belirttiğimiz gibi, Sovyetler Birliği'nin Körfez Krizi öncesinde yaşadığı olayların en büyük sonuçlarından birisi Sovyetlerin, bölgesel sorunlar karşısında, Soğuk Savaş döneminin doktrinel ve ideolojiye dayalı dış politikasının terk edilmesi, ABD ile işbirliği içerisinde bir politika izlemeye başlanmasıdır. ABD Başkanı George Bush'un "*Bazı ayrılıklar olmasına rağmen aramızdaki işbirliği mükemmel şekilde devam etmektedir*" sözleri kriz esnasında iki ülke arasında yaşananları özetlemekteydi.⁵⁵⁶

2 Ağustos'ta, Mihail Gorbaçov, ülkesinin tutumunun, diğer Güvenlik Konseyi üyesi ülkelerle aynı olduğu ve Irak'ın Kuveyt'i işgalinin kabul edilmez olduğunu söylüyordu. Oysa Sovyetler Birliği, 1972 yılında, Irak ile imzaladığı Dostluk ve İşbirliği Anlaşması ile Irak'ın en yakın dostu haline gelmişti. Ancak Moskova, Birleşmiş Milletler'in tüm kararlarına imzasını koymuş, ambargoya aktif olarak katılmış ve Bağdat'a karşı tutumu sertleşmiş olmasına karşın, Araplar arası barışçı çözüm yollarının aranması fikrini kriz süresince savunmuştur. Çünkü güney sınırından 200 km gerisinde⁵⁵⁷ savaşın patlak vermesinden endişe duymaktaydı. 25 Ağustos'ta Güvenlik Konseyi, gerekirse silahlı mücadeleye izin veren kararını aldığı anda, Sovyet delegesi Valerit Lozinski, "*Sovyetler birliği her şeyden önce, Irak-Kuweyt krizinin politik ve diplomatik çabalarla çözülmesini arzu etmekte ama mümkün olan en az şekilde silahlı müdahale olasılığını da göz ardı etmemektedir.*" şeklinde ülkesinin tavrını belirtmişti.⁵⁵⁸

Belki büyük bir tesadüftü, belki de Amerika'nın zamanlaması çok iyiydi, fakat ortada var olan gerçek, Sovyetler'in bu krizde karşı tarafta olmayacağıydı. Batının ekonomik yardımına ve teknolojisine muhtaç olan Moskova, bir önceki dönemde başlattığı yumuşama sürecini uzlaşmayla pekiştireceği bir anda Irak'ı tercih edip dengeleri alt üst edemezdi, etmedi de. Öyleki, 9 Kasım 1990'da Almanya ziyareti esnasında SSCB lideri Mihail Garbaçov "*ABD ile aramıza kimse giremez*" diyordu.⁵⁵⁹ Görüldüğü gibi, bu değişim Soğuk Savaş yıllarında Irak'ın büyük destekçisi olan Sovyetler Birliği açısından oldukça büyük bir adımdı. Çünkü uluslar arası sistemde gücünü kaybetmeye başlamış, hatta denge unsuru olma özelliğini yitirmiş bir Sovyetler Birliği'nin, karşı politika izlemesi imkânsız hale gelmişti. Ortam, Soğuk Savaş'ın hararetli zamanlarına denk gelseydi belki durum çok farklı

⁵⁵⁶ Gresh- Vidal, *a.g.e.*, s.131-132

⁵⁵⁷ Bu mesafe Sovyet sınırı ile Bağdat arasındaki mesafedir.

⁵⁵⁸ Atak, *Körfez a.g.e.*, s.55

⁵⁵⁹ Milliyet, 10 Kasım 1990

olurdu. Nitekim Sovyetler Birliği Dışişleri Bakanı Edvard Şevardnadze: “Kriz üç yıl önce yaşanmış olsaydı bir dünya savaşına sebebiyet verirdi” demişti.⁵⁶⁰

Araştırmacı Yazar Güngör Mengi ise, meseleyi köşe yazısında çok güzel özetlemekteydi: “Artık ABD’ye karşı koyacak hiçbir güç yok. Eskiden dünyanın iki süperi olduğu halde, şimdi ABD tek başına. Şerif, başkasının çifliğine giren, atını çalan, kâhyasını öldüren birine ne yaparsa ABD’de Saddam Hüseyin’e onu yapmak isteyecek. Artık dünyanın iklimi Saddam Hüseyin için hiçte iyi şeyler vaad etmiyor”⁵⁶¹

Sovyetler’in Irak’a karşı tavrını gösteren gelişmelerden birisi de iki Dışişleri Bakanı, Baker ve Şevardnadze arasında yapılan görüşme olmuştur. İşgalin hemen ardından bir araya gelen iki Bakan, Irak’ın Kuveyt’i işgali konusunda aynı görüşe sahip olmakla beraber, Şevardnadze, askeri müdahale konusunda Sovyetler’in olumsuz tavrını da belirtmiştir.⁵⁶² Kuveyt’in işgalinden hemen sonra ABD Dışişleri Bakanı James Baker ve Sovyetler Birliği Dışişleri Bakanı Edvard Şevardnadze’nin imzasını taşıyan ortak açıklamada, Irak kınanıyor ve derhal Kuveyt’i boşaltması isteniyordu.⁵⁶³

Savaş öncesinde Yevgeni Primakov başta olmak üzere, büyükelçi Mihail Stenko, Dışişleri Bakan Yardımcıları Viladamir Petrouski ve Aleksandr Belogov, bölge ülkeleri arasında barış amaçlı mekik diplomasının sürdürülmesi için çaba harcamışlardır. Primakov’a göre askeri yöntemlerin kullanımı, bir tarafın çıkarlarını korumak için “her derde deva bir formül” olarak görülmez. Savaş yöntemlerinin kullanılması kaçınılmaz olsa bile ancak politik yöntemlerle birleştirilmeleri onları tam verimli kılar.⁵⁶⁴

Sovyet diplomasının ilk hedefi Irak ile diyalogu koparmamaktı. Moskova, arka arkaya ilk önce Irak Başbakan Yardımcısı Sadun Hammadi’yi, daha sonra iki kere Irak Dışişleri Bakanı Tarık Aziz’i kabul etmiş, diğer yandan, Başkanın özel danışmasını iki kez Bağdat’a gitmiştir. İkinci hedef ise soruna bir Arap çözümü bulmaktı. Sovyetler Birliği, birbirine düşman Arap ülkeleri arasında bir köprü görevi üstlenerek ilişkileri arttırmaya çalışıyordu. Sovyetlerin üçüncü ve son hedefi ise, Arapların önem verdiği sorunlara eğilmektir. Moskova tüm Körfez ülkeleri ile diplomatik ilişkiye geçmesinin ödülünü, Suudi Arabistan, Kuveyt ve Birleşik Arap Emirlikleri tarafından açılan toplam 4 milyar dolarlık kredi ile alacaktı.⁵⁶⁵

Batıda, Gorbaçov’un BM ile beraber hareket etmesinin memnuniyeti yaşanırken, aynı zamanda ikili oynadığından endişe duyulmaktaydı. Bir yandan, uluslar arası topluluğun yanında, diplomasi ve öfke kartını oynuyordu. Öte yandan, yaklaşık 20 yıldır SSCB’nin müttefiki olan Bağdat rejimine askeri yardımı, gizlice sürdürüyordu. Her halükarda, bu kuşkuların Gorbaçov’un güvenilirliğini zayıflattığı açıktı. 5 Eylül’de Gorbaçov-Aziz görüşmesinden sonra Irak’lı, gülererek şu açıklamayı

⁵⁶⁰ Hürriyet, 6 Eylül 1990

⁵⁶¹ Güngör Mengi, “Şerif ve Haydut”, Sabah, 3 Ağustos 1990

⁵⁶² Salinger- Laurent, Körfez Savaşı, s.105

⁵⁶³ Cumhuriyet, 4 Ağustos 1990

⁵⁶⁴ Primakov, a.g.e., s. 127

⁵⁶⁵ Gresh- Vidal, a.g.e., s.134

yapmıştı: “*Tereddüt etmeden, SSCB’den hala bir dost olarak söz edebilirim.*” Bu çarpıcı açıklamanın amacı, belki de, Helsinki’de George Bush’la yapacağı Zirve Toplantısı’ndan üç gün önce Gorbaçov’u zora sokmaktı. Bir gün önce, Vladivostok’ta konuşan Edvard Şevardnadze şöyle diyordu: “*Uluslar arası topluluk, yabani devletleri ve korsan rejimleri hoş görmez.*”⁵⁶⁶ Tarık Aziz’in ortalığı karıştırmak isteyen bu ince diplomasisi ne yazık ki işe yaramamıştı. Çünkü Bush ve Gorbaçov, Helsinki’de yapılacak olan görüşmenin, herkesin istediği bir biçimde sonuçlanacağını sinyallerini ne zamandır veriyorlardı.

9 Eylül 1990’da Helsinki’de gerçekleşen Bush-Gorbaçov zirvesi, artık Sovyetler Birliği’nin zıt kutup olma yerine, global sistemde ortak çıkarlar adına beraber hareket etme devrinin resmen başladığının işareti oluyordu. Finlandiya’nın Başkenti Helsinki’de 9 Eylülde gerçekleşen bu zirvede, Sovyetler Birliği’nin tutumuna Gorbaçov şu sözleri ile açıklık getirmişti: “*Irak’tan gelecek askeri bir eylem hem bölge hem de Irak halkı için bir trajedi olacaktır. Saddam’ın ağır başlı, ciddi bir biçimde davranacağını umarım. Irak yönetimi ülkeyi bir çıkmaza götürmektedir.*”⁵⁶⁷

Basın, Bush ve Gorbaçov zirvesi için “Körfez Krizinin Kader Zirvesi” diyordu. Zirve sonunda çıkan karar fevkalade önem taşıyordu. Çünkü Ortadoğu, yıllardır adı geçen süper güçlerin birbirlerine karşı caydırıcı ve frenleyici roller oynadıkları bir ilgi alanıydı. Artık Sovyetler bu caydırıcı ve frenleyici rolü bırakmış bulunuyordu.⁵⁶⁸

Helsinki Zirvesi’nden çıkan sonuç her iki liderin de şaşılacak derecede görüşlerinin birbirine olan yakınlaşmasıdır. Her iki lider de Irak’ın uluslar arası hukuku hiçe sayarak Kuveyt’i işgal ve ilhak ettiğini belirtmişlerdir. Irak’ın bu fiili duruma hiçbir ön koşul ileri sürmeksizin son vermesini istemişlerdir. Ayrıca Irak’ı derhal BM Güvenlik Konseyi’nin kendisine karşı aldığı kararlara uymaya davet ederek, Irak’ın bu kararlara uymaması halinde BM’de yeni kararlar için harekete geçeceklerini bildirmişlerdir.⁵⁶⁹

9 Kasım’da Almanya’yı ziyaret eden Sovyet liderinin şu sözleri de Sovyetler’in yeni dış politikasını anlamak açısından önem taşımaktadır: “*Bir plan veya operasyona göre değil BM’nin kararlarına göre hareket etmeliyiz. Körfez Krizi’nde birlik içinde olmalıyız. Kimse bu ortak davranış içinde çatlak çakarmamalı. Soğuk Savaşın artık bir çözüm olduğunu sanmıyoruz. Bu olayda Sovyetler Birliği’nin dünya kamuoyu önündeki sorumluluğunu da gösteriyoruz. Dünya devletleri de bu olay nedeniyle bir sınavdan geçmektedir. Bu bölge, dünya ticareti açısından işlevini sürdürmelidir.*”⁵⁷⁰

19 Kasım 1990 tarihinde Paris’te toplanan Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (AGİK) Zirvesinde, NATO ve Varşova Paktına üye yirmi iki ülke tarafından Avrupa’da Konvansiyel Silahlı Kuvvetlerin Azaltılması Antlaşması

⁵⁶⁶ Salinger- Laurent, *Körfez Savaşı*, s.171

⁵⁶⁷ Cumhuriyet, 9 Eylül 1990

⁵⁶⁸ Uğur Mumcu, “Yeni Süreç” , Cumhuriyet, 9 Eylül 1990

⁵⁶⁹ Milliyet, 10 Eylül 1990

⁵⁷⁰ Milliyet, 10 Kasım 1990

(AKKA) imzalanıyordu. AKKA pek çok açıdan, İkinci Dünya Savaşı ve Soğuk Savaş açısından ortak bir barış antlaşması niteliği taşıyordu. Bu antlaşma ile özellikle Varşova Paktı'na üye ülkeler büyük ölçüde silahlarına veda ederken, imzacı ülkelerin birbirlerinin silahlarını da kontrol etmeleri mümkün oluyordu.⁵⁷¹

AKKA, iki kutuplu dünya düzeyinin ortadan kalkmakta olduğunun en büyük kanıtıydı. Sovyetler Birliği, artık Batı Bloğuna karşı bir rakip olmadığı gibi Batı ile müttefik olma arzusunda idi ve AKKA da bunun bir belgesi niteliğindedi. Antlaşma sonrasında Sovyetler Birliği'nin Batı Bloğu ile yakınlaşması sonucu Irak'ın uluslar arası sistem içerisindeki yalnızlığı iyice belirginleşiyordu.

O günkü şartlarda Sovyetler Birliği'nin, Irak karşıtı uluslar arası cephenin politikalarını desteklemekteki amaçlarından birinin de ekonomi nitelikli olduğu söylenebilir. Bu da, Batıdan alacağı ekonomik yardım ve belki de kriz sonucu artan petrol fiyatlarından elde edeceği gelirlerdir. Sonuçta Sovyetler Birliği, Soğuk Savaş döneminden oldukça farklı bir politika izlemiştir. Ulusal çıkarları, ABD ve diğer Batılı müttefikleri ile aynı çizgide hareket etmesini gerektirmiştir. Görünüşte bir Fransa gibi çıkışlar yapmamış, ancak izlediği ılımlı politik yaklaşımlarıyla bu savaştan özellikle ekonomik olarak kazançlı çıkan ülkelere biri olmuştur. Kriz sonucu artan petrol fiyatları nedeniyle, 1990 petrol ihracat gelirinde yaklaşık 7 milyar dolar bir artış olacağını hesaplanması bunun bir göstergesidir.⁵⁷²

Irak, ABD'nin güç kullanmasına Sovyetler'in izin vermeyeceğini düşünmüştür. Irak'ın bu yöndeki düşüncelerinde Sovyetler Birliği'nin çelişik politikalarının da katkısı olmuştur. Nitekim Sovyetler Birliği Devlet Başkanı Mihail Gorbaçov, 29 Ekim'de yaptığı bir açıklamada, Körfez Krizi'ne askeri bir çözümün kabul edilemez olduğunu vurgulamıştır.⁵⁷³ Ne var ki buna rağmen, 29 Kasım'da alınan ve askeri güç kullanılmasına izin veren 678 sayılı BM kararda Sovyetler de olumlu oy kullanmıştır.

Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu sahnesinden çekilmesi, Irak tarafından büyük bir şanssızlıktı. Çünkü Sovyetler Birliği, Irak açısından Soğuk Savaş döneminin en önemli müttefikiydi. Irak, işlerin yine bu şekilde yürüyeceğini düşünmüştü, ama yanıldığını geçte olsa anlayacaktı. Bu, Irak Dışişleri Bakanı Tarık Aziz'in ABD Dışişleri Bakanı James Baker'a, müdahaleden önceki son uzlaşma çabalarının yapıldığı 9 Ocak'taki Cenevre Görüşmesi'nde söylediği şu sözlerde ifadesini bulacaktı: *"Bizim tek şanssızlığımız artık bir patronumuzun olmayışdır"*⁵⁷⁴

Sovyetler Birliği, her ne kadar barıştan yana bir görüntü veriyor olsa da, Körfez Krizi boyunca dünya siyasi tarihinde emsali görülmemiş bir ABD-Sovyet işbirliği içerisinde olmuştu. Bu yakınlaşma, genelde zayıflayan Sovyetler'in ABD ile baş edebilecek bir "Güç Dengesi" olma özelliğini kaybetmesi nedeniyle ABD'ye karşı değil, aksine uzlaşma içerisinde bir siyaset yapma tavrından kaynaklandığı şeklinde yorumlanmıştır.

⁵⁷¹ Milliyet, 30 Kasım 1990

⁵⁷² Cumhuriyet, 5 Ocak 1991

⁵⁷³ Cumhuriyet, 30 Ekim 1990

⁵⁷⁴ Laurent, *Çöl Fırtınası*, s.117

Fakat ortada bir gerçek daha vardı: Sovyetler Birliği, kendine bağlı Doğu Bloğu ülkelerle bağımsızlık konusunda sorunlar yaşamaktaydı. Körfez Savaşı esnasında Amerikan, İngiliz ve Fransız uçakları Irak'ı bombalayıp yerle bir etmeye başlarken, hemen hemen aynı anda Rus tankları ve Rus ordusu Litvanya'da harekete geçiyor ve hürriyet isteyenleri kurşun yağmuruna tutuyordu. 12-13 Ocak 1991 günü 13 Litvanyalı'nın öldürülmesinden sonra bu ülkedeki saldırı devam ederken bu harekate ABD'nin hiçbir tepkisi olmayacaktı.⁵⁷⁵

3.2.4. YENİ NATO STRATEJİSİ

Kısaca NATO olarak bildiğimiz Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (North Atlantic Treaty Organisation), 4 Nisan 1949 tarihinde kurulmuştur. Örgütün asıl amacı, "Batı Bloku" olarak bilinen kapitalist sistemin, "Doğu Bloku" olarak tanımlanan SSCB ve sosyalist sistem karşısında ortaklaşa savunulması olarak tanımlanmıştır.⁵⁷⁶

Aslına bakılırsa, NATO'nun kuruluşu "Batı değerlerini koruma" şeklinde ideolojileştirilse de, işin özünde ABD'nin kendini koruma ihtiyacı yatmaktadır. Batı değerlerini koruma adı altındaki bu Amerikan stratejisi, ABD'nin başlaması olası bir savaşı önce kendi kıtasından uzak tutma ve bu anlamda önce Avrupa'yı Sovyet ordularına feda edip, ardından zaman kazanıp saldırma anlayışı üzerine oturmuştur. Buna bir tür "Ön Cephe Savunma Hattı" denmiştir. ABD, bu stratejisini gerçekleştirmek için, üye ülkelere milyarlarca dolarlık askeri yardımda bulunmuştur. Zaten NATO'nun bütün faaliyetleri içerisinde ABD'nin etkin rolü hissedilmektedir.⁵⁷⁷ ABD, 1952 yılında sosyalist bloğa karşı kullanmak üzere NATO'ya kabul edilmesini sağladığı Türkiye'ye de bu bağlamda askeri yardımlarda bulunmuştur.⁵⁷⁸ Soğuk Savaşın bitmesine yakın bir dönemde Türkiye'nin etkisi azalıyor gözükse de, ABD tarafından Türkiye'ye Ortadoğu'da da yeni görevler verilmeye başlanacaktır.

1989 demokrasi devriminin getirdiği şartlarda, Varşova Paktı'nın dağılma, Sovyetler Birliği'nin ise çözülme sürecine girmesiyle oluşan yeni uluslar arası konjonktür, ister istemez NATO'nun üstlenmiş olduğu misyonun da uluslar arası sistem içerisinde sorgulanmasını gündeme getirmiştir.⁵⁷⁹

NATO'nun İngiltere Daimi Temsilcisi Sir Michael Alexander'a göre Batıyı tehdit eden Sovyet güçlerinin, Doğu Avrupa'dan çekilmesi 1989 ihtilalinin doğal bir sonucudur. Bunda Sovyet lideri Gorbaçov'un önemli katkıları vardır.⁵⁸⁰

⁵⁷⁵ Bozgeyik, *a.g.e.*, s.22-23

⁵⁷⁶ Atilla Akar, *Büyük Ortadoğu Kuşatması- Yeni Dünya Düzeninin Ortadoğu Ayağı*, Timaş Yayınları, İstanbul 2004, s.44

⁵⁷⁷ *a.g.e.*, s.44

⁵⁷⁸ Sosyalist sistem karşısında Türkiye'ye düşen rol Sovyetleri, Kafkas cephesinde meşgul etmek, ABD ile Avrupa'daki saldırıların etkisini azaltacak bir tür "Tampon ülke" görevi olmuştur. Bu sayede ABD'nin ve NATO'nun zaman kazanıp, kendini toparlayıp, karşı saldırıya geçmesi mümkün diye düşünülmüştür.

⁵⁷⁹ Mendi, *a.g.e.*, s.57

⁵⁸⁰ Sir Michael Alexander, "Değişen Bir Dünyada NATO'nun Rolü", *NATO Dergisi*, sayı:1, 1990, s.1

Alexander, 1989 ihtilalinin getirdiği ve NATO'yu ilgilendiren şu önemli noktaya dikkat çekmektedir: *“Bu durum, bütün gözlerin haklı olarak Batı'yı bu tehdide (Sovyet) karşı savunma amacıyla kurulmuş bir teşkilat olan NATO üzerine çevrilmesi sonucunu doğurmuştur. Bazı kimseler, tehdidin esas itibariyle değişmediğini söylemektedirler. Diğerleri ise, NATO'nun oluşma sebebinin ortadan kalktığını, söz konusu teşkilatın Doğu – Batı ilişkilerinde yer alabilecek daha geniş çaptaki gelişmeler açısından bir engel oluşturduğu ve bu yüzden tasfiye edilmesi gerektiği görüşündedirler. Her iki taraf ta yanılığın içerisinde”*

Ona göre, NATO'nun devamlılığını gerektiren dört ana neden vardır.

Bu nedenler:

- 1- Büyük bir askeri güç olan Sovyetler Birliği'nin durumunun gelecek te ne olacağına belirsizliği,
- 2- Doğu Avrupa ülkelerindeki istikrarsızlık ve olabilecek sosyal ve siyasal patlamalar ve bunların müttefiklere etkisi,
- 3- NATO'nun çözülmesiyle Avrupa'da doğacak boşluk ve ittifak üyeleri arasındaki ittifakın sağladığı bağların gevşemesiyle oluşabilecek istikrarsızlığın getireceği sorunlar,
- 4- Avrupa'ya yönelen güneyden ve Ortadoğu'dan gelebilecek tehlikeler. Bu sonuncusu konumuzla ilgisi olması bakımından önem taşımaktadır.⁵⁸¹

Her ne kadar Michael, Ortadoğu'dan gelebilecek bir tehdidin Avrupa'ya karşı olacağını değerlendiriyorsa da, bu tehdidin en çok ABD'yi ilgilendirdiği bir sır değildir. Bilindiği gibi 1980 yılı, ABD'nin dış politikasında dönüm noktası olmuştur. 1970'li yılları pasif bir şekilde geçiren ABD, SSCB'nin ve İran'ın bu durgunluk döneminden faydalandığını geçte olsa anlamış ve Carter Doktrini dediğimiz yeni stratejisi ile Ortadoğu ile tekrar ilgilenmeye başlamıştır.

Amerikan Kongresi Dışilişkiler ve Savunma Bölümü uzmanlarınca hazırlanan 19 Eylül 1980 tarihli raporda enteresan değerlendirmeler yer almaktadır. Amerika'nın Akdeniz ve Ortadoğu bölgesi için tespit ettiği “milli güvenlik hedeflerinin” yıllardan beri aşağı yukarı değişmeden kaldığı belirtilen raporda yer alan “özel hedefler” bölümü çok dikkat çekicidir.

Bu özel hedefler, NATO'nun Güney kanadını güvenlik altına almak, Ortadoğu'da istikrarı sağlamak, İsrail'i desteklemek, Akdeniz'de hür dünyanın destek yollarını korumak ve Ortadoğu petrolünü devamlı sağlayabilmeyi teminat altına almak şeklinde sıralanmaktadır. Sadece bu rapor bile, raporun yazılmasından 10 sene sonra cereyan eden Körfez Savaşı'nı aydınlatmaya kâfidir. Amerika, Körfez'deki krizden sonra bu temel hedeflerini gerçekleştirmiştir. Yani, İsrail'in güvenliğini garanti altına almış, Ortadoğu'da hâkimiyetini pekiştirmiş, stratejik bölgelere el koymuş ve Ortadoğu petrolünü direkt ve indirekt yollardan eline geçirmiştir.⁵⁸²

⁵⁸¹ a.g.m., s.1-2

⁵⁸² Bozgeyik, a.g.e., s.52-53

ABD ve Batılı devletlerin, Ortadoğu ile ilgili stratejilerinde NATO'ya görev vermesi, NATO'nun kuruluş amacına tamamıyla aykırıydı. Ne ilginçtir ki, NATO'nun varlığını gerektiren ana sebep olan Sosyalist Blok dağılmıştı. Demek ki yeni bir düşman bulunmalıydı. NATO'yu diğer ittifaklardan ve uluslararası örgütlerden ayıran özelliği, üyelerinden herhangi birinin güvenliği söz konusu olduğunda etkili bir şekilde askeri güç kullanımına veya tehdidine başvurulabilmesiydi. Bu durumu daha da caydırıcı kılan ise, ittifakın çok güçlü orduları bünyesinde barındırmasıydı. Oysaki 1990'ların dünyasında tehditler, güçlü orduları olan ulusal devletlerden kaynaklanmıyordu. Artık organize suç, yasadışı göç (insan kaçakçılığı) ve terörizm gibi kaynağını sosyal ve ekonomik sorunlardan alan ve yalnızca askeri güç ile çözülemeyecek meseleler uluslararası güvenliği tehdit eder hale geliyordu. Bu meseleler karşısında NATO'nun, üyelerinin güvenliğinden sorumlu bir örgüt olarak varlığını devam ettirebilmesi için Soğuk Savaşta bağlı kaldığı anlayışın ötesine geçerek daha geniş bir coğrafyada ve çok yönlü faaliyet göstermesi gerektiği görüşü benimsendi.

Örgütlenme anlayışında ortaya çıkan bu değişime göre, Avrupa'yı "kıızıl tehlike"ye karşı koruyacak bir örgütlenme yerine, seçilen bölgelerden tespit edilecek uygun müttefiklerle oluşturulacak "bölgesel güvenlik örgütlerinin" ikame edilmesi söz konusu olacaktı.⁵⁸³NATO, doğuşundan itibaren tümüyle Sovyetler Birliği ve komünizm tehdidi üzerine kurulu olduğunu ilan etmişti. Oysa bu tehdit fiilen ortadan kalkmış bulunuyordu. NATO'nun bundan sonra ağırlığını devam ettirebilmesi için yeni bir misyona ihtiyacı vardı. Bu yeni misyon elbette ABD eliyle yürütülse de, aslında tümüyle ABD patentli sayılmazdı. ABD'yi de kapsayan ama ABD'nin de ötesinde bir yapının planına göre "Yeni NATO", uzun vadede kurulması beklenen "Tek Dünya Devleti"nin "Tek Dünya Ordusu"na dönüşmesinin ön hazırlığıydı.⁵⁸⁴

Ve bu yeni düzenin ilk provasası Körfez Krizi esnasında uygulanacaktı. Artık düşman bir tek grup veya ülke değildi. Dünyanın herhangi bir yerinde, ABD'nin ve NATO'nun yaşamsal çıkarlarına tehdit unsuru olarak değerlendirilen her şey NATO'nun müdahale alanına giriyordu.

3.2.4.1.NATO ve "OUT OF AREA" Kavramı

Yukarıda bahsedilen müdahale alanındaki değişiklik ortaya yeni bir sorun meydana getirmişti. Bilindiği gibi NATO'nun tarifinde yer alan tehditler, üye ülkelere karşı olması muhtemel tehditlerdi. Fakat Soğuk Savaş döneminin sona ermesiyle yeniden tanımlanan tehdit kavramı, dünyanın herhangi bir bölgesinde olabilirdi. Bu durum NATO'nun "alan dışı" sorunlara da müdahale etmesini gerektirmekteydi.

Alandışılık (Out of Area) kavramı NATO'nun terminolojisinde ittifakın görev alanı dışında kalan bölgeleri ifade etmek için kullanılır. NATO'nun görev alanı, üye devletlerin ülkeleri ve bunların Yengeç Dönencesinin kuzeyinde ve Akdeniz'de bulunan adaları, uçakları ve gemileridir.⁵⁸⁵Hukuksal durum böyleyken alandışılık

⁵⁸³ Karakartal, *a.g.e.*, s.88

⁵⁸⁴ Akar, *a.g.e.*, s.47

⁵⁸⁵ Oran, *a.g.e.*, s.567

sorununun ortaya çıkması ABD ve bazı ittifak üyelerinin NATO imkânlarını ittifakın bu amaçları ve alanı ötesinde kullanmak istemeleridir. Alandışılık konusu, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla yeni görev alanları arayan NATO'nun kimi girişimlerinde yine gündeme gelmiş ve ilk olarak Körfez Krizi esnasında kuvvet kullanımını yasal hale getirmek maksadıyla bir düzenleme yapılmıştır. Kasım 1991'de benimsenen ilkeye göre, “çok temel kaynaklar akışının” (yani petrolün) engellenmesi gibi “yaşamsal çıkarlar” söz konusu olduğunda görev alanı dışında kalan bölgelere de askeri güç gönderilebilecektir.⁵⁸⁶

Körfez Krizi esnasında gündemden düşmeyen bu konu, Türk Basınında da geniş yer almıştır. O tarihte Hürriyet Gazetesi'ne yansıyan bir haberle bu konuya açıklık getirilmeye çalışılmıştır: *“Irak'a yapılabilecek bir askeri müdahalenin NATO anlaşmasına uygun olması, yani bir NATO ülkesinin saldırıya uğramış olması gerekiyor. Oysa ortada saldırıya uğramış bir NATO ülkesi yok. O yüzden ABD'nin 1970'li yıllarda NATO üyesi ülkelere kabul ettirmeye çalıştığı ve NATO'nun ittifak sınırları dışındaki olaylar nedeniyle saldırıya uğramış sayılmasına imkân tanıyan görüşün diretilmesi mümkün”*⁵⁸⁷

3.3. ASKERİ MÜDAHALE VE İÇ POLİTİKADA KRİZ

Basra Körfezinde yaşanan krizin Türkiye iz düşümü, Türk siyasi yapısında bazı değişiklikleri de beraberinde getirmesi bakımından çarpıcı olmuştur. Krizin ilerleyen günlerinde ilk zamanlarındaki şaşkınlıklarını üzerinden atan Çankaya, Hükümet, muhalefet, basın ve Genelkurmay arasında önemli görüş ayrılıkları olmuştur. Genel hatlarıyla Cumhurbaşkanı, Hükümet ve Genelkurmay, Türk kriz politikasının bir cephesini oluştururken, muhalefet ve basın karşı cephede yer almışlardır.⁵⁸⁸

Bu dönemde Türk dış politikası belirleyicisinin Çankaya olduğunu görüyoruz. Öyleki, Cumhurbaşkanı Özal Başkanlığında kriz yönetimini üzerine alan bir masa bile oluşturulmuştur. Eski Milli Savunma Bakanlarında Ercan Vuralhan, Gazeteci Yazar M.Hulki Cevizoğlu'na söylediği şu sözleriyle Cumhurbaşkanı'nın kriz yönetimini üzerine almasının bir zorunluktan kaynaklandığının üzerinde durmuştur: *“Konuyu bizzat Sayın Cumhurbaşkanı eline almıştır. Çok başarılı bir uluslar arası diplomasi ve içerde de koordinasyon örneği vermiştir. Eksikler, aksaklıklar ve bu koordinasyon düzenine uyamayanlar olmuştur. Bakanlar ve Genelkurmay Başkanı istifa etmiştir. Ama sistem yavaş yavaş yerine oturmuştur. Sayın Cumhurbaşkanına kendi yakın arkadaşlarından, Parti ve kabine içinden direnenler olmuştur. Başta, “Türkiye aman bu işlere bulaşmasın işin dışında kalalım” gibi yaklaşımlar gelmiş, hatta muhalefet liderleri bile konunun ilerideki boyutlarını görmede kısır kalmışlardır. Türkiye'deki genel eğilim, “Türkiye'yi bu meselenin içine sokmayalım. Bu bir Araplar arası meseledir, bizi ilgilendirmez. Girersek büyük zararlar görürüz ve Türkiye sonu gelmeyecek bir maceraya sürüklenir şeklinde idi.”*⁵⁸⁹

⁵⁸⁶ a.g.e.

⁵⁸⁷ Hürriyet, 9 Ağustos 1990

⁵⁸⁸ Mendi, a.g.e., s.72

⁵⁸⁹ Cevizoğlu, a.g.e., s.242-243

Görüldüğü gibi Körfez Krizi'nde karar verme süreçlerinde de krizler yaşanmış, normal şartlar altında karar verme modeli uygulanmak yerine, Özal'ın "tek adam" rolünü üstlendiği ve böylelikle hükümeti yönlendirdiği bir karar mekanizması işlemiştir.

3.3.1. YETKİ TEZKERESİ

Cumhurbaşkanı Özal, kriz sonrasında kurulacak masada Türkiye'nin de yer alması gerektiğini ve bunun da bölgeye asker göndermekten geçtiğini savunmuştur. Bu nedenle Özal, Hükümeti ilerde yapılacak bir askeri harekâta Türkiye'nin de etkin rol oynayabilmesi için, TBMM'den asker kullanımı konusunda yetki alması için zorlamıştır.

Her zaman olduğu gibi, Özal'ın direktifleri doğrultusunda hareket eden Hükümet, hazırladığı tezkereyi Meclise getirerek, "savaş hali ilanı, Türk Silahlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesi ve yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunması konularında yetki" istiyordu. Akbulut hükümeti, tezkereyi Irak'ın Türkiye'ye saldırıda bulunması halinde, vakit kaybetmeden Irak saldırısına cevap verebilmek ve BM Güvenlik Konseyi kararları çerçevesinde Körfez'e askeri birlik gönderebilmek amacıyla Meclis önüne getirmişti. Böylece Hükümet, uluslar arası ittifaka somut destek vererek, ittifak üyeleri nezdinde daha belirgin bir konuma gelmeyi ve kriz sonrası kurulacak masada Türkiye'nin yerini sağlamlaştırılmayı arzu ediyordu.⁵⁹⁰

Muhalefet ve basına göre, TBMM tarafından Hükümete verilecek böyle bir izin Cumhurbaşkanı'nın hareket alanını daha da genişletecekti. Bu yöndeki bir gelişme adı geçen her iki çevreyi de son derece rahatsız ediyordu. Onlara göre "bir kere delinmekle bir şey olmaz" denilen Anayasa delik deşik olmuştu. Kaldı ki savaş izni yetkisinin daha bir sürü sakıncaları vardı. Konu ile ilişkin basında çıkan bir haberde Hükümetin bir oldubitti ile yetkiyi meclisten geçirmek istediği savunulmuştur. ANAP'lı milletvekillerinde de "*nasil olsa meclis toplanıyor bu arada hazır muhalefet meclisi çalıştırmışken,*⁵⁹¹ *zamanında savaş yetkisini elimize alalım ne olur ne olmaz*" düşüncesinin hakim olduğuna inanılıyordu.⁵⁹²

Sonuçta, Mecliste 277 sandalyesi bulunan ANAP'tan 216 Milletvekili tezkereye kabul oyu veriyor ve bu sayıda tezkerenin mecliste görüşmeye açılmasına yetiyordu. Ve bu durumda muhalefetin ve basının protestodan başka yapacak fazla bir şeyi kalmıyordu.

13 Ağustos 1990 Pazartesi günü Resmi Gazetede yayınlanan Başbakan Yıldırım Akbulut tarafından sunulup TBMM'nin 12 Ağustos günü gizli oturumunda

⁵⁹⁰ Efegil, *a.g.e.*, s.184

⁵⁹¹ Burada bahsi geçen konu, muhalif partilerin, hükümetin kendilerine yeterli bilgi vermediği gerekçesiyle, Anayasanın 93. maddesine istinaden, genel görüşme açılması yönünde Meclis Başkanlığı'na önerge sunmalarıdır. Bu önergenin görüşülüp görüşülmemesi konusunda karar almak için, muhalif partilerin isteğiyle toplanan Meclis, ANAP oylarıyla, önergeyi reddetmiş, devamında ANAP milletvekilleri Meclis'in çalışmaya devam etmesi yönünde bir önerge vererek, bahsi geçen tezkerenin aynı gün Mecliste görüşülmesini sağlamışlardır.

⁵⁹² Milliyet, 12 Ağustos 1990

görüşmeye açılması kabul edilen Başbakanlık tezkeresinde, şu görüşlere yer veriyordu:

*“Irak’ın Kuveyt’i işgali ve sonrasında meydana gelen ve ülkemizi yakından ilgilendiren olaylar nedeniyle, Türk Devletinin ve Cumhuriyetinin varlığını tehlikeye düşürmesi, muhtemel gelişmeler karşısında, Anayasasının 117. maddesine göre Milli Güvenliğin sağlanmasında ve Silahlı Kuvvetlerin yurt savunmasına hazırlanmasında yüce meclise karşı sorumlu bulunan hükümete, ülkemize bir tecavüz hali ilanı, yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye’de bulunması konularında Anayasanın 92. maddesi uyarınca izin hususunda gereğini müsadelerinize arz ederim”*⁵⁹³

Daha sonra Hükümetin, 665 sayılı BM Güvenlik Konseyi kararını kabul ederek, Irak’a karşı deniz ablukasının uygulanmasına karar vermesi üzerine, Cumhurbaşkanı Özal, hiç olmazsa bir savaş gemisi gönderilmesi konusunda Hükümete baskı yapmaya başlamıştı.⁵⁹⁴ 107 sayılı TBMM kararı, Hükümete bu yetkiyi tanınamaktaydı. Yetki tezkeresinde güç kullanımı için “ülkemize bir tecavüz hali” gerekliydi, oysaki Özal’ın isteği, Körfeze abluka kararına destek olmak için bir savaş gemisi gönderilmesi yönündeydi. Özal’ın bu isteğiyle ilgili, Hükümet içinde bazı ayrılıklar yaşanmış, başta Akbulut ve Bozer olmak üzere bir grup 665 sayılı kararın Türkiye’ye bir zorunluluk getirmediğini savunurken, diğer bir grup da, “şartsız yetki” fikrini savunuyorlardı.⁵⁹⁵ Bakanlar Kurulunda bu fikir ayrılığının yaşandığı günlerde, Cumhurbaşkanı Özal, Meclis’in açılışında bir konuşma yaparak, milletvekillerinden, savaş hali izni hariç diğer izinleri vermelerini istedi. Özal’ın bu isteği üzerine her zaman olduğu gibi, başta Başbakan Akbulut olmak üzere, diğer Bakanlar da bu iznin verilmesini savunmaya başlıyorlardı.⁵⁹⁶ 5 Eylül 1990 tarihinde Parlemantada kabul edilen yetki tezkeresine Milliyet Gazetesi “Haydi Hayırlısı” manşet haberiyle tepkisini gösteriyor ve bu tepkisinin şu cümledeki ifadeyle destekliyordu. “Asker gönderme, asker çağırma yetkisi tamam, Türkiye artık Körfez’e karışma noktasında.”⁵⁹⁷

Günlerce parlamentoda ve basında tartışılan ve sert tepkilere yol açan “yabancı ülkelere asker gönderme ve Türkiye’de yabancı asker bulundurma” konusunda Hükümete yetki verilmesine ilişkin Başbakanlık tezkeresi nihayet 5 Eylül Çarşamba günü Meclis’in yaptığı kapalı oturumda görüşmeler 136 ya karşı 246 oyla kabul ediliyordu. Başbakan Yıldırım Akbulut: “Bu kesinlikle savaş ilan etme yetkisi değildir. Hükümete sadece gereğinde kullanmak üzere asker gönderme yetkisi verilişidir. Bu hemen savaşa gireceğimiz anlamına gelmez” diyordu.

SHP lideri İnönü ise “bu karar komşularımızla ilişkilerimizi bozacak, son derece sakıncalı bir karar alındı. Türk askerinin kanıyla politika yapılamaz” diyerek kararı eleştiriyor, hatta tehlikeli buluyordu. DYP lideri Demirel’e göre ise, yetki

⁵⁹³ Sabah 13 Ağustos 1990

⁵⁹⁴ Efeğil, a.g.e., s.186

⁵⁹⁵ a.g.e., s.186-187

⁵⁹⁶ Cumhuriyet, 2 Eylül 1990

⁵⁹⁷ Milliyet, 6 Eylül 1990

tezkeresinin gizli oturumda görüşülmesi doğru değildi. Görüşmeler millete açık yapılmalıydı.⁵⁹⁸

İktidarın Meclisten yetkiyi savaş için değil barış için aldığını iddia etmesine karşı çıkanlara göre Meclisten geçen bu yetki, Türkiye’yi Irak’la müttefikler arasında başlayacak bir savaşın otomatik olarak tarafı yapacaktı.⁵⁹⁹

Meclisin verdiği yetki sonrası Türkiye’nin attığı her adımın sorumlusunun Özal olduğuna inanan Gazeteci Yazar Bekir Coşkun da “*Artık uygulanan her politika Özal’ın ürünüdür ve hesabını vermek zorundadır. Tabii ki, (yine kendi ürünü) bu Başbakan ve ANAP Grubu ile birlikte*”⁶⁰⁰ diyerek olabilecek bütün sorumlulukları Cumhurbaşkanı Özal’a yüklemekteydi.

3.3.2. NATO ÇEVİK KUVVETİ’Nİ TÜRKİYE’YE ÇAĞIRMA KARARI

Hükümet, TBMM’den aldığı yabancı ülkelere asker gönderme ve Türkiye’de yabancı asker bulundurmaya yetki veren Başkanlık tezkeresi ile NATO Çevik Kuvveti’nin Türkiye’ye gelmesini istiyordu. Denilebilir ki, Çevik Kuvvet’in çağırılması Başbakanlık tezkeresinin bir yansıma ya da fiiliyata geçirilmesi anlamını taşımaktadır.⁶⁰¹

Hükümet, olayların akışının savaşa doğru gitmesinden endişe duymaktaydı ve Irak’a karşı caydırıcılık rolü göstermesi ve NATO’nun bölgedeki dayanışmasını kanıtlaması amacıyla, 30 Kasım’da aldığı karar çerçevesinde, NATO Çevik Kuvveti’nin, BM Güvenlik Konseyi’nin Irak’a tanıdığı 15 Ocak tarihinden önce Güneydoğu bölgesine yerleştirilmesini NATO’dan talep etti.⁶⁰²

Akbulut Hükümeti’nin Çevik Kuvvet’i çağırma gerekçesi, ABD ile baş başa kalarak, savaşa girmemek, Irak’a karşı muhtemel bir saldırı durumunda operasyona NATO çerçevesinde girdiğini göstermek ve Türk savunması için ittifakın gücünü arkasına almaktı. Akbulut, yaptığı açıklamada, Çevik Kuvvet’i çağırarak amaçlarının saldırı olmadığını ve Türkiye’ye bir saldırı olursa, bu saldırının geri püskürtülmesi için müşterek hareket edileceğini söylüyordu.⁶⁰³

Hükümet konuyu Meclis’e getirmeyip, Çevik Kuvvet çağırma kararını kendi inisiyatifi kullanarak almıştı. Konu ile ilgili bir açıklama yapan Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Murat Sungar şunları söylüyordu:

“Körfezde gelişmekte oluşan bunalım çerçevesinde Türkiye’nin ulusal güvenliğini sağlamak amacıyla önlemler alındığı bilinmektedir. Bu meyanda NATO Askeri Komitesi ile Türk Silahlı Kuvvetleri arasında zaman zaman savunmaya yönelik işbirliğine gidilmiştir. İki tarafın da bu çerçevede temas ve hazırlık içinde

⁵⁹⁸ Sabah, 6 Eylül 1990

⁵⁹⁹ Güngör Mengi, “İkinci Cephe”, Sabah, 6 Eylül 1990

⁶⁰⁰ Bekir Coşkun, “Sizce Özal Ne Yapıyor”, Sabah, 6 Eylül 1990

⁶⁰¹ Mendi, a.g.e., s.80

⁶⁰² Efeğil, a.g.e., s.198

⁶⁰³ Efeğil, a.g.e., s.198

olmaları doğaldır. Çevik Kuvvet, NATO tesanüdünü simgeleyen, bir noktada NATO bayrağını göstererek olası bir saldırıyı önlemek için caydırıcı işleri yapan sembolik anlamda bir kuvvettir. Bu kuvvetin konuşlandırıldığı bir ülkeye yapılacak saldırı, tüm NATO'ya karşı savaşa girildiği yorumunu da beraberinde getirmektedir. Başka bir deyişle bu kuvvetten bazı birliklerin Türk topraklarında konuşlandırılması halinde Irak'ın Türkiye'ye yönelik bir saldırısı NATO kuvvetlerinin derhal savaşa girmesi sonucunu verecektir. Bu da Saddam'ın büyük bir saldırıya girişmeden önce, daha iyi düşünmesini sağlayacaktır.”⁶⁰⁴

Muhalefet ise, Hükümetin Çevik Kuvvet istemini kabul edilemez bir sorumsuzluk ve acizlik olarak yorumlamıştır. İnönü: “İnanamıyorum, bunu kim istediye gelsin açıklama yapsın. Hükümet Türkiye'ye dışardan asker çağırmak için meclisten yetki aldı. Bunu meclise getirsinler bir açıklama yapsınlar. Türkiye, gerektiğinde Irak'a karşı kendini savunmaktan yoksun mudur?” diye sorarken, Demirel: “Eğer Türkiye, Irak'tan korkar hale gelmişse bu vahimdir. Türkiye Cumhuriyeti'nin tarihinde yabancı ülkelere, gelin bizi savunun asker gönderin şeklinde bir olay olmamıştır. Şimdi de NATO'dan bu amaçla asker çağrıldığına ihtimal vermek istemiyorum” demişti.⁶⁰⁵ Demirel'in asıl tepki gösterdiği konu, 42 ABD uçağıydı. Çünkü Demirel'e göre, bu uçakların arkasında farklı hesaplar yatıyordu. Demirel, bu düşünce içinde, hükümete, “madem bu uçaklar ülke savunması için gerekliydi de neden daha önce telaffuz edilmediğini” soruyordu ve 42 uçağın Türkiye'yi savaşın içine sokmak için getirildiğini belirtiyordu. Demirel, insani gayelerle, uluslar arası ittifaka destek verilmesine ses etmezken, “lojistik” kelimesinin⁶⁰⁶, savaşın olduğu yerde kullanıldığını; lojistiğe izin verildiği takdirde, savaşın içinde yer alınacağını söylüyordu.⁶⁰⁷ İnönü'ye göre ise, NATO Çevik Kuvveti'nin Türkiye'ye konuşlandırılması, iki sonuç ortaya çıkarabilirdi. Birincisi, NATO gücünün, Irak'a bir saldırı yapması durumunda, Türkiye'de bu güç içerisinde yer almış izlenimini uyandıracaktı. İkincisi ise, NATO güçlerini çağırmak, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Irak güçleri karşısında yetersiz olduğunun bir göstergesi olarak yorumlanabilirdi. Türkiye'nin kendini savunacak yeterli gücü olduğunu ifade eden İnönü, Demirel gibi, lojistik kavramının, savaş anlamına geldiğini ve bu destek sayesinde Türkiye'nin olası bir Irak saldırısını üzerine çekeceğini savunuyordu.⁶⁰⁸

Bütün bu tartışmalar sonucu, nihayetinde Belçika'nın başkenti Brüksel'de NATO merkezinde toplanan Büyükelçiler düzeyindeki NATO Savunma Planlama Komitesi, Türkiye'nin istemine evet cevabı verilmesini ve 42 uçaktan oluşan NATO Çevik Kuvveti'nin Türkiye'ye sevk edilmesini kararlaştırmıştı.⁶⁰⁹

⁶⁰⁴ Milliyet, 20 Aralık 1990

⁶⁰⁵ Milliyet, 20 Aralık 1990

⁶⁰⁶ Süleyman Demirel'in eleştirdiği “lojistik” kelimesi, Başbakan Akbulut'un MGK toplantısından sonra yaptığı açıklamada kullandığı bir kavramdır. Akbulut, bu açıklamasında ABD'nin İncirlik üssünü kullanması konusunda bir karara varılmadığını ancak ABD'ye lojistik destek verilebileceğini belirtmiştir.

⁶⁰⁷ Efegil, a.g.e., s.232

⁶⁰⁸ a.g.e., s.238-239

⁶⁰⁹ Sabah, 3 Ocak 1991

3.3.3. ÜSLERİN ABD KULLANIMINA AÇILMASI

Irak yönetimine tanınan sürenin bitmesine yakın günlerde, MGK, Özal'ın başkanlığında toplanarak, son gelişmeleri yeniden değerlendirdi. MGK toplantısının ardından, Bakanlar Kurulu üyeleri bir araya geldi ve Başbakan Akbulut, toplantı sonrasında yaptığı açıklamada, İncirlik üssünün kullanılması konusunda karara varmadıklarını ancak gerekirse ABD'ye lojistik destek verebileceklerini açıkladı.⁶¹⁰

Türkiye'nin üstlerin kullanımına izin vermesi, ABD için çok önemliydi. ABD, olası bir Körfez Krizinde Türkiye'deki üsleri "arka kapının anahtarı" olarak kullanmaya dönük altyapıyı 1982'de Türkiye ile imzaladığı bir anlaşma sonucunda hazırlama olanağına kavuşmuştu. Gerçi Türkiye, bu anlaşma ile inşa edilen Muş ve Batman üslerinin kullanımını NATO amaçları ile sınırladı, ancak bu, Washington'un olası bir Körfez krizi sırasında bu üsleri kullanabileceği umudunu hiç köreltmedi.⁶¹¹

ABD, İran devrimi ve Afganistan'ın işgalinden sonra "olası bir Sovyet saldırısı ya da iç istikrarsızlığa karşı Körfez petrolünü nasıl koruyacağına" dair yanıt aramaya başladığında, jeostratejik konumu nedeniyle Türkiye'nin sabit bir uçak gemisi rolü oynayabileceğini görmekte gecikmedi. Eğer barış zamanında, Türkiye'de bu amaca uygun bir altyapı hazırlanır ve günü geldiğinde kullanılacak olan askeri malzemeler burada önceden depolanırsa, sorun bir ölçüde çözülmüş olacaktı. Ancak Türkiye'nin 1980 başlarındaki askeri yöneticileri böyle bir role ikili kapsamda yanaşmakta hem siyasi, hem de askeri açıdan sakıncalar görüyorlardı.⁶¹²

İran Şahı'nın devrilmesinden sonra, Amerika'nın 1979 Nisanından itibaren olgunlaştırmaya başladığı ve Türkiye'ye de yer vermek istediği Hızlı İntikal Kuvveti (Rapid Deployment Force) veya Ortadoğu Çevik Kuvveti karşısında Türkiye, Türk-Amerikan münasebetlerine büyük ehemmiyet vermesine ve Türk-Amerikan münasebetlerine devamlı ve hızlı bir gelişme içinde olmasına rağmen, doğrudan doğruya bulaşmamaya ve gerek Amerika gerek NATO ile olan münasebetlerinin, Ortadoğu ülkeleri ile olan münasebetlerine herhangi bir şekilde gölge düşürmemesine büyük özen göstermiştir.⁶¹³ ABD bu engelin nasıl aşılacağı arayışına girdiğinde, dönemin Milli Savunma Bakanı Ümit Haluk Bayülken'in ifadesine göre Türkiye şöyle bir bakış açısıyla ortaya çıkıyordu: "*Siz Amerika ve NATO olarak bizim askeri gücümüzü artırırsanız, ordumuzu modernize ederseniz, Türkiye zaten kendiliğinden Körfez'e gözünü dikecek kuvvetlere karşı caydırıcılık niteliği kazanacaktır.*"⁶¹⁴

ABD bu bakışı tam olarak arzuladığı amaca uygun bulmasa da aykırı olarak da görmedi. Ayrıca NATO çerçevesinde bulunabilecek formüllerin ve esnek yaklaşımların istenen amacın gerçekleşmesine engel olabileceğini anladı. 1982'de Genel Kurmay İkinci Başkanı Orgeneral Necdet Öztörün ile ABD Savunma Bakan Yardımcısı Richard Perle arasında imzalanan bir anlaşma ile kısaca "COB" (Co-located Operation Bases) diye anılan bir dizi zincirleme harekât üssünün inşası ve

⁶¹⁰ Efeğil, *a.g.e.*, s.201

⁶¹¹ Atak, *a.g.e.*, s.78

⁶¹² Cumhuriyet, 13 Ocak 1991

⁶¹³ Armaoğlu, *a.g.e.*, s.851

⁶¹⁴ Cumhuriyet, 21 Ocak 1991

modernizasyonuna olanak doğdu. Buna göre Erzurum üssünün, Sovyetler'in Türkiye'ye karşı olası bir saldırısını caydırmak amacıyla isteniyor olma ihtimali oldukça zayıftı. Çünkü her üçü de ilk Sovyet taaruzunda dahi kolayca saf dışı edilebilecek bir menzile içindeydi. Körfez bakımından değerlendirildiğinde ise bu üsler eşsiz konumdaydı. Örneğin, İncirlik Irak' a 400 mil uzaktayken bu mesafe Batman Üssü'nden 60 mile iniyordu. ABD kongresi Araştırma Merkezi Savunma Bölümü Başkanı Richard Grimmet 1984'te hazırladığı "Türkiye'deki Amerikan Tesisleri" başlıklı raporda "*Muş ve Batman'da kurduğumuz yeni üsler Basra Körfezi'nin istikrarının garantisidir*" diyerek Amerika'nın bu üslere olan bakış açısını yansıtıyordu.⁶¹⁵

Ancak Amerika'nın NATO amaçları için hazırlanmış olan bu altyapıyı NATO jargonunda "alan dışı" (out of area) olarak adlandırılan seneryolar çerçevesinde kullanması, eğer Türkiye'de dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın damgasını taşıyan bir yönetim olmasaydı yine de çok zordu. Çünkü kâğıt üzerinde bu üsler NATO amaçlarına dönüktü ve Amerika'nın Irak'a karşı üsleri kullanmasına sıcak bakmayan bir Türk hükümeti, bu durumu gayet rahatlıkla özür olarak masaya getirebilirdi.

Fakat gelişmeler Özal'ın istekleri doğrultusunda şekillendi ve 15 Ocak günü Irak yönetiminin geri adım atmaması üzerine, Özal başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu, TBMM'den kapsamlı yetki isteminde bulunulmasını kararlaştırdı.⁶¹⁶ Bakanlar Kurulu'nda alınan karara istinaden Hükümet, TSK'nin yabancı ülkelere gönderilmesine ve yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunmasına, bu kuvvetlerin kullanılmasına Anayasanın 92. maddesi uyarınca izin verilmesini istedi. 126 sayılı TBMM Kararı olarak tarihe geçecek olan bu karar 108 sayılı karardan bir cümle fazlaydı. Çünkü hükümet Türkiye'de konuşlanan kuvvetlerin kullanılmasına ilişkin olarak da bu izni istiyordu. Alınacak olan bu izinle, İncirlik üssünün, başta Amerikan uçakları olmak üzere, uluslararası ittifak tarafından kullanılması mümkün hale geliyordu.⁶¹⁷

Talep edilen bu izin kararında, Hükümetin gerekçe olarak gösterdiği konular, Ortadoğu'da barışın yeniden tesisi için 678 sayılı BM Güvenlik Konseyi kararlarını desteklemek, Türkiye'nin muhtemel tehlikelere karşı güvenliğinin idame ettirilmesini sağlamak, kriz süresince ve sonrasında hasıl olabilecek gelişmeler istikametinde Türkiye'nin yüksek menfaatlerini etkili şekilde korumak ve hadiselerin seyrine göre ilerde telafisi güç bir dinamik politika izlenmesine yardımcı olmaktır.⁶¹⁸ Görülmüştür ki; NATO amaçlarına tahsisli bu üsler, Amerika'nın "alan dışı" (out of area) bir müdahalesi için kullanılmıştır. Eğer Irak, Türkiye'ye saldırmış olsaydı ki, bu ikinci bir cephe açılması açısından Irak penceresinden çok zordu, NATO Türkiye'yi korumak durumunda kalacaktı. Körfez'de ise Amerika'nın farklı telkin ve girişimleri ile NATO kendisini bir anda "alan dışı" bir seneryoya taraf olma durumu ile karşı karşıya buldu. Türkiye, önce NATO Çevik Kuvvetini (AMF) davet etti. Ardından bununla yetinmeyip, Amerika'ya tek taraflı olarak üs kullandırma kararı da

⁶¹⁵ Atak, a.g.e., s.79

⁶¹⁶ Efegil, a.g.e., s.202

⁶¹⁷ a.g.e.

⁶¹⁸ 126 sayılı karar için bkz. EK-6

aldı. Cumhurbaşkanı Özal, özellikle bu açıdan Amerika için bulunmaz bir insan olarak ön plana çıkarken Avrupa için de bir “risk” unsuru olarak görüldü.⁶¹⁹

Körfez Savaşı'nın gelişimi hatırlanacak olursa, ABD'nin Türkiye'den üs kullanımına ilişkin talepleri “kademeli” olarak dile getirilmişti. Savaş öncesi Türkiye'den sadece “lojistik destek” sözü olan Amerika'nın bu konuda hassas olduğunu görüyoruz. Yani kararlar “on the spot” (anında) alınıyor ve gelecek için bir taahhütte bulunmuyordu. Çünkü Amerika, dönemin Cumhurbaşkanı Özal'a “sürecin sonrası” konusunda güveniyordu.⁶²⁰ Savaş öncesinde Turgut Özal'ın yaptıklarını, daha sonrada yapacaklarının göstergesi olmasından kaynaklanan bu güven boşada çıkmamıştır.

Savaş sırasında üslerin kullanıldığı ve Irak'ın bu üslerden kalkan Amerikan uçakları ile bombalandığı bir gerçektir. Türkiye'nin bu dış politik tercihi bazı Arap ülkeleri tarafından da tepkiyle karşılanmıştır. Irak, Türkiye'yi Körfez Savaşında oynadığı rol nedeni ile “nota benzeri” bir mesaj ile uyarmıştır. Türkiye'nin İncirlik üssünün Irak'a yönelik hava saldırılarında kullanılarak “*saldırganlıkla eşdeğer*” olarak niteleyen Dışişleri Bakanı Tarık Aziz, Turgut Özal'ı, Türkiye'yi Amerikan komplolarının içine sürüklemekle suçlamıştır.⁶²¹

Karar, muhalif partilerin de sert tepkilerine yol açmıştır. Demirel, bu kararla, “*Türkiye'nin Saragota gemisi haline getirildiğini*” savunuyordu. Bu karar sayesinde, Türkiye'nin meydanları, bütün imkânları, savaşa yardımcı olabilmek için başkaları tarafından kullanılacaktı. Bu durumda, Irak'ın Türkiye'ye saldırması ihtimal dahilindeydi. Böylece, Türkiye kendi kendine saldırıyı üzerine çekmiş olacaktı.⁶²²

İnönü'de, üslerin kullanımına izin veren 126 sayılı karara şiddetle karşı çıkmış ve Türkiye'nin bu desteğinin Irak'ın Türkiye'ye saldırması için bir neden olabileceği kaygılarını dile getirmiştir.⁶²³

Sonuçta, Bakanlar Kurulu'nun izni kullanmasıyla, İncirlik üssünden havalanan Amerikan uçakları Irak'ı bombalamaya başladı. Hükümete göre, krizin sıcak çatışmaya dönüşmesine sebep, Saddam'ın tutumuydu. Saddam, tepkilerin ve uluslar arası dayanışmanın boyutlarını değerlendiremedi ve böylece siyasi çözüm çabaları sonuçsuz kaldı.⁶²⁴ Böylece uluslar arası ittifak son çare olarak askeri önlemlere başvurmak zorunda kaldı.

⁶¹⁹ Atak, *a.g.e.*, s.81

⁶²⁰ Cumhuriyet, 25 Ocak 1991

⁶²¹ Cumhuriyet, 24 Ocak 1991

⁶²² Efeğil, *a.g.e.*, s.233

⁶²³ *a.g.e.*, s.239

⁶²⁴ *a.g.e.*, s.205

3.3.4. ANAYASAL TARTIŞMALAR

Cumhurbaşkanlığı, Hükümet ve Meclis arasındaki tartışmanın temelinde bir yetki bölüşümü sorunu yatmaktaydı. Cumhurbaşkanı, Meclis tatilde iken veya bir saldırı ile karşılaştığında, başkomutan sıfatı askeri bir harekâta girilmesine karar verme yetkisini kendisinde görmüş, Hükümet ise, uluslararası antlaşmalarla doğan yükümlülükler çerçevesinde Silahlı Kuvvetlerin kullanılma kararının gerekmesi durumunda bu karara kendisini yetkili olduğu görüşündedir ki BM'nin kuvvet kullanımına izin veren kararı böyle bir karar olarak değerlendirilmiştir. Özellikle muhalefet partileri ise savaş ilanı ve Silahlı Kuvvetlerin kullanılması izninin yalnızca Meclis'e ait bir yetki olduğunu savunmuşlardır.⁶²⁵

678 sayılı BM Güvenlik Konseyi kararını desteklemek amacı ile alındığı belirtilen TBMM kararı, Anayasayı değiştirici bir nitelik taşımaktadır. Burada "izin" sözcüğü kullanılmış olsa dahi Meclise ait "savaş ilanı" yetkisi hükümete devredilmiştir. Bu durum Anayasanın 6, 7 ve 92. maddeleriyle bağdaşmamaktadır.⁶²⁶ Bu yetkinin kullanılması Anayasaya aykırı bir durum arz etmiştir. Ayrıca kuvvetlerin kullanılmaları konusu başlı başına bir egemenlik konusudur. Yabancı silahlı kuvvetlerin bir başka ülkeye karşı bizim topraklarımızı kullanmaları ve buna dair izin verilmiş olunması, açıkca egemenliğin devri ve Anayasanın ihlali sayılmaktadır. Savaşın, NATO görev alanı dışında (out of area) olduğu düşünülürse, bu sav kuvvetlenir, yani başkalarının başkalarıyla yaptığı bir savaş için topraklarımızın kullandırılmaması gerekirdi.⁶²⁷

1982 Türkiye Anayasasında dış politika karar alma süreci ile ilgili olarak tek ve açık bir düzenleme mevcut değildir. Bunun tek istisnası, savaş durumlarında karar alma sürecidir. Anayasanın 92. Maddesi, "savaş hali ilanı, Türk Silahlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesi veya yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunmasına izin verme yetkisinin", ancak Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından kullanılabileceğini belirtir. Aynı madde, eğer Meclis tatilde veya ara vermiş ise ve bu sırada ülkeye silahlı bir saldırı olması durumunda, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin kullanılmasına Cumhurbaşkanı'nın karar verebileceğini belirtir. Anayasanın 90. Maddesi ise, uluslararası aktörlerle yapılan anlaşmaların Türkiye bakımından bağlayıcı olabilmesi için, gerekli durumlarda Meclis tarafından uygunluk kararının alınması gerektiğini belirterek, Meclis'e Yürütme kanadının dış politika taahhütlerini denetleme imkanı vermektedir.⁶²⁸

Fakat bunlar dahil Anayasanın hiç bir maddesi, Türk dış politikasında kararların spesifik olarak hangi kişiler veya kurumlarca gerçekleştirileceğini açık şekilde belirtmez. Bununla birlikte, dış politika kararlarının alınması da devletin genel işleyişi bakımından aynen iç politika kararlarının alınmasına benzediği için, bu

⁶²⁵ Atak, *a.g.e.*, s.20

⁶²⁶ 1982 T.C. Anayasası 6 ve 7. maddeler, Türk Milleti'nin egemenliğini kullanma yetkisinin TBMM'de olduğunu ve bu egemenliğin hiçbir suretle hiçbir kişiye, zümreye veya sınıfa bırakılmayacağını belirtmektedir. 92. madde ise savaş ilanının TBMM yetkisinde olduğunu, sadece TBMM tatilde veya ara vermede iken ülkenin ani bir saldırıya uğraması halinde bu yetkinin Cumhurbaşkanı tarafından kullanılmasına izin vermektedir.

⁶²⁷ Cumhuriyet, 10 Ocak 1991

⁶²⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. 1992 Anayasası

yetkinin yürütme kanadına verildiği açıktır. Yürütme kanadının çeşitli kişilerden ve kurumlardan oluşmasından dolayı, bunlar arasında nasıl bir rol dağılımının yapıldığını görebilmek için Anayasanın ilgili maddelerine bakmak gerekir. Bununla beraber Şekil 2’ de Türk dış politikasının, normal şartlarda nasıl işlediği görülmektedir.

Çok genel açıdan bakıldığında; 1982 Anayasasına ve geleneksel dış politika karar alma kurallarına göre, dış politika kararlarının yürütmenin en etkili kanadı olması nedeniyle Hükümet (yani Bakanlar Kurulu) tarafından alınması beklenir. Başbakanın başkanlığındaki Hükümet, dış politika kararlarını yaparken Dışişleri Bakanlığı ile işbirliği içinde çalışır. Bu işbirliği doğrudan olabileceği gibi, aynı zamanda Bakanlar Kurulunun bir üyesi olan Dışişleri Bakanı aracılığı ile de olabilir. Böylece Başbakan, hem doğrudan hem de dolaylı olarak Dışişleri Bakanlığı bürokrasisinin üzerinde bir yetkiye sahiptir.⁶²⁹

Hükümetin Körfez politikasına yönelik eleştiriler ile birlikte Cumhurbaşkanı’nın Anayasa çerçevesinde yetki ve sorumluluklarının neler olduğu konusunda tartışmaların da yoğunlaştığı görülmektedir. Bunlardan biri, Hükümete savaş izni verilmesini içeren yetki tezkeresinin TBMM’de görüşmeye açılmasıyla kendini göstermiştir. Konuya ilişkin Milliyet Gazetesinin, Anayasanın bazı şartlarda Cumhurbaşkanı’na savaş izni verdiği yönünde kamuoyuna duyurduğu haberi şöyledir: *“Anayasa bu konuda Cumhurbaşkanı’na ülkenin ani bir silahlı saldırıya uğraması ve bu sebeple Silahlı Kuvvetler kullanmasına derhal karar verilmesini kaçınılmaz olması halinde Silahlı Kuvvetlerin kullanılmasına karar verme yetkisi tanıyor. Ama bu durum meclis tatildeyken geçerli”*⁶³⁰

Konunun tartışıldığı akademik çevreler ise, savaş ilanına karar verme yetkisinin TBMM’de olduğu belirterek kararı anayasaya aykırı bulmuşlardır. Şekil 3’de kriz zamanlarında Türk dış politikasının nasıl işlemesi gerektiği gösterilmiştir. Akademik çevrelerin tepkisi de bu noktada olup, Cumhurbaşkanı’nın dış politika karar verme sürecindeki yetkisini fazlasıyla aştığı değerlendirilmektedir. Örneğin, Ankara Üniversitesi Öğretim üyelerinden Prof.Dr. Hikmet Sami Türk: *“Anayasanın 87. maddesine göre savaş ilanına karar vermek TBMM’nin görev ve yetkilerindedir. Yine Anayasanın 92. maddesine göre savaş hali ilanını, Türk Silahlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesine veya yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye’de bulunmasına izin verme yetkisinde TBMM’nindir”*⁶³¹ derken, Anayasa Hukuku Profesörü Erdoğan Teziç ile İzmir Barosu Başkanı Sabri Kurt da Hükümete verilecek savaş ilanı yetkisini Anayasaya aykırı bulduklarını belirtmişlerdir.

Bir başka tartışmada Cumhurbaşkanı Özal’ın 13 Ekim 1990 tarihinde bazı Körfez ülkelerini, Mısır ve Suriye’yi kapsayan ziyareti esnasında gündeme gelmiştir. Hukukçular bu geziyi aykırı bulmuşlar ve Özal’ın Körfez ülkelerine yaptığı gezide siyasal sorumluluğu olan hiçbir görevli götürmemesinin eleştirilere yol açtığına değinilmiş ve Profesör Orhan Aldıkaçtı’nın şu sözlerine yer verilmiştir: *“Cumhurbaşkanı istediğini söyleyemez. Anayasaya ters düşen bir rejime girmiş*

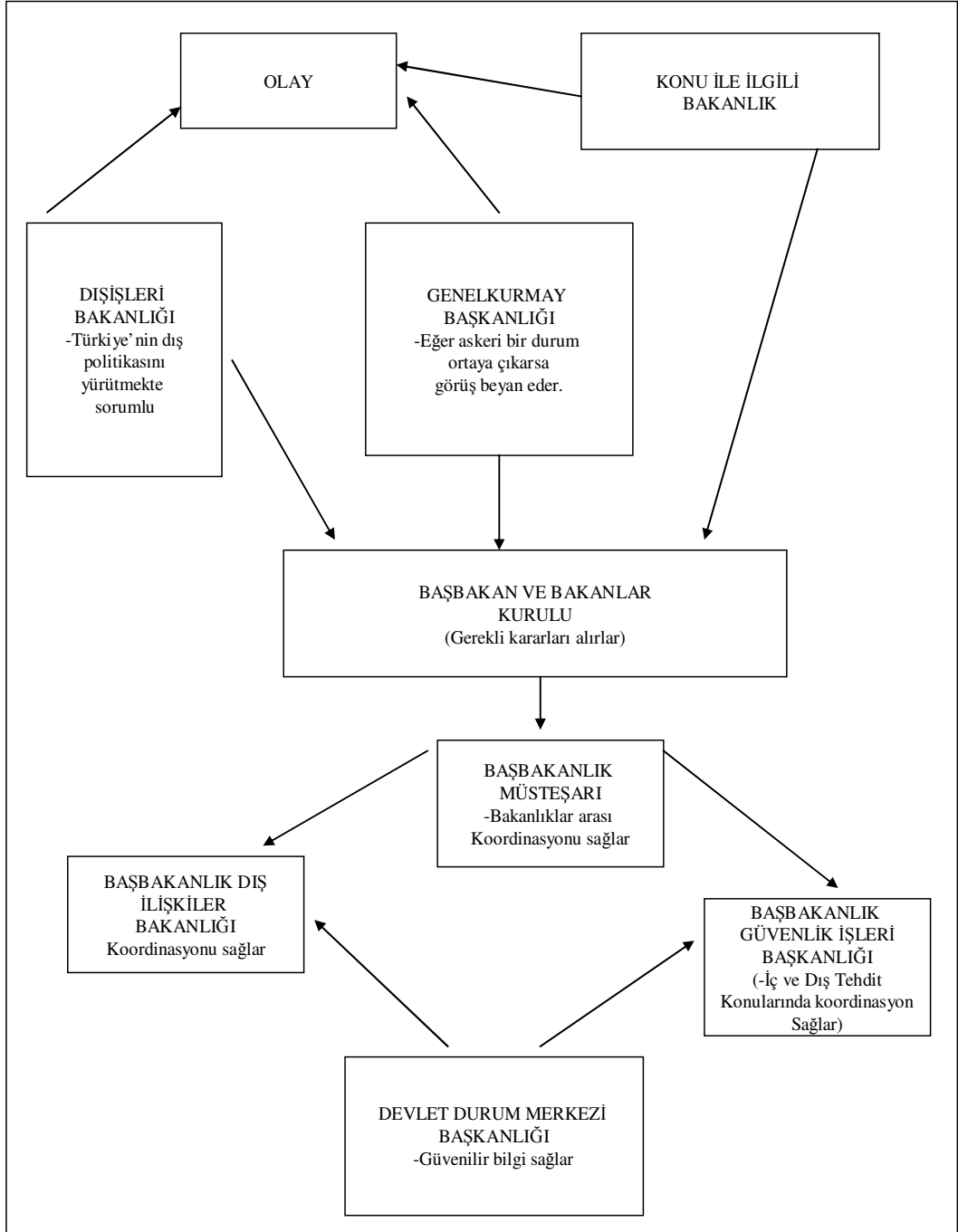
⁶²⁹ Gözen, a.g.e., s.157

⁶³⁰ Milliyet, 12 Ağustos 1990

⁶³¹ Cumhuriyet, 13 Ağustos 1990

bulunuyoruz.” Profesör Bahri Savcı ise, bu geziyi parlamenter sistemin özüne ve Anayasaya aykırı bulmuştur.⁶³²

Şekil-2: Normal Zamanında, Türk Dış Politikası Karar Verme Modeli⁶³³

⁶³² Milliyet, 17 Ekim 1990

⁶³³ Efeğil, *a.g.e.*, s.160

Diğer yandan muhalefet liderleri de Cumhurbaşkanı'nın Anayasada olmayan birçok yetkiyi kullandığı yolundaki eleştirilerini, bu durumda parlamenter sistemin geleceği açısından duydukları endişeyi dile getirmişlerdir. DYP Genel Başkanı Süleyman Demirel: “*Özal'ın yaptım diye söylediği şeyleri hiç birisinin kendi yetki ve sorumluluğu içinde olmadığını*” söylerken, TBMM'de temsilcisi olmayan diğer bir muhalefet partisi DSP lideri Bülent Ecevit ise: “*Kriz ortamında ivedi kararlar alabilecek makamın Türkiye'nin geleneklerine göre Cumhurbaşkanlık değil Başbakanlık olduğunu söylemiştir.*”⁶³⁴

Anavatan Partisi'nin kurucusu, Genel Başkanın ve partinin iktidara gelmesiyle Başbakan olan Özal'ın, Cumhurbaşkanı olduktan sonra da, partide etkili olması doğaldı ve politik kişiliği de buna müsaitti. Cumhurbaşkanı, partideki etkinliğini hükümete taşıyor, dolayısıyla da Türkiye'nin siyasi nabzını tutabiliyordu. Cumhurbaşkanının yetkisi Anayasa ile belirlenmiş olmasına rağmen Özal bu yetkiyi aşıyordu.⁶³⁵

Eleştirilerde Kuveyt krizinde takınılan “tek adam” tavrının Irak'a ilişkin sonuçları yanında, Türkiye'nin parlamenter sistemin getirdiği sonuçlar açısından da önemli yeri vardır. Gazeteci Yazar Ali Sirmen'e göre bu tirajikomikti: “*Yanlış hesap Bağdat'tan döner der atasözü, bakalım Bağdat'ın kendi yanlış hesabı nereden dönecek, ya da bölgeye ve Irak halkına nelere mal olacak, önümüzdeki çok kritik günlerde bunu yaşayarak göreceğiz. Ama önümüzdeki günlere kadar beklemeden de görebileceğimiz bir gerçek var. Türkiye'de parlamenter sistem fiilen ölmüş bulunuyor. Turgut Özal sistemi öldürdü. Fiilen ölen sistemin defin ruhsatı henüz alınmış değil, hepsi o. Hükümetin başı son derecede hayati olayların olduğu günlerde başkent dışında şeker fabrikaları açıyor. Umarım Yıldırım Bey'in Çankaya'nın aldığı kararlardan haberi vardır. Olsa ne olur, olmasa ne olur, diyebilirsiniz. Hatta daha da ileri gidip telefon diplomasisinde Yıldırım Akbulut'un rolü, “karşı taraftan Turgut Özal'ı aradıklarında, burada efendim veriyorum bir dakika lütfen” demekten ileri gitmiyor, diye gülümseyebilirsiniz.*”⁶³⁶

Aynı gün “*İki Gerçek Ortaya Çıktı*” diyordu Cüneyt Arcayürek: “*Birincisi: Çankaya Bush'la telefonla konuşunca, Anayasada bulunmayan yetkiler birden var oluyor. Başta hükümet, devletin bütün kanunlarını bir yana atıyor. İkincisi: telefon diplomasisinde tek başına dilediği gibi karar veren dış politikayı istediği yöne çeken Turgut Özal, sonunda hükümet üyelerinin imzasına gereksinince Bakanlar Kurulunu topluyor.*”⁶³⁷

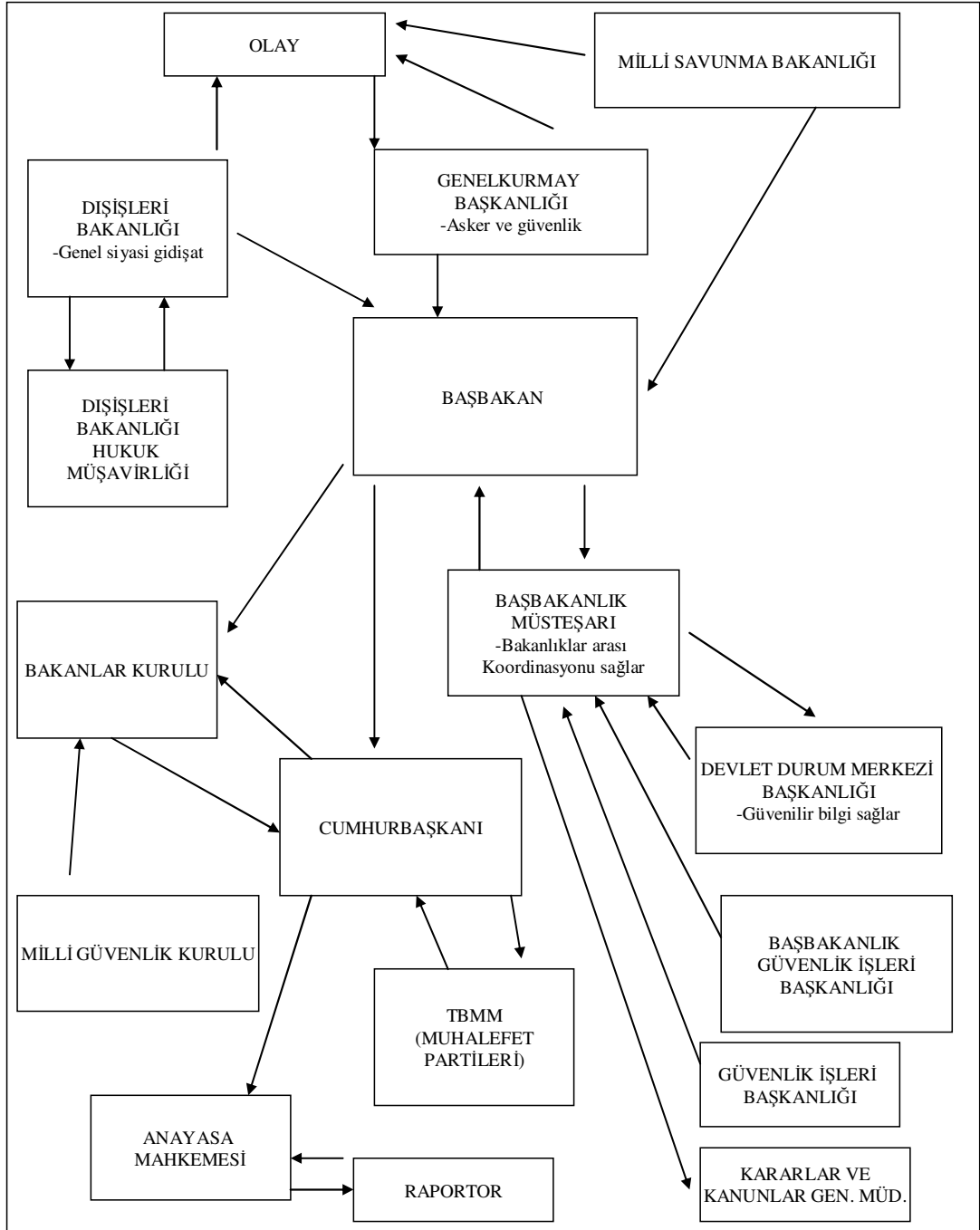
⁶³⁴ Milliyet, 12 Ağustos 1990

⁶³⁵ Mendi, a.g.e., s.75

⁶³⁶ Ali Sirmen, “Nerede”, Cumhuriyet, 8 Ağustos 1990

⁶³⁷ Cumhuriyet, 8 Ağustos 1990

Şekil-3: Kriz Zamanında, Türk Dış Politikası Karar Verme Modeli⁶³⁸

⁶³⁸ Efeğil, a.g.e., s.163

Sonuçta konu Türkiye’de hangi hükümet sistemi olduğu sorusuna dayanmıştı. Örneğin Araştırmacı Yazar Uğur Mumcu: “*Türkiye’de Başkanlık sistemi mi var yoksa parlamenter sistem mi? Başkanlık sistemi varsa, o zaman Cumhurbaşkanı Özal’ın Irak’ın Kuveyt’e saldırmasından sonra telefon diplomasisini doğrudan doğruya üzerine alması doğrudur. Yoksa değildir*” demektedir. Ayrıca Mumcu’ya göre “*Anayasamız “parlamenter sistemi” benimsemiştir. Sistem, siyasi partilere, bu partilerden en güçlüsünün hükümeti oluşturmasına, dolayısıyla “güçlü başbakanlara” dayanır. Devlet başkanları, bu sistemlerde siyasal gelişme ve çatışmaların odak noktasını oluşturmazlar. Parlamenter sistemde devlet başkanlarının yetkileri şu ya da bu gerekçe ile genişletilirse bu anayasanın bozularak değiştirilmesi demektir.*”⁶³⁹

Muhalefetin Cumhurbaşkanı’na karşı tepkileri de basın gibi daha çok Özal’ın yetkisi olmadığı halde Türkiye adına görüşmeler yapması ve bazı önemli kararları alması konusunda yoğunlaşmıştır. Bu tepkilerin defalarca tekrar ettiğini görüyoruz. Bu tepkilerden basına yansıyanlardan biri de, Cumhurbaşkanı’nın 23 Eylülde çıktığı ABD gezisi sonrası muhalefet liderlerinin şu sözlerinde kendini göstermektedir. Ana muhalefet Partisi (SHP) lideri Erdal İnönü: “*Bizim adımıza yetkisi olmadığı halde Özal’ın hangi taahhütlere girdiği belli değil*” derken,⁶⁴⁰ DYP lideri Süleyman Demirel ise: “*Görüşmelerde kabul edildiği söylenen isteklerin herhangi bir yenilik getirmediğini, bunların Türkiye’nin bugünkü meselerine cevap verecek şeyler olmadığı eleştirisini getirerek, hükümet başkanının yetki ve sorumluluklarını Özal’ın kullanmaya kalkışmasının fevkaalede yanlış olduğunu*” dile getirmiştir.⁶⁴¹

3.3.5. HÜKÜMET İÇİ VE DIŞI MUHALEFET

Körfez Krizi, Türk siyasi tarihinde çok hareketli ve olağanüstü durumların yaşandığı bir dönem olmuştur. Cumhurbaşkanı Özal’ın dış politika yapımına müdahalesi, Türk dış politikasının geleneksel karar alma sürecinin terk edilmesine neden olmuş, bu durum hem hükümet içinde hem de hükümet dışında Özal’a karşı muhalif görüşleri artırmıştır.⁶⁴²

Özal’a karşı artan bu muhalif sesler, o kadar yoğun olmuştur ki, devlet içinde birçok üst düzey yöneticinin tepki olarak görevlerini bırakmasına kadar gitmiştir. Diyebiliriz ki, Körfez Krizi’nde Türkiye’nin bakan, asker, sivil bürokrat kaybı, ABD’nin savaş zaiyatından fazla olmuştur.⁶⁴³ Bu istifaların en önemlileri, Dışişleri Bakanı, Milli Savunma Bakanı ve Genelkurmay Başkanı’nın istifalarıdır. Görev yerlerine bakıldığında bu insanların, Türk dış politikasının kritik makamlarında yer aldığı görülmektedir. Buradan da anlaşılacağı üzere, Özal’ın dış politikaya müdahalesi ve dış politikayı yönlendirme arzusu, siyasi bir kriz yaratmıştır.

Özal’ın bu dış politika anlayışına ilk tepki, Dışişleri Bakanı Ali Bozer’den gelmiştir. Bozer, görevi esnasında, Cumhurbaşkanı Özal’ın aksine Körfez’e asker gönderilmesine karşı çıkmış ve petrol boru hatlarının kapatılmasını basından

⁶³⁹ Uğur Mumcu, “Devre...”, Cumhuriyet, 8 Ağustos 1990

⁶⁴⁰ Cumhuriyet, 27 Eylül 1990

⁶⁴¹ Cumhuriyet, 27 Eylül 1990

⁶⁴² Gözen, a.g.e., s.153

⁶⁴³ Sazak, a.g.e., s.47

öğrenmişti.⁶⁴⁴ Bardağı taşıran son damla ise, Özal'ın ABD ziyareti olmuştu. Bu gezi esnasında Özal'a sözde eşlik eden Bozer, Beyazsaray'da yaşanan diplomatik skandal sonucunda istifa etmişti. ABD Başkanı'nın, yanında Dışişleri Bakanı ile beraber katıldığı toplantıya Özal tek katılmayı tercih etmiş, Bozer, yan odada bu görüşmenin bitmesini beklemişti.⁶⁴⁵ O ana kadar zaten pasif bir Dışişleri Bakanı görüntüsü çizen Bozer, onur kırıcı bir davranış olarak değerlendirilebilecek bu olayın hemen ertesinde Türkiye'ye döner dönmez istifasını sunmuştu.

Dışişleri Bakanı, istifasının gerekçesini kamuoyuna şöyle açıklamıştır: *“Birleşmiş Milletler Genel Kurulu münasebetiyle Amerikada’ki temaslarımı tamamlayıp, Türkiye’ye döndükten sonra istifamı sundum. Dışişleri Bakanlığı ülkenin uluslar arası camiaya açılmış bir penceresidir. Hakkında spekülasyonlara sebebiyet verilmiş bir Dışişleri Bakanının bu görevi layiki vechile sürdürmesine imkân görmüyorum. Üstelik bu spekülasyonlar haksız ve olaylar çarpıtılarak yapılırsa üzücü ve şevk kırıcı olur. Ülkenin çıkarlarıyla bağdaşmaz. Bu düşüncelerle görevden ayrılmayı ülkenin çıkarlarına daha uygun buluyorum”*⁶⁴⁶

Dışişleri Bakanı Ali Bozer'in istifası birçok soru işaretinide beraberinde getirmiştir. Konuya ilişkin basında çıkan bir haberde şu ayrıntılara yer verilmiştir: *“Cumhurbaşkanı Özal’ın kabına sığmayan dış politika anlayışı ile Dışişlerinin geleneksel politikasında ısrarlı bürokratların arasında sıkışıp kalan Dışişleri Bakanı Ali Bozer için ABD’deki Özal-Bush görüşmesi sırasında yaşanan protokol krizi, istifaya giden yolda son damla oldu. Görüşmede Özal tarafından devre dışı bırakılarak, kendisine karşı güvensizlik gösterilen Bozer, tipik bir devlet adamı gibi hiç sesini çıkarmadan ABD’deki temaslarını tamamladı. Olayın üzerinden bir hafta geçip, Türkiye’ye döndüğünde ise zaman kaybetmeden Başbakan Akbulut’a sözlü istifasını sundu.”*⁶⁴⁷

18 Ekim 1990 tarihine gelindiğinde iç politikada yeni bir gelişme oluyor, Dışişleri Bakanı Ali Bozer'in istifasından sonra, bu kez de Milli Savunma Bakanı Safa Giray istifa ediyordu. İstifa gerekçesi olarak Başbakan Yıldırım Akbulut ile ters düştüğünü ileri süren Giray'ın istifası, kamuoyuna Hükümetteki görüş ayrılıkları ve ANAP'ta çatlaklar olarak yansıyor.

Konuya ilişkin basına yansıyan bir haberde ise şu ayrıntıya yer verilmiştir: *“Sayın Milli Savunma Bakanı Safa Giray’ın istifası da göstermektedir ki: Hükümet içindeki görüş ayrılıkları ve rahatsızlıklar gün geçtikçe artarak devam etmektedir. Bu istifalar aslında Cumhurbaşkanı’nın izlediği politikaya birer ciddi uyarı niteliğindedir.”*⁶⁴⁸

Genelkurmay Başkanı'nın istifası ise, siyasi krizin ne boyuta geldiğini açıkça gösteriyordu. Özal'ın şahsi tutumları, “raydan çıkan devlet anlayışı” ile beraber Genelkurmay Başkanını istifa noktasına getirmişti. Bardağı taşıran son damla 1 Aralık günü Köşk'te yapılan toplantı olmuştu. Genelkurmay karargâhı, haftalardır

⁶⁴⁴ Efeğil, a.g.e., s.193

⁶⁴⁵ Sazak, a.g.e., s.48

⁶⁴⁶ Milliyet, 13 Ekim 1990

⁶⁴⁷ Hürriyet, 12 Ekim 1990

⁶⁴⁸ Cumhuriyet, 20 Ekim 1990

siyasi direktif bekliyor, ancak Necip Torumtay'ın ısrarlı uyarıları sonuçsuz kalıyordu. Torumtay, Köşk'te Cumhurbaşkanı başkanlığında yapılan ancak kendisinin çağrılmadığı toplantıya sert tepki göstermişti. Sorun bununla da kalmamış, ertesi gün imza haneleri boş bir Bakanlar Kurulu Kararı ile imzasız direktif bölümünden ibaret yazı Torumtay'a iletilmiş, bunun üzerine Torumtay, devlet ciddiyetiyle bağdaşmayan davranışlara ayak uyduramayacağı gerekçesiyle istifasını sunmuştu.⁶⁴⁹

Görüldüğü gibi, Özal'ın “tek adam” anlayışı, Türk siyasi tarihinde zor günlerin yaşanmasının en büyük nedeni olmuştur. Özal'ın bu konuda kendini savunarak, Körfez Savaşı'nda konumu ile ilgili açıkladığı görüşleri ilgi çekicidir: *“Savaş politikasında büyük bir role sahip olduğum doğrudur. Dış politika, Yürütme kanadı tarafından yapılır ve ben de Cumhurbaşkanı olarak Yürütmenin en önemli kanadıyım. Anayasaya bakınız... Hükümleri 1961 Anayasasına benzemez. 1982 Anayasasına göre Cumhurbaşkanı, istediği zaman Bakanlar Kurulunu toplantıya çağırabilir ve onun başkanlığında birçok kararlar alınabilir. Cumhurbaşkanı Başkomutandır, Milli Güvenlik Kurulunun başkanıdır ve Meclis tatilde olduğu zaman Türk askerlerini dışarıya gönderme gücüne sahiptir. Bütün bunlar, Cumhurbaşkanı'nın geniş yetkilere sahip olduğunu göstermektedir.”*⁶⁵⁰

Özal'ın kendine güvenir tavrıyla yaptığı bu konuşma elbette onun kişiliği ile yakından ilgilidir. Onun aktif politika anlayışı, olaylara zaman kaybetmeden müdahale etme isteği, fırsatlardan yararlanma düşüncesi, Özal'ı hem Türkiye'de hem de dünyada etkin bir konuma getirmiştir. Fakat unutulmaması gereken konu şudur; acaba Özal, arkasında kendi kurduğu partinin gücünü alamasa bu kadar rahat ve özgüven içinde konuşabilir, dış politikaya bu kadar rahat müdahale edebilirdiydi?

Özal'ın bu tutumu karşısında muhalefet partileri, hem azınlık durumunda bulunmaları hem de net bir tercih ve politikalarının olmaması nedeniyle, yürütmeyi etkileyici konumda olamamışlardır. Muhalefet partileri, Hükümetin, Körfez Krizi politikasının tayininde pasif kalmasını ve Özal'ın etkisinden kurtulamamasını sık sık eleştirmelerine rağmen, kendilerinin de krizle ilgili net bir politikalarının olduğu söylenemez.⁶⁵¹

Bununla beraber muhalif partileri, Meclis görüşmelerinde Türkiye'nin yaklaşımlarının içerik olarak eleştirisini yapmakla birlikte, temel eleştirilerini Türkiye'nin dış politikasının meclis denetimi dışında, Cumhurbaşkanı'nın kişisel değerlendirmeleri ile oluşturulmasına karşı çıkmışlardır.

Muhalefet, başta ABD olmak üzere, Batılı ülkelerin Türkiye'ye Irak'a müdahale etmesi için baskı uygulamalarına, Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın bu kritik günlerde insiyatifi tümüyle ele almasına ve Başbakan Yıldırım Akbulut'un devre dışı bırakılmasına karşı tepki gösteriyordu. Türkiye'nin tek taraflı yaptırım uygulaması için yapılan çağrılara “hayır” demesini isteyen Sosyal Demokrat Halkçı Parti (SHP) Genel Başkanı Erdal İnönü, *“Tek başımıza ortaya çıkmamız bizim Irak ile*

⁶⁴⁹ Sazak, *a.g.e.*, s.49-50

⁶⁵⁰ Gözen, *a.g.e.*, s.163

⁶⁵¹ *a.g.e.*, s.171

mücadeleye tutuşmamız anlamına gelir”, diyerek uluslar arası yaptırım gücü kurulması gerektiğini vurgulamıştır. Doğru Yol Partisi (DYP) Genel Başkanı Süleyman Demirel ise, “*Biz bölgenin jandarması değiliz. Kimse Türkiye’ye Körfez bekçiliği yaptırmaya kalkmasın*” diyerek tepkisini göstermiştir.⁶⁵²

Muhalefet Partilerine ait bu görüşlerin basın bir kanadı tarafından da açıkça desteklendiği görülmüştür. Gazeteci Yazar Ali Sirmen, “*Türkiye’nin Irak’ı yola getirme operasyonunda başı çekmesi hiç de akılcı olmayacaktır*”⁶⁵³ derken; Güneri Civaoglu ise, Türkiye’nin Batı’nın aleti olabileceğine dikkat çekmiş ve “*Türkiye bu ortak tavırların (Irak’a karşı uluslar arası sistemin almış olduğu) ne öncüsü olacak, ne de Batı tarafından alet edilmeyi ve kullanılmayı kabul edecektir*”⁶⁵⁴ eleştirisini getirmiştir.

SHP ve DYP liderleri, Özal’ı kendi kişisel çıkarları nedeniyle Türkiye’yi savaşa sokmak istemesi ile suçlamışlardır.⁶⁵⁵ SHP Genel Başkanı Erdal İnönü, partisinin görüşlerini açıklarken, “*Bir takım hayali çıkarlar, kişisel ya da partisel açıdan faydalar sağlamak için bu savaş macerasına ülkemizi atanlar en büyük sorumluluk altında kalacaklardır*” diyerek Cumhurbaşkanı Özal’ın izlediği dış politikanın “*emperyalist bir dış politika*” olduğunu savunmuştur.⁶⁵⁶

DSP Genel Başkanı Ecevit, “*ABD’nin Türkiye’yi oltanın ucuna taktığı yem olarak kullanmak amacıyla olduğunu*” savunarak Özal ve hükümete defalarca çağrıda bulunmuştur. Ecevit’e göre, ABD’nin gerçek amacı Kuveyt’in kurtarılması değil, Irak’ın çok kaygı veren boyutlara ulaşan askeri gücünün yok edilmesi idi. Ecevit, Türk halkının, ülkesinin Körfez Savaşı’na doğrudan ve dolaylı olarak katılmasına kesinlikle karşı olduğunu, ancak Cumhurbaşkanı Özal’ın bu istemleri göz ardı ederek devlet radyosu ve televizyonu kanalı ile kamaoyunda savaş psikolojisi oluşturmaya çalıştığını belirtiyordu. Irak’ın askeri gücünü kimler meydana getirdiyse onlar tarafından da ortadan kaldırmalıydı. Türkiye’nin bu konuda hiçbir sorumluluğu yoktu.⁶⁵⁷

Yine dönemin DYP Genel Başkanı Süleyman Demirel, Türkiye’nin lojistik anlamda vereceği desteğe dahi karşı çıkmış ve bunun zaten savaşa girmek anlamını taşıdığını belirtmiştir. Türkiye’nin BM’nin Irak’a karşı ambargo kararını uygulayan 120 ülkeden biri olmasına karşın yöneticilerin kendilerini birinci sırada saydıklarını anlatan Demirel, Türkiye’nin Irak sınırına 100 bin asker yığması konusunda şunları söylemiştir: “*28 ülke Körfez’e asker, gemi gönderdi. Türkiye’nin Irak ile 270 km hududu var bu hududa asker koymadı mı? Koydu. Ve oradaki ahali fevkalade rahatsızdır. Öyleyse Türkiye bir şey yapmamış değil. Heralde Türkiye’nin kendi hududunu bırakıp Kuveyt hududuna asker göndermesi düşünülemez. Bir tecavüze karşın tedbirdir, bu tamam. Bununla kaldı mı Türkiye? Hayır. Resmî ağızlar diyor ki ‘Biz kesinlikle, bir saldırıya uğramazsak bu savaşa girmeyiz.’ İyi. Siyasi ikdidar kim Türkiye’de? Onun karşısında siyasi muhalefet biziz. Ama herhalde siyasi ikdidar*

⁶⁵² Güneş, 7 Ağustos 1990

⁶⁵³ Cumhuriyet, 7 Ağustos 1990

⁶⁵⁴ Güneri Civaoglu, Sabah 5 Ağustos 1990

⁶⁵⁵ Cumhuriyet, 16 Ocak 1991

⁶⁵⁶ Cumhuriyet, 16 Ocak 1991

⁶⁵⁷ Cumhuriyet, 22 Ocak 1991

Çankaya değil. Çankaya siyasi ikdidara dahilse, o zaman tarafsızlığını yitirmiştir, Çankaya boştur. Resmi devlet başkanı, fiili devlet başkanı olmaktan çıkmıştır. Çankaya'nın ikide bir Türkiye'ye yön tayin etmesi siyasi bir olaydır. (...). Bu Anayasa'nın neresinde? Çankaya'nın Türkiye'nin dış politikasını yapacağına dair bir cümle var mı? Dış politikayı hükümet yapar(...). Biz siyasal muhalefet olarak siyasal iktidar ile muhatabız. Çankaya ile değil.”⁶⁵⁸

Muhalefet partilerinin görüşlerini iki açıdan ele almak gerekir: Genel olarak Körfez Savaşı ile ilgili görüşleri ve özellikle Türk dış politikasının yapılması ve yürütülmesi ile ilgili görüşleri. Muhalefet partilerinin bu iki noktanın ayırımında net olmadıkları gözlenmiş ve bu yüzden eleştirilerinin nereye yöneltildiği anlaşılamamıştır.

Erdal İnönü, petrol boru hatlarının çok çabuk kapatıldığı ve Irak'a karşı olmakta acele edildiği gerekçesiyle Hükümeti suçlamıştır. Türkiye'nin Irak'la ilişkilerinde dikkatli olunması gerektiğini belirterek, petrol boru hatlarının kapatılmasının Türkiye'ye faydasının olmayacağını ve Batıya fazla güvenmenin yarar sağlamayacağını belirtmiştir. Batılı ülkelerin ve Türkiye'nin Irak'la ilişkilerini karşılaştırdıktan sonra, Batılı ülkelerin aksine Türkiye'nin Irak'a karşı gelmesinin onun çıkarına uygun olmadığını vurgulamıştır. İnönü'ye göre, Türkiye'nin Ortadoğu'ya yönelik geleneksel tarafsızlık politikasına devam etmesi, Araplarla Batılı ülkeler arasındaki savaş ve krizlerde tarafsız kalması gerekiyordu. Aksi taktirde Türkiye'nin bölgeyle arası bozulacaktı.⁶⁵⁹

İnönü, aynı zamanda, Irak'ın Kuveyt'i işgalinin uluslar arası hukuk ve adalet kurallarına uygun olmadığını, bu yüzden BM Güvenlik Konseyi ambargo kararının doğru olduğunu da kabul etti. İnönü, bu görüşü ile gerçekten bir belirsizlik içinde idi. Bir yandan Türkiye'nin Irak'la ilişkilerinde sahip olduğu çıkarlarını koruması gerektiğini söylemek ve diğer taraftan da BM'nin ambargo kararının desteklenmesini uygun bulmak, açıklanması güç bir paradokstur. Öyleyse, bunların her ikisini de gerçekleştirebilmek için Türkiye ne yapmalı idi? İnönü'nün görüşleri dikkate alındığında bu soruya çok kolay ve net bir cevap bulmak güçtür. Yine İnönü, Arap ülkelerinin birçoğunun Irak'a karşı bir araya geldiği bir durumda Türkiye'nin ne yapması gerektiği konusunda da açık değildi.

İnönü'nün görüşlerindeki paradoksun kaynağı, onun Körfez Savaşında Türkiye'nin alması gereken tutuma yönelik eleştirileri ile Özal ve Hükümete yönelik eleştirilerinin birbirine karışmış olmasında bulunabilir. Çünkü İnönü, Özal'ın aktif tutumunu ve Hükümetin pasif pozisyonunu eleştirmiş ve Özal'ın Türkiye'yi tehlikeli bir noktaya sürüklediğini iddia etmiş ve bunun Anayasaya aykırı yapıldığını söylemişti.⁶⁶⁰

DYP lideri Süleyman Demirel'in Türkiye'nin savaş politikası ile ilgili olarak ileri sürdüğü görüşler de belirsiz bir manzara ortaya koymuştur. Demirel, BM'nin Irak'a ambargo kararını “*Kuveyt'in Irak'ın işgalinden kurtarılması için önemli bir adım*” olarak tamamen desteklerken, Türkiye'nin aldığı kararları eleştirdi. Hükümetin petrol boru hatlarını kapatma kararını, diğer ülkelerden daha hızlı alınmış bir tercih olduğunu ileri sürdü. Ona göre, Türkiye'nin öncülük etmemesi, aktif kurtarıcı ve kahraman rolü

⁶⁵⁸ Cumhuriyet, 18 Ocak 1991

⁶⁵⁹ İnönü'nün meclis konuşması, TBMM Tutanak Dergisi, 12 Ağustos 1990, s.447

⁶⁶⁰ İnönü'nün meclis konuşması, TBMM Tutanak Dergisi, 12 Ağustos 1990 s.440-446

oynamaması gerekirdi.⁶⁶¹ Demirel de Türkiye'nin tarafsızlık politikası takip etmesi gerektiğini belirtti ve “*Bakın beyler, gayet açık söyleyeyim: biz o çöllerde 400 sene şehit verdik*” diye uyardı ve “*Dikkat edin, yazıktır, günahıdır. Türkiye'yi yanlış bir zamanda, yanlış bir ihtilafın içine sokmaya kimsenin hakkı yoktur*” diye serzenişte bulundu. Demirel, Irak'tan Türkiye'ye hiçbir tehdit gelmediğini belirttikten sonra, “*Irak'ı düşman olarak almak kadar yanlış bir şey düşünmediğini*” de vurguladı.⁶⁶²

Demirel'in de esas hedefi Özal ve Hükümetin tutumuydu. Demirel, Hükümeti Özal'ın etkisi altında kalmak ve ANAP'lı parlamenterleri temsilcilik görevini yapamamakla, Özal'ı da yanlış hareket etmek ve Anayasa ve hukuk dışına çıkmakla suçladı.⁶⁶³

Necmettin Erbakan, Türkiye'nin Irak'la olan sıkı ekonomik, siyasi ve dini müştereklerinden dolayı bu ülke ile ilişkilerinde menfaatinin bulunduğunu belirterek, Irak'a karşı ambargo uygulanmasının ve ilişkilerin koparılmasının hem Türkiye'nin çıkarlarına aykırı olduğunu hem de onun İslam dünyasındaki prestijini yok edeceğini savundu. Erbakan, Türkiye'nin politikasının ABD'nin politikasının taklidinden başka bir şey olmadığına, bunun ise Siyonizm ve İslam düşmanlığı politikası anlamına geldiğine inanıyordu. Bu nedenle Türkiye'nin Körfez Savaşı boyunca izlediği politikanın tamamının Amerikan yanlısı bir politika olduğunu ve bunun Türkiye'yi rahatsız ettiğini söyledi.⁶⁶⁴

ABD'nin askeri taleplerine olumlu yanıt veren Cumhurbaşkanı Özal'a, meclis dışı muhalefetten de tepki gelmiştir. Çeşitli kurum, kuruluş ve üretim birimleri bazında savaş karşıtı bir söylemle mitingler düzenlenmiştir. Nükleer savaşın önlenmesi için hareket eden hekimler derneği (NÜSHED), Körfez bölgesinde 20 milyon insanın yaşamının risk altında olduğunu açıklarken, Türkiye Barolar Birliği Yönetim Kurulu ve Baro Başkanları da olağanüstü toplanıyordu. Türkiye'nin bu savaşta taraf olmasını eleştiren Türkiye Barolar Birliği (TBB) Başkanı Önder Sav, görüşlerini şöyle özetliyordu; “*ABD'nin Ortadoğu'da ekonomik ve siyasi planları, hedefleri ve vazgeçmiyeceği çıkarları var. Sorunu savaşla çözmek istiyor. Bizim ne çıkarımız var? Ortadoğu'da hangi sorunumuzu savaşla çözmek zorundayız? Irak'a petrole giderken sudan olmayalım. Ülkemizde savaş istemeyenler çoğunlukta aydınlar, işçiler, sanatçılar, serbest çalışanlar, meslek kuruluşları, gençler, toplumun tamamına yakını savaş istemiyor. Savaş istemediği için Bakanlar koltuklarını bırakıyor, Genelkurmay Başkanları üniformalarını çıkarıyor (...). Toplumun barış istemesine karşın kimler, niçin savaş kışkırtıcılığı yapıyor? Savaş bir iç politika malzemesi yapılıyor.*”⁶⁶⁵

Sonuç olarak meclis dışı muhalefetin birer parçası olan demokratik kitle örgütleri de kuvvet kullanımını reddeden, sıcak çatışmaya girilmesini kabul etmeyen bir tavır almışlardır. Bu kuruluşlar, Türkiye'nin özellikle ABD başta olmak üzere Batılı devletlerin güdümünde ve onların global çıkarları doğrultusunda politikalar izlemesine karşı çıkmışlar; Türkiye'nin bölgedeki sorunlara askeri olarak

⁶⁶¹ Güneş, 8 Ağustos 1990

⁶⁶² Demirel'in meclis konuşması, TBMM Tutanak Dergisi, 12 Ağustos 1990 s.447-450

⁶⁶³ a.g.m. s.459

⁶⁶⁴ Necmettin Erbakan, *Körfez Krizi Emperyalizm ve Petrol*, Rehber Yayıncılık Ankara Mart 1991 s.55-60

⁶⁶⁵ Cumhuriyet, 13 Ocak 1991

müdahalesine neden olabilecek taahhütlerden kaçınması gerektiğini vurgulamışlardı. İşçi sendikaları, meslek kuruluşları ve öğrenci ve gençlik kuruluşları gibi geniş bir tabanda oluşan bu savaş karşıtı kamuoyu, o zaman yürürlükte olan yasal çerçeveleri de zorlama pahasına Türkiye'nin Körfez'de sıcak bir çatışmadan uzak kalması yönünde toplumsal bir muhalefet oluşturmuşlardır.

3.3.6. ORDUNUN TUTUMU

Körfez Krizi'ne damgasını vuran olaylardan birisi de, Genelkurmay Başkanlığı ile Hükümet, daha doğrusu Cumhurbaşkanı Özal arasında çıkan sorunlar ve bu sorunların neticesinde Genelkurmay Başkanı Orgeneral Necip Torumtay'ın istifası olmuştur.

Her ne kadar hükümet ve Cumhurbaşkanı ile fikir ayrılığı içinde bulunduydu da, Genelkurmay Başkanlığı, kriz süresince, hükümetten gelecek siyasi direktife göre hareket etmeyi tercih etmiştir.⁶⁶⁶

Krizi askeri prensipler doğrultusunda değerlendiren Genelkurmay, konuyla ilgili bir rapor hazırlamış ve bu raporu hükümet kanadıyla Cumhurbaşkanı Özal'a sunmuştu. Bu raporda üç soru üzerinde durulmaktaydı:

1. Türkiye'nin dış politikadaki tutumuna paralel olarak, ülkenin savunma politikası değiştirilerek, Irak'a karşı taarruzi bir hareket söz konusu mu?
2. Körfez Savaşı çıkarsa, Irak, herhangi bir nedenle Türkiye'ye saldırır mı?
3. Savaş başlarsa, İncirlik Üssü'nün NATO'ya tahsisli statüsü dışında kullanımını ne derece gündeme gelir?⁶⁶⁷

Ayrıca askeri yetkililer, krizin tehlikeli boyuta ulaşması ve yukarıda sıralanan üç temel sorudan ötürü, mevcut savunmaya yönelik hazırlıklar dışında, dört askeri stratejiden birinin uygulanabileceğini belirtiyorlardı:

1. Türkiye'nin sınırlarına daha fazla Irak kuvveti çekmek için, Türkiye'den de bir taarruz yapılacağı görüntüsü vermek üzere güneye ilave kuvvet kaydırıp, sınır yakınlarında tatbikat yapmak
2. Körfez Bölgesi'ne kara veya deniz birliği göndermek
3. Sınır ötesine bir kara harekâtı yaparak Kuzey Irak'ı işgal etmek
4. İncirlik'i SEİA dışında kullanmak⁶⁶⁸

Genelkurmay Başkanlığı, hükümete sunmuş olduğu tüm bu raporlara rağmen, hükümetten siyasi bir direktif alma konusunda sonuca ulaşamamıştır. Siyasi bir direktif verilmemesine rağmen, Genelkurmay, krizin başından itibaren, muhtemel bir sınır tecavüzü olayına karşı, gerekli önlemleri almış ve Irak'ın muhtemel bir hava veya füze taarruzuna karşı, Türk Hava Kuvvetleri'nin derhal karşılık verebilmesi için hükümetten yazılı yetki talebinde bulunmuş ve bu yetkiyi almıştır.⁶⁶⁹

⁶⁶⁶ Necip Torumtay, *Değişen Stratejiler Odağında Türkiye*, Milliyet Yayıncılık, İstanbul 1996, s.33

⁶⁶⁷ Torumtay, *a.g.e.*, s.47

⁶⁶⁸ Necip Torumtay, *Orgeneral Torumtay'ın Anıları*, Milliyet Yayınları, İstanbul 1994, s.108

⁶⁶⁹ Torumtay, *Değişen Stratejiler...*, s.47

Genelkurmay Başkanlığı, krizin hemen başında esen savaş rüzgarlarından da endişe etmekteydi. Çünkü askeri yetkililer, Türkiye'nin savaşa dahil olup olmaması yönünde, bazı çelişkiler içerisinde bulunuyordu. Öncelikle, Genelkurmay Başkanlığı, muhtemel bir savaşta Irak'ın mağlup olacağından emindi, fakat savaş sonrası meydana gelebilecek muhtemel gelişmeleri tahmin edemiyordu.⁶⁷⁰

Genelkurmay Başkanlığı, Irak'ın Türkiye'ye saldırmayacağından da emindi. Genelkurmay'a göre, Irak'ın asıl savaş alanının Suudi Arabistan sınırı olacağını biliyordu, çünkü Irak güçlerinin büyük bir kısmı bu bölgeye sevk edilmişti. Türkiye'ye de ancak birkaç füze gönderebilirdi. O da ancak Türkiye'nin kendisine herhangi bir şekilde saldırması durumunda gerçekleşebilirdi.⁶⁷¹

Diğer taraftan, Genelkurmay Başkanlığı, Türkiye'nin böyle bir savaşa seyirci kalamayacağını düşünüyordu. Bu durumda, Türkiye, müttefiklerine destek vermek zorunda kalabilirdi. Ancak bu destek kuzeyden tali cephe açmak uğruna, komşu bir ülkeye savaş açmak şeklinde olmamalıydı. Çünkü böyle bir hareket, Irak ile Türkiye arasında, uzun yıllar sürecek kin ve düşmanlık tohumlarını ekebilirdi. Aynı zamanda, savaşa fiilen katılmadığından ötürü yıpranmamış bir Türkiye, Irak'taki yeni sorunları ve bölgede meydana gelebilecek istikrarsızlıkları gidermek için önemi rol oynayabilirdi.⁶⁷²

Bu düşünceler ışığında, Genelkurmay Başkanlığı hükümetin 107 sayılı hükümet tezkeresinde istenen şartsız savaş ilanı yetkisini gereksiz buluyor, Türkiye'nin Irak'a yönelik giderek artan dozda beyanatlarda bulunması ve BM yaptırımlarını süratle uygulanmasından rahatsız olmakla beraber, hükümetin vereceği karara göre hareket etmeyi tercih ediyordu.⁶⁷³

Genelkurmay'ın karşı çıktığı bir konu da, Turgut Özal'ın Irak sınırına yakın yerlerde tatbikat yapılması ve sınır ötesi operasyon gerçekleştirilmesi yönündeki istekleriydi. Askeri yetkililer için, bu istekler, İkinci Cephenin (Tali Cephenin) açılması anlamına gelmekteydi ve bu durum Genelkurmay'da ciddi endişelere yol açmıştı.⁶⁷⁴

Sınır ötesi operasyon tartışmalarının yaşandığı günlerde, BM Güvenlik Konseyi 678 sayılı kararı kabul etti. Kararın hemen ardından, Çankaya Köşkünde yapılan toplantıda, Genelkurmay Başkanı Necip Torumtay, Özal'ın aksine, Türkiye'nin Irak sınırına 8 tümen asker konuşlandırıldığını ve bu sayede üzerine düşeni yaptığını açıklıyordu. Torumtay, sıcak çatışmadan uzak durulması gerektiğini de dile getiriyordu.⁶⁷⁵

İncirlik Üssü'nün kullanımı konusunda Torumtay, Hükümetten ve Cumhurbaşkanı Özal'dan farklı düşünüyordu. Genelkurmay Başkanı, İncirlik Üssü'nün Irak'a karşı kullanılmasını, "Tecavüzün tanımı ile ilgili 14 Aralık 1974

⁶⁷⁰ a.g.e., s.50-51

⁶⁷¹ Torumtay, *Orgeneral Torumtay'ın Anıları*, s.113

⁶⁷² a.g.e., s.116-117

⁶⁷³ Efegil, a.g.e., s.251

⁶⁷⁴ Torumtay, *Orgeneral Torumtay'ın Anıları*, s.115

⁶⁷⁵ Efegil, a.g.e., s.253

tarifli kararın Ek'indeki 3 (f) maddesine dayanarak", tecavüz anlamına geleceğini savunuyordu. Diğer bir ifadeyle, İncirlik Üssü'nün müttefik ülke tarafından askeri hareket amacı ile Irak'a karşı kullanılması, Türkiye'nin de bu ülkeye karşı savaş durumuna geçmesi anlamına geliyordu. Bu nedenden ötürü, Torumtay, üssün kullanımı için Meclis'in kararının gerekli olduğunu belirtiyordu.⁶⁷⁶

Genelkurmay Başkanlığı'nın ısrarlı talebine rağmen, hükümetten birtürlü herhangi bir siyasi direktif gelmiyordu. Hükümetin sessiz kalarak Genelkurmay'ı zor durumda bırakmasına sinirlenen Genelkurmay Başkanı Necip Torumtay, Aralık ayı başında görevinden istifa ediyordu.⁶⁷⁷

Torumtay, istifa etmesine gerekçe olarak üç neden ileri sürmüştü. Birinci neden, askeri makamlara danışılmadan, Özal'ın tek başına ABD Başkanı Bush ile askeri ortak çalışmalar için fikir birliğine girmesi ve iki liderin, Genelkurmay Başkanı'nı "temas noktası" olarak belirlemesiydi. Bu kavrama karşı çıkan Torumtay, "kendisinin temas noktası olmadığını, en üst düzeyde bir komutan ve sevk ve idare makamı ve muhatabının ABD Genelkurmay Başkanı olduğunu" belirtiyordu. İkinci neden, Özal tarafından, Başbakanlık Müsteşarına verilen talimat doğrultusunda ve Bakanlar tarafından imzalanmamış boş bir direktifin Genelkurmay Başkanlığı'na sunulmasıydı. Üçüncü neden ise, hükümetin siyasi direktif konusunda yetkisini kullanmaması nedeniyle, Genelkurmay Başkanlığı'nın sevk ve idare yetkisi olmayan Cumhurbaşkanlığı'nın taleplerine muhatap kalmasıydı.⁶⁷⁸

Türkiye Cumhuriyeti tarihinde ilk kez bir Genelkurmay Başkanı istifa ediyordu. 3 Aralık 1990 tarihinde istifasını veren Orgeneral Necip Torumtay, bunu "İnanđığım prensipler ve devlet anlayışımınla hizmete devamı mümkün görmediğim için istifa ediyorum"⁶⁷⁹ diyerek açıklıyordu. Krizin başından beri Dışişleri Bakanı ve Milli Savunma Bakanı'nın istifasından sonra Genelkurmay Başkanı'nın istifa etmesi kamuoyuna ister istemez istifanın önündeki sis perdesini aralamaya itmiştir. Bunun da Cumhurbaşkanlığı'nın uygulamakta olduğu Körfez politikasına bağlantılı olarak, onun politik kişiliği ile ilişkilendirilerek yapıldığı görülmektedir.

Araştırmacı Yazar Derya Sazak, Torumtay'ın istifası ile ilgili şunları söylemektedir: "Torumtay, Köşk'te Cumhurbaşkanlığı'nın başkanlığında yapılan, ancak kendisinin çağrılmadığı bir toplantıyı haber alınca, randevu isteyerek Çankaya'ya çıkar, ne var ki kesin bir görüş oluşturulmadığını görür. Ertesi günü bekler. Nihayet Başbakanlık Müsteşarı ve Cumhurbaşkanlığı tarafından hazırlanan "imza haneleri boş" bir Bakanlar Kurulu kararı ile imzasız direktif bölümünden ibaret yazıtı alınca Torumtay devlet ciddiyetiyle bağdaşmayan bu tür davranışlara ayak uyduramayacağına karar verir. İstifa eder."

Torumtay, perde arkasını anlatıyor: "Rahmetli Özal'la kriz masası çalışmalarında Kuzey Irak'a Türkiye'nin fiilen müdahalesi konusuna girildi.

⁶⁷⁶ Torumtay, *Değişen Stratejiler...*, s.57

⁶⁷⁷ Efegil, a.g.e., s.253

⁶⁷⁸ Torumtay, *Orgeneral Torumtay'ın Anıları*, s.121-124

⁶⁷⁹ Türkiye, 4 Aralık 1990

İstifamın konusu buydu fakat esas sebebi, merhum Özal'ın bilhassa Körfez Krizi başladıktan sonra kişisel kararlarla icraat yapma girişimlerinden olmuştur.”⁶⁸⁰

Nitekim 4 Aralık sabahı çıkan gazetelerden Güneş Gazetesi, “Özal'a uyarı istifası”,⁶⁸¹Hürriyet Gazetesi “Muhtıra gibi istifa”,⁶⁸² derken Milliyet Gazetesi ise “Uyarı gibi istifa” manşetinden sonra “Neden?” sorusunu soruyor ve Genelkurmay Başkanı'nı istifa gereçlerini şu maddelerle açıklıyordu.

“1- Özal Körfez'e birlik göndermek istedi. Torumtay, Hükümetin buna yetkili olmadığını, ikili anlaşma gerektiğini söyledi.

2- Özal, İncirlik üssünün ABD'nin kullanımına açılmasını istedi. Torumtay, bunun da Savunma ve Ekonomik İşbirliği Antlaşması çerçevesinde mümkün olmadığını belirtti.

3- Torumtay, Çankayanın izlediği Körfez politikasının Türkiye'yi savaşa bulaştırabilecek tehlikeli bir yol olduğunu düşünüyordu.

4- Özal'ın Genelkurmay Başkanı ile anlaşamadığı Çankaya zirvesinden sonra kuvvet komutanlarını ziyaret etmesi Torumtay'ı rahatsız etti.

5-Torumtay, Genelkurmay Başkanlığına atanış biçiminden rahatsızlık duyuyordu. Ayrıca irticaya destek veren politikalarından da huzursuzdu.”⁶⁸³

Orgeneral Necip Torumtay'ın ani istifası gazetelerde enine boyuna tartışılmış, hemen hemen konu hakkında görüş belirtmeyen köşe yazarı kalmamıştı. İstifa etmesinden bir gün sonra Orgeneral Torumtay: “Benim inandığım ilkelerim var. Birde yetiştiğim çalışma düzenim... Bu iki unsur bozulunca görev sürdürme imkanı kalmaz. Bu nedenle konu Körfez değil yöntemdir” diyecekti.⁶⁸⁴

Genelkurmay Başkanı'nın istifasından sonra bile Genelkurmay ile Hükümet arasındaki görüş ayrılığı devam etmiştir. Hatta Hükümetin Genelkurmay'la ilgili yaptığı bazı açıklamalar Genelkurmay tarafından anında yalanlanmıştır. Bunlardan en dikkat çekici olanı Bakanlar Kurulu'nun 17 Ocak 1990 tarihli yani müdahalenin başladığı günkü toplantısından sonra Cumhurbaşkanı Turgut Özal ve Başbakan Yıldırım Akbulut'un yaptığı “İncirlik Üssü'nün kullanılması konusunda Genelkurmay'a yetki verildiğini, bundan sonra gerekli görüldüğü durumlarda Genelkurmay'ın istediği gibi davranabileceği” şeklindeki açıklamanın ertesi gün Genelkurmay tarafından yalanlanmasıydı. Genelkurmay Başkanlığı'ndan yapılan resmi açıklamada aynen şu ifade kullanılmıştı. “Genelkurmay'a, Bakanlar Kurulu tarafından İncirlik Üssü'ndeki uçakları ister kaldır ister kaldırma şeklinde hiçbir yetki verilmemiştir.”⁶⁸⁵

⁶⁸⁰ Sazak, a.g.e., s.49-50

⁶⁸¹ Güneş, 4 Aralık 1990

⁶⁸² Hürriyet, 4 Aralık 1990

⁶⁸³ Milliyet, 4 Aralık 1990

⁶⁸⁴ Milliyet, 5 Aralık 1990

⁶⁸⁵ M. Hulki Cevizoğlu, Körfez Savaşı ve Özal Diplomasisi, Form Yayınları No:13, İstanbul 1991, s.66

4. SAVAŞIN SONUÇLARI

Saddam'a karşı yürütülen savaş müttefiklerin verdiği kayıpların azlığı bakımından emsalsizdir. Gerçekten 17 Ocak 1991 gecesi "Çöl Fırtınası Harekâtı" ile başlayan ve 24 Şubat gecesi Saat 03.00'da "Kara Savaşı"na dönüşüp 28 Şubat sabahı saat 07.00'da yani sadece 100 saat de biten ve toplam olarak 17 Ocak -28 Şubat 1991 tarihleri arasında yani 44 gün süren "Hava ve Kara Harekâtı" esnasında müttefikler, toplam olarak 149 ölü ve 513 yaralı vermiş ve 80.000 çıkış yapan müttefik hava gücünden sadece 36 uçak kaybetmiştir.⁶⁸⁶

Irak'ın kaybı ise gerçekten bir yıkım gibi olmuştur. Bölgede kullanılan 45 Irak tümeninden 41 adeti muharebe dışı bırakılmış, bu 41 tümen 29 tümen tamamen imha edilmişti. 4.000 ana muharebe tankından 3.000 adeti, 2.870 adet zırhlı muharebe aracından 1.900 adedi, 3.110 adet toptan 2.100 adeti tahrip edilmiş, böylelikle Irak ağır silahlarının %80'nini kayıp etmiş; müttefik komutanlıklarının resmi açıklama yapmamasına karşın tahminen Irak'a ait personel zayıyatının 100.000 olduğu değerlendirilmektedir. Irak tarafından Kuveyt'teki petrol kuyularından 590 adedi yakılarak ekolojik bir felakete yol açılmıştır.⁶⁸⁷

Kısaca Saddam, sadece 6 hafta zarfında milyarlarca dolar tutarında silah gücünü kaybederek dünyanın 4. güçlü ordusunu adeta küçülmüş, bütün ülkenin, müttefiklerin hava hücumları ile harap olmasına yol açarken,⁶⁸⁸ Irak'ın savaş maliyeti 200 milyar doları bulmuş ve ayrıca Kuveyt'e verdiği zarar da 100 milyar dolar civarında olmuştur. Pentagon yetkililerine göre savaşın askeri maliyeti 75 milyar dolar dolayında olmuştur. Bunun 50-55 milyar dolarlık bölümü müttefikler (33 milyar dolar Suudi Arabistan ve Kuveyt, 10 milyar doları Japonya ve 3 milyar doları BAE tarafından verilmiştir.) 20-25 milyar dolarlık bölümü ise Amerika karşılamıştır.⁶⁸⁹

Savaş öncesinde olduğu gibi savaş sonrasında da Irak çok sayı da hata yapmıştır. Askeri açıdan yapılan değerlendirmeler, Irak'ın emir komutasının böyle bir savaşta felce uğrayabileceğini düşünerek önceden tedbir almadığını, Amerika'nın üstün teknolojisini, tank avcı birliklerini ve Apaçi helikopterlerini hesap etmediği, kendi birliklerinin niteliğine fazla güvendiği şeklinde olmuştur.⁶⁹⁰

Saddam Hüseyin, müttefiklere karşı savaşın İran-Irak savaşının bir tekrarı olacağını sanmıştı. Bu yüzden aynı stratejiyi tekrar başvurabileceğini düşündüren Kuveyt sınırında üç kademeli savunma taktiğine bağlı kaldı. Tıpkı 8 yıllık İran-Irak savaşında yapmış olduğu gibi, mekanize tümenlerini ve iyi eğitilmiş "Cumhuriyet Muhafızları" nı geride tuttu. Müttefiklerin teknolojik üstünlüklerine karşı, 11 Ocak'ta Bağdat'ta toplanan İslam Din Adamları Konferansı'nda "Savaşçıları bir topraktan söküüp atmak isteyenler, sonunda mutlaka süngü savaşı, siper savaşı vermek zorunda kalır" demişti ve konuşmasını şöyle sürdürmüştü: "Onların teknolojik üstünlükleri

⁶⁸⁶ Giritli, a.g.e., s.50

⁶⁸⁷ Sabah, 1 Mart 1990

⁶⁸⁸ Giritli, a.g.e., s.50

⁶⁸⁹ Arı, 2000'li Yıllarda Basra..., s.241

⁶⁹⁰ a.g.e., s.242

*kağıt üzerindedir, kitaplarıdır, bu üstünlük savaş alanında denenecektir. Biz kitap gibi konuşmuyoruz. Biz savaş tecrübesi olan bir halkız.”*⁶⁹¹

Diğer taraftan Saddam, İsrail'e fırlattığı Scud füzeleri ile İsrail'i savaşın içine çekerek kendi karşısında, özellikle Arap devletlerinden oluşmuş olan ittifakı bozabileceğini düşünmüş, fakat İsrail'in karşılık vermemesi üzerine amacına ulaşamamıştır.⁶⁹²Hatta Saddam'ın bu hatası, uzun süredir gergin olan ABD-İsrail ilişkilerinin de düzelmesine vesile olmuştur.

Irak, BM Güvenlik Konseyi'nin kararları doğrultusunda Kuveyt'ten çekilmiş olsaydı bir felaketi önleyebilir ve çok daha kazançlı çıkabilirdi. Bir kere, bütün askeri ve ekonomik gücünün yok olmasını önlemiş ve ülke ağır bir tazminat yükünden kurtulmuş olacaktı. Fakat ortaya atılan bazı iddialar, ABD'nin Irak'ı askeri güç olarak tamamıyla bitirene kadar veya en azından baş kaldıramayacak güçük bir kuvvet haline dönüştürene kadar Irak'ın geri çekilme çağrısına kulak asmadığı yönünde olmuştur.

Bu kanıtlardan en önemlilerinden bir tanesi de, Araştırmacı Yazar Derya Sazak'ın Irak Enformasyon Bakanı Latif Nisayif Casim ile gerçekleştirdiği şu diyalogtur: *“Latif Nisayif Casim'e sordum: ‘dünya kamuoyu, son anda sizin çekileceğinize inanıyordu, Saddam kaybedeceği bir savaşı başlatma çılgınlığı yapmaz deniyordu, neden çekilmediniz?’ Irak yönetiminin savunusu şu oldu: ‘Çekilmeye karar vermiştik ama gerekli güvenceleri sağlamak için süre istedik... Vermediler.’”*⁶⁹³

ABD, Körfez Savaşı'nın istediklerini alma konusunda en başarılı ülkesi olmuştur. Carter Doktrini ile başlayan Ortadoğu'yu kontrol altına alma stratejisi, Irak'ın sayesinde kısa bir süre içerisinde gerçekleşmiştir. Amerika'nın Ortadoğu ile ilgili planları ve bu savaşı niçin bu kadar istediği, bizzat Amerikan vatandaşlarınca da bilinmekteydi. 21 yaşındaki oğlu Körfez'e gönderilen Prof. Alex Molnar, Başkan Bush'a gönderdiği mektubunda şöyle diyordu:

*“Sayın Başkan Bush, bu gün oğluma güle güle diyerek onu öptüm. Oğlum 21 yaşında bir deniz piyadesi. Onun Suudi Arabistan'a gitmesini emrettiniz... Amerikan diplomasisi son on yıldır tatilde olmasaydı, belki bu günleri görmemize bir neden kalmayacaktı. Sayın Başkan, Irak kendi halkını zehirli gaz ile öldürürken neredeydiniz?”*⁶⁹⁴*Son bunalıma kadar şimdi Hitler dediğiniz Saddam Hüseyin ile işleriniz niçin günlük gülistanlık tı? Şimdi oğlumu Ortadoğu'ya yolladınız. Ne için? Ucuz benzin için dimi? Amerikaluların hayat biçimi devam edebilsin, ABD halkı*

⁶⁹¹ Atak, a.g.e., s.89

⁶⁹² Arı, 2000'li Yıllarda Basra..., s.242

⁶⁹³ Sazak, a.g.e., s.71

⁶⁹⁴ Burada Halepçe Katliamını kastedilmektedir. Halepçe Katliamı, 16 Mart 1988'de Saddam Hüseyin'in emriyle Irak ordusu tarafından, çocuk ve kadınların çoğunluğu oluşturduğu 5.000 Kürtün zehirlenerek öldürüldüğü katliamdır. 150000 kişi yaralanmış, çoğunluğu sakat kalmıştır. Kimyasal gazlar kullanılarak Halepçe'de yaşayan Kürtler zehirlenmiş ve katliam meydana gelmiştir.

dünyadaki petrolün %25-30'unu kullanabilsin diye mi oğlumun hayatını tehlikeye atıyorsunuz ?”⁶⁹⁵

ABD'nin bu savaşta esasında maddi olarak da pek kaybı olmamıştır. ABD savaş boyunca bütün masraflarını zengin Körfez ülkeleri ile Almanya ve Japonya'dan almıştır. Daha savaş başlamadan önce Amerika'ya 9 milyar dolar dış yardım geldi. Bunun 5 milyar dolarını Körfez ülkeleri, 2 milyar dolarını Japonya ve geri kalanını da diğer “dost” ülkeler vermiştir. Savaş başladıktan sonra ise ABD'ye verilen para 36 milyar dolardı. Bunun 13,5 milyar dolarını Suudi Arabistan, 13,5 milyar dolarını Kuveyt ve 9 milyar dolarını Japonya verdi. Körfeze asker gönderen diğer Avrupa ülkeleri kuvvetlerine yapılan yardımların ise, 8,8 milyar dolarını körfez ülkeleri 2 milyar dolarını Japonya 2,2 milyar dolarını da AT ve diğer Avrupa ülkeleri verdi. Böylece Amerika, İngiltere ve diğer Avrupa ülkeleri, Körfez'deki zengin Arap ülkelerinin sırtından muazzam servet kazanmışlardır.⁶⁹⁶

Körfez senaryosunu yazanlar ve sahneleyenler bu şekilde kâr içinde kâr elde ederken, Körfez'deki Arap ülkeleri ve Ortadoğu'daki birçok ülkeyle, Japonya ve Almanya gibi ABD'nin “rakipleri” büyük ölçüde zarar etmişlerdi. Körfez Krizi sırasında Japonya'nın petrol faturası 12 milyar dolar, Almanya'nınki ise 60 milyar dolar artmıştı. Bundan sonra bu fatura daha da kabarcaktı. Sanayi ve teknolojinin can damarı olan petrolün %90'ını ithal eden Almanya ve Japonya, artık Amerika'nın pençesine düşmüştü. Artık petrolü Amerika'nın tespit ettiği fiyattan alacaklardı. Bulabilirlerse iyi, ya Amerika oturduğu Körfezden Japonya ve Almanya'ya petrol sevkinin engellense veya sabote ederse ne yapacaklardı? Amerika, sirk terbiyecisi gibi, “petrol sopasıyla” bu iki süper güç olmaya namzet ve kendisinin rakibi ülkelerin karşısına dikilmişti.⁶⁹⁷

Arap ülkelerine bakıldığında, Körfez Krizi henüz çözümlenmemiş iken bu bunalımdan kârlı çıkan ilk ülkenin, Hafız Esad liderliğindeki Suriye olduğuna kuşku yoktur. Gerçekten, Ekim 1990'ın ortalarına doğru Suriye, General Michel Aoun'un 11 aylık mukavemetini kırarak, Beyrut'taki Cumhurbaşkanlığı Sarayında bulunan karargâhına karşı bir saldırı ile Generalin karşı koymasını sona erdirmiş ve General Aoun Beyrut'taki Fransız Büyük Elçiliğine sığınmıştır. Normal koşullar altında, Suriye'nin Lübnan'daki hegemonyasını artırmak yolunda yapılacak buna benzer bir girişimin birçok başkentlerde ve özellikle Vaşington ile Kudüs'te büyük tepkiler doğurması beklenebilirdi. Ne var ki Hafız Esad, Saddam Hüseyin'e karşı ABD liderliğinde oluşturulan koalisyona büyük destek verince, Vaşington'un muhtemel itirazını bertaraf etmiş ve hatta ABD Dışişleri Bakanlığı çevreleri Aoun'un nötralize edilmesinin Lübnan tarihinde acı bir sayfanın sonu olabileceğinden bile bahsetmeye başlamıştır.⁶⁹⁸

Saddam'a karşı oluşturulan bu “Arap ittifakı” içinde yer almakla Mısır, Amerika'ya olan 7 milyar dolarlık askeri borcunu sildirmiş bulunmakta ve diğer bir takım “ödün ve ödüller” sağlamayı beklemektedir. Suriye Başkanı Hafız Esad da, bu

⁶⁹⁵ Bozgeyik, a.g.e., s.144

⁶⁹⁶ a.g.e.

⁶⁹⁷ a.g.e., s.148-149

⁶⁹⁸ Giritli, a.g.e., s.17

ittifaka katılmakla, kısa zamanda kazançlar sağlamış, Lübnan'daki durumunu kuvvetlendirirken, ABD ve İngiltere ile ilişkilerini düzeltmiş ve İran-İrak Savaşı esnasında İran'ı desteklemesinden kaynaklanan Arap dünyasındaki hayal kırıklığını gidererek, Suudi Arabistan ile kendisine menfaat sağlayacak bir ilişki içine girmiştir.⁶⁹⁹

Körfez Krizi'nin renkli sonuçlarından birisi de, CNN'in övülecek bir "mesleki atlatma" ile Körfez Savaşı'na damgasını vurması ve parasal yönden bir "vurgun" yapmasıdır. Nitekim CNN'in kurmayları, kuruluşun ABD'nin Georgia Eyaletinin başkenti Atlanta şehrinde bulunan merkezinde başarılarını sevinçle kutlarken, CNN'in patronu olan Ted Turner'in ise, dünyanın rakipsiz bir "Haber Yayıncısı" hedefine ulaştığı da kabul edilmektedir. Zira CNN'in bu başarısı ile ABD'nin Körfez'e büyük paralar yatıran üç dev yayın kuruluşu ABC, NBC ve CBS'yi çok geride bıraktığı muhakkaktır.⁷⁰⁰

Gerçekten Körfez Savaşı ile ilgili ilk haberler, ABC tarafından verilmiş fakat bu kuruluşun Bağdat ile bağlantısı çabuk kesilmiştir. CBS ilk elden haber alamayınca durumu Dan Flather ve Walter Cronkite gibi ünlü yorumcularla idare etmeye çalışmış, NBC ise başka yerden bir haber toplayamayınca, Bağdat'taki CNN görevlilerinden Bernard Show'a telefon ederek neyin olup bittiğini sormak zorunluluğunu hissetmiştir. Aralarında İngiltere ve Türkiye olmak üzere birçok Radyo-TV kuruluşlarının ise Körfez Savaşı'nın ilk saat ve hatta günlerinde CNN canlı yayını seyircilerine aktarmıştır.⁷⁰¹

Savaş zamanında canlı ve sansüre uğramayan haberleri bir düşman başkentinden vermek, iletişim dünyasında hiç şüphe yok ki olağanüstü bir olaydır. Bu nedenle CNN'in bu girişim ve başarısı küçümsenemez ve inkâr edilemez. Diğer taraftan CNN'in Amerikan propagandası yapmak için bu tertibe giriştiği iddiası da, CNN'in Bağdat'ta, Amerikan hükümetinin aksine telkinine karşı gelerek kaldığı ve yayın yaptığı haberleri karşısında geçerliliğini kaybetmektedir. Gerçek şudur ki; Bernard Show, Körfez Savaşı'nın patlak vermesinden sadece bir gün önce Saddam Hüseyin ile mülakat yapabilmek ümidi ile Bağdat'a girmiş ve savaş patlayınca oradaki arkadaşlarına katılmıştır.⁷⁰²

Krizin Türkiye açısından sonuçları ise hiç de hükümetin umduğu gibi olumlu olmamış, hatta Türkiye, Irak'tan sonra krizden en fazla etkilenen ülke konumuna düşmüştür. Hem ekonomik, hem siyasi hem de sosyal yönden fazlasıyla etkilenen Türkiye'nin yaşadığı sorunlar bundan sonraki bölümde detaylı olarak incelenecektir.

---

⁶⁹⁹ Giritli, *a.g.e.*, s.34

⁷⁰⁰ *a.g.e.*, s.42

⁷⁰¹ *a.g.e.*

⁷⁰² *a.g.e.*

4.1. SAVAŞIN TÜRKİYE AÇISINDAN SONUÇLARI

Soğuk Savaşın bir simgesi olarak görülen Berlin duvarının 1989 yılında yıkılması ile birlikte uluslar arası ilişkiler yeni bir biçim almaya başlamıştı. Bu değişimin ilk göstergesi Körfez Krizi esnasında yaşanmış ve şimdiye kadar karşı taraflarda yer alan ABD ve SSCB bu kriz esnasında görülmedik bir işbirliği örneği ortaya koyarak BM bünyesinde peş peşe kararların alınmasını sağlamışlardır.

Irak'ın, Kuveyt'i 2 Ağustos 1990 tarihinde işgali ile başlayan Körfez Savaşı, ABD önderliğindeki koalisyon güçlerinin 28 Şubat 1991 tarihinde Irak'ı mağlup etmesi sonucunda resmen bitmiştir. ABD'nin, Körfez'in güvenliğini sağlamak ve petrolün dünya piyasalarına güvenli bir şekilde aktarımını sürdürmek amacıyla başlattığı askeri operasyon, bölgedeki Arap ülkeleri kadar Türkiye'yi de doğrudan etkilemiş ve Türkiye'nin Batı dünyasında güvenlik açısından ve bölge politikaları açısından önemini yansıtan bir olay olmuştur. Irak'ın Kuveyt'i işgali, Türkiye'yi birbiriyle çelişen iki alternatifle karşı karşıya bırakmıştı. Bir yanda Türkiye ile Irak arasında çok sıkı ve çok yönlü ilişkiler bulunmakta, diğer taraftan, Irak'ın Kuveyt'i işgali kabul edilemez bir hareket olarak algılanmaktaydı. Eğer Irak, saldırgan tutumunu bırakmazsa, bu ileride daha büyük sorunlara yol açabilirdi. Bu nedenle Türkiye'nin, Irak'a karşı oluşan koalisyon gücüne katılması gerekmekteydi. Türkiye'nin Körfez koalisyonuna destek vermesi, aynı zamanda onun 1960'lı yıllardan bu yana uyguladığı "tarafsızlık" ilkesinden ayrılması anlamına geliyordu.⁷⁰³

Türkiye, bu iki seçenek karşısında, ABD'nin önderliğinde oluşan BM müşterek güvenlik sistemi çerçevesinde bölgedeki önemli ekonomik partneri olan Irak'la ilişkilerini askıya alarak, BM'nin aldığı karar gereğince, Irak'a ambargo uygulanması kapsamında Kerkük-Yumurtalık petrol boru hattını kapatmış ve Irak'la ticaretini durdurmuştur.

Ayrıca ABD, bu kriz süresince Türkiye'den üç önemli konuda talepte bulunmuştur. Bunlarda birincisi Türkiye'deki üslerin Irak'a yönelik hava harekâtları sırasında kullanılması, ikincisi Saddam'ın Kuveyt cephesindeki asker sayısını azaltmak amacıyla Türkiye'nin Irak sınırına asker kaydırması, üçüncüsü ise, Suudi Arabistan'da toplanan müttefik kuvvetlerine Türkiye'nin asker göndermesidir. Türkiye, ABD'nin bu isteklerinden sadece ilk ikisine olumlu cevap vermiş, üçüncüsüne ise, dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın istekli olmasına rağmen Türk Silahlı Kuvvetleri'nin karşı çıkması nedeniyle olumsuz cevap verilmiştir.⁷⁰⁴

Kriz boyunca ve sonrasında, Türkiye tarafsız kalmalıydı, işbirliği yapmamalıydı eleştirileri gündemden düşmemiş, başta Cumhurbaşkanı olmak üzere Hükümet ağır bir şekilde suçlanmıştı. Bu eleştirilerin çoğu haklı olmakla beraber, Türkiye, gerçekten ne yapmalıydı sorusunu sorduğumuz zaman ortaya pek farklı bir durumun çıkacağını söylemek de yanlış olmayacaktır. Teorisyenlerin de dediği gibi, kriz zamanlarında karar verme süreci, normal şartlara göre daha farklı işlemekte ve karar vericilerin farklı bir ortam içerisinde hareket etmek zorunda kalmalarına yol

⁷⁰³ Tayyar Arı, *Geçmisten Günümüze Ortadoğu Siyaset Savas ve Diplomasi*, Alfa yay., İstanbul, 2004, s.591

⁷⁰⁴ Mehmet Sahin-Mesut Tastekin, *II.Körfez Savaşı*, Platin yay., Ankara, 2006, s.248

açmaktadır. Çünkü “kriz” kavramı, “yüksek tehdit, dar zaman ve sürpriz” kelimeleri ile tanımlanabilen bir durum olarak değerlendirilir.⁷⁰⁵

Türkiye de, Körfez Krizi’nde yüksek tehdit, dar zaman ve sürpriz kavramlarıyla karşı karşıya kalmış ve içinde bulunduğu kaostan kurtulmak için çoğunluğun tarafına geçmek zorunda kalmıştır. Etrafı dost ülkelerle çevrili olmayan Türkiye, kendisine karşı hiçde dost olmayan politikalar izleyen komşularının aşırı derecede silahlanmalarını ve bu silahlı güçlerini muhafaza etmelerini tabiatıyla arzu etmeyecektir. Bu yüzden Irak’a karşı bir Amerikan müdahalesiyle, Irak Silahlı Kuvvetlerinin zayıflatılıp tehlike olmaktan çıkarılması, Türkiye açısından iyi bir fırsat olabilirdi.⁷⁰⁶

Zaten Türkiye’nin Irak’a karşı koalisyonun yanında yer almasının en büyük sebeplerinden birisi de, Irak’ın başkalarını tehdit ederken kullanmaktan hiç çekinmediği ordusunun potansiyel gücüydü. Yıldırım Akbulut’un 5 Mayıs 1990 tarihinde Irak’ı ziyareti sonucunda Saddam Hüseyin, kendisine su meselesini bahane ederek, ABD’nin güç kaybettiğini, NATO’nun dağılma aşamasında olduğunu söylemiş ve “*Güçlü devlet, çevresine söz geçiren devlettir. Artık ABD’yi kimse dinlemiyor, size de yardım etmeyecek, şimdi sizin haliniz ne olacak?*” diyerek tehditler savurmuştu.⁷⁰⁷ Görüldüğü gibi Irak, komşularına saldırmak için kendisine zemin hazırlamaktaydı. Zaten bu görüşmenin üzerinden üç ay geçtikten sonra Kuveyt’i işgal etmişti.

Diğer taraftan Türkiye, krizin kontrol altına alınmasına yönelik uluslar arası diplomatik seferberliğin önemli merkezlerinden biri olarak sahneye çıkarken ve Irak’a muhtemel bir petrol ambargosunun anahtarlarından biri haline gelebilir, Amerikanın gözünde yeniden cazip bir müttefik olabilirdi. Araştırmacı Gazeteci Cengiz Çandar’ın ifade ettiği gibi “*Tarih, Türkiye’yi yolun kenarına itelerken birden bire sahnenin önüne çıkarmıştı. Türkiye, Allah’ın nimeti coğrafyası sayesinde tarihin bu son cömertliğinden pısrıklık edip kaçmamalıydı.*”⁷⁰⁸ Yine Çandar : “*Müdahale son dönemde Batıda belirginleşen Türkiye’yi dışlama ve tecrit etme eğilimine karşılık Türkiye’nin eline önemli kozlar veriyor. Türkiye bu manzara karşısında Batıya güvenlik, ayrıca ekonomik ve siyasi istikrar sınırlarının Türkiye sınırlarından geçtiğini söyleyecek durumdadır. Türkiye’nin Kıbrıs başta olmak üzere, Batıya karşı direnme noktaları güçlenmiştir*” demektedir.⁷⁰⁹

Türkiye, yaptığı değerlendirmeler sonrasında, Irak’a karşı koalisyonda yer almış, bu doğrultuda BM Güvenlik Konseyi kararlarının tümüne aksaksız uyararak kararlı bir tutum sergilemiştir. Tabi ki en büyük eleştiri, dış politikanın uygulanış tarzındadır. Daha önceki bölümlerde değinilen Özal’ın “tek adam” anlayışı, Türkiye açısından “kriz içinde kriz” yaratmıştır.

Sonuçta, ABD tarafından yapılan taleplerin kabul olması neticesinde Türkiye, üs ve tesislerini, ABD ve NATO’nun kullanımına tahsis etmiştir. 10 Ocak 1991

⁷⁰⁵ Efeğil, a.g.e., s.88

⁷⁰⁶ Mendi, a.g.e., s.62

⁷⁰⁷ Cevizoğlu, a.g.e., s.185-186

⁷⁰⁸ Cengiz Çandar, “Türkiye, İran ve Suriye’nin Ardında Kalamaz”, Güneş, 5 Ağustos 1990

⁷⁰⁹ Cengiz Çandar, “Türkiye’ye Önemli Kozlar”, Güneş, 3 Ağustos 1990

tarihinden itibaren NATO Çevik Kuvvetlerine bağlı 42 savaş uçağı ve 500 personel Malatya Erhaç Hava Üssü'ne yerleşmiştir. 18 Ocak 1991'de Brüksel'de toplanan NATO Konseyi, Amerika'nın İncirlik Hava Üssü'nden düzenleyeceği hava harekâtına karşılık, Irak'ın Türkiye'ye saldırmasının savaş nedeni sayılacağı kararını aldı.⁷¹⁰

Körfez Harekâtı'nın başlamasından 16 saat sonra TBMM hükümete, “yabancı ülkelere asker gönderme” ve Türkiye'ye “yabancı asker çağırma yetkisi” vermiştir.⁷¹¹ Alınan yetki teskeresinden sonra ABD, İncirlik Hava Üssü'nü kullanmaya başlamış ve Türkiye dolaylı da olsa savaşa girmiş oluyordu. Ancak alınan kararlar ve yürütülen politika, siyasi ve askeri çevrelerde rahatsızlık yaratmıştır. Körfez Krizi'nin Türk siyaseti açısından en önemli sonucu, Cumhurbaşkanı Turgut Özal ile fikir ayrılıklarından dolayı Dışişleri Bakanı Ali Bozer, Milli Savunma Bakanı Sefa Giray ve Genelkurmay Başkanı Necip Toruntay'ın görevlerinden istifa etmeleri olmuştur.⁷¹²

Çok büyük konuşan ve neredeyse tüm dünyaya meydan okuyan Saddam, yoğun hava saldırısının ardından 24 Şubat 1991'de başlayan kara harekâtına sadece 100 saat dayanabilmiş, nitekim askeri uzmanlar, Saddam'ın yenilgisine yol açan “100 saat Savaşı”nı, Kartacalı Annibal'in M.Ö. 216 yılında Roma Ordusu'na uğrattığı yenilgiye benzetmişlerdir.⁷¹³

Savaşın bitmesinin ardından Irak'ın güneyinde Şiilerin, Kuzeyde de Kürtlerin ayaklanması neticesinde ABD, Irak'ın parçalanmasının bölge dengesini alt-üst etmesinden endişelenerek, Saddam'ın ayaklanmaları bastırmasına izin vermiştir. Ancak Saddam'dan kaçan binlerce mültecinin Türkiye'ye yönelmesi, bölge siyaseti bakımından büyük bir sorun haline getirmiştir. Türkiye'ye gelen sığınmacıların, Cumhurbaşkanı Turgut Özal tarafından yapılan yoğun diplomasi ile Irak sınırında tutulma isteğı, ABD tarafından da desteklenmiş ve gerek Kürtlere yardım amacıyla gerekse Irak'ın bütünlüğünü korumak ve Saddam rejiminin denetlenmesini sağlamak için, Kuzey Irak'ta 36. paralelin kuzeyinde uçuş yasağı getirilmiştir.⁷¹⁴

Savaş sonunda Türkiye, Irak politikasında üç temel konu üzerinde durdu. Birincisi, Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması ve bölgede bir Kürt devleti oluşumunun engellenmesi, ikincisi; Türkiye'nin meşru güvenlik endişesinin gözetlenmesi ve özellikle PKK terörünün engellenmesi, üçüncüsü de Irak'ta yaşayan Türkmenlerin korunmasıdır. Bu kapsamda Türkiye'nin özellikle Kuzey Irak'a yönelik politikasında temel sorun burada oluşabilecek otorite boşluğunu doldurmak olmuştur. Kuzey Irak'ta PKK terör örgütünün mevcudiyeti nedeniyle Türkiye, bölgeye 1980'li yıllardan itibaren sayısız askeri operasyonlar düzenlemiştir. Türkiye, teröre karşı verdiği mücadelede Irak'ın bütünlüğünün devamına önem vererek, gerek dönemin Saddam Hüseyin iktidarı, gerekse Kuzey Irak'ta birleşik bulunan Mesut

⁷¹⁰ M. Hulki Cevizoglu, *Amerika'nın Körfez Savaşı*, Ceviz Kabuğı yay., Ankara, 2003, s.23

⁷¹¹ Milliyet, 17 Ocak 1991

⁷¹² Cevizoglu, *Amerika'nın Körfez Savaşı*, s.23

⁷¹³ Şahin- Taştekin, *a.g.e.*, s.249

⁷¹⁴ *a.g.e.*, s.249

Barzani ile Celal Talabani gibi liderlerin başında bulunduğu Kürt aşiretleri ile işbirliği de yapmıştır.⁷¹⁵

Aslında Kuzey Irak'ta 23 Ekim 1991'de, Bağdat'ın Kürtlere karşı ekonomik ambargo başlatması ve akabinde bu bölgede hükümet görevlilerini geri çekmesi ile bir iktidar boşluğu oluştu ve bu da Kürtlerin teşkilatlanma sürecini daha da hızlandırdı. Şubat ve Mart 1992'de Irak Kürtlerinin iki büyük partisinden biri olan Kürdistan Demokratik Partisi (KDP) lideri Mesut Barzani, Türkiye'yi ziyaret etti. Barzani, Cumhurbaşkanı Turgut Özal, Başbakan Süleyman Demirel, Başbakan Yardımcısı Erdal İnönü, Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin ve bazı Türk diplomatlarıyla bölgenin geleceği ile ilgili görüşmeler yaptı.⁷¹⁶

Kuzey Iraklı Kürtlerin Temmuz 1992'de bir hükümet oluşturmaları, Eylül ayında istihbarat ve polis örgütü kurmaları, Ekim ayında bir ordu oluşturmaları ve ardından Erbil'de bir Federe Kürt Devletinin kurulduğunu ilan etmeleri üzerine Türkiye, Kürtlerin aldığı bu kararların bölgesel güvenlik ve istikrarı olumsuz etkileyeceğini ve bu eylemlerini tanımayacağını açıkladı.⁷¹⁷

Türkiye, Kürt grupların bu kararının ardından Eylül 1992'de PKK'nın üslendiği bölgelere yönelik operasyonlara başladı. Bu operasyonlara Barzani'nin kuvvetleri de destek verdiler. Türkiye, bu noktada bölgede Bağdat yönetiminin tekrar etkinliğini koruması gerektiği yönünde mesajlar da verdi. Ayrıca Türkiye, bölge ile ilgili sorunlarda, ilerki yıllarda da örnekleri görülecek olan bölge ülkeleri zirvesi düzenleyerek, Suriye ve İran'ında katıldığı bir konferans yaparak, bölge istikrarının devamının bu ülkelerin ortak çıkarı olduğunu vurguladı. Türkiye dolayısıyla Kürt sorunu odaklı oluşmaya başlayan Irak politikasında, bölgesel istikrarın devamının Irak'ın bütünlüğü ile sağlanacağını savunur bir dış politika izlemiştir⁷¹⁸ ve halen de bu politikasını devam ettirmektedir.

Körfez Savaşı'nın Türkiye'ye en önemli etkilerinden birisi de, ekonomik alanda görülmüştür. Körfez Savaşı, petrol fiyatları, kara taşımacılığı, müteahhitlik hizmetleri ve ihracat üzerindeki olumsuz etkileri nedeniyle Türkiye ekonomisinin önemli kayıplara uğramasına sebep olmuştur.

Körfez Krizi'nin petrol fiyatları üzerindeki etkileri daha çok Irak'ın Kuveyt'i işgal ettiği 1990 yılının ikinci yarısında ve 1991 yılının ilk aylarında hissedilmiştir. Ham petrol varil fiyatları, Körfez Krizi öncesi son üç ay ortalaması olan 15,9 dolardan 37,4 dolara kadar çıkmıştır. Irak'ın Kuveyt'i işgalinden önceki ay olan Temmuz 1990'da 16 dolar olan bir varil ham petrolün fiyatı, Kuveyt'in işgalinin ardından Ağustos 1990'da yüzde 53 artışla 24,5 dolara yükselmiştir. Fiyatlardaki sıçrama, takip eden aylarda da devam etmiş, ham petrolün varil fiyatı bir önceki aya göre Eylül ayında yüzde 33 artışla 32,5 dolara, Ekim ayında da yüzde 15 artışla en yüksek seviyesi olan 37,4 dolara ulaşmıştır. Ekim ayında görülen 37,4 dolarlık fiyat, Kuveyt'in işgalinden önceki 16 dolara göre yüzde 133,5'lik artışı ifade etmektedir.

⁷¹⁵ a.g.e., s.250

⁷¹⁶ Michael Gunter, *Kuzey Irak'ta Fiili Kürt Devleti*, Avrasya Dosyası, Kış 1994-95, Cilt 1, Sayı:4, s. 189-190

⁷¹⁷ Şahin- Taştekin, a.g.e., s.250-251

⁷¹⁸ a.g.e., s.251

Bu artış, Türkiye'nin petrol faturasını bu kısa süre içinde önemli ölçüde artırmıştır. Petrol fiyatlarındaki artışın piyasa üzerinde de olumsuz etkileri görülmüştür.⁷¹⁹ Türkiye'nin ekonomik açıdan uğradığı kayıplar bir sonraki bölümde daha detaylı olarak incelenecektir.

4.1.1. SAVAŞIN TÜRK EKONOMİSİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Türkiye'nin Körfez Savaşı'nın başından itibaren Irak'a karşı uyguladığı ekonomik ve ticari ambargonun Türkiye'yi zarara soktuğu konusunda hemen hemen hiç bir tereddüt bulunmamakla birlikte, Türkiye'nin zararlarının hangi kalemlerden kaynaklandığı ve hangi boyutlarda olduğu konusunda detaylı bir çalışma yapılmamıştır. Diğer taraftan, Türkiye'nin ambargo politikasının sadece zarar doğurduğu ve bu zararların hiçbir şekilde karşılanmadığı şeklinde eleştiriler yapılmıştır. Bu bağlamda, zamanın Cumhurbaşkanı Turgut Özal'a atfedilen "bir koyup üç alacağız" sloganıyla ifade edilen beklentilerin tamamen boşa çıktığı, Türkiye'nin Körfez Savaşı politikası sonucunda hiç bir telafi alamadığı iddia edilmiştir.⁷²⁰

Türkiye, Kuveyt'i işgal eden Irak'a karşı BM Güvenlik Konseyi'nin aldığı 661 sayılı ambargo kararına uyup Kerkük-Yumurtalık petrol boru hattını kapatırken, aynı kararlar Irak'la bütün ticari ilişkilerini de kesmek zorunda kalıyordu. İki ülke arasındaki ticari potansiyelin hayli büyük oluşu, ekonomik kayıpları da o oranda arttıracaktı. Öyleki, "*Dünya Bankası'na göre krizle birlikte zarara uğrayan ülkeler sıralamasında 1990'da 2 milyar 100 milyon dolarla Türkiye ilk sırada yer alırken, ikinci sırayı Hindistan almıştır. Türkiye'nin 1991 yılında uğrayacağı zarar 4 milyar 100 milyon dolar olarak hesap edilmiştir*"⁷²¹

Türkiye'nin Irak'ın Kuveyt'i işgalinden beş gün sonra, yani 7 Ağustos 1990 tarihinde işgalci Irak ve bu arada işgal altındaki Kuveyt'e koyduğu ambargoyu, hem uygulama şekli bakımından hem de bu uygulamadan doğan zararlar bakımından iki ana bölüme ayırarak analiz etmek mümkündür. Birincisi ve en önemlisi, Türkiye-Irak petrol boru hatlarının kapatılması işlemi, ikincisi de Türkiye ile Irak arasındaki diğer tüm ekonomik, ticari ve mali ilişkilerin kesilmesi uygulamasıdır. Türkiye'nin ambargodan doğan zararları da, ambargo uygulamasının bu iki ana bölümüne uygun olarak iki kısımda incelenecektir. Bunlar; sadece petrol boru hatlarının kapatılmasından doğan zararlar ve Türkiye'nin Irak ve Kuveyt'le olan diğer ekonomik, ticari ve mali ilişkilerini koparmasından doğan zararlardır.⁷²²

4.1.1.1. Petrol Boru Hatlarının Kapatılmasının Maliyeti

Petrol boru hatlarının Türkiye'ye sağladığı çok sayıdaki avantajların önemli olanlarını şu şekilde belirtebiliriz:

—Türkiye'nin petrol ihtiyacını kesintisiz olarak sağlaması;

⁷¹⁹ Mustafa Güleç-Gencay Oğuz, *Irak Savaşının Gölgesinde Türkiye Ortadoğu Ülkeleri Ticari İlişkileri*, Ekonomik Araştırmalar ve Değerlendirme Genel Müdürlüğü, Mayıs 2003, s.3

⁷²⁰ Gözen, a.g.e., s.277

⁷²¹ Hürriyet, 14 Kasım 1990

⁷²² Gözen, a.g.e., s.277-278

- Petrol ithalatı için taşıma ücreti ödenmemesi nedeniyle ve Irak’a sağlanan kolaylık dolayısıyla daha ucuz bir petrol kaynağı olması;
- Taşıma ücreti olarak gelir sağlaması;
- Yumurtalık limanında ve bölgede ilave iş olanakları ve gelir kaynakları yaratması;
- Irak’a yönelik ihracatı artırması ve böylece Türkiye’nin Irak’tan ithal ettiği petrolün parasını bu yollarla karşılmasına yardımcı olması
- Türkiye’nin Irak’la ilişkilerinde stratejik bir unsur olması.⁷²³

Petrol boru hatlarının kapatılması sonucunda Türkiye’nin karşılaştığı zararlar, kısa uzun ve orta vadeli zararlar olmak üzere üç döneme ayrılabilir Her ne kadar bu dönemlerin her biri de önemli olmakla birlikte özellikle kısa dönemli zararlar ve bu zararların yarattığı sıkıntılar gerçekten öncelikle dikkate alınmalıdır. Kısa vadeli yani kriz ve savaş dönemi şartlar çerçevesinde bakıldığında petrol boru hatlarının kapatılmasının Türkiye’ye getirdiği zararlar sadece mali ve ekonomik değil, aynı zamanda potansiyel olarak sosyal ve siyasi nitelikte idi. Zira petrol boru hatlarının kapatılması sonucunda Türkiye;

- 1- Petrol alımının kısa dönemde tehlikeye girmesi nedeniyle ani bir petrol darboğazına girmiştir.
- 2- Petrole ödediği dövizin aniden ve önemli ölçüde yükselmesi sonucunda mali ve ekonomik sıkıntılarla karşı, karşıya kalmıştır.
- 3- Petrol boru hatlarının çalışmasından kaynaklanan diğer ekonomik ve ticari faaliyetlerden elde edilen ekstra kazançların yok olması sonucunda ekonomik, sosyal ve siyasal sıkıntılar yaşamıştır.⁷²⁴

Türkiye Körfez Savaşı öncesinde, toplam petrol ithalatının (19,3 milyon ton) yüzde 60’ına tekabül eden toplam 8,5 milyon ton petrolünü Irak’tan ithal etmeyi planlamış ve bunun 6 milyon tonunu Ocak-Temmuz 1990 aylarında gerçekleştirmişti. Petrol boru hatlarının 7 Ağustos 1990 tarihinde kapatılması ile birlikte, Türkiye, Irak’tan henüz alınamayan 2,5 milyon tonluk petrol açığı ile karşılaştı. Buna diğer ülkelerden ithal edilmesi planlanan fakat henüz alınmamış olan miktarlar da eklendiğinde, Türkiye’nin 1990 yılının geri kalan bölümü (Ağustos-Aralık) için 8 milyon ton petrol ithal etmesi gerekiyordu.⁷²⁵

Körfez Savaşı’nın yarattığı bu petrol arzı ve fiyatındaki krizler sonucunda Türkiye kaçınılmaz olarak petrol miktarı ve petrol fiyatıyla ilgili problemlerle karşılaştı. TÜPRAŞ, petrol boru hatları kapatıldığı zamanda Türkiye’nin azami 45 gün yetecek kadar petrol stokunun bulunduğunu, hükümetin acilen alternatif petrol ithal bağlantıları yapması gerektiğini bildirdi.⁷²⁶

Petrol sıkıntısı, petrol ihtiyacını direkt olarak boru hatlarından sağlayan bölgelerde daha da şiddetli yaşanıyordu. Özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde bulunan 13 şehirdeki yetkililer, halktan, “petrol ve doğal gazın daha dikkatli kullanılması gerektiği” şeklinde isteklerde bulunuyorlardı. Bunun üzerine bu bölgede petrolün

⁷²³ Gözen, a.g.e., s.278

⁷²⁴ a.g.e., s.279

⁷²⁵ Cumhuriyet, 21 Ağustos 1990

⁷²⁶ Gözen, a.g.e., s.280

kullanımı ile ilgili bazı tedbiri düzenlemelere gidildi.⁷²⁷ Böylece, Türkiye 1970'lerde yaşanan sıkıntılar kadar olmasa da, Körfez Krizi'nin ilk gün ve haftalarında kısa dönemli bir petrol şoku yaşamış oluyordu.

Bunun yanında, Türkiye, Körfez Savaşı süresince petrol fiyatlarının artmasından da aynı şekilde etkilendi ve mali yük altına girdi. Çünkü Türkiye, Irak ve Kuveyt dışındaki diğer ülkelerden aldığı petrole, savaş öncesinde Irak petrolüne ödediğinin çok üstünde bir fiyat ödemek zorunda kalmıştı. Türkiye'nin bu dönemde petrole ödediği fiyat, savaş öncesindeki 15.6 varil/dolar (v/d)dan, Ağustos 1990'da 24 v/d'a ve Ekim 1990'da ise 37 v/d'a yükselmişti. Petrol fiyatlarının Körfez Krizi'nin daha sonraki aylarında bir ara 30,2 v/d'a düşmesi, Türkiye'nin petrole ödediği faturanın misliyle artmasını önlemiyordu. Gerçekten, Ekim 1989'da 196,871 bin dolar olan petrol faturası, 1990'ın aynı ayında 536,044 dolara yükselerek, yüzde 272'lik bir artış gösterdi. Diğer yönden, Türkiye'nin yalnızca Ağustos-Aralık 1990 döneminde petrol fiyatlarındaki artıştan kaynaklanan zararı 840 milyon doları buldu. Daha genel olarak bakıldığında, Türkiye'nin 1990 yılı toplam petrol faturasının bir önceki yıla göre yüzde 142 artış kaydederek, 2.455,055 milyar dolardan 3.494,658 milyar dolara çıktığı görülmektedir. Bu faturada petrol ithalatının miktarındaki artış yalnızca yüzde 0.12'dir.⁷²⁸

Petrol boru hatlarının kapatılmasının neden olduğu üçüncü grup zararlar, petrol boru hatlarının çalışmasından ve bunun yarattığı yan ekonomik faaliyetlerden elde ettiği gelirlerin (petrol taşıma ücreti, işçilerin istihdamı, liman hizmetleri, taşımacılık vb.) ve Irak'la olan tüm ilişkilerin kesilmesinden kaynaklanan zararlardır. DPT'nin hazırlamış olduğu bir rapora göre, Türkiye, petrol taşıma ücreti olarak elde ettiği yıllık 300 milyon doların kesilmesinden dolayı sadece 1990 yılında 225 milyon dolar zarara uğradı.⁷²⁹

Petrol boru hatlarının daha sonraki yıllarda da kapalı olduğu dikkare alınırsa, Türkiye'nin bu türden zararlarının her geçen yıl daha da büyüdüğü açıktır. DPT'nin hesaplamalarına göre, boru hatlarının kapalı olduğu her gün için Türkiye, 2 milyon dolarlık gelirden mahrum kalmaktadır. Burada ayrıca, gelirlerinin büyük bölümünü boru hatları taşımacılığından elde eden BOTAŞ'ın bu gelirlerinin kesilmesi sonucunda bu tarihten itibaren mali gelirden mahrum kaldığı da belirtilmelidir.⁷³⁰

Irak'a uygulanan ambargo, Güneydoğu Anadolu bölgesindeki ekonomik faaliyetleri büyük oranda durdurarak, bölge halkının önemli bir gelir kaynağını yok etti ve halkın yaşama şartlarını olumsuz şekilde etkiledi. Öyle ki, ambargodan sonra taşımacılık sektörü ve burada çalışan insanlar işsiz kaldı ve zarara uğradı, bölgede petrol taşıyan tankerler atıl duruma düştü; petrol taşımacılığı ve Irak'la ticaretten yararlanan bakkal, lokanta, petrol istasyonları ve diğer iş grupları kapandı.⁷³¹

Bir rapora göre ekonomik ambargo, Mersin ile Irak arasında taşımacılık yaparak hayatlarını kazanan en azından 100.000 insanın hayatını etkiledi. Yine, 1976 yılından beri bu hatta çalışan, üçte-ikisi petrol tankeri olan 10.000'den fazla kamyon atıl kaldı. Normal olarak, günde ortalama 3000-6000 kamyon ve 2000-4000 tanker sınırdan geçiş

⁷²⁷ Cumhuriyet, 13 Ağustos 1990

⁷²⁸ Gözen, *a.g.e.*, s.280-281

⁷²⁹ *a.g.e.*, s.281

⁷³⁰ Milliyet 9, Aralık 1990

⁷³¹ Gözen, *a.g.e.*, s.281

yapıyordu.⁷³² Irak'tan Türkiye'ye bu yolla taşınan petrolün miktarı, yıllık 6 milyon tonu buluyordu.⁷³³ Bunun yanında bu taşıtlar Adana ve İskenderun limanlarından Irak'a transit taşıma yapıyorlardı. Tüm bunların, hem bölgede hem de genel olarak Türkiye'deki işsizliği daha da artırdığı sonucunu çıkarmak mümkündür.⁷³⁴

4.1.1.2. Diğer Zararlar

Irak'a uygulanan ambargonun diğer bir boyutunu, yani Irak'la mevcut olan tüm ekonomik, ticari ve mali ilişkilerin kesilmesinden doğan zararların genel olarak Türkiye ekonomisi üzerindeki etkilerini de gözden kaçırmamak gerekir. Bu tür etkileri makro düzeyde etkiler ya da Türkiye'nin ödemeler dengesi üzerindeki olumsuz etkiler olarak da ele almak mümkündür. Makro ekonomik açıdan bakıldığında, Türkiye'nin ekonomik zararları iki grupta analiz edilebilir. İlki, Irak'la olan ikili ilişkilerin kesilmesinden doğan "doğrudan" zararlar, diğeri Irak'a uygulanan ambargonun neden olduğu "dolaylı ya da knock-on" zararlar ya da etkiler. Örneğin, petrol fiyatlarının yükselmesine paralel olarak artan enflasyonun yarattığı etkiler, Güneydoğu Anadolu bölgesinde ve genel olarak Türkiye'de artan işsizlik ve Irak'la ticari ilişkide bulunan firmaların (müteahhitlik ve diğerleri), kişilerin ve devletin üretimlerindeki düşüştan kaynaklanan zararlar, bu çerçeveye dahil edilmelidir. Bu dolaylı etkilerin varlığını gösteren en önemli gösterge, Türkiye'nin 1990 yılı Ödemeler Dengesinde kaydedilen olağanüstü açıklardır.⁷³⁵

Kerkük-Yumurtalık petrol boru hattının kapatılması, bir yandan petrol ithalatını güçleştirirken, bir yandan da petrol ile taşımadan doğan geliri ortadan kaldırmış, izleyen yıllarda ise düşük seviyelere çekmiştir. Savaşın hemen ardından, Irak'ın dünya ile bağlantısının büyük ölçüde kesilmesi, petrol gelirleri dolayısıyla satın alma gücü yüksek kamu kesimi bulunan Irak'ın müteahhitlik hizmetlerini kapsayan inşaat ve taahhüt faaliyetlerini de durdurmuştur. Müteahhitlik hizmetlerinde dünyanın önde gelen ülkelerinden olan Türkiye, bu en yakın pazarını kaybetmiştir.⁷³⁶

Türkiye'nin zararlarını tahmin eden ilk çalışma, işgalin daha ilk günlerinde (13 Ağustos 1990) DPT tarafından yapıldı. Zarar kalemlerini gösteren bu rapor, zararların miktarı ile ilgili bir rakam vermemektedir. Yine DPT kaynaklı 26 Ekim 1990 tarihli diğer bir raporda Türkiye'nin 1990 ve 1991 yıllarını kapsayan toplam zararlarının 7.260 milyar dolar olacağı tahmin edilmektedir.⁷³⁷

Diğer bir çalışma, üç kamu kurumunun (HDTM, DPT ve Dışişleri Bakanlığı) birlikte hazırladıkları ve Cumhurbaşkanı Özal tarafından zararların telafisi amacıyla ABD Başkanı Bush'a sunulan bir rapordur. Türkiye'nin hem o andaki, hem de ambargo devam ettiği sürece ilerde doğabilecek tahmini zararlarını içeren bu rapor, Türkiye'nin zararlarını "yakın dönem zararlar" ve "yapısal zararlar" olarak ikiye ayırıyor. Buna göre, Türkiye'nin bir savaşa girmeyeceği varsayımıyla, ambargo sonucunda 10 ile 14

⁷³² Cumhuriyet, 3 Ekim 1990

⁷³³ Buna karşılık petrol boru hatlarının kapasitesi, yıllık 70,9 milyon tondur.

⁷³⁴ Gözen, *a.g.e.*, s.281-282

⁷³⁵ Gözen, *a.g.e.*, s.282

⁷³⁶ Güleç- Oğuz, *a.g.m.*, s.5

⁷³⁷ Gözen, *a.g.e.*, s.283-284)

milyar dolar arasında zarara uğrayacağı tahmin ediliyor.⁷³⁸ HDTM tarafından yapılan bir başka hesaplamada ise, Türkiye'nin Ağustos-Aralık 1990 arasında 4.075 milyar dolar ve 1991 yılında 6.817 milyar dolar olmak üzere, 1991 sonuna kadar toplam 10.892 milyar dolar zarar göreceği belirtiliyor.⁷³⁹

HDTM'nin geçmişteki verilerin ışığında Türkiye'nin zararlarını en ayrıntılı olarak gösteren bir başka raporunda, Mayıs 1991 itibarıyla Irak'la olan ilişkilerin kesilmesinden doğan zararların 7.242 milyar dolar ve Kuveyt'le olan ilişkilerin kesilmesinden doğan zararların 368 milyon dolar olduğu belirtilmektedir. Bu zararların kaynakları, Irak ve Kuveyt'le ticaretin kesilmesi, müteahhitlik firmaları, taşımacılık, bankacılık, transit ticaret, petrol boru hatları, turizm, askeri harcamalar ve diğer kalemler olarak gösterilmiştir.⁷⁴⁰

Türkiye'nin zararlarını “doğrudan” ve “dolaylı” olarak ikiye ayırarak incelemek mümkündür. Buna göre, petrol boru hatlarından alınan işletme ücretinin kesilmesi, artan petrol fiyatlarının maliyeti, ihracatın, müteahhitlik çalışmalarının ve taşımacılığın durdurulmasından doğan zararlar, turizmin etkilenmesi, Türkiye'nin Irak'tan alacaklarının askıya alınması ve Irak ve Kuveyt'in Türkiye'deki yatırımlarında azalmalar, şeklinde beliren Türkiye'nin “doğrudan” zararlarının 3,5 milyar dolar olduğu tahmin edilmektedir. İşsizlik, enflasyon, artan dış borç ve Türk ekonomisine yaptığı negatif etkisinin yarattığı “dolaylı” zararların ne kadar olacağı ise uzun vadede değerlendirme yapılarak detaylı bir hesap yapmak gerekmektedir.⁷⁴¹

Türkiye'nin ambargo zararlarının makro ekonomik seviyede etkisinin görülebilmesi için bir başka yol, Türkiye'nin savaş öncesi (1989) ve savaş sonrası (1990–1991) yıllarına ait ödemeler dengesindeki gelişmeleri karşılaştırmaktır. Bu karşılaştırma sonucunda, Türkiye'nin 1990'da olağanüstü yüksek bir ödemeler dengesi açığı kaydettiği görülmektedir:

İthalat, 1989'da 15.792 milyar dolardan 1990'da rekor bir seviyeye, yani 22.302 milyar dolara yükselip yüzde 41,2'lik bir artış kaydederken; ihracatı aynı oranda değişmemiş ve 1989'da 11.624 milyar dolardan 1990'da sadece 12.959 milyar dolara yükselmiştir. Bunun sonucunda Türkiye, 1990 yılında Cumhuriyet tarihinin o yıla kadar olan en büyük ticaret açığını (9.554 milyar dolar) ve en büyük cari işlemler açığını (2.611 milyar dolar) kaydetmiş oluyordu.⁷⁴²

Büyüme hızı açısından bakıldığında da Türkiye'nin kaybı çok açık bir şekilde görülmektedir. Belli ana sektörlerle birlikte, çok sayıda alt sektörün ekonominin genel dengesizliğinden etkilenmesi önemli ölçüde üretim ve gelir kaybına yol açmıştır. Nitekim 1990'da yüzde 9,4 olarak gerçekleşen büyüme hızı, Körfez Savaşı ardından 1991 yılında yüzde 0,3'e inmiş, bütçe açığı yüzde 180 oranında artmış, ekonomide yaşanan küçülmeye rağmen enflasyon 11 puan artış göstermiştir.⁷⁴³

⁷³⁸ Milliyet, 28 Eylül 1990

⁷³⁹ Güneş, 26 Aralık 1990

⁷⁴⁰ Gözen, *a.g.e.*, s.284

⁷⁴¹ Gözen, *a.g.e.*, s.284

⁷⁴² *a.g.e.*, s.285

⁷⁴³ Güleç- Oğuz, *a.g.m.*, s.5

Körfez Savaşı ile birlikte uluslar arası ilişkilerin pekişmesini, güçlenmesini sağlayan etkenlerden biri olan turizm de bir ölçüde etkilendi. Ülkemizde sadece dış turizm zarar görmedi, halkı etkileyen ekonomik kriz, iç turizmin de azalmasına sebep oldu. Bu kriz nedeniyle 123 bin 908 turist gelmekten vazgeçerek rezervasyonlarını iptal ettirdi. İptaller çoğunlukla Fransa, Almanya, Japonya, İtalya, İskandinav ülkeleri, ABD, Hollanda ve Avusturya'dan geliyordu. Turizm gelirleri ve gelen turist sayısı Tablo-3'de gösterilmiştir. 1989 yılına göre 1990'da turist sayısı ve buna paralel olarak da geliri artış göstermiştir. Ancak Türkiye'nin kriz bölgesine komşu olması 1991 yılı için yapılan rezervasyonların büyük miktarlarda iptallerine sebep olmuştur. 1992'de turist sayısı ve gelirleri yeniden artma eğilimine girerek önemli miktarlarda artış göstermiştir. Ancak burada önemli olan nokta, bu savaşların turizm gelirlerini ve turist sayısını azaltıp azaltmadığından çok, turizm sektöründe girişilmiş büyük yatırımları yavaşlatması ya da durdurması yönündeki etkileridir.⁷⁴⁴

Tablo-3: Turizm Gelirleri ve Gelen Turist Sayısı⁷⁴⁵

Göstergeler	Yıllar			
	1989	1990	1991	1992
Gelen Turist Sayısı	4.459.151	5.389.308	5.517.897	7.076.096
Turizm Gelirleri	2.557	3.225	2.654	3.639

Sonuç itibarıyla Türkiye, Körfez Krizi'nde mali yapısı derinden etkilenen az sayıda ülkelerden biri olmuştur. Yapılan bir araştırmaya göre, bu etki geniş kapsamlı değerlendirildiğinde, 12 yılı aşkın devam eden ambargo, Türkiye'yi yaklaşık 50 milyar dolar kayba uğratmıştır.⁷⁴⁶

4.1.1.3.Zararların Telafisi İçin Yapılan Çalışmalar

Türkiye'nin uğradığı zararları karşılamak yönünde, ABD, AT ülkeleri, Japonya, Suudi Arabistan ve devrik Kuveyt yönetimi, Türkiye'ye birçok vaatte bulunmuşlardır. Bu yöndeki ilk vaadin 9 Ağustos 1990'da Ankara'yı ziyaret eden ABD Dışişleri Bakanı James Baker'dan geldiği görülmektedir. ABD Dışişleri Bakanı

⁷⁴⁴ Ulutaş, *a.g.e.*, s.84

⁷⁴⁵ DPT, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (1950-1995), Ankara, 1995, s.33

⁷⁴⁶ Arı, *Irak İran ABD ve Petrol*, Alfa Yayınları, s.455

Irak'a karşı Türkiye'den yardım istemiş ve bunun karşılığında Türkiye'nin uğrayacağı muhtemel zararların karşılanacağı güvencesini vermiştir.⁷⁴⁷

7 Eylülde ise, İtalya'nın başkenti Roma'da toplanan Avrupa Topluluğu Dışişleri Bakanları, Körfez Krizi'nden zarar gören ülkelere yapılacak maddi yardım konusunda Yunanistan'ın tepkisine rağmen bir uzlaşmaya varıyorlardı. Bu durumda ise, 2 milyar dolar olarak düşünülen yardımdan Türkiye'nin payı 720 milyon dolar olarak tespit ediliyordu.⁷⁴⁸

Diğer taraftan, Türkiye'nin elde edeceği ekonomik yardımlardan ziyade elde edeceği ticari imkânlar üzerinde durulmuştur. Cumhurbaşkanı Özal'ın 7 Eylülde yaptığı ve Amerikan TV istasyonlarında yayımlanan konuşmasında Türkiye'ye yardımla ilgili bir soruya verdiği cevap "*daha çok yardım değil daha çok ticaret*" şeklindeydi. 23 Eylülde ABD ziyaretine çıkan Cumhurbaşkanı'nın hedefi de yine bu doğrultuda olmuştur. Gezi esnasında Türkiye'nin Amerika'dan daha fazla yardım yerine daha fazla ticaret, ordunun modernizasyonu ve Avrupa Topluluğu'na üyelik konusunda destek istediği vurgulanmıştır.⁷⁴⁹

ABD Başkanı Bush, 25 Eylülde Cumhurbaşkanı Özal ile görüşmesinden sonra yaptığı açıklamada, Türkiye'nin bu isteklerine şu sözlerle cevap veriyordu: "*20 milyar doları bulan yardım fonundan Türkiye'nin iyi bir pay alabilmesini istiyoruz. Bunun takipçisi olacağız. Türkiye ile ekonomik ilişkileri geliştireceğiz, mesela Türkiye tekstil kotalarının artırılması için uğraşacağız. Türkiye'nin savunmasının güçlendirilmesi için yardımlardan acil pay almasını sağlamak amacıyla yönetim olarak kongre üzerinde ağırlık vereceğiz.*"⁷⁵⁰

Cumhurbaşkanı Özal, ekonomik yardım ve ticari faaliyetleri geliştirmenin birinci derecede önem taşıdığı gezilerden birini de Körfez ülkelerine yapmıştır. 13–14 Ekim 1990 tarihinde gerçekleşen bu gezi esnasında Suudi Kralı Fahd'la iki kez bir araya gelmiştir. Bu görüşmelerden alınan en önemli netice ise, Suudi Arabistan Kralı Fahd'ın şu sözleriyle kamuoyuna yansımıştır: "*Ambargo dolayısıyla Türkiye'nin uğradığı zararların telafi edilmesi için Suudi Arabistan gerekli adımları atacaktır*"⁷⁵¹

Yürütülen petrol diplomasisi sonucunda, Türkiye'nin petrol ihtiyacı büyük ölçüde Suudi Arabistan tarafından karşılanmaya başlandı. 22 Ekim 1990 tarihinde yapılan bir anlaşma ile Suudi Arabistan'ın Türkiye'ye 1,6 milyar dolar değerinde ve 5 milyon tona tekabül eden hibe petrol vermesi kesinleşti. Bu, Türkiye'nin dört aylık petrol ihtiyacını karşılayacak bir miktarda olduğu için, Türkiye'nin savaş döneminde petrol sıkıntısı böylece hiç bir ücret ödenmeden karşılanmış oluyordu.⁷⁵² Suudi Arabistan'ın ikinci etaptaki 1 milyar dolar değerinde ve 8,5 milyon tona tekabül eden hibe petrolü, 1991 yılında devam etti. Bu ise, Türkiye'nin petrol ihtiyacının yüzde 40'ını karşılıyordu.⁷⁵³

⁷⁴⁷ Türkiye, 10 Ağustos 1990

⁷⁴⁸ Türkiye, 8 Eylül 1990

⁷⁴⁹ Sabah, 24 Eylül 1990

⁷⁵⁰ Güneri Cıvaoğlu "Kader", Sabah, 26 Eylül 1990

⁷⁵¹ Türkiye, 15 Ekim 1990

⁷⁵² Cumhuriyet, 14 Aralık 1990

⁷⁵³ Cumhuriyet, 13 Kasım 1999

Böylece Türkiye, 1990 ve 1991 yıllarında Suudi Arabistan'dan toplam 2,6 milyar dolar değerinde hibe petrol almış oldu.

Türkiye, Irak ve Kuveyt'ten petrol yanında doğal gaz ithalatı da yapıyordu ve ambargodan dolayı doğal gaz alımı için de alternatif kaynaklar bulunması gerekiyordu. Türkiye'nin Irak'tan ve Kuveyt'ten ithal ettiği toplam 700 bin metreküp doğal gazın, yine yapılan anlaşma çerçevesinde Suudi Arabistan'dan ve beş yıl süre ile sağlanması kararlaştırıldı.⁷⁵⁴

Türkiye'nin petrol diplomasisi ve bu çerçevede elde ettiği yardımlardan bazı sonuçlar çıkartılabilir. Her şeyden önce, Türkiye, büyük bir petrol kaynağını kapatması sonucunda potansiyel olarak bir petrol krizi ile karşılaşmasına rağmen, yürütülen petrol diplomasisi ile bu potansiyel tehlike önlenmiş oldu. Bu arada, Türkiye'nin petrol ithalatı bakımından savaş öncesi önemli bir dış ticaret partneri olan Irak ve Kuveyt'in yerini, savaş sonrasında Suudi Arabistan almış oldu. Türkiye, savaş öncesinde Suudi Arabistan'dan hiç petrol almazken, 1990 ve izleyen yıllarda Suudi Arabistan'a yöneldi. Buna paralel olarak, Suudi Arabistan'ın Türkiye dış ticaretindeki yeri üst sıralara yükseldi. Örneğin, Ocak 1990'da yüzde 0,5'den Ocak 1991'de yüzde 8,1 seviyesine çıktı.⁷⁵⁵

Sonuç olarak, Türkiye'nin petrol boru hatlarını kapatmasından doğan petrol ithalatı ile ilgili zararları ve sıkıntılarının, özellikle Suudi Arabistan'dan sağlanan hibe petrol sayesinde büyük oranda giderildiği söylenebilir. Türkiye, petrol sıkıntısı yaşamadı. Fakat buna, petrol boru hatlarından elde edilen ücret ve diğer yan gelirler ve Türkiye'nin petrol boru hatları dışındaki zararları dahil değildir.⁷⁵⁶

Türkiye petrol dışındaki ekonomik ve mali zararları için de, hem savaş döneminde hem de daha sonra, Körfez Koalisyonu ülkelerinden dış yardım aldı. Türkiye'nin ödemeler dengesi açıklarını kapatmak için hem geleneksel dış yardım kaynaklarına hem de Ortadoğu'lu zengin ülkelere müracaat edildi. Türkiye, ABD ve diğer Batılı ülkelere ve Basra Körfezi ülkelerinden ve özellikle Kuveyt'ten, Türkiye'nin ödemeler dengesi açıklarının kapatılması için uygun şartlarda kredi isteğinde bulundu. Yine Dünya Bankası, IMF ve diğer uluslar arası finans kurumlarından da özel durumlar dikkate alınarak ilave kredi yolları arandı. Bu taleplere ilk olumlu yanıt, beklenen kaynaklardan yani Kuveyt Emiri el-Sabah'tan geldi. Kuveyt, Suudi Arabistan gibi petrol hibe edecek pozisyonda olmadığı için, Kuveyt Emiri kendi özel hesabından krizin hemen ilk ayında ve 1991'de olmak üzere toplam 1,2 milyar dolar nakit hibe verdi.⁷⁵⁷ Bunun dışında, Kuveyt Emiri Türkiye'nin Savunma Fonuna katkıda bulunmak üzere toplam 1 milyar dolar hibe sözü verdi. Bunun 200 milyon doları, 1990 yılı içinde geldi.⁷⁵⁸

Batı Dünyasının mali kurumlarında, Türkiye lehine görülen değişimin en çarpıcı örneği Dünya Bankası'nın tavrında görüldü. Türkiye'nin Ocak 1990'da yani savaştan önce Dünya Bankası'ndan yaptığı kredi talebi, enflasyon ve bütçe açıkları konularında kurumun şartlarına uymadığı gerekçesiyle reddedilmişti. Fakat şimdi, Körfez Fonu çerçevesinde Türkiye'nin kredibilitesi artması sonunda bu yardım hemen geldi ve

⁷⁵⁴ Cumhuriyet, 22 Ağustos 1990

⁷⁵⁵ Gözen, *a.g.e.*, s.296

⁷⁵⁶ *a.g.e.*, s.296

⁷⁵⁷ Cumhuriyet, 27 Eylül 1990

⁷⁵⁸ Milliyet, 4 Temmuz 1991

Dünya Bankası, uzun zamandır askıda tuttuğu 200 milyon dolar krediyi ve ilave yardım vermeyi kabul ediyordu.⁷⁵⁹ Diğer taraftan, Körfez Fonu'na katkı yapacak ülkelerden biri olarak görülen Japonya da, Türkiye'ye kolay şartlarda olmak üzere 1990'da 200 milyon ve 1991'de 400 milyon dolar kredi sağladı.⁷⁶⁰

Bununla birlikte, diğer koalisyon ülkeleri gibi AT ülkeleri de zarar gören ülkeler için oluşan "yük paylaşım" sisteminin içinde idiler. AT'nin iki yönlü işlevi vardı. İlki, Körfez Fonu çerçevesinde oluşan 9,3 milyar dolarlık miktarı, üç cephe ülkesine (Türkiye, Ürdün ve Mısır) dağıtmak, diğeri de yarısı Topluluk bütçesinden, yarısı da zengin üye ülkelerin bireysel katkılarından oludan 2 milyarlık bir başka fonu aynı ülkeler arasında paylaştırmaktı. Fakat bu fondan Türkiye'ye düşen pay yalnızca yüzde 4 idi. Mısır ve Ürdün ise sırasıyla yüzde 6 ve yüzde 30 luk paya sahiptiler. AT'ye göre, bu farklılığın nedeni Türkiye'nin diğer ülkelere göre daha az zarar görmesi idi.⁷⁶¹

HDTM'nin bir raporuna göre, Türkiye, Ekim 1991 itibarıyla toplam olarak 3.741 milyar dolarlık telafi yardımı aldı. Bunun 2.841 milyar doları hibe, geri kalanı da kolay şartlı kredi şeklindedir. Bu miktarlara, bu tarihten sonra gelen Suudi Arabistan'ın 1 milyarlık hibe petrolü ve Kuveyt'in Türk Savunma Fonuna yaptığı 200 milyon dolar katkı eklendiğinde, (Türkiye'nin aldığı yardımların, kaynak, yardım tipi ve miktarını gösteren) Tablo-4'deki durum ortaya çıkmaktadır.⁷⁶²

Sonuç olarak, Türkiye'nin zararları ve aldığı yardımlar dikkate alındığında, ambargonun ülkeye çok ağır bir yük getirdiği ortaya çıkmaktadır. 1991 yılı sonu rakamları dikkate alınsa bile, Türkiye'nin almış olduğu yardımlar, maruz kaldığı zararları karşılamaktan uzaktır. Türkiye'nin ambargodan doğan zararlarının 1991 yılı sonu itibarıyla en iyimser hesapla 7-10 milyar dolar olduğu ve buna karşılık almış olduğu hibe dahil yardımların 4.9 milyar dolar olduğu kabul edilirse, Türkiye'nin büyük zararı ortaya çıkmaktadır. Tabi ki buna, 1992 yılından sonra devam eden ambargonun zararları da eklendiğinde, Türkiye'nin zararları daha da büyümektedir. Sadece petrol boru hatlarının kapalı tutulmasının günlük zararının 2 milyon dolar olduğu bilinmektedir. Diğer zararlar da dahil edildiğinde, Türkiye'nin toplam zararının (1995 yılı itibarıyla) 20 milyar doları aştığı tahmin edilmektedir.⁷⁶³

Sonuçta savaştan en fazla zarar gören ülkelerden biri de Türkiye olmuştur. Cumhurbaşkanı Özal'ın yönlendirmesiyle yürütülen dış politika sonucunda, hem Arap-İslam devletleri karşısında itibarımız zedelenmiş, hem de maddi yönden olması gerektiğinden fazla zarar edilmiştir. Yumurtalık petrol boru hattının kapanması, Irak-Türkiye sınırının kapanması, Irak'a ihracatın durdurulması yüzünden milyarlarca dolar zarara girilmiş, binlerce insan işsiz kalmış, petrol fiyatının artmasıyla birlikte iğneden ipliğe her mamüle zam yapılmış, zor durumda olan halkın yükü daha da artmıştır. Böylece, "pastadan pay" alma sevdasıyla Körfez ateşine atılan, "bir koyup üç alma hesapları yapan", "Musul, Kerkük bizim olacak" düşüncesi güden dış

⁷⁵⁹ Gözen, *a.g.e.*, s.297

⁷⁶⁰ Cumhuriyet, 15 Eylül 1990

⁷⁶¹ Gözen, *a.g.e.*, s.298

⁷⁶² Cumhuriyet, 28 Şubat 1991

⁷⁶³ Gözen, *a.g.e.*, s.300

politika anlayışımız, Körfez Krizi'nin olumsuz sonuçlarını kat be kat fazlasıyla hissetmemize sebep olmuştur.⁷⁶⁴

Tablo-4: Ekim 1991 İtibarıyla, Türkiye'nin Körfez Koalisyonundan Aldığı Dış Yardımlar (Million \$)

Ülke	Yardım Tipi	Yıl	Miktar
Kuveyt	Hibe	1990	300
Kuveyt	Hibe	1991	900
Kuveyt	Hibe	1991	200*
Suudi Arabistan	Hibe-petrol	1990	1.160
Suudi Arabistan	Hibe-petrol	1991	1.000
BA.E.	Hibe	1990	100
Almanya	Hibe	1990	73
Almanya	Hibe	1991	90
Hollanda	Hibe	1990	11
Hollanda	Hibe	1991	7
ABD	Hibe	1991	200
Alt toplam			4.041,00
Japonya	Kredi	1990	218
Japonya	Kredi	1991	400
Belçika	Kredi	1991	9
Fransa	Kredi	1991	30
AB	Kredi	1991	195
AB	Kredi	1991	48
Alt toplam			900.00
Genel Toplam			4 941,00

Kaynak HDTM, *Cumhuriyet*, 28 Şubat 1991

* HDTM Listesine dahil değil.

⁷⁶⁴ Bozgeyik, *a.g.e.*, s.22-23

4.3.2. MÜLTECİLER SORUNU VE TÜRK DIŞ POLİTİKASI

Irak'tan ülkemize Körfez Krizi ve öncesi dönem dahil olmak üzere üç ayrı dönemde sığınma olayı yaşanmıştır. Bu sığınma olaylarının birincisi, 28 Ağustos 1988'de İran-İrak Savaşı sonrasında Saddam'ın askerlerinden kaçan Kuzey Iraklılar, canlarını kurtarmak için Türkiye'ye sığınmışlardır. İkinci sığınma olayı, 2 Ağustos 1990 tarihinde Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesiyle bir bölümü asker olan Iraklılar'ın Türkiye'ye kaçmasıyla gerçekleşmiştir. Üçüncü sığınma olayı ise, 17 Ocak 1991'de başlayıp 28 Şubat 1991'de sona eren Körfez Savaşı sonrasında 1 milyon dolayındaki Iraklı'nın İran'a, 460 bin Iraklı'nın da Türkiye'ye kaçmasıyla gerçekleşmiştir.⁷⁶⁵

686 sayılı geçici ateşkes kararı Saddam Hüseyin'in elini kolunu bağlayınca, Irak tam bir kaosa girmiştir. Güneyde Şiiler, Kuzeyde de Kürtler bu fırsattan yararlanarak ayaklandılar. Bu sırada Saddam'ın savaşa girmemiş kuvvetleri, Amerika ve müttefiklerine karşı zaten güneyde bulduklarından, Şii ayaklanmasını hemen bastırabildiler.⁷⁶⁶

Daha sonra Kürtlere yönelen Irak kuvvetleri, 686 sayılı Güvenlik Konseyi kararının 3/a maddesine istinaden helikopterler ile yoğun hava bombardımanına başlamıştır. Irak'ta Saddam'a bağlı birliklerin, kuzeydeki Kürt isyancılara yönelik başlattığı büyük operasyon sonucu Kerkük ve Dahak ilk etapta geri alındı.⁷⁶⁷ 1987'den 1990'a kadar güneye sürülen on binlerce Kürt, yurtlarına dönmeye başlamışken yine hayal kırıklığına uğramışlardı. Bu olayların ardından Irak'ın Kürt halkına karşı yürüttüğü katliamlara kayıtsız kalamayacağını düşenerek Amerika'dan yardım isteyen Kürtler, ikinci bir hayal kırıklığına uğradılar.

Kürdistan Demokratik Partisi adına Mesut Barzani, “*Kuveyt'i kurtardıklarını öne süren çok uluslu koalisyon ve Amerikalılar'ın, sivil Iraklılar'ı katletmeye devam etmesi için Saddam Hüseyin'e yeşil ışık yaktıklarını*” öne sürerken, Körfez'deki Amerikan Kuvvetlerinin Başkomutanı General Norman Schwarzkopf'un “*sadece Amerikan Kuvvetleri için tehdit oluşturan Irak uçaklarının düşürülmesi gerektiği*” yolundaki demecini “*utanç verici*” bulduklarını belirtiyordu.⁷⁶⁸

Beyaz Saray ise kendisini “Kürtlere ihanet etmiş” olarak görmüyordu. Vaşington'a göre iki ay önce dış temsilciliklerin Kürtlerle temasının yasaklanması ABD'ye gelen Kürt liderleri ile görüşme yapılmasının reddedilmesi, Kürtlere verilen mesajlardı. Ancak Kürtler bu mesajları algılamamışlardı. ABD'ye göre Kürtler, Irak ordusunun aldığı darbeleri fırsat bilerek kendi inisiyatifleri ile ayaklanmışlardı ve bunun sorumluluğu Amerika'ya yüklenemezdi.⁷⁶⁹ “Diplomatik birikimleri olmayan” Kürtler, bu mesajları algılamadılar ve ABD'nin Kürt kartını oynayacağını düşündüler. Ancak tüm bu açıklamaların sonunda Amerika, Kürtlerin yardım talebini “*Irak'ın içişlerine karışamayız*” gereçesi ile geri çeviriyordu.⁷⁷⁰

⁷⁶⁵ Muhteşem Kaynak, *Iraklı Sığınmacılar ve Türkiye 1988-1991*, Tanmak yay., Ankara, 1992, s.23

⁷⁶⁶ Ulutaş, a.g.e., s.86

⁷⁶⁷ Cumhuriyet, 29 Mart 1991

⁷⁶⁸ Cumhuriyet, 29 Mart 1991

⁷⁶⁹ Cumhuriyet, 29 Mart 1991

⁷⁷⁰ Milliyet, 31 Mart 1991

Türkiye açısından sorun bu noktadan itibaren başlamıştır. Saddam Hüseyin'in Ağustos 1988'deki gibi kimyasal silah kullanılması ihtimalini düşünerek paniğe kapılan 1.500.000 kadar Kürt ve bir miktar da diğer Kuzey Irak halkları (Türkmen, Asurî vb.) onlarca kilometrelik kabileler halinde kuzeye doğru kaçmaya başladılar.⁷⁷¹ Bu dev göç dalgaları Nisan 1991'de Türkiye sınırına ulaşmıştı ve ay ortalarına kadar sayıları 500.000'i buldu.

3 Nisan 1991 tarihli Hürriyet gazetesinin baş sayfasında "*Irak'a Ültimatoluk Verdik*" başlıklı yazısında; katliamdan kaçan yüz binlerce insanın Türkiye'ye girmeyi bekledikleri, Ankara'da Milli Güvenlik Kurulu'nun olağan üstü toplantıya çağrılarak sınırın şimdilik açılmaması ve yüz binlerce insanın Türkiye'ye sığınma isteği karşısında BM Güvenlik Konseyi'nin göreve çağırıldığı belirtilmekteydi.⁷⁷²

4 Nisan 1991 tarihli Sabah Gazetesi baş sayfasında "*Irak Sınırı Cehennem. Yüz binlerce Iraklı açlık ve hastalıkla karşı karşıya*"⁷⁷³ şeklinde duyurmuş, aynı gün Güneş Gazetesinde "*Kaçan Kürtlerin Durumu Facia*"⁷⁷⁴ başlığı atılmış, yine 4 Nisan 1991 tarihli Cumhuriyet Gazetesi baş sayfasında "*Irak Sınırı Cehennem*" başlığıyla duyurduğu haberinde; "*Irak ordusundan kaçan yüz binlerce kişinin Şırnak ve Hakkâri sınırındaki bekleyişi cehennem azabına döndü. Açlık ve hastalıkla karşı karşıya bulunan binlerce Kürt ve Türkmen, yağın kar ve yağmur altında Türkiye'nin sınırı açmasını bekliyor. Çoğunluğunu kadın, çocuk ve yaşlıların oluşturduğu bir grubun, sınırda yanlışlıkla mayınlı alana girmesi sonucu çok sayıda kişinin öldüğü öğrenildi. Sınıra gelen grupların içinde bulunan 500 kadar yaralının tedavisi edilemediği için yolda can verdiği*" bildiriliyordu⁷⁷⁵

Doğal olarak sınırını açmakta tereddüt gösteren Türkiye'nin haklı gerekçeleri vardı. Öncelikle Türk dış politikası tarihinde yaşanan bir deneyim söz konusuydu. Ağustos 1988'deki Kürt göçünün etkilerini Türkiye hala atlatamamıştı. O dönem Türkiye, 51.542 Kürt sığınmacı olarak kabul etmiş, bunlara kamplar ve seyyar hastaneler kurmuştu. Bu olay Şubat 1988'de başladı ve aynı senenin Eylül ayında sonuçlandı ve 51.542 Kürt Türkiye'de idi.⁷⁷⁶

5 Nisan 1991 tarihli Cumhuriyet Gazetesi baş sayfasında "*Cumhurbaşkanı BM'den Saddam'a dur denilmesini ve sınırdakilere yardım yapılmasını istedi.*" başlıklı haberinde, Türkiye'nin şu an için sınırını açamayacağını, bu konuda Batılı ülkelerinin tavrının beklendiğini, 1988'deki göç sırasında Türkiye'ye kabul edilen sığınmacılara Batının sahip çıkmadığını belirtti.⁷⁷⁷

Batılı devletler bir yandan Türkiye'yi eleştiri yağmuruna tutarken hem son derece kısıtlı bir yardım vermişler, hem de sığınmacılardan ancak 1018 tanesini ülkelerine kabul etmişlerdi. 51.542 sığınmacılardan bir kısmının Irak'ta ilan edilen af

⁷⁷¹ Oran, Kalkık Horoz..., s. 50

⁷⁷² Hürriyet, 3 Nisan 1991

⁷⁷³ Sabah, 4 Nisan 1991

⁷⁷⁴ Güneş, 4 Nisan 1991

⁷⁷⁵ Cumhuriyet, 4 Nisan 1991

⁷⁷⁶ Gunter, a.g.m., s. 19

⁷⁷⁷ Cumhuriyet, 5 Nisan 1991

üzerine yurtlarına geri dönmelerine karşılık, 29 Ekim 1991 itibariyle Türkiye'deki kamplarda hala 20.000 dolayında Kürt sığınmacı duruyordu.⁷⁷⁸

Türkiye sınırlarını yine aynı sorunla karşı karşıya bulmuştu. Cumhurbaşkanı Turgut Özal, Irak'lı Kürt liderlerle Ankara'da görüşüyor ve bu adım Amerika tarafından olumlu ancak temkinli izleniyordu. Ankara ile Kürtler arasında varılan anlayış birliğinin ayrıntıları üç maddede özetleniyordu.

- 1- Ortadoğu barışının tesisi için Saddam Hüseyin'in iş başından gitmesi ve Irak'ta Kürtlerin temel hak ve özgürlüklerini kullanabilecekleri, geniş kapsamlı bir otonomiye olanak sağlayan demokratik bir rejimin oluşturulması gerekliliği,
- 2- Türkiye'nin Kürtlere insani amaçlı olmak üzere gıda ve ilaç yardımına transit geçiş olanağı sağlaması,
- 3- Uluslar arası platformda Kürtlerin savunulması konularında anlayış birliğine varıldığına dair bu haberi Washington Post gazetesi manşet haber olarak veriyordu.⁷⁷⁹

Türkiye adına Cumhurbaşkanı Özal, tehlikeli adımlar atmaya devam etti. Ancak Irak için savunduğu formülü Türkiye'de uygulama çıkmazı ile karşılaşabilecekti. Amerika tarafından ağırlık olarak "kozmetik" olduğu düşünülen bu adım Türkiye için risk unsuru teşkil ediyordu. İngiliz "Observer" gazetesinde ise Kürt sığınmacılar konusunda ABD Başkanı Bush'un içinde bulunduğu karmaşık durumdan bir ölçüde Cumhurbaşkanı Özal'ın Kürt sorununda takındığı çelişkili tavrın sorumlu olduğu ileri sürüldü.⁷⁸⁰

Irak'ın güneye ve kuzeye yönelik önemli pozisyonu olduğu düşünülürse Amerika'nın yanısıra bu durum doğal olarak Türkiye'yi İsrail ve Suudi Arabistan'ı kaygılandırıyor. ABD'nin Şii ve Kürt isyancılara askeri yardım yapması durumunda Irak'ın büsbütün zayıflayacağı ve İran ile Suriye'nin müdahalesine ortam hazırlanmış olacağı belirtiliyordu.⁷⁸¹

Türkiye'nin sınırlarını açmamakta direnmesinin diğer bir nedeni ise, PKK teröründe görülen her tırmanışta, 1988'de Kürtleri kabul ettiği için hükümetin suçlanmasıydı. Bu görüşe göre peşmerge kampları PKK'ye yataklık etmiş ve örgüt güçlendirilmişti.

Türkiye özellikle bu iki noktada endişe duyuyordu. Ayrıca yağmalanmaya devam edilen Türk köyleri olmasına karşın sınırlarını açmaması uluslar arası platformda yine yoğun eleştirileri beraberinde getirecekti. Nitekim Mart ayının başından itibaren Amerika ve komşu ülkeler, özellikle Türkiye'deki Kürtlerle ilgili gelişmeleri izlemeye başlamıştı. Televizyon kanallarında Kerkük bölgesindeki çarpışma anlatılırken ekranlara gelen Türkiye haritasında Kürt bölgesi olarak batıda Adana'ya, kuzeyde Erzurum'a kadar uzanan geniş bir bölgeye dikkat çekiliyordu. ABD Kongre Araştırma Servisi görevlisi Carol Middolovitz "*ABD senatörleri*

⁷⁷⁸ Oran, Kalkık Horoz..., s. 50-51

⁷⁷⁹ Cumhuriyet, 13 Mart 1991

⁷⁸⁰ Cumhuriyet, 8 Nisan 1991

⁷⁸¹ Ergun Balcı, "Bush Ateş Altında", Cumhuriyet, 8 Nisan 1991

*Irak'taki Kürt nüfusunun çok hırpalandığı görüşünde. Konuya insan hakları (!) açısından yaklaşıyorlar.”*⁷⁸² şeklinde açıklama yapıyor ve televizyonlarda Musul ve Kerkük haritaları gösterilirken, Halepçe katliamına ait fotoğrafların gösterildiği belirtiliyordu. Yani, Kürtler tarihinde ilk kez trajedi yaşamıyorlardı ama Batılı insanın ilgisini ilk kez bu kadar çok çekiyorlardı.

Kürtlerin kuzeye doğru Türkiye ve İran'a gitmekten ve ülkenin de bu sığınmacıları almaktan başka seçenekleri olmadığına farkında olan İngiltere, Türkiye'nin sınırını açarak sığınmacıları kabul etmesinde sabırsız davranmadı. Ancak İran'ın sınırını kayıtsız şartsız açması da burada dikkatten kaçmadı. İran, Körfez Krizi'nde oynamaya çalıştığı ılımlı arabulucu role bir kez daha girmiş gibi algılandı. Türkiye ise insani yardımı geciktirdiği gibi sığınmacılara ateş açmaya çekinmeyen, Kürt halkına karşı takındığı “baskıcı tutumunu” sürdüren bir ülke olarak görüldü. Bu çerçevede İngiliz basını da Türkiye'nin “bir an önce” sınırını açmasını, uluslar arası yardımın sonradan gelmesini savunur oldu. Times gazetesi sınırın açılması öncesinde, “*Eğer Türkiye, Birleşmiş Milletler ve diğer yardım örgütlerinin hazin olaya el koymasına izin vermezse sığınmacıların ölümlerinden Ankara sorumlu olacaktır. Çoğunlukla içe dönük İran dahi sınırlarını açtı. NATO üyesi olup, AT üyeliği söz konusu olan, Batılı değerleri savunduğunu söyleyen Türkiye, şimdi soruna sırtını dönüyor ve ülkeye girmek için yalvaran on binlerce Kürte silah doğrultuyor. Türkiye'nin bir Avrupa ülkesi oluşu ve Avrupa konseyi üyeliği şimdi sınav veriyor.*”⁷⁸³ diye yazıyordu.

Uluslar arası platformda ikilemde kalan Türkiye, dış yardımlar veya Avrupa Topluluğu ile olan ilişkilerde devamlı olarak kendisine dayatılan insan hakları, Kıbrıs sorunu gibi neyin anlatılmak istendiği bugün de anlaşılmayan ilginç bahanelerle zor durumda bırakılmak istenmiş, Körfez Krizi sonrasında ise yine siyasal çözüm ile tam olarak neyin hedeflendiğini açıklanmaksızın dile getirilen Kürt sorunu ile karşı karşıya kalmıştır.

Türkiye, dayatılacak olan bu Kürt sorunu karşısında politik platformda zor anlar yaşarken, mülteciler sorunu Türkiye'nin ekonomik açıdan çok büyük kayıplar görmesine de yol açmıştır. Türkiye'nin hem 28 Ağustos 1988 tarihinde, hem de 2 Ağustos 1991 Körfez Krizi esnasında ve sonrasında Kuzey Iraklı sığınmacılar nedeniyle katlanmak zorunda olduğu mali külfetin değeri, toplam 1.548.978.235.260 TL'dir.⁷⁸⁴

Türkiye'nin 1990 yılı Genel Bütçesinden Milli Eğitim Bakanlığı'na ayrılan ödenek 8.506.541.000.000 TL'dir. Dolayısıyla Iraklı sığınmacılara yapılan yardım, Türkiye'nin 1990 yılı içinde Eğitime ayırdığı paranın % 18'ini oluşturmaktadır. Ayrıca Türkiye'de 1990 yılı piyasa fiyatları ile 5 derslikli bir ilkokulun yapımı ve eğitime hazır hale getirilmesi bir milyar TL dolayındadır. Bu durumda eğer, Türkiye Iraklılar'a yaptığı yardımı 5 derslikli ilkokul yapımına ayırsaydı 1500 adet ilkokul yapabilirdi.⁷⁸⁵

⁷⁸² Cumhuriyet, 22 Mart 1991

⁷⁸³ Cumhuriyet, 5 Nisan 1991

⁷⁸⁴ Kaynak, a.g.e., s.136

⁷⁸⁵ Kaynak, a.g.e., s.136

Türkiye'nin 1990 yılı Genel Bütçesinden Sağlık Bakanlığı'na ayırdığı ödenek 2.633.217.000.000 TL'dir. Iraklı sığınmacılara yapılan yardım, Türkiye'nin Sağlık Bakanlığı Bütçesinin %59'una ulaşmaktadır. Dolayısıyla, Türkiye 1990 yılında kendi vatandaşının sağlığına ayırdığı bütçesinin yarıdan fazlasını Iraklı sığınmacılara ayırarak hiçbir ülkenin kolay kolay yapamayacağı bir fedakârlıkta bulunmuştur. Türkiye'nin İstanbul Boğazı üzerine yaptığı köprülerin ekonomik önemi ortadadır. Fatih Sultan Mehmet Köprüsü, 122 Milyon Amerikan dolarına mal olmuştur. Dünyanın sayılı uzun köprülerinden olan bu köprünün Türk Lirası maliyeti 488 milyar TL'dir. Bu durumda Iraklı sığınmacılar yüzünden katlanılan mali külfet 3 adet Fatih Sultan Mehmet Köprüsü'nün yapımına eşittir. Kalkınmakta olan ülkelerde en önemli sorun yatırımlar için yeterli sermayenin bulunamamasıdır. Böyle bir ortamda bir tek okulun, hastanenin ya da köprünün ekonomik kalkınma için taşıdığı değer dikkate alınır, Türkiye'nin Iraklı sığınmacılar için katlandığı mali külfetin de büyüklüğü ve önemi daha açık şekilde anlaşılmış olur.⁷⁸⁶

Türkiye'nin sınırlarına yığılan 1 milyon Kuzey Iraklı Kürt mültecinin yol açtığı ağır sorunlar karşısında çektiği sıkıntı, kısaca vurdumduymazlıkla karşılanmıştı. Türkiye kendisini yine bir orta yola gitme zorunluluğu içinde hissediyordu ve Türk dış politikasının uzun süre gündeminden çıkmadığı gibi iç politikada da güncelliğini koruyan Çekiç Güç'ü topraklarımıza getiren gelişmeler de başlıyordu.

4.3.3. ÇEKİÇ GÜÇ VE TÜRK DIŞ POLİTİKASI

4.3.3.1. Çekiç Güç'ün Gelişi ve Kürt Devleti Oluşumu

Türk dış politikasını, gündeme girdiği tarihten itibaren meşgul eden ve bugün hala çözümlenemeyen oluşumlara kapı aralayan Çekiç Güç unsuru, iç politika da uzun süre tartışılmıştır. Bu konu özellikle "hükümetler" bazında bir iç politika malzemesi olarak kullanılmış ve bugün hala kesin olarak çözüme kavuşturulamamıştır.

Savaşın sona ermesiyle birlikte Irak'ta Güneyde Şii Mezhebine bağlı olanlar, Kuzeyde de Kürtler, dış ülkelerin de desteklemesiyle Saddam rejimini devirmek için iki koldan başkaldırdılar. Fakat Irak güçleri toparlanarak hava ve kara kuvvetleriyle önce güneydeki Şii ayaklanmasını sonrada kuzeydeki Kürt ayaklanmasını bastırdı. Irak güçlerinin yaptığı harekât neticesinde Şiiler ve Kürtler bozguna uğrayarak İran ve Türkiye sınırına doğru kaçmaya başladılar. Türkiye sınırına binlerce mülteci yığılmaya başlamıştı. Ağır kış şartlarının hüküm sürdüğü Nisan ayının başlarında Türk sınırına yaklaşan sığınmacıların durumu çok kötüydü. Türkiye sınırındaki mültecilere yardım yapılmasına, yurtlarına geri dönmelerinin sağlanmasına veya Irak hükümetine karşı korunmalarına ilişkin Batılı devletlerin herhangi bir tutum içine girmemeleri neticesinde Türkiye harekete geçti.⁷⁸⁷

Konuyu irdelemek için tekrar olayların tarih sırasına göre gelişimine değinmek gerekmektedir.

⁷⁸⁶ a.g.e., s.137

⁷⁸⁷ Tuncay Özkan, *Enrikalar Savaşı*, Alfa yay., İstanbul, 2003, s.82

Türkiye kendisini, sınırında yine Kürt sığınmacılar sorunu ile karşı karşıya bulurken, BM Güvelik Konseyi 3 Nisan 1991 tarihinde, ateşkese yönelik geniş kapsamlı bir karar olan 687 sayılı kararı alıyordu. 34 maddelik çok uzun bir karar olan 687'nin ana noktaları özet olarak şöyle ifade edilebilir: Irak hükümeti 17 Nisan'a kadar kimyasal ve biyolojik silah stoklarıyla ilgili bilgi verecek, "kitlesel imha silahları"nın imhasının bir komisyon tarafından yerinde görülmesine izin verecek, 2 Haziran'a kadar da erimi 150 km'nin üstünde olan tüm konvensiyonel silah ve balistik füzeleri imha edecektir. Irak, uluslar arası terörizm'den vazgeçecektir. Irak'ın petrol dış satımı gelirlerine el konulacak ve henüz yüzdesi belli olmayan bir vergiden oluşacak özel bir BM fonundan savaş tazminatı ödenecektir. Irak'a gıda ambargosu kaldırılacak fakat diğer yaptırımlar devam edecektir. Yalnızca sırf insani amaçlı konuları dışarıda bırakacak olan bu yaptırımlar iki ayda bir gözden geçirilecek.⁷⁸⁸

Irak Ulusal Meclisince 6 Nisan 1991'de kabul edilen bu karar, sığınmacılar sorununa bir çözüm getirmiyordu. Irak'taki iç çekişmelere ABD de en az Türkiye kadar kaygıyla bakıyordu. Türkiye açısından kuzeydeki gelişmeler önem arz ederken, ABD, Irak'ın güneye karşı olan pozisyonundan rahatsızlık duyuyordu. Ancak ABD, Kürtlere açık destek vermekten de bir o kadar kaçınılmaktaydı.

İnsani açıdan olaya bakıldığında, ABD'nin Nixon yönetiminden başlayarak Kürtleri kullandığını ve sonra terk ettiğini görüyoruz.⁷⁸⁹ 1970'lerin başlarında Irak'taki Kürt hareketlerini destekleyen ABD'nin bu on yılın ikinci yarısında desteğini çekmesini, söz konusu harekete açık destek vermekten kaçınmasını, Körfez Savaşı'nda yegâne müttefiklerinden biri olan Türkiye ile ilişkilerini sarsmaması politikasına bağlayabiliriz.⁷⁹⁰ Körfez savaşı sonunda da ABD, Kürtlere açık bir destek vermekten kaçınmıştır.

Müttefikler, uysal bir Saddam Hüseyin'i bilinmeyen bir lidere yeğledikleri gibi Amerika, Irak'ın güneyindeki Şii ayaklanmasının İran yanlısı olmasından dolayı endişe duyuyordu. ABD de Türkiye gibi Irak'ta ortaya çıkabilecek bir güç boşluğu istemiyordu. Irak'ta Şii yönetiminin iş başına gelmesini arzulamayan ABD, Irak'ın güneyindeki ayaklanmayı kaygıyla izlemişti. Aynı şekilde Irak'ın toprak bütünlüğünü tehlikeye düşürebilecek Kürt konusu gibi istikrarsızlıkların da denetimi altında olmasını istiyordu. Bu endişelerin tarihten kaynaklanan bazı gerçekleri vardı. Düşünülecek olursa, Irak'taki istikrarsızlıkların hem Türkiye hem de ABD'yi tedirgin ettiğini söyleyebiliriz.

Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın yoğun diplomasisiyle BM harekete geçmiş ve Türk diplomatları ile Batı Avrupalı meslektaşları arasında yapılan toplantının sonunda 688 sayılı kararın taslağı tartışılarak son şekli verilmiştir. Fransa tarafından derhal Güvenlik Konseyine iletilen karar 10 olumlu, 3 olumsuz (Küba, Yemen ve Zimbabve) ve iki çekimser (Çin ve Hindistan) oyla kabul edildi. Güvenlik Konseyinin aldığı 688 sayılı kararlar kurtarma ve yardım ile sınırlı huzur operasyonunun birinci aşaması devreye girmiş oldu. Bu karar aynı zamanda güvenli

⁷⁸⁸ Oran, *Kalkık Horoz...*, s. 53-54

⁷⁸⁹ Cumhuriyet, 13 Nisan 1991

⁷⁹⁰ Cumhuriyet, 18 Mart 1991

bölge (safe havens) oluşturulması bakımından, her ne kadar kararda böyle bir kavramdan söz edilmemiş olsa “çekiç güç” veya “huzur operasyonu” gibi uygulamaların temel dayanağını oluşturacaktı.⁷⁹¹

Çekiş Güç’e giden en önemli karar olan 688’in içeriği ana hatlarıyla şöyledir: Irak’ın sivil halkına birçok bölgede en son olarak da Kürtlerin yaşadığı bölgede yapılanlar, bölgede uluslar arası barış ve güvenliği tehdit etmektedir. Irak, bu baskıyı derhal durdurmalı ve tüm Iraklılar’ın siyasi ve insan haklarını güvenceye alacak bir diyalog başlatmalıdır. Irak, uluslar arası insani örgütlerin bu insanlara ulaşmalarına derhal izin vermeli ve onların faaliyetlerine her türlü kolaylığı sağlamalıdır. Genel Sekreter, Irak’ın sivil nüfusunun ve özellikle Kürt nüfusunun kötü durumu konusunda insani çabalarını sürdüreceği ve sığınmacılar ile yerinden edilmiş insanların kritik gereksinimlerine acilen cevap vermek için elindeki tüm kaynakları kullanacaktır. Tüm üye devletler ve tüm insani örgütler bu insani yardım çabalarına katkıda bulunmaya çağrılmaktadır.⁷⁹²

688 sayılı karar, sadece insani amaçlı yardımdan bahsetmekte olup özünde Irak topraklarına zorla müdahale etmek gibi girişimler yoktu. Cumhurbaşkanı Özal da, sığınmacılara gerekli insani yardımın Türkiye sınırlarının dışında bir yerde sağlanmasını istiyordu. Yani, bunun gerçekleştirilebilmesi için Irak’ın saldırıları bölgede önlenmeliydi. Özal, Güvenli Bölge’yi belirtiyordu ve 688’e somutluk kazandıracak ilk görüş yine Özal’dan geldi: Kürtlerin BM koruması altında Irak’taki topraklarına dönmeleri sağlanmalıydı.⁷⁹³

Kürtlerin sınıra yığılması Çekiş Güç’ün de bölgede konuşlanmasına ortam hazırlayacaktı. Savaş bitmiş, Saddam gitmemişti. Özal’ın “bir koyup üç alma” senaryosu gerçekleşmediği gibi, ambargo Türkiye’yi vurmaya başlamıştı. Petrol boru hattından sağlanan gelir, Irak’a ihracat, sınır ticareti... Hepsi durmuştu. Sınıra akın eden Kürt sığınmacılar da başlı başına bir sorundu. Çıplak ayaklı Kürt çocuklarının, soğukta titreyen, doğum yapan kadınların dramı dünya televizyonlarına Türkiye’nin organizasyon beceriksizliğiymiş gibi yansımaya başlamıştı. Kameralar, sığınmacıları bırakmış, “dipçikli asker” görüntüsüne odaklanmıştı.⁷⁹⁴

Güvenli Bölge tartışmaları sürerken Türkiye’nin içinde bulunduğu durum her geçen gün daha çok zorlaşıyordu. Nitekim sınır hukuken değilse bile fiilen yıkıldı. Bu arada Türkiye, sığınmacılara yardım için günde 1,6 milyon dolar harcamaktaydı.⁷⁹⁵ Bu durumda Turgut Özal’ın tekrar Başkan Bush’a başvurarak acil yardım talep etmesi üzerine, ABD ordusuna, 7 Nisan’da Türkiye-İrak sınırındaki sığınmacılara havadan acil yardım başlatma emri verildi. Böylelikle, Türk basınında “Çekiş Güç” adıyla meşhurlaşan “Operation Provide Comfort – OPC”, Körfez Savaşı’ndan sonra, Irak Silahlı Kuvvetlerinin saldırısından kaçan Irak Kürtlerinin Türk ve İran sınırlarını zorlayarak girmek istemeleri üzerine, Ankara’nın

⁷⁹¹ Ulutaş, a.g.e., s.92-93

⁷⁹² Oran, *Kalkık Horoz...*, s. 53-54

⁷⁹³ Atak, a.g.e., s.98

⁷⁹⁴ Sazak, a.g.e., s.74-75

⁷⁹⁵ Oran, *Kalkık Horoz...*, s. 53-54

müttefiklere çağrıda bulunması sonucu, “acil insani yardım sağlamak” amacıyla uluslar arası bir faaliyet olarak resmen başlıyordu.⁷⁹⁶

ABD, İngiltere, Fransa, Kanada, Almanya ve İtalya tarafından yürütülen, yardım malzemesinin ihtiyaç noktalarına havadan ulaştırılması çabasının yetersiz kalması sonucu Cumhurbaşkanı Özal ve Başkan Bush arasında yapılan bir telefon görüşmesinde mutabakata varıldığı üzere, ABD’nin yardım çalışmalarının boyutlarını genişletmek ve bir plan dahilinde ülkemize askeri yardım personeli getirerek, çeşitli yerlerde de malzeme depolamak yönündeki talebi olumlu karşılanmış ve Huzur Harekatı(Provide Comfort) başlamıştır.⁷⁹⁷

Savaş sonrası istem dışı olan gelişmeler, Türkiye’yi çaresiz bırakmış ve böylece Türkiye, ABD’nin müdahalesini istemek zounda kalmıştı. Böylelikle ABD, plan dahilinde olmayan bir gelişme sonucu, yıllardır planladığı Kuzey Irak politikasını fiilen harekete geçirmiş oluyordu. Amerikan Başkanı 10 Nisan’da Irak’a 36. enlemin kuzeyinde tüm askeri faaliyetlerin ve tüm uçuşların yasaklandığını bildirdi.⁷⁹⁸

Böylece Irak hükümetinin kurtarma ve yardım operasyonun yapıldığı Kuzey Irak’tan askerlerini çekmesi ve 36. paralelin kuzeyine uçak ve helikopterlerini sokmaması istenmekteydi. Bush yönetimi tarafından 16 Nisanda yapılan açıklamada ABD, İngiliz ve Fransız askerlerinin Türkiye sınırına yakın bölgeye konuşlandırılarak mültecilere yardım yapılacağı açıklanmıştır. 17 Nisan’da Müttefik Güçler ABD, Hollanda, İspanya, İtalya, İngiltere ve Fransa’ya ait birlikler Türkiye ve Kuzey Irak’ta konuşularak çalışmalarına başladılar. Huzur operasyonunun ilk aşamasında 5000 kişilik bir kara birliği bölgeye konuşlanmıştır. Bu birlik ABD, İngiltere ve Fransa’ya ait çeşitli uçak ve helikopterlerle desteklenmiştir. Huzur operasyonunun askeri birliği olan “Kalkık Horoz” veya Türkçe’ye yanlış tercüme edilmiş şekli ile Çekiç Güç’ün görev alanı 36. enlemin kuzeyindeki Irak toprakları ile sınırlandırılmıştır. Güvenli Bölge, Doğu-Batı genişliği yaklaşık 160 mil, Kuzey-Güney derinliği yaklaşık 50 millik bir alandan oluşmaktaydı ve Kuzey Irak’ın genelini kapsamaktaydı. Bu arada sınırdaki sığınmacı sayısı giderek düşmüş, Ağustos 1991 itibarıyla yalnızca 5000 kişi kalmıştır. Mayıs ayında 11 ülkenin katıldığı asker sayısı 20.000’i bulan ve Kuzey Irak’ta sınırları belirlenmiş bir bölgeye asker konuşlandırılması, ABD’nin o güne kadar Irak’ın içişlerine müdahale etmeme politikasında bir değişiklik anlamına geliyordu. Gerçi Bush yönetimi bunun Irak’ın içişlerine müdahale olmadığını iddia etmişti. Koalisyon ülkeleri Temmuz 1991’de askeri güçlerini Kuzey Irak’tan çekerken Türkiye’de konuşlandırılacak ve daha sonra “Çekiç Güç” olarak adlandırılan daha az sayıdaki bir acil tepki gücü ile Kürtleri Saddam’ın olası saldırılarına karşı korumak istediklerini açıkladılar.⁷⁹⁹

Nisan’da başlayan Huzur Operasyonu 15 Temmuz 1991’de sona erdi, yerine 2. Huzur Operasyonu veya Çekiç Güç diye adlandırılan ikinci safha başlatıldı. Bu kuvvet Çekiç Güç adı altında Kuzey Irak halkına karşı Bağdat yönetiminin girişeceği

⁷⁹⁶ Kocaoğlu, *a.g.e.*, s.202

⁷⁹⁷ Atak, *a.g.e.*, s.99

⁷⁹⁸ Oran, *a.g.e.*, s. 161

⁷⁹⁹ Arı, *Geçmisten Günümüze Ortadoğu ...*, s.596

bir saldırıyı caydırma ve gerektiğinde müdahale etmekle görevlendirilmişti. Nitekim Temmuz ayının sonuna doğru yerleştirme işi biten Çekiç Güç'ün görev süresinin Türkiye tarafından 30 Eylül'e kadar uzatıldığı bildirildi. Türkiye, 12 Temmuz 1991'de aldığı Bakanlar Kurulu kararıyla içinde Türk Silahlı Kuvvetleri'nin de yer aldığı gücün Türkiye'de konuşlanmasına izin verdi. Alınan kararın hukuki dayanağı olarak, çok tartışılmalı olsa, daha önce alınmış olan 126 sayılı TBMM kararı gösterildi. Bu gücün uluslar arası hukuktaki temeli ise daha da tartışılmalıydı. Türkiye, bununla birlikte İncirlik ve Batman'daki NATO tesislerinin NATO dışı amaçlarla, yani alan dışında kullanılmasını kabul ederken, kendisi de Çekiç Güç'e katılıyor ve Türk komutanının, görev kuvveti komutanıyla aynı rütbe ve statüde olması koşulunu getiriyordu. Ayrıca, Çekiç Güç'ün faaliyetlerinde Türk Genelkurmayının onayı gerekirken, bu amaçla Türkiye'ye gelecek silahlar yine Türkiye'nin denetimine tabi olacaktı. Bu gücün süresi ise 6 aylık sürelerle uzatılacaktı.⁸⁰⁰

30 Eylül 1991 de görev süresi sona eren Çekiç Güç'ün görev süresi Türkiye tarafından tekrar uzatılmış, Silopi'de bulunan çok uluslu gücün kara unsurlarının çekilmesi, bunun yerine İncirlik'teki hava gücünün F-111 ağır bombardıman uçaklarıyla takviye edilmesi kararlaştırılmıştır. Görev süresi 1996 Martında 11. defa 3 ay için uzatılmasının ardından 1996 Haziranındaki oylamada Temmuz sonuna kadar uzatılan Çekiç Güç, "Ortak Görev Gücü" ve "Huzur Operasyonu-2" gibi isimler almıştı. Çekiç Güç, İncirlik'te konuşlandırılmış 1748 asker ve 77 uçaktan oluşmaktaydı. Bunun dışında Pirinçlik ve Zaho da ikmal ve irtibat görevini yürüten, aynı güce bağlı 56 çok uluslu asker yer alıyordu.⁸⁰¹

Çekiç Güç ilerleyen zamanda Türk iç ve dış politikasında çok tartışılmalı bir yere sahip oldu. Gerek muhalefet partileri, gerekse kamuoyunda bu olay Türkiye'nin kendi eliyle Kuzey Irak'ta bir Kürt devleti oluşturma süreci olarak değerlendirildi. Muhalefet partileri DYP ve SHP Çekiç Güç'ün Türkiye'de konuşlandırılmasına şiddetle karşı çıktılar ve iktidarı olabildiğine eleştirdiler. O dönemde DYP'nin lideri olan Süleyman Demirel "*Ülkemizde yabancı askerlerin konuşlandırılmasına karşıyız. Böyle bir yol açılmamalı*" derken SHP Genel Başkanı Erdal İnönü, tepkisini şu cümlelerle dile getiriyordu "*Çekiç Güç Türkiye'yi savaşa sürükler. Bu güçten bir an evvel kurtulmak gerekir*"⁸⁰²

Sonuçta Hükümet, Irak'ta bir Kürt özerk bölgesi oluşmasını, milyonlarca Kürdün Türkiye'ye gelmesinden daha yeğ tutmuştur. Bu dönemde siyasal partiler de Çekiç Güç'ün ne olduğunu açıklamak yerine, muhalefet olarak iktidara karşı kullanma yolunu seçtiler. Muhalefet durumunda iken "kabul edilmeyen olan" Çekiç Güç unsuru, iktidar durumunda iken "kabul edilen, benimsenen" bir olgu oldu. Türkiye'de iktidarlar değişti, ancak Çekiç Güç Türkiye'de kalmaya devam etti. Türkiye kendi isteğiyle oluşturulan gücün sonlandırılmasında söz sahibi olmadığı gibi, bu gücün aleyhine kullanımının önlenmesinde PKK'nın yanı sıra Türkiye karşıtı

⁸⁰⁰ Baskın Oran, *Türk Dış Politikası*, Cilt-II, İletişim yay., İstanbul, 2001, s.261

⁸⁰¹ Arı, *Geçmisten Günümüze Ortadoğu ...*, s.596

⁸⁰² Ulutaş, *a.g.e.*, s.95

Kürt Grupların silahlandırılması ve diğer noktalarda desteklenmesi gibi konularda başarılı olamadı.⁸⁰³

Türkiye için bu gücün olumlu taraflarına bakıldığında; Çekiç Güç ile Saddam'ın Kürtleri ezmesini ve Türkiye sınırına yığılmalarını engellemekte, Çekiç Güç'ün varlığı nedeniyle Kuzey Iraklı Kürtlerin ezilmesine engel olarak, Kürt halkıyla bir sorun olmadığını ileri sürebilmekte ve yine bu güç sayesinde PKK'nın Kuzey Irak'ta güçlenmesini önlemekteydi. Çünkü Türkiye, Çekiç Güç'e izin verirken ABD de Türkiye'nin sınır ötesi operasyonlarına tepki göstermiyordu. Ayrıca Türkiye, Çekiç Güç'e izin vererek Iraklı Kürtlerin yakınlığını sağlıyordu. Eğer Çekiç Güç'ün süresi uzatılmazsa başka bir ülkeye yerleşmesi olasılığı gündeme gelebilirdi ki, bu durumda Türkiye kendi topraklarına konuşlanmış kuvvetleri daha yakından denetleme olanağını yitirecekti.⁸⁰⁴

Türkiye'nin bölge politikası açısından bakıldığında; Çekiç Güç'ün varlığı Irak'ın Türkiye için bir tehdit olmasını önliyordu. Çekiç Güç'ün gitmesi ve Saddam'ın güçlenmesi, Bağdat'ın Türkiye'ye karşı daha fazla sertleşmesine ve Kürtleri tekrar ezmeye başlaması durumunda ambargonun uzamasına neden olacaktı. Çekiç Güç ayrıca Körfez ülkelerinin de güvenliğini sağladığı için Türkiye'nin bu ülkelerden de bazı beklentileri vardı. ABD ile ilişkiler açısından Çekiç Güç, yardım, bölgesel işbirliği ve Kuzey Irak'a yönelik operasyonlar gibi konularda Türkiye'nin elinde tuttuğu bir kozdu. En önemlisi de buydu.⁸⁰⁵

Ayrıca Çekiç Güç giderse, Irak Hükümeti, Barzani ve Talabani'nin işini bitirir ve böylece PKK, Kuzey Irak'a yerleşebilirdi. Türkiye, Çekiç Güç'ün gitmesi durumunda, Kuzey Irak'ta zaman zaman yaptığı operasyonlara devam edemez, PKK Kamplarını vuramaz, kontrol sağlayamazdı. Çekiç Güç'ün gidişi, Türkiye'yi Batı ülkeleri nezdinde "Kürtleri Saddam zulmüne ve kendi kaderine terk ettiren ülke konumuna" sokabilir, Türkiye'nin bölge ve Kuzey Irak üzerindeki etkinliğini ve rolünü azaltabilirdi. Bu sebeplerden dolayı Çekiç Güç, en azından kaos ortamı düzeline kadar kalmalıydı.⁸⁰⁶

Çekiç Güç'ün süresinin ilk uzatılışı, kamuoyunda pek fazla tartışmaya yol açmadan gerçekleşti. Anlaşmada herhangi bir değişiklik yapılmadı, ancak gücün yapısında bir revizyon gerçekleşti. Güçte yer alan kara birlikleri, 23 Eylül'de Türkiye'den çekilmeye başladı. Çekiç Güç artık, yalnızca hava kuvvetlerinden oluşmaktaydı.

Türkiye 20 Ekim 1991'de yapılan genel seçimler sonucunda, Körfez Savaşı'ndaki kayıtsız şartız müttefikleri destekler tutumuyla ve bağımsız kişisel kararıyla öne çıkan Turgut Özal'ın önderi olduğu ANAP, iktidarı, Süleyman Demirel'in lideri olduğu DYP ile Erdal İnönü'nün başında bulunduğu SHP'nin ortak sonucu oluşan koalisyona devretmişti. Bu iki parti "muhalefet" partisi oldukları dönemde Çekiç Güç unsuruna karşı, Türkiye gündemine girdiği günden itibaren her

⁸⁰³ Özkan, *a.g.e.*, s.86

⁸⁰⁴ *a.g.e.*, s.88-91

⁸⁰⁵ Ulutaş, *a.g.e.*, s.96

⁸⁰⁶ Kocaoğlu, *a.g.e.*, s.365

platformda sert muhalefet yapmışlardı. Ancak koalisyon hükümeti 30 Aralık 1991’de süresi dolacak olan Çekiç Güç’ün süresini uzatma kararı aldı.⁸⁰⁷

Demirel bu konuda şöyle diyordu; “Aslında kara gücü kalmamış, gitmişler, sadece İncirlik’te birkaç uçakları var. Mesele görev sürelerinin uzatıp uzatılmamasından çok, bu gücün misyonuyla ilgili. Kuzey Irak’taki olay sonrasında sınırlarımıza akın akın gelenler olmuş. Bu yükün altından kalkamayacağını anlayıp dünyaya çağrıda bulunmuşuz. Gelin bu meselenin altına beraber gidelim, demişiz. Adamlar gelmiş. Şimdi yine Kuzey Irak’ta Kürtlerin üzerine geliyorlar. Yeniden böyle bir olay olursa bu sefer yine dünyayı çağırmanız gerekecek. Aslında Çekiç Güç’ün orada bulunmasının nedeni, Irak’taki Kürt varlığını korumak değil, yeniden sınırlarımıza yığılma olursa, dünyayı nasıl çağıracağız. Bence korkulması gereken budur.”⁸⁰⁸ Demirel, aslında bu açıklamasıyla, “Amerikan kışkacında dış politika anlayışımızın” da çok güzel tanımını yapmaktaydı

Yeni hükümet, muhalefet partisi olduğu dönemde anti-propagandasını yapmış olmasına karşın Çekiç Güç’ün süresini 30 Haziran 1992’ye kadar uzattı. Ayrıca hükümete bu konuda yetki veren 126 sayılı “TBMM Kararı”nı da parlamantoya iade etti.⁸⁰⁹

Haziran 1992 sonrasında artık bir takım sorunların belirmeye başladığı görülmüştür. Çekiç Güç’le ilgili yoğunlaşan olumsuz görüşler; PKK’ya yardım ettiği, Kuzey Irak’ta bir otorite boşluğu yarattığı ve burada bir Kürt devletinin kurulmasına yardımcı olduğu noktalarında toplanmaktaydı. Çekiç Güç’ün göreve başlamasından sonra PKK faaliyetlerinde bir artış görülmesi, Türkiye basınında Çekiç Güç’e ait helikopterlerin PKK’ya yardım malzemesi attığı ve PKK’lı yaralıları taşıdığı yolunda haberlerin yer alması bu yöndeki kuşku ve rahatsızlığın artmasına neden olmuştu.⁸¹⁰

Türk kamuoyunun endişelenmesine yol açan bir diğer gelişme de Kuzey Irak’taki Kürtlerin 1992 Mayıs’ında gerçekleştirdikleri “yerel parlamento” seçimi olmuştur. Seçimlerin ifade edilen amacı “Gündelik bazı işleri düzenleyecek bir meclis oluşturmaktır.” Yanlızca “yerel işlerle” uğraşamayacağı başından beri belli olan ve Batılı kaynaklar tarafından da “Kuzey Irak’ta Kürt Devletinin embriyonu oluşturuldu.” diye tanımlanan bu seçimleri Türkiye başından itibaren kaygıyla izledi. Bütün yapabildiği, Irak’ın toprak bütünlüğünün mutlaka korunması gerektiğini durmadan her yerde yinelemek oldu. Türkiye’nin endişesi, tabi ki Kuzey Irak’ta kurulabilecek bağımsız bir Kürt devletinin kendi ülkesindeki Kürtleri de etkilemesi olasılığıydı. Gerçekten de tarih boyunca çeşitli ülkeler arasında bölünmüş olan Kürtlerden bir tanesi bir avantaj elde ettiği zaman bu, diğerlerini de her zaman daha çok etkilemişti.⁸¹¹

Çelişkili bir şekilde çok uluslu bir güç, Türkiye’nin iradesiyle Kuzey Irak’ta uçuşa yasak bölgeleri oluştururken, Kürt oluşumunun kurumsallaşmasına da katkıda

⁸⁰⁷ Atak, *a.g.e.*, s.104

⁸⁰⁸ Milliyet, 12 Eylül 1991

⁸⁰⁹ Atak, *a.g.e.*, s.105

⁸¹⁰ Oran, *Türk Dış Politikası*, Cilt-II, s.263

⁸¹¹ Atak, *a.g.e.*, s.105

bulunmuştur. Ancak ABD ile olan ilişkilerin negatif yönde bir seyir izlemeye başlamasından çekinen Türkiye, tutumunu değiştirmekte zorluk çekmiş, bir yandan sürenin uzatılması yönündeki ABD'nin baskısı arasında kalmıştır. Dışişleri Bakanlığında, siyasal partiler bünyesinde ve basında Çekiç Güç'ün süresinin uzatılıp uzatılmayacağı ve her iki durumda da Türkiye'nin artıları ve eksilerinin neler olabileceği tartışılıyordu.⁸¹²

Çekiç Güç'e karşı çıkan kesimin üzerinde özellikle durduğu noktalar, süre uzatmanın kısa vadede Irak'la ilişkilerin normalleşmesini engelleyeceği, uzun vadede ise bir Kürt devletinin kurulmasına yol açacağı konusundaydı.⁸¹³

Bu kaygılar kısa zaman içinde gerçekleşmeye başlamıştır. Gelişmelere eş zamanlı olarak Kürtler "Devlet" in ilk adımlarını da atmışlardır. Bu doğrultuda 17 Mayıs 1992'de yapılan seçimlere Irak Kürdistan Demokratik Partisi (KDP), Kürdistan Yurt Sever Birliği (KYP), Kürdistan Sosyalist Demokratik Partisi (KSDP), Kürdistan Sosyalist Parti (bu iki parti tek liste ile katıldılar), Irak Kürdistan İslam Harekatı (İKİH), Kürdistan Demokratik Halk Partisi(KDHP),Kürdistan Komünist Partisi ile Hristiyan Suryani Partisi katılmıştır. Sonuçta seçim koalisyon ile noktalandı. 105 sandalyeden 100'ünü Mesut Barzani (50) ve Celal Talabani'nin (50) aldığı seçimlerde hiçbir parti tek başına salt çoğunluğu sağlayamadı. Ortaya çıkan sonuca göre, parlamanto Başkanı KDP'den, Başbakan ise KYB 'den olacaktı.⁸¹⁴

Türkiye, gelişen bu yeni durum karşısında, Kuzey Irak'la daha yakından ilgilenmeye başladı. Bu yaklaşım Türkiye'nin bölgedeki gelişmelere dahil olarak kendi aleyhine bir durumun ortaya çıkmasını önlemesi şeklinde tanımlanabilirdi. Türkiye gerçekten de bundan sonra bölgedeki gelişmelerin içinde doğrudan yer almaya başladı. Bununda en önemli göstergeleri Kürdistan Demokrat Partisi (KDP) lideri Mesut Barzani ve Kürdistan Yurtseverler Birliği (KYB) lideri Celal Talabani'nin Temmuz 1992'de Özal'ın talebi üzerine Ankara'ya gelerek görüşmelerde bulunmaları, burada ayrıca kendilerine diplomatik pasaport da verilmesiydi. Ardından, bu liderler ABD'ye giderek Dışişleri Bakanı James Baker'la görüştüler. Türkiye, Kuzey Iraklı Kürt grupların Ankara'da temsilcilik açmalarına da izin vermiş ve ayrıca bölgede bazı alt yapı çalışmalarına da yardımcı olmuştu.⁸¹⁵

Dönemin Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin Kürt liderlere pasaport verilmesi olayını şöyle açıklık getiriyordu. *"Kuzey Irak'ta yöre halkının ihtiyaçlarını karşılamaktan öte bir düşüncemiz yoktur. Pasaport verilmesi de bu çerçevede insani bir olaydır. Barzani'ye bir aylık pasaport verilmiştir. Talabani konusunda bir yanlış anlamayı düzeltmek isterim. Talabani bizden iki yıllık pasaport istemiş, kendisine Barzani gibi bir ay süreli diplomatik pasaport verileceği söylenmiş, ancak Talabani daha sonra bize başvurup pasaportu almamıştır. Talabani isterse kendisine bir aylık pasaport verilecektir"*⁸¹⁶

⁸¹² Cumhuriyet, 3 Haziran 1992

⁸¹³ Oran, *Kalkık Horoz...*, s. 110-112

⁸¹⁴ Arı, *2000'li Yıllarda Basra ...*, s.248-249

⁸¹⁵ Ulutaş, *a.g.e.*, s.97

⁸¹⁶ Özgen Acar, "Türkiye Barış İçin Körfez'e Açılıyor", Cumhuriyet, 1 Ağustos 1992

Bu dönem de iki yönlü bir politika söz konusu olmuştur. Bu iki yönlü politika hem Türkiye'nin üzerinde etkili olan zorlamaları hem de, başta Cumhurbaşkanı Özal'la Başbakan Demirel olmak üzere, hükümetteki bölünmeleri yansıtmaktadır. İlk grup Kuzey Irak ve Türkiye içinde Kürtler için bile alternatif senaryoları düşünürken, Demirel ve ordu, Kürtlerin her türlü bileşimine büyük bir şüphe ile bakmaktaydı. Irak, Kürtlerini PKK'ya karşı düzenlenen operasyonlara katılmaya zorlarken, Ankara, ironik bir şekilde, istemeyerek de olsa Irak Kürtlerinin Türkiye'nin iç politikasına karışmasına neden olmaktadır.⁸¹⁷

Diğer bir gelişme de, Türkiye ile güney sınır komşuları arasında, Kürt devleti oluşumu karşısında yaşanan olaylardır. Sınır ve su sorunu gibi bilinen nedenlerden dolayı, aralarında derin ayrılıklar bulunan Türkiye, İran ve Suriye, Kürtlerin bu oluşumunun hemen ardından Ankara'da bir araya gelerek, Irak'ın toprak bütünlüğünün bozulmasına yönelik gelişmelere karşı duyarlılıklarını ortaya koymuşlardır.⁸¹⁸ Cumhuriyet tarihi dış politikasına bakıldığında, Türkiye'nin zaman zaman bu tür politika anlayışı izlediği görülmektedir. Cumhuriyet'in kurulmasından sonraki ilk zamanlarda Güneydoğu bölgesinde Kürt grupların, özellikle dış güçlerin provakasyonu sonucu çıkardığı ayaklanmalar, Türkiye'nin bu sorunla yeni karşılaşmadığının ispatıdır. ,

Örneğin, 1937 yılında imzalanan Sadabat Paketi'nin en önemli sebebi, özellikle Türkiye-İrak-İran arasındaki üçgende yaşayan Kürt aşiretlerin sınır tanımayan isyanları ve eylemleri olmuştur.⁸¹⁹ Paketin temel nedeni olan Kürt aşiretleri sorunu, anlaşmanın 7. maddesinin⁸²⁰ şu ifadesinde saklıydı: “Bağıtlı taraflardan her biri, kendi sınırları içinde diğer bağıtlı tarafların kurumlarını yıkmak, düzen ve güvenliğini sarsmak veya politik rejimini bozmak amacıyla silahlı çeteler, birlikler veya örgütlerin kurulmasını ve eyleme geçmelerini engellemeyi yükümlenir.”⁸²¹

Bu bağlamda, Körfez Krizi esnasında da, Kürt nüfusuna sahip üç ülke, Türkiye, İran ve Suriye, sorunun çözümü için bir araya gelmişler, buna rağmen ortak bir Kürt politikası geliştirme konusunda gerekli işbirliğini gerçekleştirme iradesini gösterememişlerdir.⁸²²

Sonuç itibarıyla, Türkiye'nin bu konuda izlediği politika çelişkili unsurlar içeriyordu. Devlet güçlerinin PKK ile çatışmasının ardından eleştiriler yoğunlaştı. Eylül ayında bu tartışmalara parlamenterler de katılmıştı. Güneydoğu'da ANAP, SHP, RP ve MÇP'ye mensup milletvekilleri Çekiç Güç yüzünden güneydoğu olaylarının arttığına dikkat çekiyorlardı. Çekiç Güç aleyhtarlarının gittikçe artmaya başladığı bu sıralarda iki önemli olay gündeme gelmiştir. Birincisi Kürdistan Yurtsever Birliği (KYP) lideri Talabani ile Kürdistan Demokratik Partisi (KDP) lideri Barzani, Peşmerge kuvvetlerini birleştirme kararı aldılar. Bu iki kuvvetin

⁸¹⁷ Atak, *a.g.e.*, s.108

⁸¹⁸ Arı, *Irak İran ABD ve Petrol*, s.471

⁸¹⁹ Oran, *Türk Dış Politikası*, Cilt I, s.366

⁸²⁰ Sadabat Paketi ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Baskın Oran, *Türk Dış Politikası*, Cilt I, s.365-369

⁸²¹ Oran, *Türk Dış Politikası*, Cilt I, s.368

⁸²² Arı, *Irak İran ABD ve Petrol*, s.471

birleşmesi ile 50.000 kişilik bir ordu kurulacağı, ayrıca askere alma yoluyla 50.000 kişinin daha orduya katılacağı bildirildi.⁸²³

İkincisi ise Kuzey Irak'taki Kürt Parlemantos'u'nun 4 Ekim 1992'de federal devletin parçası olarak Kürdistan Federe Kürt Devleti' nin kurulduğu ilan etmesiydi. Bu gelişmenin ardından Türkiye şu resmi açıklamayı yapmıştır. “*Biz Irak'ı parçalayan ve bölen bir eylemi kabul etmiyoruz.*”⁸²⁴ Demirel arka arkaya çelişkili, ilginç iki açıklama yapıyordu: “*Bir federe devlet bağımsız bir devletin bir aşamasıdır. Bizi üzen şey bağımsız bir devlete doğru ilerlemedir.*” diyor ve ardından Saddam'ın Kuzey Irak'a dönme alternatifi ile ilgili olarak; “*Federe olmalarını ölü olmalarından tercih etmeyelim mi? Tamam, ben kendimi iyi hissetmiyorum onlara federe deyince, fakat onlar ölmüş olsalardı o zaman kendimi çok kötü hissedeceğim.*” şeklinde devam ediyordu.⁸²⁵

Diğer Türk liderleri bu kadar iyimser değillerdi. Eski Başbakan ve o zamanın Demokratik Sol Partinin Başkanı olan Bülent Ecevit Irak Kürt eyleminin bir “*ABD planı*” olduğunu iddia ediyordu ve bu devletin yakında Türkiye'den toprak isteyeceğini söylüyordu. Anavatan Partisi (ANAP) Meclis grubu Başkan vekili Ülkü Gökalp Günay, bir Kürt devletinin oluşumunu “*tehlikeli bir gelişme*” olarak tarif ediyordu. Ardından Refah Partisi Başkanı Necmettin Erbakan “*bunun bir ABD İsrail Planı*” olduğunu ve “*federe devletin ilanının Türkiye'nin ulusal çıkarlarına uymadığını*” belirtiyordu.⁸²⁶

Kamuoyunda da Çekiç Güç aleyhtarlığı güçlenmişti. Turkish Daily News gazetesinin yaptığı bir kamuoyu araştırmasının sonuçlarına göre, İstanbul, Ankara, Bursa, Antalya, ve İzmir'de toplam 1172 kişinin yüzde 69.37'sini oluşturan 813 kişi Çekiç Güç'ün Türkiye'den ayrılmasını, yüzde 29.99'u ise kalmasını istiyordu. Yüzde 9.64'ü ise sorulara cevap vermemiştir.⁸²⁷

Ekim sonunda Türkiye açısından önemli bir olay daha yaşandı. 29 Ekim 1992'de Çekiç Güç'e ait bir helikopterin, Türkiye'nin Kuzey Irak'a yaptığı operasyonda yaralanan PKK'lılara yardım ettiği haberi çıktı. Genelkurmay Başkanı Doğan Güreş bu iddaları yalanlayarak, “*izinsiz havalanan Çekiç Güç uçağının vurulması emri Türk ordusuna verilmiştir*” diyordu.⁸²⁸ Bu büyük yankı yaratan olayın ardından ilk kez Çekiç Güç karargâhı basına açıldı ve askeri yetkililerce bu güç hakkında bilgi verdi.

Türkiye bir taraftan Irak Kürtler'inin federasyon ilanını şiddetle redderken, bir yandan da, Kasım 1992'de İran ve Suriye Devlet Başkanları ile Irak'ın toprak bütünlüğü konusunda ortak taahhütlü bir toplantı düzenleme konusunda zaman kaybetmemiştir.⁸²⁹

⁸²³ Cumhuriyet, 22 Eylül 1992

⁸²⁴ Gunter, a.g.m., s. 205

⁸²⁵ a.g.m.

⁸²⁶ a.g.m., s. 205-206

⁸²⁷ Cumhuriyet, 19 Ekim 1992

⁸²⁸ Cumhuriyet, 29 Ekim 1992

⁸²⁹ Arı, 2000'li Yıllarda Basra ..., s.251

Özellikle ABD ile olan ilişkilerinin olumsuz bir trende girmesinden çekinen Türkiye, tutumunu değiştirmemiş ve sonuçta Milli Güvenlik Kurulu 21 Aralık'ta toplanarak Çekiç Güç'ün süresinin 6 ay daha uzatılmasını istemiş ve TBMM, 24 Aralık 1992'de 155'e karşı 236 oyla, sürenin uzatılmasına ilişkin hükümet tezkeresini kabul etmiştir.⁸³⁰

Dönemin hükümeti gittikçe artan Çekiç Güç aleyhtarlığı karşısında suskun kalmamak amacı ile Dışişleri yekilileri kanalıyla ABD'nin Bosna'da askeri müdahale kararı almadığı takdirde Çekiç Güç'ün süresini uzatılması kararının kamuoyu karşısında savunulmasının zor olduğu mesajını ABD yönetimine iletiler. Ancak bu girişimden olumlu bir sonuç alınamadı. ANAP, CHP ve RP'nin olumsuz; DYP, SHP ve HEP'in olumlu oy kullandığı TBMM'nin 24 Haziran görüşmelerinde Çekiç Güç'ün görev süresi 1 Temmuz'dan itibaren 6 ay daha uzatılıyordu.⁸³¹

Çekiç Güç'ün bölgede bitmeyen varlığı, 36. enlemin kuzeyinde Irak topraklarında Irak ordusunu etkisiz hale getirmiş ve bu durum Kürt liderlerini Irak'a karşı cesaretlendirmiştir. Irak Kürdistan Cephesi liderleri, Bağdat yönetiminden uzaklaşmaya başladı. Körfez Savaşı sonrasında Kürtçülük hareketi, sağlanan uluslararası koruma, BM ve NGO'ların⁸³² yoğun katkıları ile en aktif dönemini yaşamaya başlamıştır. Bağdat yönetiminin Kürtlerle uzlaşma arayışı çerçevesinde, Irak Kürdistan Cephesi, 1970 bildirisine nazaran daha geniş haklar içeren bir tasarımı Irak hükümetine sunmuştur. Tasarıda Kuzey Irak'taki bütün idari ve yasal düzenlemelerin Kürtler tarafından gerçekleştirilmesi, Kürtlere Cumhurbaşkanı Yardımcılığının verilmesi ve Kerkük'ün sözde Kürdistan bölgesinin başkenti olarak kabul edilmesi öngörülmüştür. Taraflar arasında devam eden görüşmeler Kerkük'ün statüsü konusundaki anlaşmazlık ve ABD'nin Kürt gruplar üzerindeki baskısı nedeniyle sonuçsuz kalmıştır.⁸³³

5 Nisan 1991 tarihinde, Mülteci sorunu karşısında çaresiz kalan Türkiye'nin isteğiyle bölgeye gelen Çekiç Güç, nedense bir türlü gitmek bilmemiştir. 6 aylık süreler halinde defalarca süresi uzatılan Çekiç Güç, ABD'nin Kuzey Irak politikasına istenilen desteği sağlayamamış, Kuzey Irak'ta, ABD güdümünde yapay bir devlete gerçeklik kazandırılarak sonuca ulaşılamayacağı ve bu planın Irak'ı bölmekle kalmayıp, Kuzey Irak'ı da böldüğü anlaşılmıştır.⁸³⁴

Kuzey Irak Kürtleri arasında devamlı süre gelen çatışmaların temelinde iktidar mücadelesi ve bölüşüm kavgası yatmaktadır. İki büyük parti, KDP ve KYB'nin liderleri Barzani ile Talabani, 1970'lerden beri siyasi mücadele içindedirler. Çünkü ikisinin de projeleri, siyasi eğilimleri, egemen olduğu bölgeler ve sosyal yapıları, hatta kişilikleri ve karakterleri farklıdır. İkisinin de Irak'la ilişkilere bakış açıları ve PKK terör örgütüne karşı tutumları farklıdır. Bu kadar farklılığı bir arada bulunduran Talabani ve Barzani gibi liderlerin, ABD gibi güçlü bir devletin

⁸³⁰ Oran, *Kalkık Horoz*, s. 121

⁸³¹ Atak, *a.g.e.*, s.108

⁸³² NGO:Non-governmental Organization (Hükümet Dışı Sivil Toplum Örgütleri)

⁸³³ Ulutaş, *a.g.e.*, s.97

⁸³⁴ Atak, *a.g.e.*, s.118

desteğinde de olsa Kuzey Irak'taki oluşumu bir devlet olarak ayakta tutmaları olanaksız görülmektedir.⁸³⁵

Kuzey Irak politikası başarısızlıkla sonuçlanan ABD, dolaylı yollardan Irak Devlet Başkanı Saddam Hüseyin ile temasa geçmiş ve “yeni bir Irak” politikası belirleyebilmenin yollarını aramaya başlamıştır. Son kriz öncesine kadar, Saddam Hüseyin ile her türlü diyalogu reddeden ABD yönetimi, Irak'ın BM Daimi Temsilciliği ve Polonya'nın Irak Büyükelçiliği aracılığı ile Saddam Hüseyin'e mesajlar gönderip, almaya başlamıştır.⁸³⁶

Bölgede yaşanan olumsuz olaylar artık Çekiç Güç'e olan bakış açısını iyice sertleştirmiş ve bunun üzerine Türkiye ve ABD arasında 27 Aralık 1996 tarihinde yapılan görüşmeler neticesinde, Ocak 1997'den itibaren Çekiç Güç kaldırılmış ve adı “Keşif Güç” yada “Kuzeyden Keşif Harekatı” olarak değiştirilmiştir.⁸³⁷

Sonuçta, Türkiye'nin çaresiz kalması ve diğer taraftan PKK'ya karşı yürüttüğü mücadelede fayda sağlayacağı düşünülerek talep edilen Çekiç Güç ve sonrasında Kuzeyden Keşif Harekâtı adıyla devam eden bu birim, ABD'nin 21 Mart 2003 sabahı Irak'a yönelik olarak başlatmış olduğu askeri hareket nedeniyle 21 Mart 2003 tarih ve 2003/5349 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı'yla sona erdirilmiştir. Karar gereği, ABD ve İngiltere'den Kuzeyden Keşif Harekâtı çerçevesinde Türkiye'de bulundukları sivil ve askeri unsurları Türkiye dışına konuşturmaları talep edilmiş ve bu talebin neticesinde ABD Savunma Bakanı Donald Rumsfeld, Türkiye'den yürütülen, KKH denetimlerinin sona erdiğini ve ABD'nin, bölgedeki faaliyetlerinin geleceğine ilişkin son kararını henüz vermediğini açıklamıştı. Böylece 11 yıl süren ve Türkiye'nin başını ağrıtan Çekiç Güç veya diğer adıyla Kuzeyden Keşif Harekâtı artık sona ermiştir.⁸³⁸

Sonuçta Türkiye'nin Kuzey Irak politikası, askeri operasyonlar yapmak ve bölgedeki otorite boşluğunun giderilmesine çalışmak amaçlarının ötesine geçememiştir.

---

⁸³⁵ Kocaoğlu, *a.g.e.*, s.398

⁸³⁶ Atak, *a.g.e.*, s.118

⁸³⁷ Ulutaş, *a.g.e.*, s.97

⁸³⁸ *a.g.e.*, s.98-99

SONUÇ

ABD Başkanı Bush, 20 Ocak 1990'da Amerikan Kongresinde yaptığı konuşmada, 20. yüzyılın bir "Amerikan yüzyılı" olarak tarihe geçtiğini belirtirken 21. yüzyılın da başka bir Amerikan yüzyılı olacağını vurguluyordu.⁸³⁹ Hedef belliydi, tabii ki kaynaklar da... ABD'nin 20. Yüzyıl'da büyük bir güç olarak doğmasının en büyük sebebi, petrolün değerini önceden kavrayarak geniş bir kullanım alanında değerlendirmesiydi. Nitekim 21. Yüzyılda büyük güç olmanın kaynağı yine aynı olacaktır: Petrol

Belki 20. yüzyılın şartlarında ABD kendine yetecek petrolü, başta kendi imkânları olmak üzere karşılamaını becermişti. Fakat son yıllarda dünya sistemindeki değişiklikler, Japonya ve Almanya gibi ülkelerin atakları ve ABD'nin eriyen petrol rezervleri ABD'nin korkulu rüyası olmaya başlamıştı. Kısacası, ABD'ye yeni bir "yaşam alanı" (lebensraum) gerekiyordu. Dünya üzerinde bu görevi üslenecek tek bir bölge bulunmaktaydı: Dünya petrol rezervlerinin % 65'ine sahip olan Ortadoğu.

ABD'nin Ortadoğu stratejisinde işler istediği gibi gitmiş, sekiz yıllık savaştan ekonomik olarak çökmüş fakat askeri açıdan güçlü olarak çıkan Irak, sınır, petrol ve maddi problemleri bahane ederek Kuveyt'i işgal etmişti. Tabii ki Kuveyt'in Irak'a kafa tutması, oyunun en önemli parçasıydı. CIA ile Kuveyt'li yetkililer arasında imzalanan gizli bir belge, Kuveyt-ABD işbirliğini gözler önüne seriyordu.⁸⁴⁰ Kuveyt'in ABD'ye güvenerek Irak'ın isteklerini aşağılayıcı bir şekilde geri çevirmesi, Saddam'ı çileden çıkarmış ve kriz öncesinde ABD yetkililerinin işgale "yeşil ışık" yakan ifadelerinin de güvencesiyle Kuveyt'i bir gecede işgal etmişti. ABD, adeta Saddam'ın sınırı geçmesini beklemiş ve yıllardır askerlerini gönderemediği Suudi Arabistan ve Kuveyt'i korumak bahanesiyle, yıllardır en önemli stratejilerinden birisi olan Ortadoğu'da üs kurmak planlarını gerçekleştirmek için bölgeye tarihin en büyük çıkarmasını yapmıştı.

Irak'ın Kuveyt'i işgali ile kriz sonrası oluşan Ortadoğu yapılanmasından en fazla etkilenen devletlerden birisi de Türkiye olmuş, özellikle Irak'a uygulanan ambargo, Türkiye ekonomisine ağır darbeler vurmuştur.

Körfez Savaşı ve beraberinde oluşan sığınma olayları neticesinde, Türkiye ekonomisi giderek bataklığa sürüklenmiş olup, ekonomik göstergeler kötüye doğru gitmiştir. Büyüme hızının küçülmesinden enflasyonun artmasına kadar bir çok sorunla karşı karşıya kalan Türkiye, hem körfez krizi sebebiyle hem de mülteci olayları neticesinde ekonomik alanda büyük problemler yaşamıştır.

⁸³⁹ Parlar, *a.g.e.*, s.561

⁸⁴⁰ BM Güvenlik Konseyine Irak tarafından, Kuveyt ve CIA arasında imzalandığı iddia edilen gizli bir belge sunulmuştur. Kuveyt Güvenlik Bölümü ile CIA arasında Kasım 1989'da yapılan bir momarendumda; iki ülke, İran ve Irak'ın silahlanması ve sosyal ve siyasal yapılarına ilişkin istihbarat alışverişinde bulunacak (2. madde), Kuveyt lehine sınırların Irak tarafından tanınması için, bu ülkenin ekonomik yıkımından yararlanması konusunda ortak çalışma yapılacaktır(5. madde) Gizli Belge için bkz. EK-2

Irak'ın fiili olarak üçe bölünmesi ve 32 nci paralelin güneyi ile 36 ncı paralelin kuzeyinin Bağdat'ın egemenliğinin dışında kalması da, giderilemeyen olumsuz sonuçları beraberinde getirmiştir. Öte yandan İslamiyetin siyasallaşması ve İran'ın kökten dinci faaliyetlerinin ön plana çıkması, Ortadoğu'daki örtülü operasyonları artırmış ve Türkiye'nin bölge üzerindeki hâkimiyetini zayıflatmıştır.

Özellikle, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da kriz sonrasında çöken ekonomik yapı, uzun yılların sonucu ekonomik alanda adil paylaşımın sağlanamadığı bölgede, ekonomik yatırımların durması ve gerekli tedbirlerin alınmaması nedeniyle, PKK'ya katılım artmıştır. Buna Kuzey Irak'taki otorite boşluğu da eklenince, PKK, uluslar arası siyaset alanında stratejik denge safhasına geçme imkânını yakalamıştır.

Türkiye'nin Körfez Krizi'nde ortaya çıkan en belirgin özelliği, Ortadoğu'ya ve Kuzey Irak'a yönelik bir dış politika stratejisinin olmayışındır. 1979 yılından itibaren İran İslam Devrimi ile başlayan hareketlenme, İran-İrak Savaşı ile etkisini iyice artırırken, Türkiye'nin "tarafsızlık" ilkesinin ardına sığınarak pasif kalması ve Ortadoğu'da çıkması herkes tarafından kesin gözüyle bakılan bir krize karşı önceden stratejiler üretmemesi, Türkiye'yi Körfez Krizi esnasında, kendi içyapısal sistemi açısından krize sokmuştur.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının Türkiye üzerinde büyük etkileri olmuş, Türkiye bu dağılmayı istikrarlı bir şekilde değerlendirememiş, uzun vadede objektif politikalar geliştirememiştir. Bu bağlamda ABD'nin Rusya ile stratejik ortaklığa yönelmesi ve NATO'nun görev alanına ilişkin yeni yaklaşımlar, Türkiye'nin Batı ile ortaklığının ciddi bir şekilde sorgulanmasına neden olmuştur.

Turgut Özal'ın şahsına özgü politika anlayışı, kriz esnasında uygulanan dış politikanın kişiselleştirilmesiyle "tek adam" rolüne bürünmüş, alınan kişisel kararlar nedeniyle Türk dış politikası açmazlara girmiş ve bürokratik tikanlıklar yaşanmıştır. Arka arkaya çıkarılan Meclis kararlarını, başta Dışişleri Bakanlığı olmak üzere Genel Kurmay Başkanlığı ve diğer önemli devlet kadrolarının devre dışı bırakılması izlemiştir. Dışişleri Bakanlığı'ndaki sık ve ani Bakan değişiklikleri, zamanında yapılmayan atamalar, vekâlette yürütülen görevler nedeniyle bürokrasi tikanmıştır. Dışişleri Bakanlığı'nın by-pass edilmesi nedeniyle, uluslar arası politikanın tek tek girdilerini oluşturan dış politika konusunda sisteme yanlış mesajlar gönderilmiştir. İç politikada yaşanan kopukluklar ve tikanlıklar Türkiye'nin dış politikasına yansımış ve Ortadoğu hatta özel olarak Irak politikasını çıkmaza sokmuştur.

Türk kamuoyunun "savaş karşıtı" söylemleri gözardı edilerek özellikle bölgede asker kullanımı desteklenmiş ve Türkiye'deki üsler ABD önderliğindeki çok uluslu gücün kullanımına açılmıştır. Turgut Özal'ın kişisel tutumlarının eleştirilmesi ve iç politikada çok fazla tartışılan üslerin kullanımına izin verilmesi, mülteciler sorunu ve ardından Çekiç Güç'ün topraklarımıza konuşlandırılması konuları, gündemi belirleyen olaylar olmuştur. Çekiç Güç'ün varlığının, hem Kuzey Irak'taki yeni oluşuma destek sağlaması ve hem de PKK'nın bölgede varlığını sağlamlaştırması açısından Türkiye'ye büyük zararları olmuştur.

İç politikada gündemin nabzını en üst seviyede tutan bir diğer konu, Kürt sorunu olmuştur. Türkiye, PKK'ya karşı yürütülen hareketler konusunda, hem kendi ülke toprakları üzerinde küçümsenmeyecek orana sahip bir Kürt nüfusunu barındıran ülkelerle (İran,Suriye) ve hem de bölgedeki siyasal konjonktüre bağlı olarak PKK unsurunu kullanan Kuzey Iraklı Kürt liderlerle (Barzani-KDP ve Talabani-KYP) işbirliği arayışına girmiştir. Bölgedeki ittifakların dünyanın hiçbir bölgesinde olmadığı kadar sık değiştiği ve bununla birlikte kendine özgü sabitleri olan Ortadoğu'da böylesi kemikleşmiş bir sorunun çözümüne yönelik olarak hiçbir resmi sıfatı olmayan liderlerle işbirliği arayışına girilmesi uzun vadede amaca ulaşabilirlikten uzak görünmektedir.

Sonuç itibariyle 1991 yılında yaşanan Körfez Savaşı, Türkiye açısından hiç iyi sonuçlanmamakla beraber, sonrasında gelişen olaylar, Türkiye'nin Kuzey Irak ve Ortadoğu stratejilerinde daha da dikkatli olmasını gerekli kılmıştır. İçinde bulunduğumuz 2007 yılından geriye baktığımızda, 1. Körfez Krizi'nden sonra, Ortadoğu'da daha önemli gelişmelerin olduğunu görmekteyiz.

1997 yılında New York'ta kurulan ve amacı "ABD'nin global önderliğini geliştirmek" olan "Yeni Amerikan Yüzyılı Projesi" (The Project for the New American Century) isimli bir kuruluş, 2000 yılının Eylül ayında, "Amerika'nın Savunmasını Yeniden Kurmak:Yeni Yüzyıl için Strateji, Kuvvetler ve Kaynaklar" (Rebuilding of America's Defenses: Strategy , Forces and Resources for a New Century) başlığıyla bir rapor hazırladı.⁸⁴¹

Rapor, "temel misyonlar" olarak Amerikan topraklarını korumanın yanında, "aynı anda birden fazla büyük savaşı yürütme ve kazanma" gücünün oluşturulmasını, dünyanın "kritik bölgelerindeki güvenlik koşullarını belirlemek üzere jandarmalık görevleri" nin yerine getirilmesini ve askeri teknoloji devriminden yararlanılmasını öngörüyordu. Stratejik hedefler olarak da, pax Americana'nın⁸⁴² sürdürülmesini savunan ve ana stratejik rekabet alanı olarak da Doğu Asya'yı belirleyen rapor, Amerikan Silahlı Kuvvetlerinde çok kapsamlı bir modernizasyonun gerçekleştirilmesini istiyordu. Rapordaki son cümle ise, ABD'nin Ortadoğu politikasını açık bir şekilde gözler önüne sermekteydi:⁸⁴³

"Gerçekten de, Birleşik Devletler, on yıllardır Körfez bölgesinde daha kalıcı bir rol oynama imkânlarını aramıştır. Irak'ta halen çözülmemiş ihtilaf, şimdilik bir mazeret yaratıyorsa da, bölgede büyük bir Amerikan askeri varlığı bulundurma ihtiyacı, Saddam Hüseyin rejimi meselesini aşmaktadır."

11 Eylül 2001'de ABD'ye yapılan terör saldırısı, ABD'nin gökte ararken yerde bulduğu sebep olmuştu. Şimdi ABD, Amerikan hegemonyasına ters düşecek

⁸⁴¹Raporun orijinal İngilizce metnine Örgüt'ün internet sitesinden ulaşmak için <http://www.newamericancentury.org> ,Erişim Tarihi:25.03.2007

⁸⁴² Pax Americana kavramı, Pax Romana'dan gelmektedir. Roma'nın güce dayalı sağladığı otorite ve düzeni ifade eder. Günümüz dünyasında Pax Americana, 2. Dünya Savaşı'nın ardından günümüze kadar batı dünyasında süre gelen ve ABD'nin dünyanın en büyük askeri ve diplomatik gücü olduğu döneme rastlayan görece barış dönemini tanımlamak için kullanılır.

⁸⁴³ Gerger, a.g.e., s.366

her tehdidi, “terör” bahanesi ile anında susturabilir ve hatta daha da ileriye giderek, demokrasi ve özgürlük götürme adına ülkeleri işgal edebilirdi.

İlk hamle, terörün kaynağı olarak gösterilen Afganistan’daki Taliban rejimiydi. Ne gariptir ki, Taliban, ABD’nin Sovyetler’e karşı besleyip büyüttüğü ve yıllarca kullandığı bir oluşumdur. Düğmeye basılmıştı, Ortadoğu Projesi’nden Büyük Ortadoğu Projesine dönüşen ABD’nin yenedünya düzeni stratejisinde, Afganistan, hem Sovyetler ve Çin’e karşı sağlam bir üs, hem de zengin yeraltı kaynaklarına sahip Kafkasya’nın kontrolünde önemli bir karakol olacaktı. Nihayetinde ABD, Afganistan’ı işgal etti ve Büyük Ortadoğu Projesi’nin diğer bir ayağı daha gerçekleşmiş oluyordu.

ABD, giderek artan enerji kaynakları bağımlılığına paralel olarak Basra Körfezi ile başlattığı “konuşlanma” stratejisini, petrol ve doğal gaz ticaret yollarına uygun biçimde yaymakta; deniz ve hava filoları aracılığı ile ticaret yollarını kontrol altına alırken, rakip güçleri çevrelemek amacı ile de üslerini hızla yaygınlaştırmaya başlamıştır. “1 Mart tezkeresi” olayı ve taleplerinin TBMM’de reddedilmesi, ABD’yi bir anlamda kontrolden çıkarmış ve Türkiye’ye yönelik son derece hasmane bir sürece itmiştir. Türkiye-ABD ilişkilerindeki söz konusu olumsuz gelişmeler, mevcut ABD yönetiminin küresel ve bölgesel çıkarları ve uluslararası hukuku dikkate almaya yanaşmayan politikaları ülkemiz için mevcut sorunların yanında yeni sorunlar oluşturmaya devam edecek gibi görünmektedir. Yalnızca Irak’ın değil, geniş Ortadoğu coğrafyasının yanı sıra, boru hatlarının ve enerji arz güvenliğinin sağlanması bahanesiyle, Kafkaslar ve Karadeniz bölgelerinde de yakın gelecekte büyük güç mücadelelerini yapılacaktır.

Afganistan’ın işgalini, 2003 yılında Irak’ın işgali takip etmiştir. ABD, 1991 yılında yapamadığını 12 sene sonra gerçekleştirmiş ve Irak’ı resmen kontrolü altına almıştır. 4 yıldır devam eden bu işgal her geçen gün Irak’ta işleri daha da kötüye götürmektedir. Saddam’ın 2006 yılının son günlerinde asılarak idam edilmesi, Irak’ta şiddeti daha da artırmıştır. 1. Körfez Savaşı sonrasında tam anlamıyla hayata geçirilemeyen Kürt Devleti oluşumu, 2. Körfez Harekatı sonrasında daha net bir hal almış ve 2007’ye geldiğimiz şu günlerde son aşamasına getirilmek üzeredir. Kürt Devleti’nin er ya da geç, en azından bir “deneme” olarak ilan edileceği kuvvetle muhtemeldir. Çünkü Amerika’nın “böl ve yönet” politikasında Kürtler, ABD için çok sadık müttefik olmuşlardır ve olmaya devam edeceklerdir.

ABD’nin Ortadoğu’da bu kadar ısrarcı olmasının sebebi elbette Irak’ın oluşturduğu tehdidin yanı sıra bölgedeki etkisi gün geçtikçe artan İran’dır. Prof. Michael Klare’in söylediği gibi, “*Irak’ın kontrolü petrolün yakıt olarak değil güç olarak kullanımı içindir. İran Körfezi’nin kontrolü Avrupa’nın, Japonya’nın ve Çin’in kontrolü içindir. Böylece musluk bizim (ABD’nin) elimizin altındadır.*”⁸⁴⁴

Bu bağlamda bugünün tek süper gücü olan ABD, özellikle 1973–1974 petrol krizinin ardından Ortadoğu rezervlerinin ve bu kaynakların dünya piyasalarına arzındaki en önemli çıkış noktası olan Basra Körfezi’nin kontrolü için, güce dayalı politikalarını uygulamaya koyuldu. Carter Doktrini, açıkça “*Bir dış gücün Körfezi*

⁸⁴⁴ www.motherjones .com

kontrole kalkışması ve petrol akışının kesintiye uğraması ABD'nin yaşamsal çıkarlarına saldırdır ve askerî güç dahil her yolla engellenecektir.” ifadesini kullanıyordu. ABD, bu doktrin çerçevesinde bölgeye yönelik politikalarını hızlı bir şekilde gerçekleştirmeye başladı. Birinci Körfez savaşı aynı amaca yönelik yapıldı. Bunu Afganistan'a müdahale ve nihayet Irak'ın işgali izledi.

Halen dünyada üretilen petrolün yüzde 46'sı bölgeler arası ticaretin konusu iken, 2030 yılında bu oranın yüzde 63'e çıkması beklenmektedir. Doğal gazda da, hem üretilen miktar artacak, hem de bunun bölgeler arasında taşınan yüzdesi yüzde 15'ten, 2030'da yüzde 26'ya çıkacaktır. Dolayısıyla, sadece rezervlerin değil, bu kaynakların tüketiciye ulaşmasını sağlayacak olan deniz (tanker) yollarının, ya da boru hatları güzergâhlarının kontrolü özellikle büyük tüketiciler açısından en önemli güç savaşım alanları olacaktır.

İşte bu noktada Türkiye'nin bölge üzerindeki rolü önem kazanmaktadır. Dünyanın enerji merkezi konumunda olan Ortadoğu, Karadeniz ve Kafkaslar Bölgesi, hem coğrafi hem de tarihten gelen bağlar nedeniyle Türkiye ile iç içedir. Özellikle Kafkaslar'da yaşayan Türk asıllı ülkeler, Türkiye'nin stratejik hedeflerinde önemli yer tutacaktır. Şu an için Türkiye, doğu ve batı arasındaki stratejik konumundan kaynaklanan özellikleri nedeniyle, çok kritik bir üs bölgesi olabileceği için Büyük Ortadoğu Projesi'nin (BOP) içine dahil edilmek istenirken, AB yolundaki süreçte bir çok engelle karşılaşmaktadır. Türkiye, kendi inisiyatifi dışında biçilen yeni rollerle, Batı'dan koparılacak Ortadoğu'ya itilmeye çalışılmaktadır. Çünkü Türkiye jeostratejik konumu nedeniyle BOP için uygun bir merkezi üs olacaktır.

Diğer taraftan Türkiye, Orta Asya'da Şangay İşbirliği⁸⁴⁵ gibi, BOP'a karşı bir tepki olarak oluşturulan birleşimlerin içine dahil olmak istemekte fakat burada da istediği sonucu alamamaktadır. Arap ülkeleri ile işbirliği içerisinde olduğu İslam Konferansı Örgütü ise, Türkiye'ye ekonomik ve politik açıdan pek fazla bir getirisi olmamaktadır.

Görüldüğü gibi Türkiye, çok önemli bir süreçten geçmektedir. Türkiye'nin önünde yakalayabileceği birçok fırsat olduğu kadar, karşılaşılabileceği tehlikeli durumlar da mevcuttur. Bu süreçten başarıyla çıkmanın en önemli şartı, Türkiye'nin dış politikada istikrarlı ve kararlı bir politika anlayışı içerisinde olmasıdır. Dışarıda güçlü olmanın yolu ise içerde güçlü olmaktan geçmektedir. İç politikamız ne kadar sağlam ve kalıcı bir yapıya oturtulabilirse, o derecede bir dış politikamızın olacağı kesindir. 1991 yılındaki gibi, tek adam anlayışı ile izlenecek bir iç ve dış politikanın Türkiye'ye hiçbir getirisinin olmayacağı kesindir.

⁸⁴⁵ Şangay İşbirliği Örgütü, son yıllarda ortaya çıkan güç dengesizliğini tekrar oturtmak için Orta Asya eksenli kurulan bir örgüttür. Bu örgüt, Nisan 1996'da Şangay Beşlisi adı altında ve Çin'in öncülüğünde Rusya, Özbekistan, Tacikistan ve Kırgızistan tarafından kurulmuştur. Birliğin taşıyıcısı olarak ön planda Çin ve Rusya görünmektedir. Örgüt, kuruluş amacı olarak bölgedeki güvenlik ve sınır problemlerinin çözümü ekseninde çalışmalar yürütse de, 1999'dan sonraki süreçte ekonomik işbirliğini de kapsayan yeni bir yapılanma içerisine girmiştir. Bu yapılanma 2001 yılında Özbekistan'ın katılımı ile son şeklini almış ve bu günkü sınırları ile Avrasya Coğrafyasının önemli bir kısmına hakimiyet kurmuştur.

İç politikadaki istikrar beraberinde ekonomik gücü de getirecektir. Ekonominin güçlenmesi, tekrar iç politikaya yansiyacak beraberinde dış politika uygulamalarımızda da kararlı bir çizgi hakim olacaktır. Yaptığımız her iş, Anayasamız dahilinde ve demokratik sınırlar içerisinde, Atatürkçü düşünce ışığı altında ve teknolojik gelişmeleri zamanında algılayıp, etkin bir şekilde uygulayan bir anlayışla olmalıdır.

Türkiye'nin bilgiye dayalı çok yönlü analizlere her zamankinden fazla gereksinim duyduğu bu dönemde, bu fırtınaları göğüslemeye hazırlıklı olmak için, her zamankinden daha güçlü olmaya, daha çok çalışmaya, daha bilgili olmaya ve daha çok birlik beraberlik içerisinde olmaya ihtiyacı vardır.

KAYNAKLAR

KİTAPLAR

- AKAR, Atilla, *Büyük Ortadoğu Kuşatması- Yeni Dünya Düzeninin Ortadoğu Ayağı*, Timaş Yayınları, İstanbul 2004
- ARI, Tayyar, *Irak İnan ABD ve Petrol*, Alfa Yayınları, 2. Baskı İstanbul , Ocak 2007
- .....2000’li Yıllarda Basra Körfezinde Güç Dengesi, İstanbul 1996
- .....Geçmisten Günümüze Ortadoğu Siyaset Savas ve Diplomasi, Alfa yay., İstanbul, 2004
- ARMAOĞLU, Fahir, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Alkım Yayınları, 11. Baskı, İstanbul, 2004
- ATAK, Ümit Ayşe, *Körfez Krizinin Türk Dış Politikası Üzerindeki Etkileri*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 1997
- BARLAS, Mehmet, *Turgut Özal’ın Anıları*, Sabah Kitapları, İstanbul, Nisan 1996
- BİRANT, Mehmet Ali - Yalçın, Soner, *The Özal*, Doğan Kitapçılık, Mayıs 2001
- BOZGEYİK, Burhan, *Ortadoğu Üzerine Oynanan Oyunlar-Körfez Savaşının Perde Arkası*, Yeni Asya Gazetesi Yayınları, İstanbul, 1991
- BUZOĞLU, M. Hüseyin, *Körfez Krizi ve PKK*, Strateji Yayınları, Ankara 1997
- CEVİZOĞLU, M. Hulki, *Körfez Savaşı ve Özal Diplomasisi*, Fora Yayınları, İstanbul 1991
- .....Amerika’nın Körfez Savaşı, Ceviz Kabuğu yay., Ankara, 2003,
- Cumhurbaşkanı Turgut Özal’ın Körfez Krizi konusunda Basın Mensuplarına Yaptıkları Sohbet Toplantısı*, Ankara, Başbakanlık Basımevi, 1992
- DOĞAN, M.Zekai- ATUN, A.Fikret, *Ortadoğunun Jeopolitik ve Jeostratejik Açından Değerlendirilmesi Körfez Harbi ve Alınan Dersler*, Nurol yay., Ankara, 1994,
- EFEGİL, Dr. Ertan, *Körfez Krizi ve Türk Dış Politikası Karar Verme Modeli*, Gündoğan Yayınları, Ankara, Ekim 2002
- ERBAKAN, Necmettin, *Körfez Krizi Emperyalizm ve Petrol*, Rehber Yayıncılık Ankara, Mart 1991
- ERENDİL, Muzaffer, *Çağdaş Ortadoğu Olayları*, Genel Kurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1992
- ERGİL, Doğu, *Körfez Bunalımı*, Gündoğan Yayınları, Ankara,1990

- GERGER, Haluk, *ABD Ortadoğu Türkiye*, Ceylan Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, Kasım 2006
- GİRİTLİ, İsmet, *Körfez Bunalımının Boyutları*, İstanbul Mayıs 1991
- GÖZEN, Ramazan, *Amerikan Kısılcığında Dış Politika, Körfez Savaşı –Turgut Özal ve Sonrası*, Liberte Yayınları, Ankara,2000
- GRESH, Alain - VIDAL, Dominique, *Ortadoğu Mezopotamya'dan Körfez Savaşı'na*, (Çev: Hamdi Türel), Alan Yayınları, İstanbul 1991
- GÜZEL, Uğur, *Saddam Hüseyin*, Emre Yayınları, İstanbul Aralık 2005
- HEYKEL, Muhammed, *3. Petrol Savaşı*, (Çev: Ahmed Asrar), Pınar Yayınları, İstanbul 1993
- HUSEYİN, Asaf, *Ortadoğu'da Devlet ve Terör*, (Çev:Taha Cevdet), Pınar Yayınları, İstanbul 2001
- KALKAN, Yılmaz, *Bir Ortadoğu Gerçeği- Irak ve Saddam Hüseyin*, Beyan Yayınları, İstanbul 1991
- KARAKARTAL, Alev, *Yeni Dünya Düzeni ve Körfez Savaşı*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslar Arası İlişkiler Ana Bilim Dalı, İstanbul 1994, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi
- KAYNAK, Muhteşem, *Iraklı Sığınmacılar ve Türkiye 1988-1991*, Tanmak yay., Ankara, 1992
- KOÇAOĞLU, Mehmet, *Uluslar Arası İlişkiler Işığında Ortadoğu*, Genkur. yay., Ankara, 1995,
- LAURENT, Eric, *Çöl Fırtınası*, (Çev:Erden Akbulut-Ahmet Şensılay), E Yayınları, İstanbul, Kasım 1991,
- LESSER, Ian O. - FULLER, Graham E., *Balkanlar'dan Batı Çin'e Türkiye'nin Yeni Jeopolitik Konumu*, (Çev. Meral Gönenç), Alfa Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, Temmuz 2000,
- MENDİ, Ahmet, *Basra Körfezi Krizinin Türk Basınına Yansıması*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1994
- MUTLU, Mustafa, *Vietnam'dan Körfeze Savaşlarda Kamuoyu Oluşumu*, Okumuş Adam Yayıncılık, İstanbul, Mart 2003
- ORAN, Baskın, *Kalkık Horoz-Çekiç Güç ve Kürt Devleti*, Ankara 1996

- .....*Türk Dış Politikası*, İletişim Yayıncılık, Cilt I, İstanbul 2001
- ..... *Türk Dış Politikası*, Cilt-II, İletişim yay., İstanbul, 2001
- Ortadoğu Barış Süreci ve Türkiye Üzerindeki Etkileri*, Harp Akademileri Yayınları, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, Mart 1996
- ÖZKAN, Tuncay, *Entrikalar Savaşı*, Alfa yay., İstanbul, 2003
- PARLAR, Suat, *Barbarlığın Kaynağı Petrol*, Anka Yayınları, 1. Baskı, İstanbul Mayıs 2003
- PRIMAKOV, Yevgeni, *Bu Savaş Olmayabilirdi- Bir Gizli Pazarlığın Öyküsü*, (Çev. Lizi Behmoaras), Alfa Yayınları, İstanbul, Ekim 1991
- SALINGER, Pierre - LAURENT, Eric, *Körfez Savaşı Gizli Dosya*, İstanbul , Ocak 1991
- SAZAK, Derya, *11 Eylül Gölgesine Saddam*, Doğan Yayınları, İstanbul, Aralık 2001
- ŞAHİN, Mehmet - TAŞTEKİN, Mesut, *II. Körfez Savaşı*, Platin yay., Ankara, 2006
- TORUMTAY, Necip, *Orgeneral Torumtay'ın Anıları*, Milliyet Yayınları, İstanbul 1994
- .....*Değişen Stratejiler Odağında Türkiye*, Milliyet Yayıncılık, İstanbul 1996
- YILDIRIM, Sevil, *Dünyada Ve Türkiye'de Petrol*, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı Ekonomik Araştırmalar Ve Değerlendirme Genel Müdürlüğü, Ağustos 2003
- YILDIZ, Yavuz Gökalp, *Ortadoğu'da Silahlanma ve Miliatizm Su Sorunu Türkiye ve Ortadoğu*, İstanbul 1993
- ZORGBIBE, Charles, *Körfez'in Tarihi ve Jeopolitiği*, (Çev: Yıldırım Büktel), İletişim Yayınları, İstanbul, 1992
- ULUTAŞ, Alptan, *1. ve 2. Körfez Savaşı'nın Türkiye'ye Etkileri*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2006

MAKALELER

- ACAR, Özgen, "Türkiye Barış İçin Körfez'e Açılıyor", Cumhuriyet 1 Ağustos 1992
- ALEXANDER, Sir Michael, "Değişen Bir Dünyada NATO'nun Rolü", *NATO Dergisi*, sayı:1, 1990

- ARMAOĞLU, Prof. Dr. Fahir, *Ortadoğu'da Yeniden Yapılanma*, Silahlı Kuvvetler Dergisi, Nisan 1993
- BALCI, Ergun, "Körfez Krizinde Kazananlar", Cumhuriyet, 5 Ocak 1991
 ..... "Bush Ateş Altında", Cumhuriyet, 8 Nisan 1991
- BARLAS, Mehmet, "Hitler'in Günahı Neydi?" Sabah 4 Ağustos 1990
- BAŞDOĞAN, Ferhat, "Sınırları Aşan Sular", *Silahlı Kuvvetler Dergisi*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Sayı:328, Nisan 1991
- CİVAOĞLU, Güneri, "Kader", Sabah, 26 Eylül 1990
 ..... "Tek Adam Yazgısı", Sabah, 18 Ocak 1991
- COŞKUN, Bekir, "Sizce Özal Ne Yapıyor", Sabah, 6 Eylül 1990
- ÇANDAR, Cengiz, "Türkiye'ye Önemli Kozlar", Güneş, 3 Ağustos 1990
 ..... "Türkiye, İran ve Suriye'nin Ardında Kalamaz", 5 Ağustos 1990
- DOĞAN, Naci, "Yeni Dünya Düzeni Bağlamında Uluslararası Sistem, Nato'nun Rolü ve Türkiye'nin Stratejik Konumu", Manas Üniversitesi , *Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 10, Bişkek 2004,
- DUMAN, Mehmet, "Hegemonya ve Güçler Dengesi Bağlamında Uluslararası Siyaset ve İktisat İlişkileri", *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (4) 2002/2
- EKŞİ, Oktay, "Ne Farkı Var" Hürriyet, 3 Ağustos 1990
- ERDEM, Tanju, "Körfez Savaşı ve Türkiye", Cumhuriyet, 2 Şubat 1991
- GİRİTLİ, İsmet, "Saddam ve Milletlerarası Duyarlılık" Türkiye, 15 Eylül 1990
- GUNTER, Michael, *Kuzey Irak'ta Fiili Kürt Devleti*, Avrasya Dosyası, Kış 1994-95, Cilt 1, Sayı:4
- GÜLEÇ, Mustafa - Oğuz, Gencay, *Irak Savaşının Gölgesinde Türkiye Ortadoğu Ülkeleri Ticari İlişkileri*, Ekonomik Araştırmalar ve Değerlendirme Genel Müdürlüğü, Mayıs 2003
- GÜNVER, Semih, "Tek Kişilik Oyun", Milliyet, 18 Ocak 1991
- GÜRKAN, Uluç, "Tek Adam Özal", Güneş 9 Ağustos 1990
- KANA, Gamze Güngörmüş, "Ortadoğu'nun Yeni Sınırları", *Görüş*, Temmuz 2003,
 ..... "Ortadoğu'da Güvenlik Algılaması Ve Dahili Risk Faktörlerinin Etkisi" *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi* ,Say:8, 2004,

- KÖYLÜ, Cengiz, “Ortadoğu’nun Stratejik Kaynağı Su”, *Harp Akademileri Bülteni*, Kasım 2002, sayı:203
- LAÇİNER, Sedat, ABD-İngiltere *İlişkileri:Özel Bir İlişki*, Avrasya Bir Vakfı, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi,Ankara Çalışmaları Dizisi, No:8, Ankara,2000
- MENGİ, Güngör, “Şerif ve Haydut”, *Sabah*, 3 Ağustos 1990
 ..... “İkinci Cephe”, *Sabah*, 6 Eylül 1990
- MUMCU, Uğur, “Yine Savaş” *Cumhuriyet*, 3 Ağustos 1990
 ..... “Devre...”,*Cumhuriyet*, 8 Ağustos 1990
 ..... “Yeni Süreç” , *Cumhuriyet*, 9 Eylül 1990
- MUMCU, Uğur, “Savaşa Doğru”, *Cumhuriyet*, 29 Kasım 1990
- ÖYMEN, Altan, “Biz Olsak Ne Yapardık?” *Milliyet*, 12 Ağustos 1990
- ÖZFATURA, M.Necati, “Irak –Kuveyt İhtilafı”, *Türkiye*, 27 Temmuz 1990
- PAMİR, Necdet, *Enerji Politikaları ve Küresel Gelişmeler*, www.asam.org.tr/yazaryazi, 15 Ocak 2006 tarihli makale, Erişim tarihi: 17.02.2007
- PULUR, Hasan, “Barışsever Dostlarımız” *Milliyet*, 4 Ağustos 1990
- SAZAK, Derya, “Özal Neyi Başarmaya Çalışıyor?”, *Milliyet*, 6Aralık 1990
- SİRMEN, Ali, “Nerede”, *Cumhuriyet*, 8 Ağustos 1990
- SOYSAL, Mümtaz, “Tutarsızlık” *Milliyet*, 4 Ağustos 1990
- TAN, Ahmet, “İki Yüzlü Gerçek”, *Cumhuriyet*, 24 Ocak 1991
- ULMAN, Haluk, “Dışişleri ve Özal”, *Günaydın*, 15 Ekim 1990

GAZETELER

Cumhuriyet
 Günaydın
 Güneş
 Hürriyet
 Milliyet
 Sabah
 Türkiye

İNTERNET

[www. asam.org.tr](http://www.asam.org.tr)

<http://www.belgenet.com/arsiv/sozlesme/nato.html>

www.gap.gov.tr/gap

[www.motherjones .com](http://www.motherjones.com)

[http:// www.newamericancentury.org](http://www.newamericancentury.org)

<http://tr.wikipedia.org/wiki/Intifada>

http://tr.wikipedia.org/wiki/Helsinki_Nihai_Senedi

<http://tr.wikipedia.org/wiki/Prestroyka>

<http://tr.wikipedia.org/wiki/Glasnost>

http://en.wikipedia.org/wiki/Balfour_Declaration_of_1917

BELGELER

TBMM Tutanak Dergisi, 18. Dönem, 12 Ağustos 1990

ÖZET

Jeostratejik konumu nedeniyle yüzyıllardır büyük devletlerin ilgi alanında olan Ortadoğu, dünyanın en önemli enerji kaynağı olan petrolün yaklaşık üçte ikisine sahip olması nedeniyle, özellikle 20. yüzyılın başlarından itibaren uluslar arası alanda çok önemli olaylara sahne olmuştur.

Birinci Dünya Savaşı sonunda oluşturulan yapay sınırlar, büyük güçlerin kontrolünde başa gelen kral, şeyh ve emirler ile diktatör liderler ve ezilmiş halk, Ortadoğu'nun değişmez kaderi olmuştur. Saddam Hüseyin'de, bu diktatör liderlerden birisidir. 1979 yılındaki İslam Devrimi sonucu bölgede tehdit oluşturmaya başlayan İran'a karşı bir dengeleyici güç olarak yaratılan Saddam, 8 yıl süren İran-İrak Savaşı boyunca Batılı devletlerin desteğini alırken, askeri bakımından büyük bir güç haline gelmiştir. Savaş sona erdiğinde ekonomik açıdan çökmüş durumda olan Irak, sahip olduğu 1 milyon kişilik ordusu ile çaresiz bir şekilde içinde bulunduğu krizden çıkma yollarını ararken, tek çareyi yıllardır sınır ve petrol konularında sorun yaşadığı Kuveyt'i işgal ve ilhak etmekte bulmuştur.

Bu olay, yıllardır Ortadoğu ile ilgili planlar yapan ABD'nin aradığı fırsat olmuş, ABD bu fırsatı değerlendirmek için, kurulduğu günden beri aktif bir rol oynamayan Birleşmiş Milletler'i, kendi istekleri doğrultusunda yönlendirerek, Irak'a müdahale kararı aldırılmıştır. Öncesinde alınan tüm ambargo kararlarına karşı Irak'ın duyarsız kalması ve geri çekilmemesi üzerine, ABD ve koalisyon güçleri, 17 Ocak 1991 tarihinde, şimdiye kadar görülmemiş olan bir hava taarruzu gerçekleştirmiş ve akabinde 100 saatlik bir kara harekâtıyla Irak Ordusunu etkisiz hale getirmiştir. Böylelikle ABD, Ortadoğu planlarının ilk ayağını gerçekleştirmiş, bölgede tek söz sahibi ülke olurken, diğer taraftan da Japonya ve Almanya gibi ekonomisi rakip bir güç hale gelen ülkelere gözdağı vermiştir.

Türkiye, Körfez Savaşı'nda, dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın "tek adam" anlayışıyla yürüttüğü dış politikanın etkisi altında kalmış ve Cumhuriyet tarihinin geleneksel Ortadoğu politikasını terk ederek aktif bir politika izlemiştir. Bu aktif politika, başta ekonomik alanlar olmak üzere Türkiye'ye onarılması çok zor ve büyük zararlar vermiş olup Türkiye, halen bu savaşın etkilerini hissetmektedir. Türkiye'nin karşılaştığı en büyük sorunlardan bir tanesi de, Saddam'ın zulmünden kaçan Kürtlerin sınırimızda büyük bir sorun oluşturması neticesinde bölgeye yerleşen Çekiç Güç'ün başıboş uygulamaları sonucunda, otorite boşluğu olan bölgede bir Kürt devleti oluşumudur. Diğer taraftan, PKK da bu otorite boşluğundan yararlanarak ülkemiz üzerindeki tehdidini artırmıştır.

ABSTRACT

The Middle East has drawn the attention of important countries for centuries because of its geostrategic position. Because of having almost two third of world's most important energy sources (oil), the Middle East has been the scene of very important events in international scale, especially since the beginning of 20 th century.

Artificial boundaries, formed after World War I, the Kings, sheiks, emirs, dictators under the control of important countries and oppressed populations have been the unchangeable destiny of the Middle East. Saddam Hussein is one of these dictators. After the Iran Islamic Revolution in 1979, Saddam was brought into power towards Iran threat in the region and he was supported by western states during the 8-year Iran-Iraq War and became a big military power in the region. After the war Iraq was economically collapsed and while trying to find ways to get out of the crisis with a one million army, Iraq found the only solution to occupy and annex Kuwait, with whom it had border and oil problems for years.

This event was a great opportunity for USA that has had plans for the Middle East for years. To benefit from this opportunity, the USA directed UN with its own inclinations to make a decision for intervention of Iraq. Iraq's not taking UN's embargo decisions into consideration and not withdrawing, USA and coalition forces carried out an extraordinary air attack in January 17 in 1991 and after a 100-hour field attack they neutralized Iraqi army. In this way, by realizing first step of its Middle East plans, USA became the only country to have the right to comment on the region and daunted its economical rivals like Japan and Germany.

Turkey was under the influence of president Turgut Özal's one-man foreign policy and left the Turkish Republic's traditional Middle East policy and followed an active policy. This active policy has brought about big losses to Turkey especially in economic field, and Turkey still suffers its consequences. The Kurdish's escaping from Saddam's tyranny has caused one of the biggest problems in Turkey's borders and the No-Fly-Zone in northern Iraq left this place uncontrolled, which caused one of the biggest problems Turkey encountered. On the other hand PKK benefited from this situation and increased its threat on Turkey.

EKLER

EK-1 BM GÜVENLİK KONSEYİ'NİN KÖRFEZ SAVASI BOYUNCA ALDIĞI KARARLAR

EK-1-A

2 AĞUSTOS 1990 TARİHLİ 660 SAYILI KARARI

Irak'ın, askeri kuvvet kullanarak, 2 Ağustos 1990 günü Kuveyt'i işgal etmesi, BM Güvenlik Konseyi'ni harekete geçirmişti. Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesi ile uluslar arası güvenliğin ve barışın ihlal edildiğine karar veren Konsey; BM Anayasası'nın 39ncü ve 40ncü maddelerinin ön gördüğü şekilde hareket etmiş ve aşağıdaki maddeleri içeren 660 sayılı kararı almıştı:

—Irak'ın, Kuveyt'i işgalini kınar;

—Irak'ın Kuveyt'te bulundurduğu bütün kuvvetlerini, derhal ve kayıtsız şartsız, 1 Ağustos 1990 tarihinde bulunan mevzilere çekmesini talep eder;

—Irak ve Kuveyt'in aralarındaki ihtilafa çözüm bulmak üzere derhal ve aralıksız bir şekilde görüşmelere başlamalarına çağrıda bulunur, bu noktadan hareketle, bütün gayretleri, özellikle Arap Birliği'nin girişimlerini destekler.

—Bu karara uyulmasını sağlamak üzere, BM Güvenlik Konseyi, yeniden toplanıp gerekli tedbirleri almayı karar altına alır.

EK-1-B

6 AĞUSTOS 1990 TARİHLİ 661 SAYILI KARARI

Güvenlik Konseyi, 2 Ağustos 1990 tarih ve 660 sayılı kararını teyit eder. Kararın uygulanmaması, Irak'ın Kuveyt'i işgalinin devam etmesi, orada daha fazla can kaybı ve maddi tahribat olması ile çok yakından ilgilenmekte, Irak'ı, Kuveyt'i işgaline son verdimeye, Kuveyt'in toprak bütünlüğünü, egemenliğini ve bağımsızlığını yeniden tesis etmeye kararlı olduğunu beyan eder. Kuveyt'in meşru hükümetinin 660 sayılı kararı kabul ettiğini dikkate alarak ve devletlerin tek başına veya kolektif olarak nefis müdafaasını ve dünya barışı ile güvenliğinin sağlanması sorumluluğunu teyitten, BM Anayasası VIIinci Bölüm, 51nci maddesine dayalı olarak:

—Irak'ın, 660 sayılı kararın, 2nci paragrafına uymadığına ve Kuveyt'in meşru hükümetinin yetkilerini gasp ettiğini belirtir.

—Irak'ın, 660 sayılı kararın, 2nci paragrafına uymasını sağlamak ve Kuveyt'in meşru hükümetinin yetkilerini ve otoritesini kurmayı karar altına alır.

Bütün Ülkeler;

—Bu kararın yürürlüğe girmesini müteakip, Irak veya Kuveyt'te üretilen veya bu ülkelerden ihraç edilen bütün maddelerin ithalini ve ülkelerine girişini yasaklayacaktır.

—Irak veya Kuveyt'ten gelen malların naklini ya da ihracatını topraklarında desteklemeyecekler, kendi milliyetleri veya yabancı bandıralı gemilerle veya bu karar tarihinden sonra, Irak ya da Kuveyt'ten yapılan ihracatı teşvik etmeyecek, Irak veya Kuveyt'e bu tür anlaşmalar için fon aktarımı da dahil olmak üzere desteklemeyeceklerdir.

—Irak veya Kuveyt'teki kişiler için ilk yardım malzemeleri ve özel insani durumlarda yiyecek dışında kendi topraklarından çıksın çıkmasın, askeri malzeme ve silah ile herhangi bir ürünün topraklarından veya yabancı bandıralı araçlarla kendi vatandaşları tarafından satılması veya bunlara destek sağlanmasından ve Irak veya Kuveyt'te yürütülen bir işi desteklemekten, vatandaşlarının bu tür satış ve destek faaliyetinde bulunmasına izin vermekten kaçınacaklardır.

—Bütün devletlerin, Irak veya Kuveyt'te ticari, endüstriyel ya da kamuya ait bir tesisle ilgili görev almamasına ve Irak Hükümeti ile ticari bağlantı, ekonomik veya parasal yardım yapmamasına insani amaçlar için ya da acil tıbbi yardım ve yiyecek yardımı dışında Irak ve Kuveyt'e, kişi veya kişilere fon ve kaynak aktarılmasına izin vermekten, vatandaşlarının bu tür fonlar sağlamasına müsamaha göstermekten kaçınması gerektiğine karar vermiştir.

—BM'ye üye olmayan ülkeler de dahil olduğu halde bütün devletleri, bu kararın alındığı tarihten önceki anlaşmaları dikkate almayarak, bu kararın yaptırımlarına sıkı sıkıya uymaya çağırır.

—Güvenlik Konseyi'nin, davaya bakma yönteminin geçici 28 nci kuralı gereğince; aşağıdaki görevleri üslenecek, Konsey'e gözlem ve önerilerini ileticek, Konsey'in bütün üyelerinden oluşacak bir Güvenlik Konseyi Komisyonu kurulmasına karar vermiştir:

—Genel Sekretere sunulacak; 661 sayılı kararın uygulanması ile ilişkili raporları incelemek,

—661 sayılı kararın maddelerinin etkin bir şekilde nasıl uygulandığı konusunda bütün devletlerden daha fazla bilgi almak,

—Komite'nin, 661 sayılı kararı takip ederken, görevini yapabilmesi için, Komitenin isteyeceği bilgiler dahil olmak üzere, bütün Devletleri Komite ile tam bir işbirliği yapmaya çağırır.

—Genel Sekreterden, Komiteye gerekli bütün yardımı ve Sekreteryadan bu amaç için gerekli düzenlemeleri yapmasını rica eder.

—Yukarıda, 4ncü maddeden, 8nci maddeye kadar olan maddeler hariç, bu karardaki hiç bir şeyin, Kuveyt'in yasal hükümetine yardım yapılmasını engellemedigine karar vermiş ve bütün devletleri:

—Kuveyt'in yasal hükümetinin ve kuruluşlarının varlığını korumak için gerekli önlemleri almaya,

—İşgal Kuvvetleri tarafından kurulan hiç bir rejimi tanımamaya çağırır.

—Genel Sekreter'den, bu kararın uygulanması ile sağlanan gelişmeleri rapor olarak Konsey'e sunmasını ve ilk raporun 30 gün içinde verilmesini rica eder.

—Irak'ın Kuveyt'i işgalini sona erdirinceye kadar, bu konuyu gündemde tutmaya ve çabalarını sürdürmeye karar verir.

EK-1-C

9 AGUSTOS 1990 TARİHLİ 662 SAYILI KARARI

Güvenlik Konseyi, 660 ve 661 sayılı kararlarını hatırlatır, Irak'ın Kuveyt'i ilhak ettiğine dair açıklamasını çok ciddi bir gelişme olarak niteleyerek, bir defa daha Irak'ın bütün kuvvetlerini kayıtsız sartsız ve derhal 1 Agustos 1990 günü bulunduğu yerlerine çekmesini talep eder, Irak'ın Kuveyt'i işgaline son vermeye, Kuveyt'in yasal hükümetinin bağımsızlığını, egemenliğini ve toprak bütünlüğünü yeniden tesis etmeye karar verir.

—Irak'ın herhangi bir şekilde ve sebebi ne olursa olsun, Kuveyt'i ilhak etmesinin yasal hiç bir geçerliliğinin olmadığını, hükümsüz ve bos olduğunu karar altına alır.

—Bütün Devletlere uluslararası kuruluşlara ve özellikle arz eden teşkilatlara, anılan ilhakı tanımamaları, ilhakı dolaylı yoldan tanımayı öngören davranışlardan kaçınmaları için çağrıda bulunur.

—Ayrıca, Irak'ın Kuveyt'in ilhakına ilişkin kararını iptal etmesini ister.

—İşgale bir an önce son vermek üzere çabalarını sürdürmeye ve konuyu gündemde tutmaya karar verir.

EK-1-D

19 AGUSTOS 1990 TARİHLİ 664 SAYILI KARARI

Güvenlik Konseyi, Irak'ın Kuveyt'i işgal ve ilhak etmesini ve 660, 661, 662 sayılı kararları hatırlatır, Irak'ta ve Kuveyt'te yaşayan, yabancı ülkelerin vatandaşlarının güvenliği ve refahı ile çok yakından ilgilenir, Irak'ın, bu konuda,

uluslar arası yükümlülüklerini göz önünde bulundurarak, Genel Sekreter'in Konsey üyelerinin 17 Ağustos günü ortaya koydukları ilgisini ve endişelerini, Irak hükümeti ile acilen görüşmesini ister Birleşmiş Milletler Anayasasının VII nci bölümü çerçevesinde hareketle:

—Irak'ın, ülkesinde ve Kuveyt'te bulunan bütün yabancıların, buralardan ayrılmalarına müsaade etmesini ve ülkeyi terk etmelerine yardımcı olmasını, Konsolosluklarda bulunan yetkililerin, anılan kişilerle derhal temasa geçmelerini ve onlarla sürekli temas halinde bulunmalarını kabul etmesini talep eder.

—Ayrıca, Irak'ın yabancı uyruklu kimselerin selametini, emniyetlerini ve sağlıklarını tehlikeye sokacak davranışlardan kaçınmasını ister.

—Irak'ın, Kuveyt'in işgalini geçersiz ve boş sayan, 662 sayılı kararını teyit eder ve fon nedenle Irak hükümetinin, Kuveyt'teki elçilikler ile konsoloslukların kapatılmaları ve personelinin ülkelerine dönmeleri ile verdiği emirleri iptal etmesini, gelecekte bu tür davranışlardan kaçınmasını talep eder.

—Bu karara uyulduğuna ilişkin raporun, Genel Sekreter tarafından mümkün olan en kısa sürede Konseye sunulmasını rica eder.

EK-1-E

25 AĞUSTOS 1990 TARİHLİ 665 SAYILI KARARI

Güvenlik Konseyi, 660, 661 ve 664 sayılı kararlarını hatırlatarak, onlara derhal ve tam olarak uyulmasını Birleşmiş Milletler Anayasasının VIInci bölümüne dayalı olarak alınan 661 sayılı karar gereğince ekonomik yaptırımların uygulanmasını, Irak'ın, BM üye ülkelerin varlığını tehlikeye sokan, Kuveyt'in işgaline son vermeye ve yukarıda alınan kararların süratle uygulanmasını, Kuveyt'in yasal otoritesi ile bağımsızlığının, egemenliğinin ve toprak bütünlüğünün yeniden tesis edilmesini talep eder. Irak'ın Kuveyt'i işgali sonucu masum insanların can kaybına uğramasından üzüntü duyar ve daha fazla can kaybına mani olmak için karar verir. Irak'ın, 660, 661 ve 664 sayılı kararlara uymamasından dolayı ve özellikle Irak hükümetinin petrol ihraç etmek için gemilere Irak bayrağı çekmesinden endişe duyar.

—BM Güvenlik Konseyi, 661 sayılı karar gereğince, Irak'a gelen ve bu ülkeden giden bütün yük gemilerinin aranması için üye ülkelerin Kuveyt Hükümeti ile işbirliği yapmaları çağrısında bulunur.

—Güvenlik Konseyi, 661 sayılı karar hükümlerine uyulmasını sağlamak üzere, üye ülkeleri, yukarıda İnci maddeye göre hareket etmeye davet eder.

—Konsey, bütün üye devletlerden, bu kararın İnci maddesinde belirtildiği şekilde ve üye ülkeler gerek gördükleri takdirde, böyle bir yardımın sağlanmasını talep eder.

—Konsey, bu kararın uygulanmasının denetimini kolaylaştırmak amacıyla, üye ülkelere, BM Genel Sekreteri ile müzakere ettikten sonra, 661 sayılı kararla

kurulan komisyona ve Askeri Karargâh Komitesi'nin yapısına uygun olarak, işbirliği içerisinde yerine getirmelerini talep eder.

—Konsey, mesele ile aktif bir şekilde ilgilenmeyi karar altına alırlar.

EK-1-F

13 EYLÜL 1990 TARİHLİ 666 SAYILI KARARI

Güvenlik Konseyi, 661 sayılı kararını insancıl durumlar ve yiyecek dışındaki maddelere uygulanan 3 ncü paragrafı (c) fıkrasını ve 4 ncü maddesini hatırlatarak, insanların eziyet çekmelerini önlemek üzere onlara yiyecek ikmal yapma durumları zuhur edebileceğini dikkate alarak, Irak ve Kuveyt halkına yiyecek gönderilebilir. Buna Güvenlik Konseyi veya Konsey adına bu kararın 6 nci maddesinde anılan Komite karar verir. Irak'ın, Güvenlik Konseyi'nin 664 sayılı kararının yabancı uyruklu kimselerin güvenliği ve refahı ile ilgili vecibelerini yerine getirmemesi ile çok yakından ilgilenir ve Uluslararası İnsan Hakları Kanunu dahil Cenevre anlaşmasının uygulanabilen maddeleri gereğince Irak'ı bütün sorumluluklarını yerine getirmeye davet eder. Birleşmiş Milletler Anayasası'nın VIII nci paragrafına göre hareket ederek:

—661 sayılı kararın 3 ncü paragrafı (c) fıkrası ve 4 ncü paragrafta öngörülen insancıl durumun meydana gelip gelmediğine ilişkin gerekli tesbiti yapabilmek için, Komite, Irak ve Kuveyt'te bulunan yiyecek maddelerine ilişkin durumu sürekli olarak incelemeye tabi tutacaktır.

—Irak'ı, yabancı uyruklu kimselerle ilgili 664 sayılı kararın öngördüğü sorumluluklarını yerine getirmeye davet eder. Uluslararası insan hakları hukuku gereğince yabancı uyruklu kimselerin selametinden ve refahından tamamen Irak'ın sorumlu olacağını yeniden teyit eder.

—Bu kararın 1 nci ve 2 nci paragrafların öngördüğü amaca yönelik olarak Genel Sekreter'in acilen ve sürekli bir biçimde, Birleşmiş Milletler'in ilgili kurumlarından diğer uygun insancıl kuruluşlardan ve diğer bütün kaynaklardan, Irak ve Kuveyt'te bulunan yiyecek maddelerinin yeterliliği konusunda bilgi toplamasını ve anılan bilgilerin Genel Sekreterle, Komite arasında teati edilmesini talep eder.

—Ayrıca bu bilgilerin toplanmasında ve ilgili yerlere verilmesinde, 15 yaşından küçük çocuklara, zarar gören personele, hasta ve yaşlılar ile hamile kadınlara ve doğum yapmış annelere özel dikkat sarf edilmesini talep eder.

-Komite, Genel Sekreter'den aldığı rapor üzerine, insanların zarar görmesini önlemek için, Irak ve Kuveyt'e yiyecek yardımı yapılmasını gerektiren bir durumun zuhur ettiğine karar verirse, bu ihtiyacın nasıl karşılanacağına ilişkin kararını, derhal Konseye bildirecektir.

—Komite, kararlarını formüle ederken, yiyecek maddelerinin, BM aracılığı ile Uluslararası Kızıl Haç Komitesi veya diğer uygun insancıl kuruluşlar aracılığı ile ve gerçek ihtiyaç sahiplerinin eline geçmesinin sağlanmasını dikkate almalıdır.

—Genel Sekreter'den iyi niyet fonksiyonunu kullanarak, yiyecek maddelerinin Irak ve Kuveyt'e bu ve bundan önceki kararlara göre, dağıtımın yapılmasını kolaylaştırmasını talep eder.

—661 sayılı kararın sağlık amacı ile gönderilecek maddelere katıyetle uygulanmadığını hatırlatır ve bu gibi sağlık maddelerini gönderecek ülkenin tamamen denetimi altında yapılmasını tavsiye eder.

EK-1-G

16 EYLÜL 1990 TARİHLİ 667 SAYILI KARARI

Güvenlik Konseyi, 660, 661, 662, 664, 665 ve 666 sayılı kararlarını teyit ederek, Irak'ın taraf olduğu 18 Nisan 1961 tarihli, diplomatik ilişkiler ve 24 Nisan 1963 tarihli, Konsolosluk ilişkileri ile ilgili Viyana Antlaşmasını hatırlatır. Irak'ın Kuveyt'teki Diplomatik Kuruluşların ve Konsoloslukların kapatılması ve personelin geri çekilmelerine ilişkin emirleri dikkate alındığında bunların Güvenlik Konseyi'nin kararlarına, yukarıda sözü edilen Uluslararası Antlaşmalara ve Uluslararası Hukuka aykırıdır. Irak Güvenlik Konseyi'nin kararlarına ve yukarıda sözü edilen antlaşmalara uymamakla, Kuveyt'teki diplomatik faaliyetleri ve diplomasi kurallarını ihlal etmektedir. Irak yabancı uyruklu kişilere, diplomatlara veya konsolosluk mensuplarına karşı uygulanacak şiddet hareketlerinden tamamen sorumlu olacaktır. Güvenlik Konseyi aldığı kararlara ve Birleşmiş Milletler Anayasası'nın 25nci maddesine saygı gösterilmesini sağlamaya kararlıdır. Ayrıca, Irak'ın eylemlerinin en ciddi ve tehlikeli yönünün uluslararası hukuka karşı olan ihlallerini tırmandırması, Konseyi, acilen işlem yapmaya ve aynı zamanda, Konseyin aldığı kararlara onun uymasını sağlamaya ve köklü tedbirler almak üzere istişarede bulunmaya zorlamasıdır. BM Anayasası'nın VIIinci bölümüne uyarak:

—Irak'ın, Kuveyt'te bulunan diplomatik temsilciliklere, onların personeline ve elinde bulundurduğu rehinelere karşı giriştiği saldırgan faaliyetlerini şiddetle kınar.

—Bütün yabancı tabiiyetteki personel ile 664 sayılı kararda belirtilen bütün kişilerin derhal serbest bırakılmalarını talep eder.

—Ayrıca Irak'ın Güvenlik Konseyi'nin 660 ve 664 sayılı kararları ile diplomatik ve konsolosluk ilişkileri ile ilgili Viyana Antlaşmasının ve uluslararası hukukun öngördüğü vecibelerini derhal ve eksiksiz yerine getirmesini ister.

—Irak'tan, topraklarında ve Kuveyt'te bulunan diplomatik personel ile elçiliklerin güvenliğini ve refahını sağlamasını diplomatik faaliyetleri engelleyici hiç

bir harekette bulunmamasını orada bulunan vatandaşları ile temasa geçmesine onları ve haklarını korumasına mani olmamasını talep eder.

—Bütün ülkelerin, 661, 662, 664, 665 ve 666 sayılı kararları kesinlikle gözetim altında tutmayı mecbur olduklarını hatırlatır.

—Mümkün olan en kısa zamanda, acilen toplanarak, BM Anayasası'nın VIIinci bölümü gereğince, BM Anayasasını Güvenlik Konseyi'nin kararlarını ve Uluslar arası hukuku ihlal etmeye devam eden Irak'a karşı somut tedbirler almayı karar altına alır.

EK-1-H

24 EYLÜL 1990 TARİHLİ 669 SAYILI KARARI

Güvenlik Konseyi, 6 Ağustos 1990 tarihli ve 661 (1990) sayılı kararı ve aynı zamanda Birleşmiş Milletler Anayasası'nın 50nci maddesini hatırlatarak, BM Anayasası'nın 50nci maddesine göre yardım etmek isteyen ülkelerin sayısında bir artış olduğu gerçeğinin farkındadır. Irak ile Kuveyt arasında meydana çıkan durum nedeni ile 661 (1990) sayılı kararla kurulan Komiteyi, BM Anayasası'nın 50nci maddesi gereğince yardım etme isteklerini inceleme ve takip edilmesi gereken en uygun hareket tarzını BM Genel Sekreteri'ne tavsiye etme görevi ile yetkili kılmıştır.

EK-1-I

25 EYLÜL 1990 TARİHLİ 670 SAYILI KARARI

Güvenlik Konseyi, 660 (1990), 661 (1990), 662 (1990), 664 (1990), 665 (1990), 666 (1990) ve 667 (1990) sayılı kararlarını teyit ederek Irak'ın, Kuveyt'i işgale devam etmesini, Kuveyt'i ilhakını, arzuları hilafına yabancı uyruklu kişileri rehine tutmasını, BM Güvenlik Konseyi'nin 66 (1990), 662 (1990), 664 (1990), 667 (1990) ve Uluslar arası insan hakları hukukunu ihlalden faaliyetlerine son vermemesini kınar, ayrıca Irak birliklerinin, Kuveyt halkına karşı davranışlarını, Kuveyt halkını ülkelerini terke zorlamasını, Uluslararası hukuku ihlal ederek, Kuveyt'te şahıslara ve mala karşı giriştiği kötü muameleyi kınar.

—Irak'ın, 661 (1990) sayılı Güvenlik Konseyi'nin öngördüğü tedbirlerden kurtulmaya çalıştığı, ayrıca bir kısım ülkelerin Irak nezdinde bulundurduğu diplomatik personelinin sayısını azalttığı ve diğer ülkelerin de bu şekilde planlamalar yaptığını önemle dikkate alarak, aldığı kararlara ve Birleşmiş Milletler Anayasası'nın 25 nci ve 48 nci maddelerine uyulmasını sağlamaya kararlıdır.

—Irak Hükümeti'nin, yukarıda bahsedilen Güvenlik Konseyi kararlarına, BM Anayasası'nın 25 nci ve 48 nci maddelerine ters düşen Irak yüksek komuta konseyininin 16 Eylül 1990 tarihli 377 sayılı kararı gibi icraatının geçersiz ve boş olduğunu teyit eder.

—Azami ölçüde siyasi ve diplomatik vasıtaları kullanarak, Irak'ın, Güvenlik Konseyi Kararlarına uymasını sağlamaya kararlı olduğunu teyit eder.

—Genel Sekreter'in, iyi niyet aracılığını (GOOD OFF_CE) kullanarak soruna, Güvenlik Konseyi'nin aldığı kararlar doğrultusunda çözüm bulmak için sarf ettiği ve halen devam eden gayretlerini tasvip eder ve takdirle karşılar.

—Irak Hükümeti'nin, Güvenlik Konseyi'nin 660 (1990), 661 (1990), 662 (1990), 664 (1990), 666 (1990) ve 667 (1990) kararlarına uymamada ısrar etmesi halinde, Güvenlik Konseyi'nin, BM Anayasası ve Anayasa'nın VII nci bölümü gereğince, daha ciddi adımlar atmasına yol açacağını belirtir.

—Birleşmiş Milletler Anayasası'nın 103 ncü maddesinin şartlarını hatırlatarak ve BM Anayasası'nın VII nci bölümüne göre hareket ederek;

—Bütün ülkelere, 661 (1990) sayılı karara özellikle 3, 4 ve 5 nci paragraflara kesinlikle ve tam olarak uyulması için yükümlülüklerini yerine getirmeleri için çağrıda bulunur.

—Güvenlik Konseyi'nin 661 (1990) sayılı kararının hava ulaşımı dahil bütün ulaştırma vasıtalarına uygulandığını teyit eder.

—Bu kararın yürürlüğe girmesi ile bütün ülkeler insancıl amaçlı yiyecek ilaç ve sağlık malzemesi taşıyan uçaklar hariç Irak ve Kuveyt'e yük taşıyan veya bu ülkelere, başka bir ülkeye yük götüren uçaklara toprakları üzerinde uçmalarına izin vermeyeceklerdir.

—Ayrıca, bütün ülkeler, hangi ülkeye bağlı olursa olsun, Irak ve Kuveyt'e gitmek üzere havalanan hiç bir uçağa aşağıdaki durumlar hariç, toprakları üzerinde uçuşa izni vermeyecektir.

—Uçak, Irak ve Kuveyt'in dışında bir hava limanına iniş yapıp, 661 (1990) sayılı karar ile şimdi alınan bu kararı ihaleden herhangi bir yük taşımadığını kanıtlamak üzere kontrol edilmesine müsaade edecek ve uçak bu amaçla gerekli süre o ülkede tutulabilecektir. Veya bahse konu uçağın uçuşunu, 661 (1990) sayılı kararlarla teşkil edilen Komite tarafından onaylanmış olacaktır.

—Her ülkenin, kendisine kayıtlı uçaklarını 661 (1990) sayılı karar ile bu karara uymaları için gereken her tedbiri almasını karar altına alır.

—Bütün ülkeler, 4ncü paragraf çerçevesinde topraklarından Irak'a ve Kuveyt'e gidecek uçakları ve uçuşun amacını, 661 (1990) sayılı karara dayalı olarak kurulan Komiteyi zamanında haberdar etmesini karar altına alır.

—Bütün ülkelere, Şikago Antlaşması dahil, Uluslararası hukuk çerçevesinde, 661 (1990) sayılı kararın veya bu kararın etkili bir şekilde uygulanmasını sağlamak için işbirliği içinde gerekli görülen tedbirleri almaları için çağrıda bulunur.

—Bütün Devletlere, 661 (1990) sayılı karara göre, Irak'ın malvarlığının dondurulması ve Kuveyt'in yasal hükümetinin malvarlığının koruma altına alınması

ve 661 (1990) sayılı karar gereği kurulan Komiteye söz konusu mal varlığı konusunda bilgi vermelerine ilişkin vecibelerini hatırlatır.

—Bütün ülkelere, Güvenlik Konseyi'nin 661 (1990) sayılı kararı ile teşkil edilen Komiteye, bu kararla ilgili icraatları hakkında bilgi vermeye çağrıda bulunur.

—Birleşmiş Milletler Teşkilatı, ihtisaslaşmış kurumlar ve BM Sistemi içerisinde yer alan diğer kuruluşlar, 661 (1990) sayılı karar Karar ile şimdi alınan bu kararın hükümlerinin etkisini artırmak üzere gerekli tedbirleri almalarını tasvip eder.

—Güvenlik Konseyi'nin 661 (1990) sayılı kararı ve bu kararın hükümlerinden, bir ülkenin veya vatandaşlarının kaçınmaya çalışması halinde, bu kaçınmayı önlemeyi dikkate alacağını karar altına alır.

—Dördüncü Cenevre Anlaşması'nın, Kuveyt'e uygulanmasını ve antlaşmaya imza koyan bir ülke olan Irak'ın, Anlaşmanın bütün hükümlerine tam olarak uymasını teyit eder.

EK-1-İ

29 EKİM 1990 TARİHLİ 674 SAYILI KARARI

Güvenlik Konseyi, 660 (1990), 661 (1990), 662 (1990), 664 (1990), 665 (1990), 666 (1990), 667 (1990) ve 670 (1990) kararlarını hatırlatarak, Kuveyt'in bağımsızlığının, egemenliğinin ve toprak bütünlüğünün yeniden tesis edilmesi, yasal hükümetin yeniden işbaşına getirilmesi için, Irak'ın Kuvvetlerini derhal ve kayıtsız, şartsız çekmesinin acil bir ihtiyaç olduğunu önemle belirtir.

—Irak yetkililerini ve Kuveyt'i işgal eden askeri kuvvetlerini, yabancı uyruklu kimseleri rehine almaları, onlara kötü muamelede buldukları ve Kuveyt'i baskı altında tutmaları ve Güvenlik Konseyi'ne verilen raporların ihtiva ettiği diğer hususları Kuveyt'in demografik kayıtlarını tahrip etmek, Kuveyt'lileri, ülkelerini terk etmeye zorlamak halkı, Kuveyt'te yeniden yerleşime tabi kılmak, Kuveyt'te, hastanelerdeki ilaç ve sağlık malzemesi dahil, şahıslara ve Devlete ait malların kanunsuz bir şekilde tahrip edilmesine ilişkin icraatlarını Güvenlik Konseyi'nin aldığı kararları, BM Anayasası'nı, Diplomatik ve Konsolosluk ilişkileri ile ilgili Viyana Antlaşmasını ve Uluslararası hukuku ihlal etmelerini kınar.

—Irak'ta ve Kuveyt'te bulunan diplomatik ve konsolosluk personeli dahil, yabancı uyruklu kişilerin durumlarına ilişkin ciddi endişelerini beyan eder.

—Genel Sekreterin, Kuveyt'te ve Irak'ta bulunan yabancı uyruklu kişilerin selameti ve refahı ile ilgili gayretlerini hatırlatır.

—Irak'ın Kuveyt'i işgali sonucu, Kuveyt ve Irak'ta bulunan kişilerin uğradıkları zararları maruz kaldıkları kötü muamele ve ekonomik kayıplarla çok yakından ilgilidir. BM Anayasası'nın, VIIinci bölümü çerçevesinde hareketle;

—Uluslararası camianın, barış ve güvenliğinin, Uluslararası sorunların barışçı yollardan çözümlenmesi suretiyle sağlanmasını yeniden teyit eder.

—Sorunların ve çatışmaların barışçı yollardan çözüme kavuşturulmasında, BM ile Genel Sekreterin BM Anayasası hükümleri çerçevesinde oynadıkları önemli rolü hatırlatır.

—Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesi sonucu ortaya çıkan krizin ve tehlikenin dünya barışını ve güvenliğini tehdit ettiğini ve durumu daha kötüye götürecek davranışlardan kaçınılması endişesini taşır.

—Irak'ı, BM Güvenlik Konseyi'nin ilgili kararlarına özellikle 660 (1990), 662 (1990) ve 664 (1990) sayılı kararlarına uymaya davet eder.

—Irak'ın, BM Güvenlik Konseyi'nin kararlarına uymasını sağlamak için diplomatik vasıtalarından azami ölçüde yararlanılmasını yeniden tasvip eder.

1. Irak yetkililerinden ve Kuveyt'i işgal eden Irak Kuvvetlerinden, yabancı uyruklu kişileri rehin almaktan, onlara kötü muamelede bulunmaktan, Kuveyt'i ve yabancı uyruklu kimseleri baskı altında tutmaktan, Güvenlik Konseyine gelen ve Konseyin kararları ile BM Anayasası'nı, Dördüncü Cenevre Antlaşması, diplomatik ve konsolosluk ilişkilerine ilişkin Viyana Antlaşmasını ve Uluslararası Hukuku ihlal eden, yukarıdaki raporların muhtevası olaylar ile benzeri davranışları durdurmasını ve bu davranışlardan vazgeçmesini talep eder.

2. Ülkeleri, Irak'ın yukarıda İinci paragrafta ortaya konan ciddi ihlalleri ortaya çıkarmak üzere bilgileri bir araya getirmelerine ve bunları Güvenlik Konseyi'ne sunmalarına ilişkin talebini teyit eder.

3. Irak'ı, Kuveyt ve Irak'ta bulunan yabancı uyruklu kişilere karşı vecibelerini yerine getirmesi için yapılan talebi teyit eder. Buna diplomatik ve konsolosluk personeli, Viyana Antlaşması, BM Anayasası, diplomatik ve Konsolosluk ilişkileri ile ilgili Viyana Antlaşması ve Uluslararası hukukun temel ilkeleri dahildir.

4. Aynı zamanda, Irak'ın, ülkeden ayrılmak isteyen diplomatik ve konsolosluk personeli dahil, yabancı uyruklu kişilerin ülkeden çıkışlarına yardımcı olmasına ilişkin talebi teyit eder.

5. Irak'ın, Kuveyt ve Irak'ta bulunan diplomatik ve Konsolosluk personeli dahil, yabancı uyruklu kimselere ve Kuveyt vatandaşlarına, selametleri ve refahları için yiyecek, su ve temel hizmetleri acilen sağlamasını talep eder.

6. Irak'ın, Kuveyt'te ve Irak'ta bulunan diplomatik ve Konsolosluk personelinin güvenliklerini ve refahının derhal emniyet atma almasını, diplomatik ve Konsolosluk personelinin, ülkedeki kendi vatandaşları ile temasa geçmeleri, onları ve çıkarlarını korumak dahil, görevlerini icra etmelerine engel olunmamasını, Kuveyt'te yabancı elçilik ve Konsoloslukların kapatılması ve personelinin ülkeyi terk etmesi için verdiği emirleri iptal etmesini talep eder.

7. BM Genel sekreterinden Kuveyt ve Irak'la bulunan yabancı uyruklu kişilerin güvenlikleri ve refahı yukarıda 4ncü, 5ci ve 6ncı paragraflarda ön görülen hedefleri gerçekleştirmek ve özellikle, Kuveyt halkına ve Kuveyt'te bulunan diplomatik ve Konsolosluk personeline yiyecek, su ve temel hizmetlerin sağlanmasına ilişkin sürdürdüğü iyi niyet aracılığına devam etmesini talep eder.

8. Irak'ta, Kuveyt'in Irak tarafından hiçbir hukuka dayalı olmadan işgal edilmesi sonucu, Kuveyt'in veya bir başka ülkenin ve burada yaşayan vatandaşların ve ortaklarının uğrayacakları kayıptan, meydana gelecek hasardan ve yaralanmalardan Uluslar arası hukuka göre sorumlu olduğunu hatırlatır.

9. Ülkeleri, konuya ilişkin bilgileri toplamaya ve Uluslararası hukuka göre yapılacak düzenlemeler için teklifte bulunmalarını talep eder.

10. Irak'ın, bu kararın hükümlerine ve bundan önceki kararlara uyması gerekmektedir. Uymadığı takdirde Güvenlik Konseyi, BM anayasası gereğince daha başka tedbirler alma durumunda kalacaktır.

11. Kuveyt, yeniden bağımsızlığına kavuşuncaya ve ülkede, Güvenlik Konseyi'nin kararları çerçevesinde barış sağlanıncaya kadar, mesele ile sıkı bir şekilde ve aktif olarak ilgilenmeye kararlıdır.

12. Genel Sekreterin iyi niyet aracılığını kullanarak uygun gördüğü takdirde, Irak'ın, Kuveyt'i işgal etmesi ile baş gösteren krize, Güvenlik Konseyi'nin 660 (1990), 662 (1990) ve 664 (1990) sayılı kararları çerçevesinde, barışçı yollardan bir çözüme ulaşması için diplomatik gayret sarf etmesini destekler ve güvenini belirtir. Bölgede bulunan ve bölge dışındaki bütün ülkelere, BM Anayasası çerçevesi içinde hareket ederek anılan sonuca ulaşmak, durumda gelişme sağlamak, barışı, güvenliği ve istikrarı yeniden tesis etmek için çağrıda bulunur.

13. Genel Sekreterden, diplomatik gayretlerinin ve iyi niyet aracılığının sonuçlarından Güvenlik Konseyi'ne bilgi vermesini rica eder.

EK-1-J

28 KASIM 1990 TARİHLİ 677 SAYILI KARARI

Güvenlik Konseyi, 2 Ağustos 1990 tarihli 660 (1990), 9 Ağustos 1990 tarihli 662 (1990) ve 29 Ekim 1990 tarihli 674 sayılı kararlarını hatırlatarak, Irak'ın Kuveyt'i işgali sonucu Kuveyt'teki kişilerin mutazzar olmalarına ilişkin endişelerini tekrarlar.

—Irak'ın, Kuveyt halkının demografik yapısını değiştirmek ve Kuveyt'in yasal hükümeti tarafından tutulan kayıtları ortadan kaldırmak için devam eden girişimleri dolayısı ile ciddi bir şekilde endişe duymaktadır. BM Anayasası'nın VII Bölümü'ne göre hareket ederek;

—Irak'ın, Kuveyt halkının demografik yapısını değiştirmesi ve yasal Kuveyt hükümetinin tuttuğu sivil kayıtları ortadan kaldırması girişimlerini kınar.

—Genel Sekreteri, yasal Kuveyt hükümeti tarafından onaylanmış ve Kuveyt'in 1 Ağustos 1990 tarihi itibarı ile demografik yapısını gösteren bir evrakı muhafaza altına almak üzere görevlendirir.

—Genel Sekreterden, yasal Kuveyt Hükümeti ile işbirliği yaparak, nüfus kayıtlarına girebilmek ve anılan evrakın kopyasını kullanabilmek üzere bir yönetmelik hazırlamasını talep eder.

EK-1-K

29 KASIM 1990 TARİHLİ 678 SAYILI KARARI

Güvenlik Konseyi, 660 (1990), 661 (1990), 662 (1990), 664(1990), 665 (1990), 666 (1990), 667 (1990), 669 (1990), 670 (1990), 674 (1990) ve 677 (1990) sayılı kararlarını hatırlatarak ve teyit ederek, Birleşmiş Milletlerin bütün gayretlerine rağmen, Irak'ın, 660 (1990) sayılı karar ile yukarıda belirtilen kararları uygulamadaki vecibelerini yerine getirmediğini dikkate alarak Birleşmiş Milletler Anayasasının öngördüğü dünya barışını ve güvenliğini sağlamada ve korumada üstüne düşen görevleri yapmadığını ve sorumluluklarını yerine getirmediğini hatırlatılarak ve BM Anayasası'nın VII nci bölümü çerçevesinde hareket ederek:

—Irak'ın, 660 (1990) sayılı karara ve diğer kararlara tam olarak uymasını talep eder. Irak'ın bunlara uyması için kendisine son bir fırsat tanımaya karar verir.

—Irak, yukarıda İnci paragrafta öngörülen hükümleri ve diğer kararların ortaya koyduğu istekleri, 15 Ocak 1991 tarihinde veya ondan önce, tam olarak yerine getirmediği takdirde, BM üye ülkeleri, Kuveyt Hükümeti ile işbirliğinde bulunmak, Güvenlik Konseyi'nin aldığı 660 sayılı karar ile ondan sonra alınan kararları uygulamak, bölgede Uluslararası barışı ve güvenliğini yeniden tesis etmek üzere, gerekli bütün vasıtaları kullanmaya yetkili kılar.

—Bu kararın 2nci paragrafının uygulanmasında bütün ülkelerden uygun desteği sağlamalarını talep eder.

—İlgili ülkelerin, bu kararın 2nci ve 3ncü maddelerini uygularken, Güvenlik Konseyi'ne icraatları ile ilgili muntazam bilgi vermelerini talep eder.

EK-2 GİZLİ BELGE**ÇOK GİZLİ VE ÖZEL**

Ekselansları Sayın Şeyh El-Sabah El-Salem El-Sabah

İçişleri Bakanı

22 Ekim 1989'da sizinle görüşmemiz sırasında vermiş olduğunuz emirler doğrultusunda, 12-18 Kasım 1989'da Ahmedi Vilayeti istihbarat müdür, Albay İshak Abdal-Hadi Şaddad'la birlikte ABD merkezi Haberalma Örgütü (CIA) merkezini ziyaret ettim. Amerikan tarafı, Körfez İşbirliği Konseyi'ndeki kardeşlerimizin, İran'ın ve Irak'ın kuşkulanabilirliklerini gidermek üzere bu ziyaretin çok gizli kalmasında ısrarcı oldular.

İş burada, Amerikan CIA müdürü, yargıç William Webster'le 14 Kasım 1989 Salı günü özel görüşmem sırasında mutabık kaldığımız başlıca noktalar konusunda size bilgi arz ediyorum.

1. ABD'de siz Sayın Emir'i ve Sayın şeyi Saad el Abdullah es-Salim es-Sabah'ı korumak üzere tarafımızda seçilmiş insanları yetiştirecektir. Eğitim ve alıştırmalar, CIA merkezinde yapılacaktır ve eğitim göreceklere sayısını yüz yirmi üç olarak tespit ettik; bunlardan kimilerine, Kraliyet Ailesi nezdinde, siz sayın Velihaht prens tarafından tespit edilecek olan özel görevler verilecektir.

Bu konuda Amerikalı muhataplarımız, Siz Sayın Emir'e karşı saldırı sırasında kraliyet muhafız kuvvetlerinin tutumunda hoşnut kalmamış olduklarını bize ifade ettiler.

2. Ulusal Güvenlik Bölümü ile CIA arasında her düzeyde ziyaretlerin gerçekleşmesi ve İran ve Irak'ın gerek silahlanması gerekse toplumsal ve siyasal yapılarına dair istihbarat alış-veriş yapılması konularında Amerikan tarafıyla mutabık kaldık.

3. Siz Sayın Emir'in yaptığı uyarılara göre, Amerikan tarafıyla görüşmemiz sırasında öncelikle bir yer tutması gereken Ulusal Güvenlik Bölümü'nün yapısının revizyondan geçirilmesi konusunda CIA uzmanlarının yardımını istedik. Körfez bölgesindeki ve ülke içindeki değişikliklerle bağlı olarak, yeni bir strateji ve ülke içindeki değişikliklerle bağlı olarak, yeni bir strateji çizmek üzere onların tecrübesine başvurmayı düşünüyoruz; Ulusal Güvenlik Bölümüne bir bilgisayar sistemi ve otomatik makineler yerleştirmeyi öngörüyoruz.

4. Amerikan tarafı, kendilerinden istediğimiz üzere, ülke içinde ve Körfez İşbirliği Konseyi devletlerinin kimilerinde faaliyet gösteren aşırı eğilimli Şia gruplarının çalışmaları konusunda istihbaratları aktarmaya hazır olduklarını bize söyledi. Bay Webster, İran'ın desteklediği hareketlerle mücadelede aldığımız tedbirler için bizleri kutladı CIA'nın Körfez bölgesindeki gerginlik odaklarını ortadan kaldırmak üzere ortak bir harekete hazır olduğunu bize bildirdi.

5. Irak hükümetini ortak sınırlamamızı tanımlamaya zorlamak üzere bu ülkenin ekonomik durumundaki yıkımdan yararlanmamızın önemli olduğu konusunda Amerikan tarafıyla görüş birliğine vardık. CIA, uygun olarak nitelediği baskı araçlarını bize sundu; bu faaliyetlerin yüksek bir düzeyde eş güdümlü kılınması şartıyla bizimle geniş bir işbirliğinin kurulması gerektiğinin altını çizdi.

6. Amerikan tarafı, İran'la münasebetlerimizin şöyle olması gerektiği konusunda: Bir yandan bu ülkeyle her türlü teması bertaraf edebilmeliyiz ve öte yandan, onun Suriye'yle ittifakını desteklemeye çaba harcarken, imkan dahilindeki ekonomik baskıların tamamını ona karşı uygulayabilmeliyiz. Amerikan tarafıyla anlaşma Kuveyt'in İran konusunda kamuoyu önünde menfi açıklamalarda kaçınmasını ve gayretlerini Arap toplantılarıyla sınırlı tutmasını esas alıyor.

7. CIA'nın uyuşturucu madde bürosu uzmanları, Kuveyt sermayesinin mühim bir bölümünün Pakistan'da ve İran'da uyuşturucu madde ticaretini hızlandırmaya yaradığı ve bu ticaretin Kuveyt'in geleceğine zararlı tesirleri olacağı konusunda bizi bilgilendirdikten sonra, ülkede uyuşturucu maddelerle savaşın mühim olduğu konusunda Amerikan tarafıyla görüş birliğine vardık.

8. Amerikan tarafı, yazılı haberleşme istemediği için, hızlı fikir ve istihbarat alışverişini teşvik etmek üzere emrimize bir uzay telefonu verdi. Bay Webster'in özel hattının numarası olan telefon numarası (202- 659 52 41) dir.

Siz Sayın Emir'in emirlerini bekliyor ve saygılarımı sunuyorum.

Muhafız Fahd Ahmet el-Fahd

Ulusal Güvenlik Bölümü

Genel Müdürü

EK-3

ABD Başkanlarının Ünlü Doktrinleri

Bu anlamda doktrin herhangi bir anlamda takip edilmek üzere benimsenmiş ilkeler dizisidir. Dış politika söz konusu olduğu anda Doktrini benimseyen ülke kadar buna muhatap olan diğer devletlerde doktrinin sonuçlarında etkilenirler. ABD Dış politikasının çeşitli dönemlerinde bizzat Başkanların adıyla anılan çeşitli doktrinlerin etkili olduğu, bu doktrinlerden bazılarının bölgesel ve küresel yansımaları dolayısıyla başka ülkelerin Dış politikalarında da birer dönüm noktası olma rolü oynadıkları görülmektedir. Kronolojik sırayla, söz konusu doktrinlerden bazıları şunlardır;

George Washington'un Veda Mesajı (1796); Bağımsızlık savaşı sırasında ve hemen sonrasında Amerikalılar, Avrupa devletleri arasındaki çekişmelerin kendilerini nasıl olumsuz etkilendiği görmüşlerdi. İlk başkan George Washington 1796'da Başkanlıktan ayrılırken bu noktaya dikkat çekti ve yaptığı veda konuşmasında yabancı ülkelerle mümkün olduğuna çok ticari ve mümkün olduğunca az siyasi bağlantılar kurulmasını istedi. Washington Avrupa devletleriyle ittifaklara girilmesinin ABD açısından son derece zararlı sonuçlar doğurabileceğinde ifade etti.

Monroe Doktrini (1823); ABD yöneticileri Washington'un vasiyetine uymuşlardı ama İspanya, Fransa ve İngiltere gibi ülkeler yenedünyadaki sömürgeleri dolayısıyla ABD ile siyasal ilişkiler içine girmeye çalıştılar. Güney Amerika ülkelerinin 1820'lerde teker teker bağımsız olmasıyla birlik Avrupa'nın bu kıtaya müdahale çabalarının yoğunluğu kazanması üzerine ABD Başkanı James Monroe 2 Aralık 1823'de kongreye bir mesaj yollayarak, ABD'nin Avrupa Devletlerinin Amerika Kıtalarındaki Devletleri Sömürge haline getirmeyeceğini altını çizdiği nokta bir yandan da, ABD'nin Avrupa sorunlarına karışmaya niyeti olmadığını, Avrupalıların' da Amerika sorunlarına karışmaya haklarını bulunmadığını vurguladı. Daha sonra Monroe Doktrini olarak anılacak bu ülkeler yaklaşık 100 yıl boyunca ABD'nin kendi yarım küresinden çıkmamasını sağlayacaktır. Çok daha önemlisi, Avrupa'nın dışarıda tutulduğu bir kıta'ya yalnızca ABD tekelinde bir emperyalist yayılmaya açılacaktır.

Truman Doktrin (1947);12 Mart 1947'de Başkan Harry Truman tarafından dile getirilen bu SSC karşıtı doktrin Soğuk savaş'ın resmi başlangıcı sayılabilir.

Eisenhower Doktrininin 1957 5 Ocak 1957'de Başkan Dwight Eisenhower tarafından ilan edilen bu doktrin soğuk savaş koşullarında ABD'de ve SSCB'nin Ortadoğu bölgesinde karşı karşıya geldiklerini simgelemektedir.

Nixon Doktrininin 1969 Başkan Nixon tarafından öncelikli Asya kıtası için ilan edilen ve Guam Doktrini adıyla bilinen bu doktrinin Nixon iktidarı boyunca tüm dünya'yı kapsayacak biçimde geliştirdi ve Başkan'ın adıyla anılmaya başlandı. Doktrine göre, her ne kadar ABD nükleer bir savaş caydırma sorumluluğunu devam ediyorsa da, bölgesel savaşları caydırmak, bu tür savaşların tehdidi altında olan ülkelere sorumluluğundaydı. ABD bu devletlere sınırlı ölçüde yardım edilebilirdi ama bunlar kendi savunmalarının sorumluluğunu kendileri üstlenmeliydiler.

Carter Doktrini (1980) Başkan Jimmy Carter 1980'deki yıllık ulusa sesleniş konuşmasında Basra Körfezi bölgesine yapılacak bir saldırının ABD'nin yaşamsal çıkarlarını yönetilmiş bir saldırı olarak kabul edileceğini ifade etti. Truman Doktrini ile karşılaştırılarak Carter Doktrini olarak adlandırılan bu açıklama, ABD'nin yaşamsal çıkarlarını korumak için asker kullanabileceğini bir başkan tarafından Vietnam'dan sonra ilk kez dile getirilmesiydi. ABD askeri şemsiyesini Körfez bölgesinde kapsayacak biçimde genişletmiştir.

Reagan Doktrini(1985) Başkan Ronald Reagan'ın 1985'teki yıllık ulusa sesleniş konuşmasında açıkladığı doktrine göre ABD antikomünist devrim ve ayaklanmalara destek verecekti, Reagan'a göre bu desteğin 3 nedeni vardır.

1. Devrimciler tiranlığa son vermek için çalışmaktadır.
2. Eğer yardım edilmezse bu ülkeler SSCB'nin denetimi altına girebilirdi
3. Özgürlüğü savunmak bir Amerikan geneleğiydi.

Reagan Doktrini, Afganistan, Angola Kamboçya ve Nikaragua 'da uygulandı.

EK- 4**107 SAYILI TBMM KARARI**

Irak'ın Kuveyt'i işgali ve sonrasında meydana gelen ve ülkemizi yakından ilgilendiren olaylar sebebi ile, Türk Devletinin ve Cumhuriyetinin varlığını tehlikeye düşürmesi muhtemel tehlikeler karşısında, Anayasanın 117. Maddesine göre milli güvenliğin sağlanmasına ve Silahlı Kuvvetlerin yurt savunmasına hazırlanmasından Yüce Meclise karşı sorumlu bulunan hükümeti; ülkemize bir tecavüz vukuu halinde derhal mukabele edebilmesi maksadına munhasıl olarak, savaş hali ilanı, Silahlı Kuvvetlerin kullanılması, Türk Silahlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesi veya yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunması konularında Anayasanın 92. Maddesi uyarınca izin verilmesi TBMM'nin 12.08.1990 tarihli birleşiminde kararlaştırılmıştır. (Resmi Gazete 14 Ağustos 1990, sayılı 20605)

EK -5**108 SAYILI TBMM KARARI**

Irak'ın Kuveyt'i işgal ve ilhak etmesi sonucu ortaya çıkan Körfez Krizi sebebi ile, öncelikle Ortadoğu'da barışın ve istikrarın yeniden tesisini ve ülkemizin muhtemel tehlikelere karşı güvenliğinin idame ettirilmesini sağlamak; kriz süresince ve sonrasında hasıl olabilecek gelişmeler istikametinde Türkiye'nin yüksek menfaatlerini etkili bir şekilde kollamak, hadiselerin seyrine göre ileride telafisi güç bir durumla karşılaşmamaya yönelik dinamik ve süratli bir politika izlenmesine yardımcı olmak üzere; lüzum hudud ve şumulü hükümetçe takdir ve tayin olunacak şekilde Türk Silahlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesi veya yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunması konularında Anayasanın 92. Maddesi uyarınca izin verilmesi TBMM'nin 05.09.1990 tarihli 3. Birleşiminde kararlaştırılmıştır. (Resmi Gazete 7 Eylül 1990, sayı 20628)

EK -6**126 SAYILI TBMM KARARI**

Irak'ın Kuveyt'i işgal ve ilhak etmesi sonucu ortaya çıkan Körfez Krizi sebebi ile, öncelikle Ortadoğu'da barışın ve istikrarın yeniden tesisini için 678 sayılı Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi kararını desteklemek ve ülkemizin tehlikelere karşı güvenliğinin idame ettirilmesini sağlamak, kriz süresince ve sonrasında hasıl olabilecek gelişmeler istikametinde Türkiye'nin yüksek menfaatlerini etkili bir şekilde korumak ve kollamak, hadiselerin seyrine göre ileride telafisi güç bir durumla karşılaşmamaya yönelik dinamik ve süratli ve dinamik bir politika izlenmesine yardımcı olmak üzere; lüzum, hudud, şumul ve zamanı hükümetçe takdir ve tayin olunacak şekilde Türk Silahlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesi veya yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunması konularında Anayasanın 92. Maddesi uyarınca izin verilmesi TBMM'nin 17.01.1991 tarihli 66. Birleşiminde kararlaştırılmıştır. (Resmi Gazete 17 Ocak 1991, sayı 20758 mükerrer)

EK-7**T.C. ANAYASASININ 6,7 ve 92 NCI MADDELERİ**

Madde 6 – Egemenlik, kayıtsız şartsız Milletindir.

Türk Milleti, egemenliğini, Anayasanın koyduğu esaslara göre yetkili organları eliyle kullanır.

Egemenliğin kullanılması, hiçbir suretle hiçbir kişiye, zümreye veya sınıfa bırakılamaz. Hiçbir kimse veya organ, kaynağını Anayasadan almayan bir Devlet yetkisi kullanamaz.

Madde 7- Yasama yetkisi Türk Milleti adına Türkiye Büyük Millet Meclisidir. Bu yetki devredilemez.

Madde 92 - Milletlerarası hukukun meşru saydığı hallerde savaş hali ilanına ve Türkiye'nin taraf olduğu milletlerarası anlaşmaların veya milletlerarası nezaket kurallarının gerektirdiği haller dışında, Türk Silahlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesine veya yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunmasına izin verme yetkisi Türkiye Büyük Millet Meclisinindir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi tatilde veya ara vermede iken ülkenin ani bir silahlı saldırıya uğraması ve bu sebeple silahlı kuvvet kullanılmasına derhal karar verilmesinin kaçınılmaz olması halinde Cumhurbaşkanı da, Türk Silahlı Kuvvetlerinin kullanılmasına karar verebilir.

EK-8 HELSİNKİ NİHAİ SENEDİ

Helsinki Nihai Senedi, 1975 yılının Ağustos ayında Finlandiya'nın başkenti Helsinki'de düzenlenen Avrupa'da Güvenlik ve İşbirliği Konferansı'nın sonunda Avrupa ülkeleri (Arnavutluk ve Andora hariç), SSCB, ABD, ve Kanada arasında imzalanan konferansın sonuç bildirgesidir.

Uluslararası ilişkilerde büyük savaşlardan veya siyasi gelişmelerden (Fransız ihtilali gibi) sonra değişen kuvvet dengelerini yeniden kurmak için ilgili devletlerarasında anlaşmalar yapılması usuldendir. Oysa II. Dünya Savaşı sonunda, değişen kuvvet ilişkilerini yansıtacak bir anlaşmanın yapılamamış olması, özellikle Avrupa'daki siyasi düzeni istikrarsızlığa mahkûm eden en önemli etkenlerden biri sayılmıştır. Batı Almanya'nın Doğu Almanya'yı tanıyan SSCB dışındaki Doğu Avrupa ülkeleriyle ilişkilerini kesmesi, ayrıca II. Dünya Savaşı sonrasında Polonya ve Çekoslovakya ile arasında ortaya çıkan sınırları tanımaması, Avrupa'daki istikrarsızlığın iki önemli unsurunu teşkil ediyordu.

İki bloklu bir uluslararası düzende Avrupa'da güvenliği ve istikrarı sağlayacak bir anlaşma akdetmek çabaları 1950 ortalarına kadar gider. Avrupa'da güvenlik ve istikrar fikri, esas itibarıyla Doğu Bloku'ndan kaynaklanan bir fikirdir. Temelinde Almanya'nın bölünmüşlüğü ve Berlin sorunlarının yer aldığı soğuk savaş döneminde Avrupa'daki sınırları meşrulaştırma isteği yatmaktadır. Bu çerçevede, 1955'lerde Varşova Paketi tarafından yapılan Avrupa güvenliği anlaşması önerisi, dönemin Soğuk Savaş koşullarında Batılılar tarafından uzun süre kabul edilmemiştir. Hatta bu öneri, Batı Almanya'nın NATO'ya girmesini önlemeye yönelik bir manevra olarak değerlendirilmiştir.

Doğu Bloku'nun Avrupa güvenliğine ilişkin önerileri 1960'ların sonlarına kadar devam etmiş, ancak Batı, bunları da dikkate almamıştır. 1960'lar sonunda ve 70'ler başında, ABD ve SSCB arasında stratejik silahların sınırlandırılmasına ilişkin Anlaşması'nın imzalanması ve 1969'da Bonn'da iktidara gelen Will Brandt başkanlığındaki SDP-FDP hükümetinin Batı Almanya'nın Polonya ve Çekoslovakya ile olan Doğu sınırlarını tanıması ve Doğu Almanya ile ilişkiye girmeyi kabul etmesi sonucu meydana gelen yumuşama ortamı, Avrupa'da güvenlik ve istikrar yönünde olumlu bir adım oluşturmuştur.

Bu koşullarda Batı, Avrupa güvenliği konusunda görüşmelere girişmeyi kabul etmiş, ancak buna paralel olarak "Karşılıklı ve Dengeli Kuvvet İndirimleri" müzakerelerine de başlanması önerisinde bulunmuştur. Doğu Bloku'nun da bu öneriyi kabul etmesi üzerine, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı, 15 Ocak 1973 tarihinde Helsinki'de çalışmalarına başlamıştır. Hazırlık çalışmaları iki yılı aşkın bir süre devam eden konferans, 1 Ağustos 1975'de Helsinki Nihai Senedi'nin (Sonuç Belgesi olarak da anılmaktadır) 33 Avrupa ülkesi (Arnavutluk hariç tüm Avrupa ülkeleri) ile ABD ve Kanada tarafından Devlet veya Hükümet Başkanları düzeyinde imzalanmasıyla hayata geçmiştir.

Helsinki Nihai Senedi, II. Dünya Savaşı sonunda Avrupa'da oluşan sınırların ihlal edilmezliğini, dolayısıyla meşruluğunu tanımış, Batı Almanya'nın ısrarıyla,

sınırların barışçı yoldan değiştirilebileceği anlayışının Sonuç Belgesinde yer alması ilke itibariyle kabul edilmiştir.

Helsinki Nihai Senedi'nin en dikkat çekici yönü, 35 imzacı devlet arasındaki ilişkilere rehberlik edecek 10 temel ilkenin ortaya konmasıdır. AGİK'in anayasası sayılan 10 ilke şunlardır:

- (1) Egemen eşitlik ve egemenliğe saygı,
- (2) Kuvvet kullanmaktan veya kuvvet kullanma tehdidinden kaçınma,
- (3) Sınırların ihlal edilmezliği,
- (4) Devletlerin toprak bütünlüğünün korunması,
- (5) Anlaşmazlıkların barışçı yollardan çözümü,
- (6) İçişlerine karışmama,
- (7) İnsan hakları ve temel özgürlüklere saygı,
- (8) Halkların eşit haklardan ve kendi kaderlerini tayin hakkından yararlanması,
- (9) Devletlerarasında işbirliği,
- (10) Uluslararası Hukuk'tan doğan yükümlülüklerin iyi niyetle yerine getirilmesi.

Nihai Senet'in Güven ve Güvenlik Arttırıcı Önlemler bölümünde ise Avrupa'da yumuşamanın sürdürülmesine katkıda bulunabilecek bazı tedbirler öngörülmüştür. 25 binden fazla askeri kuvvetin katıldığı manevra veya tatbikatların önemli kuvvet kaydırmalarının bütün taraflara önceden bildirilmesi ve tatbikatlara gözlemci davet edilmesi bu önlemlerin önde gelenleri arasındadır.

Nihai Senet'in Ekonomi, Bilim ve Teknoloji ve Çevre Koruması Konularında İşbirliği başlıklı bölümünde, taraflar arasında ekonomik, ticari, bilimsel, teknolojik ilişkilerin geliştirilmesi ve çevre koruması alanında işbirliğinin arttırılmasına yönelik tavsiyeler yer almaktadır. Üçüncü Bölüm: İnsancıl ve Diğer Alanlarda İşbirliği başlığını taşımakta olup, parçalanmış ailelerin birleştirilmesi, farklı uluslardan insanların evliliklerinin kolaylaştırılması, taraflar arasında turizmin geliştirilmesi, basın, yayın, radyo ve televizyon aracılığıyla bilgi değişimine imkân tanınması hususlarını düzenlemektedir. Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansının toplanması için ısrarlı taleplerde bulunan Doğu Bloku'nun, bununla gittiği Avrupa'nın o zamanki sınırlarının tanınması amacına karşılık Batılılar, insancıl alanda işbirliği taleplerini karşı öneri olarak kabul ettirerek 1990 başlarında Doğu Avrupa ve SSCB'deki komünist rejimlerin çökmesinde etkin bir rol oynayan insan haklarına saygı kavramına Doğu Bloku'nda güncellik kazandırmışlardır.

AGİK, iki Blok üyesi devletlerin bir araya gelerek aralarındaki anlaşmazlık noktalarını tartıştıkları, bunlara çözüm aradıkları bir müzakere forumu ve bir "konferanslar diplomasisi" olarak doğmuş ve bir teşkilata dönüştüğü 1994 Budapeşte Zirvesine kadar bu özelliğini korumuştur. Bu çerçevede belirli aralıklarla yapılan toplantılarda Nihai Senet'te yer verilen yükümlülüklerin uygulanma durumunun gözden geçirilmesi ve özellikle insani temaslar alanında yükümlülüklere uygun hareket edilmemesi keyfiyetinin dünya kamuoyunun dikkatine getirilmesi olanağı yaratılmıştır. Helsinki Nihai Senedi'nin kabulü ile başlayan ve Helsinki Süreci olarak da anılan konferanslar dizisi, Belgrad (1977- 78), Madrid (1980-83) Viyana (1986-89), Helsinki (1992) ve Budapeşte 1 olmak üzere şimdiye değin yapılan beş izleme (Follow-up) toplantısından oluşmaktadır. Daha sonra Gözden Geçirme (review) toplantısı adını alan toplantıların 1996'dan beri Viyana'da yapılması kararlaştırılmıştır.

Nihai Senet, uluslararası hukuk açısından bağlayıcı bir belge olmayıp, siyasi bağlayıcılığa sahip bulunmaktadır. Buna göre, AGİK belgelerinde yer alan yükümlülüklerin yerine getirilmekten kaçınılması veya ihlal edilmesi Devletlere hukuken bir sorumluluk getirmemekte, ancak Devletler gerek diğer Devletler, gerek kamuoylarında doğabilecek tepkiler nedeniyle yükümlülüklere aykırı hareket etmekten kaçınmaktadırlar.

"http://tr.wikipedia.org/wiki/Helsinki_Nihai_Senedi"dan alındı. Erişim Tarihi: 05.03.2007